

NEDERLANDSCHE-SPRAAKKUNST

DOOR

W. H. HASSELBACH,

LEERAAR AAN DE KWEESCHOOL VOOR ONDERWIJZERS TE MIDDELBURG.

EERSTE DEEL.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1905.

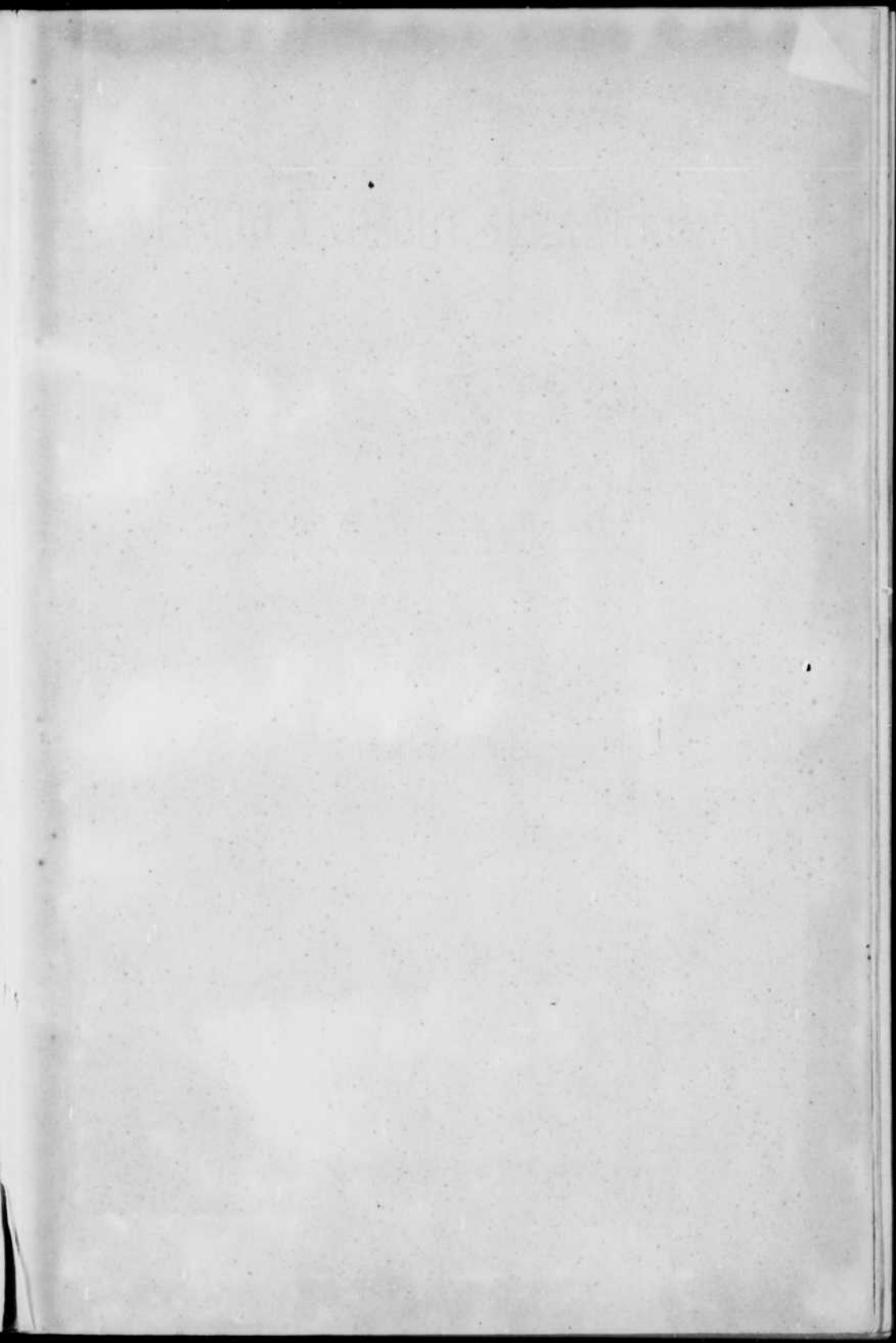
PB
2590

Bibliotheek Universiteit van Amsterdam

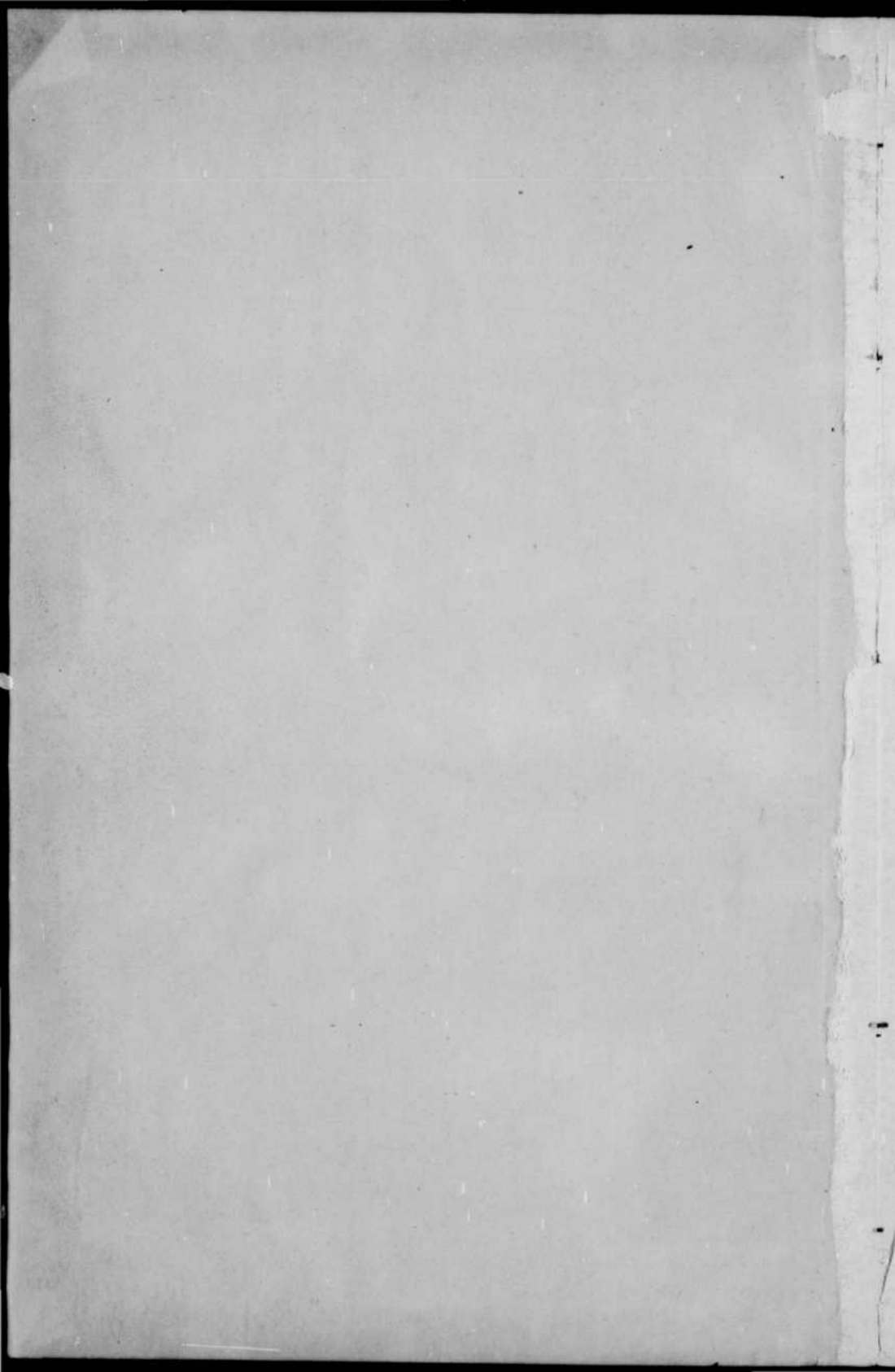

01 2666 0968

J. J. F. VON AESCH
Boekbinder
Amsterdam.

NEDERLANDSCHE-SPRAAKKUNST.

2590
1

DOOR

W. H. HASSELBACH,

LEERAAR AAN DE KWEESCHOOL VOOR ONDERWIJZERS TE MIDDELBURG.

EERSTE DEEL.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1905.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

Paedagogische
Bibliotheek

VOORBERICHT.

De **Nederlandsche-Spraakunst**, waarvoor ik naast de bestaande een plaatsje kom vragen, onderscheidt zich, behalve door een andere indeeling en door eenige uitbreiding van de stof, ook door een ten deele andere wijze van behandeling. Een grammatica staat tot de taal, gelijk b.v. een plantkunde tot de plantenwereld; het is geen wetboek, maar een zoo logisch mogelijk geordend overzicht van de feiten en wetten, die de waarneming der levende taal, in klank en schrift, leert kennen.

Het stelsel van indeeling, rangschikking en benoeming is menschenwerk; zoo er hier of daar een verschijnsel, een plant- of taalvorm, niet in past, ligt het aan het stelsel. Bij het algemeen in zwang zijnde spraakkunst-systeem, waaraan ik me in hoofdzaak gehouden heb, komt dat nog al eens voor. Daarom heb ik getracht den lezer voortdurend te brengen tot waarneming, tot vergelijking en onderscheiding, tot zich-rekenschap-geven van vorm, gebruik en beteekenis; tevens heb ik gepoogd de stof zoodanig te rangschikken, dat het volgende geregeld steunt op het voorafgaande, en geen beroep behoeft gedaan te worden op wat verderop eerst wordt behandeld. In het met grootere letter gedrukte vindt men de hoofdzaken, die men het eerst moet nagaan en zich eigen maken; in de kleinere letter doorgaans alleen de bijzonderheden en de afwijkingen, die nadere beschouwing eischen. Zoo wordt het bosch gezien en, bij de tweede wandeling, de boomen niet overgeslagen. Menigmaal werd er geklaagd, dat men over moeilijkheden, die zich bij het bespreken van een stuk taal voordeden, niets in zijn grammatica vond. Met deze ervaring rekening houdend, heb ik naar meer volledigheid gestreefd en verschillende onderwerpen opzettelijk behan-

deld, die in andere grammatica's niet, of slechts gedeeltelijk en terloops besproken worden. Daarom heb ik, zooals ook uit het Tweede Deel, dat ter perse is, zal blijken, niet geschroomd iets te herhalen, als dat voor het juiste verband nuttig, en verwijzing moeilijk en lastig was. Toch wilde ik geen uitvoerigheid; bij de *klankleer* b.v., gewoonlijk in de grammatica's stiefmoederlijk behandeld en bij het bestudeeren verwaarloosd, zijn nog alleen de hoofdzaken gegeven; evenzoo is het bij andere onderwerpen: de leer der tijden en der wijzen, de trappen van vergelijking, de modaliteit, de regeering, de onderscheiding van hoofd- en bijzin, e. d.

In verband met het uitgebreide register, dat in het Tweede Deel afgedrukt wordt, komt mij een korte inhoudsopgave voldoende voor.

Voor op- en aanmerkingen en vragen houd ik me aanbevolen.

MIDDELBURG, 10 November 1904.

W. H. HASSELBACH.

INLEIDING.

GRONDBEGRIPPEN.

§ 1. Het *spreekorgaan* in het algemeen. In zijn spreekorgaan bezit de mensch een werktuig om geluiden voort te brengen. Het is, in zijn geheel, een soort van blaasinstrument, waarvan het strottenhoofd met de stembanden het mondstuk, en de keel- mond- en neusholte de klankbuis vormt, terwijl de lucht uit de borst wordt aangeblazen. (Zie de Natuurkunde van den mensch en de schets in §§ 53, 54).

§ 2. De *geluiden*, die men met het spreekorgaan kan maken, zijn talrijk en zeer verschillend; ze ontstaan op allerlei manieren. De lucht, willekeurig of onwillekeurig, met meer of met minder kracht, door de beweging der borstkas ingezogen of uitgestooten, brengt een of ander deel in trilling, of ontsnapt met een plof, of schuurt tusschen een nauwte door, — en zoo kan men o. a. zuchten, hijgen, snorken, smekken, sissen, blazen, lachen, gillen, fluiten, brommen, loeien, neuriën, zingen ... en ook spreken.

§ 3. Het *spreken verschilt* in vele opzichten van de andere geluiden;

1°. het geschiedt bij uitademing;

2°. het geschiedt opzettelijk, met bewustheid en bedoeling;

3°. het is geen eenvormig geluid, maar bestaat in het voortbrengen van allerlei klanken en geruischen, in een eigenaardige verbinding (§ 4).

4°. het is een kunst, het moet geleerd worden; **a.** wat betreft het juist en zuiver voortbrengen der geluiden, **b.** wat betreft de bedoeling, de beteekenis dier geluiden in hun oneindig veranderde vereeniging (§§ 5, 8).

Opmerking. 1. Hijgen, snorken, enz. zijn natuurgeluiden, altijd hetzelfde, niets dar geluiden; voortgebracht, afgeperst soms, in den een of anderen toestand van lichaam of ziel, onbewust vaak, zonder

HASSELBACH, *Ned. Spraakkunst.*

doel. Iets anders is het, als iemand met opzet hijgt, snorkt, enz. als hij die geluiden nabootst. Dan wil hij een ander in het denkbeeld brengen: *die man is moe, slaapt*, enz.; 't is niet meer om de geluiden alleen te doen, maar om voorstellingen te wekken. Het blijft nog gehijg, gesnork, enz. maar het lijkt al op spreken. Tegenover gehijg, gesnork, enz. staat geen gesprek, wel gepraat, gebabbel.

2. Het in of bij zich zelf spreken gebeurt niet opzettelijk; het is eigenlijk geen spreken, 't is een zoogenoemde reflex-beweging. Onder den invloed eener krachtige aandoening, of in den droom, in diep gepeins, brengt men, vaak zonder bewustheid, geluiden voort, die schoon ze den hoorder inlichten omtrent hetgeen in de ziel van den spreker omgaat, toch heelemaal die bedoeling niet hebben; 't is een onwillekeurige, een machinale handeling.

3. Ook het zingen is een kunst; bij het zingen op woorden is dubbele inspanning noodig. De afwisseling in hoogere en lagere tonen, in sterkte, duur, snelheid, uitdrukking, die het spreken welluidend en krachtig maakt, moet bij het zingen zóó geregeld zijn, dat er een wijs of melodie ontstaat.

§ 4. *Spraakgeluid, letterklank, woord*. I. Een spraakgeluid is een met bewustheid en bedoeling door middel van de spraakorganen voortgebracht geluid.

2. Een spraakgeluid is doorgaans geleed, gearticuleerd: *ei, lei, vlei*.

3. De letterklanken zijn de leedjes, de ondeelbare bestanddeelen der spraakgeluiden: *b-a-k; r-oo-s; p-l-u-k; ei; l-ei; v-l-ei*.

4. Een woord is een spraakgeluid met een bepaalde beteekenis.

Opmerking. Articula = leedjes, gewrichtjes. Gearticuleerd = uit geledingen bestaande, geleed. Articuleeren of articulatie beteekent ook het nauwkeurig vormen der spraakgeluiden, door het nauwkeurig stellen der spraakorganen, vergelijk: wond, mond, bond, pond; tak, dak, e. d. Het articuleeren bevordert ook het hygiënisch spreken, het spreken zoo, dat de organen er niet onder lijden.

§ 5. *Het verband tusschen den klank en de beteekenis der woorden; hononiemen*. I. De beteekenis is datgene, wat een spraakgeluid tot een woord maakt, n.l. de voorstelling, die er bij bewust moet worden.

2. In het algemeen is er geen verband tusschen den klank en de beteekenis van een woord, behalve bij de klanknabootsingen.

Opmerking. 1. Wat voor den één een woord is, is voor den ander slechts een geluid, waarbij hij aan niets denkt dan aan het geluid zelf. Het geluid wordt gehoord, door wie niet doof is; het wordt verstaan, door wie de beteekenis kent. Voor wien zijn *ojief, spint, batting* e. d. of *start, frame, training, spurt* e. d. woorden?

2. Waarom we een doos juist doos, een huis huis, loopen loopen, enz. noemen is niet uit te maken. Had men ons van kindsbeen af geleerd 't voorwerp boom blad, 't voorwerp blad boom te noemen, we zouden zonder bevreemding spreken van een blad, dat goed in zijn boom zit, van een boomenrijk blad.

3. Meer verband lijkt er te zijn bij woorden als deurknop, gieter e. d. omdat men de beteekenis van deur en knop, van gieten, enz. als bekend en natuurlijk aanneemt; vergelijk echter woorden als olienoten en notenolie, wagenspoor en spoorwagen, parapluie en regenscherm, leger en liggen, zwaar en zweren, wrak en wreken e. d. (Zie de woordvorming. V).

4. Vele woorden noemen slechts een enkel kenmerk van de voorstelling, die men er aan verbindt; soms is het kenmerk, dat in den naam voortleeft, in de voorstelling zelve verdwenen; vergelijk: soldaat, geweer, leger, schrijnwerker, gulden, schoorsteen¹⁾, enz.

5. Bij de klanknabootsingen voelt men samenhang tusschen klank en beteekenis: tik, plof, fiets, puf-warm, sissen, knarsen, enz.

6. Niet altijd is de beteekenis van een woord een bepaalde voorstelling. Dit is wel het geval bij woorden als: huis, werken, tien, goed, vruchteloos, ginds, langzamerhand, enz., niet altijd bij: van, naar, schoon, maar, en, enz. Dat ze een beteekenis hebben, blijkt reeds als men ze voor elkaar in de plaats zet; vergelijk b.v. De vogel vliegt van het dak naar een boom, maar gaat niet zitten, schoon hij moe is, met: De vogel vliegt naar het dak van een boom, en gaat zitten, daar hij moe is. Ze geven een betrekking of verhouding der voorstellingen te kennen.

7. Dikwijls heeft hetzelfde spraakgeluid verschillende beteekenissen; welke bedoeld wordt, moet uit het verband worden opgemaakt. Men noemt ze klankverwante woorden of hononiemen; b.v. pink = kleine vinger, visschersvaartuig, jonge koe, een werking (ik pink met de oogen); goed = eigendom, kleeding, buitenplaats of hoeve, een hoedanigheid; ik houd, het hout; nog, noch; dog, doch, enz.

§ 6. *Hoofdiverdeeling der woorden naar hun beteekenis. Uitdrukkingen.* I. We nemen waar, rondom ons, zelfstandig-

¹⁾ Bij soldaat denkt men lang niet in de eerste plaats aan de solde of soldij, de betaling; geweer heeft een veel beperkter beteekenis dan vroeger: een degen, dolk b.v. heet geen geweer = wapen meer; vergelijk zijdgeweer. Ofschoon we nog zeggen dat een leger in zijn garnizoenen ligt, voor een stad ligt, heeft de beteekenis van goedgeordende, welgewapende en welgeoefende macht niet veel met liggen te maken. Een schrijnwerker maakt behalve kasten, ook tafels, stoelen, banken, enz. Een gulden (= gouden) is van zilver; vroeger sprak men ook van goudguldens in tegenstelling van de zilveren munt. Een schoorsteen dient niet meer om te schoren, en is dikwijls niet eens van steen.

heden d. w. z. lichamen (van menschen, dieren, planten, dingen) en stoffen; en aan die zelfstandigheden: het bestaan, het bezitten van kenmerken (hoedanigheden, toestanden, hoeveelheden) en werkingen (bewegingen). Wat we aan de zelfstandigheden waarnemen, kunnen we ons ook als zelfstandig, als op zich zelf staand voorstellen. Bovendien nemen we tusschen de zelfstandigheden, de werkingen, de kenmerken, *betrekkingen* waar. Dit alles wordt door woorden uitgedrukt. Men onderscheidt dientengevolge:

1°. zelfstandige naamwoorden, de namen van werkelijke of van gedachte zelfstandigheden: *metselaar, hond, roos, stoel, meel, ijser, vrijheid, dood, draaiing.*

2°. werkwoorden, de woorden, die uitdrukken hoe de zelfstandigheden hun bestaan openbaren: *bestaan, zijn, geel zijn, oud worden, groeien, loopen.*

De zelfstandigheden openbaren hun bestaan:

1. door het bestaan alleen: *Het gevaar bestaat. Het boek is er.*
2. door het bezitten eener eigenschap, het verkeer in een toestand: *De roos is rood. Het kind slaapt.*
3. door het veranderen van eigenschap of toestand: *De bladeren gelen. De jongen groeit. Het weer verandert. De boom wordt oud.*
4. door het verrichten eener handeling: *Het paard hinnikt. Het kind speelt. De timmerman maakt een deur. De bakker bakt brood.*
5. door het ondergaan eener handeling: *De appel wordt geschild. De boom wordt geveld.*

3°. hoedanigheidswoorden: A. bijvoeglijke naamwoorden die een kenmerk (hoedanigheid of toestand) van een zelfstandigheid beteekenen: *dik ijs; een gezond kind; gerookte bokking.*

B. telwoorden, die een hoeveelheid of de plaats in een rangorde van een zelfstandigheid beteekenen: *tien kinderen; vele menschen; de eerste bank; de twaalfde jongen uit de rij; de laatste bank.*

C. bijwoorden, die een kenmerk van een niet als zelfstandig gedachte hoedanigheid, toestand of werking beteekenen: *mooi schrijven; zeer mooi schrijven; een buitengewoon lange weg.*

4°. betrekkingen (voorzetsels en voegwoorden ¹⁾)

¹⁾ Het verschil hiertusschen kan eerst later verklaard worden. Zie § 39 en 40.

die de betrekking tusschen de zelfstandigheden, hun werkingen, en hun kenmerken te kennen geven. *Die boer kocht het huis met den tuin. Hij kocht het huis en den tuin. Ze passeeren den tijd met spelen. Ze passeeren den tijd en spelen. Kleine kinderen slapen of schreien. De kinderen spelen zonder schreeuwen. De banen der vlag zijn geel en groen. De japon is wit met rood.* Hierbij komen nog:

5°. de zelfstandige woorden, die de zelfstandigheden niet noemen maar aanduiden, de zelfstandige voornaamwoorden: *ik, degene, wie, iedereen, alles.*

6°. de bijvoeglijke woorden, die de kenmerken der zelfstandigheden niet noemen maar aanduiden, a. de bijvoeglijke voornaamwoorden: *deze jongen, mijn huis, eenig (een of ander) boek; welke pen;* en b. de lidwoorden *de, het, een, geen: de man, het kind, een pen, geen pen.*

7°. de tusschenwerpsels, die of een klanknabootsing, of een gevoelsuiting beteekenen: *plof, krak, bons; o, helaas, och.*

2. Een uitdrukking bestaat uit twee of meer woorden, die altijd in een eigenaardige beteekenis bij elkander voorkomen en te zamen de waarde hebben van een enkel woord.

Als zelfstandige nw. doen dienst b.v.: een *voor-den-wind*; een *kijk-in-den-pot*; een *spring-in't-veld*; het *Wien Neerlandsch bloed*.

Als werkwoord o. a.: *ten toon stellen* (uitstallen); *te leur stellen* (bedriegen); *op de teenen trappen* (beledigen); *in den nek zien* (bedriegen); *arm worden* (verarmen); *steen worden* (versteenen); *suf zijn* (ongeveer = suffen); *winter zijn* (winteren).

Als bijvoegl. nw. o. a.: *een bijdehand meisje; hij is van streck; hij valt van zich zelve; dat is geven-en-nemen politiek. Hij is te goeder trouw.*

Als bijwoord o. a. *in doorsnee* (gemiddeld); *op eens* (plotseling); *van ganscher harte* (gaarne); *buiten kijf* (ongetwijfeld); *uitermate, metterdaad* e. d. voor *uit der mate, met der daad* werden al één woord.

Als betrekkingenwoorden o. a.: *uit hoofde van* (wegens); *in weerwil van* (trots); *ten opzichte van* (betreffende); *in geval dat* (indien); *onder voorwaarde dat* (mits); *in weerwil dat* (ofschoon).

Als tusschenwerpsel o. a.: *Wat hamer! Voor den drommel! Bij den baard van den profet!*

§ 7. *De verdeeling der woorden naar hun vorming.* Men onderscheidt: a. samengestelde woorden, d. w. z. woorden, die bestaan uit de vereeniging van twee deelen, die ieder als woord voorkomen; b.v. *huisdeur, slijplank, voorkamer,*

lichtblauw, gloednieuw, spelevaren, vrijspreken; oploopen; tegenover; rondom.

b. afgeleide woorden, d. w. z. woorden die bestaan uit twee leden, waarvan het eene als woord op zich zelf voorkomt en grondwoord heet, en waarvan het andere bestaat uit één of meer letterklanken, die op zich zelf geen woord vormen, maar bij de aanhechting een bepaalde wijziging in de beteekenis veroorzaken, zoodat een nieuw woord ontstaat; naarmate ze vóór of achter het grondwoord gevoegd worden, heeten ze vóór- of achtervoegsels; b.v. *be-loopen; ver-loopen; ont-loopen; ge-denken; her-denken; er-varen; aarts-bisschop; on-mogelijk*. — *looper, schrijfster, boerin, dankbaar, vergeetachtig, voorwaarts, zijdelings.*

Wanneer een woord zonder hulp van voor- of achtervoegsels van de eene woordsoort in de andere overgaat, noemt men het een rechtstreeksche afleiding; het *voor en tegen*; het *waarom*; een *gegeven*; het *loopen*; een *zot*.

c. stamwoorden, d. w. z. oorspronkelijke woorden, woorden die niet afgeleid of samengesteld zijn: *man, goed, loopen, in, dan.*

Opmerking. 1. Een samenstelling of een niet-rechtstreeksche afleiding is altijd te splitsen in twee deelen; ieder deel kan zelf weer samengesteld of afgeleid zijn; b.v. *zilvermidswerkplaats, verjaringsgeschenk, ongehoorzaamheid*. Uitgezonderd zijn de zoogenoemde samenstellingen door afleiding, waar de vereeniging der beide leden pas tot stand komt door de aanhechting van een achtervoegsel: b.v. *vier + voet + ig; brood + bak(k) + er; hout + verkoop + ing, klein + steed + sch.*

2. Tot de rechtstreeksche afleidingen behooren ook de uitdrukkingen die in de beteekenis van één woord worden gebezigd. *Met een uitdrukking van het kan me niet schelen* (= van onverschilligheid) *stond de knaap voor me.*

3. De stamwoorden zijn voor den leek moeilijk te onderscheiden, vooral van de rechtstreeks afgeleide of van die, waarvan een deel afleet (Zie de woordvorming. V).

4. Een woord, dat door zijn uiterlijk, door voor- of achtervoegsel afgeleid lijkt, maar waarvan het grondwoord niet bekend is, heet middelwoord; b.v. *gemelijk; moeder; zemel.*

§ 8. *Gedachte, zin, spreken; synoniemen van spreken.* I. Een gedachte is de verbinding van twee voorstellingen of begrippen (Zie de zielkunde).

2. Een zin of volzin is een woord of een reeks van woorden, waardoor een gedachte wordt uitgedrukt. *Kom. Een hond blaft. Een kat blaft niet.*

3. Spreken is de kunst om in tot zinnen verbonden woorden zijn gedachten geregeld uit te drukken.

Opmerking. 1. Er zijn vele synoniemen (zinverwante woorden) van spreken. Het verschil zit o. a. in de kracht van het geluid, als bij *roepen*; in den inhoud, in wat er gesproken wordt, als bij *babbelen*; in het gevoel, dat geopenbaard wordt als bij *stamelen* (soms ook = *hakkelen*); in de wijze van spreken, als bij *stotteren*, enz.

2. Spreken zelf wordt in verschillende beteekenissen gebruikt. *Wie spreekt er van avond? Dat spreekt van zelf. Ik zal je spreken. Hoe spreekt de hond?* enz.

3. In de bepaling is het woord *gedachte* in ruimer zin genomen dan in het dagelijksch leven, dan b.v. in: *Eén gedachte per dag. Er is geen gedachte aan. Altijd vervult hem de gedachte aan huis.* In de zielskunde beteekent het: produkt van het denken, verbinding of scheiding van twee voorstellingen of begrippen: *De muur is wit; een kat blaft niet.*

4. Spreken bestaat niet alleen in het uitbrengen van woorden; dat is slechts een deel der techniek, der kunstvaardigheid. Iemand spreekt, doordat hij daartoe geprikkeld wordt. Hij wil, moet soms uiten, wat hij in en om zich waarneemt, wat hij denkt, gevoelt, wenscht, hoopt, begeert, enz. enz. En als hij dat duidelijk en volledig wil doen, gebruikt hij behoudens een enkele uitzondering (bij een gebod b.v.) niet één woord, maar een reeks van woorden, die niet zoo maar, los, achter elkaar komen, maar door beteekenis, vorm, schikking en niet het minst door den toon samenhangen en één uiting vormen.

§ 9. *Spraak, taal.* I. *Spraak* beteekent: 1°. het vermogen om te spreken; 2°. een bijzondere wijze van spreken; 3°. het spreken zelf, de werking; 4°. wat er gesproken wordt, de woorden, de taal. B.v. 1°. *Een stomme mist de spraak.* 2°. *Die jongen heeft een kromme spraak.* 3°. *Er is sprake van den bouw van een nieuw paleis in Amsterdam.* 4°. *Spraakkunst; de Vlaamsche sprake.*

2. *Taal*, in 't algemeen, is het middel waardoor de mensch uitdrukt, wat hij in en om zich waarneemt.

Taal, in 't bijzonder, is de uiting der gedachte in klank (of de afbeelding daarvan).

Opmerking. In de algemeene beteekenis kan men dus spreken van een gebaren-, een oogen-, een bloementaal. In de bijzondere beteekenis

is taal meer gebruikelijk dan spraak. Taal beteekent dan de gezamenlijke woordenmassa; het is een verzamelwoord. Doch tevens moet men er bij denken aan den aard en de kracht der woorden en aan de wijze van verbinden en schicken tot zinnen.

§ 10. *Individueele*¹⁾ *en gemeenschappelijke taal.* 1. De taal is individueel, m. a. w. Ieder mensch heeft zijn eigen taal.

2. De taal is gemeenschappelijk. De menschen, die tot een zelfde volk behooren, spreken doorgaans dezelfde taal.

Opmerking. 1. Slechts een schijnbare tegenstrijdigheid. Ieder mensch spreekt zijn eigen taal, wat betreft zijn eigen kleiner of grooter woordenvoorraad en zijn eigenaardige manier van uiten, zoowel in de uitspraak, als in de keuze der woorden en in den bouw der zinnen. Die taal hangt nauw samen met zijn afkomst en ontwikkeling, en is het beeld van zijn persoonlijkheid.

2. Maar de taal is het middel tot geestelijk verkeer. De leden van een gezin, van een familie, van eenzelfden levenskring; de bewoners van eenzelfde plaats, provincie, land, gebruiken doorgaans dezelfde taal, d. w. z. in hoofdzak dezelfde woorden met dezelfde wijze van uitspreken, schicken en verbinden. Zoo is er o. a. ook een matrozen-, een studenten-, een kazernetaal; een taal van den landbouwer, den timmerman.

§ 11. *Tongval, dialect, de Nederlandsche taal, taalgebied.* 1. De taal, eigen aan een bepaalde plaats, streek of gewest, heet tongval of dialect; ook wel gewestelijke taal of gouv-sprake.

2. De Nederlandsche taal is de gemeenschappelijke taal, waarvan de beschaafde Nederlanders zich bedienen om hun gedachten (in spraak of schrift) uit te drukken.

3. Het taalgebied wordt gevormd door de landen en gewesten, waar een bepaalde taal of een daarmee nauwsamenhangend dialect in zwang is.

Opmerking. 1. De gemeenschappelijke taal verschilt, soms meer, soms minder, van de individueele taal. Dit hangt af van den levenskring, waartoe men behoort, en van den streek, waar men werd opgevoed. Bij vele beschaafden is, in uitspraak en woordenkeus, het dialect nog duidelijk herkenbaar.

2. Gelijk ons land, in den vreemde, dikwijls Holland genoemd wordt, heet de taal vaak Hollandsch. In de middeleeuwen sprak men

¹⁾ Van: individu, in 't Latijn individuum = iets dat onverdeeld is, een geheel, een zelfstandigheid, dus ook een persoon. In = on (niet); dividere = verdeelen.

van Duitsch of Dietsch, later van Nederduitsch¹⁾. De naam Nederlandsch komt reeds voor in de 16de en de 17de eeuw, maar werd algemeen in de 19de eeuw.

3. Het taalgebied hangt niet af van de staatkundige grenzen alleen. Behalve ons vaderland zelve behooren tot het taalgebied van het Nederlandsch ook Vlaamsch België, een strook van Noord-Frankrijk, verschillende streken langs onze oostelijke grenzen, zooals het Kleefsche, enkele plaatsen in N. Amerika, waar Nederlandsche kolonisten hun moedertaal trachten te handhaven, en Z. Afrika, waar het Hoog-Hollandsch weer naast die Afrikaander taal in eere kwam, doch nu een harden strijd zal hebben. In onze koloniën is geen nieuw Nederlandsch taalgebied van belang ontstaan.

§ 12. *Verwante talen. Iets over de ontwikkeling van het Nederlandsch.* 1. Verwante talen zijn die, welke uit een gemeenschappelijke oorspronkelijke taal ontstaan zijn. In Europa kent men vier hoofdgroepen: de Germaansche, de Romaansche, de Slavische en de Keltische talen.

2. De Nederlanders behooren met de Vlamingen, de Duitschers, de Engelschen, de Zweden, de Noren en de Denen tot de volkerengroep der Germanen.

3. Het beschaafde Nederlandsch ontwikkelde zich uit het Frankisch, het Saksisch en het Friesch.

Opmerking. 1. De verwantschap der Germanen blijkt o. a. ook uit de talen, uit de overeenkomst in woordenschat, verbuiging, vervoeging, zinsbouw, woordvorming, enz. Ze is vrij gemakkelijk waar te nemen, vooral bij de namen van familiebetrekkingen, lichaamsdeelen, inheemsche planten, dieren en in 't algemeen van sedert eeuwen bekende voorwerpen, hoedanigheden, toestanden, werkingen.

2. Door de taalgeleerden is vastgesteld, dat alle talen van Europa, op een paar na, en vele talen van Voor-Azië en Indië een gemeenschappelijken oorsprong hebben en een groote groep vormen: de Indo-Germaansche talen. Toch is men niet gewoon het Spaansch, het Russisch, enz. als verwanten van het Nederlandsch te beschouwen; de familiebetrekking is wat ver.

3. Sedert de volksverhuizing worden de Nederlanden bewoond door drie Germaansche stammen: Franken, Saksen en Friezen. De grenzen waren door voortdurenden strijd niet altijd dezelfde, maar na Karel den Groote hadden geen veranderingen van belang meer plaats. Nog vinden we in hoofdzaak Friezen in Friesland; Saksen in Groningen, Drente, Overijsel, de Graafschap, Zeeland, West-Vlaanderen; Franken

¹⁾ Bilderdijk schreef o. a. een verklarende geslachtslijst van Nederduitsche naamwoorden. We spreken nog van de Nederduitsch Hervormde kerk.

in Holland, Utrecht, overig Gelderland, Limburg, Brabant, Antwerpen, Oost-Vlaanderen. In de genoemde gewesten wordt dus Friesch, Saksisch of Frankisch gesproken¹⁾.

4. Bij het ontstaan van nagenoeg geheel zelfstandige staatjes en vooral door de samengroeiing onder het Bourgondisch-Oostenrijksche Huis begon zich hier onder het toenemend verkeer, een gemeenschappelijke taal te vormen. Met den vrijheidskrijg werd Holland in de 16de eeuw het toongevend gewest, niet alleen in de staatkunde, maar ook op het gebied der taal en der letterkunde. De Staten-Bijbel, Vondel, Hooft, Huygens e. a. Hollandsche schrijvers waren de voorbeelden, waarnaar men zich richtte, ook in de andere gewesten. Geen wonder, dat het gemeenschappelijk Nederlandsch in hoofdzaak uit het Frankisch-Hollandsch bestaat, al ontbreken de Saksische en Friesche bestanddeelen niet. Het eigenlijke Friesch heeft den minsten invloed geoefend, door de afgelegen ligging van het gewest en door de zelfstandige, meer tot het Engelsch naderende, ontwikkeling der taal. In onzen tijd, nu het dialect in eere is gekomen, is er veel kans dat de algemeene taal met allerlei woorden en vormen verrijkt of ten minste vermeerderd zal worden.

§ 13. *Spreektaal en schrijftaal*. 1. Onder spreektaal mag men niet alleen verstaan de taal van den dagelijkschen omgang, maar ook de meer doordachte, meer vormelijke, fijnere, vaak ook schoonere taal van den kansel, de balie, van den redenaar in het algemeen.

2. Evenzoo is er verschil tusschen de gewone en de bijzondere schrijftaal, in de hoogste ontwikkeling zich openbarend als beeldende kunst: de woordkunst.

Opmerking. Uit de behoefte om met hen, met wie men niet kon spreken, toch in geestelijk verkeer te treden, of om datgene wat men belangrijk achtte voor zich zelf en anderen te bewaren, ontstond bij de toeneming der beschaving, de schrijftaal, waardoor tevens de wording der algemeene taal zeer bevorderd werd. Aanvankelijk was de geschreven taal de zoo duidelijk mogelijke afbeelding van de gesprokene. Terwijl de spreektaal echter, onder den invloed van de voortdurend veranderende levensomstandigheden, uitvindingen, nieuwe bestaansmiddelen, uitbreidend verkeer, toenemende vermenging der bevolking,

¹⁾ Waar de eene stam de overmacht op den anderen kreeg, wist toch de oudere bevolking doorgaans haar eigen karakter, in taal, zeden, kleding, enz. te bewaren. Terecht draagt b.v. West-Friesland nog zijn naam, schoon sinds de 13de eeuw onder Frankische heerschappij. Ook aan de oudste bewoners van ons land, de Kelten, schijnt meer invloed op de taal en de volksvorming te moeten worden toegekend dan men tot heden gewoon was.

enz., zich aldoor wijzigde en wijzigt, vertoonde en vertoont de schrijftaal een meer behoudend karakter en volgt ze de spreektaal slechts van verre. Daardoor is er langzamerhand tusschen beide een groote afstand gekomen. Men behield en behoudt verschillende teekens, ij-ei, o-oo, schoon ze geen verschillende klank meer voorstellen; teekens als *ch* in de slot-*sch*, schoon ze niet meer uitgesproken; allerlei vormen, woorden, uitdrukkingen, schoon ze niet meer gehoord worden. De beweging om de schrijftaal meer in overeenstemming te brengen met de (beschaafde) spreektaal wint veld. Toch zal er altijd wel verschil blijven en zal men zonder in de zoogenoemde *boeketaal* te vervallen juister en keuriger schrijven dan spreken; fijner, rijker, meer doordacht wat de woordenkeus, kunstiger wat den zinsbouw betreft. Veel zou er ook gewonnen zijn, als de Nederlanders beter leerden spreken¹⁾.

§ 14. *Spraak-kunst, taalkunde, taalgevoel*. I. Een spraak-kunst is een spraakleer, d. i. een goed geordend overzicht van de wijze waarop, in een bepaalde taal, de letterklanken gevormd en tot woorden, de woorden tot zinnen en deze onderling verbonden worden.

2. De spraakkunst omvat dus I de klankleer, II de leer van het woord; III de leer van den zin. II wordt onderscheiden in: 1. de leer van de soorten der woorden; 2. die van hun vormverandering; 3. die van hun vorming. Tevens behandelt men bij de spraakkunst de leer van de spelling, d. i. van de wijze, waarop het gesproken woord door letterteekens wordt afgebeeld.

3. Taalkunde omvat behalve de kennis van de spraakkunst, die van zooveel mogelijk woorden en uitdrukkingen, in hun juiste beteekenis en gebruik.

4. Taalgevoel is het besef, dat ons de juiste woorden, vormen en uitdrukkingen, in hun juiste verband en beteekenis, doet gebruiken en verstaan.

5. De Nederlandsche-spraak-kunst behandelt de wetten en verschijnselen der Nederlandsche taal. Daaronder zijn er, die háár alleen kenmerken, maar ook die, welke eveneens bij andere talen worden waargenomen; de laatste behooren tot de algemeene spraakkunst.

Opmerking. 1. Evenals plant- en dier- en delfstofkunde, de natuurkunde in 't algemeen, is de taalkunde een wetenschap, die, in hoofdzaak, door waarneming verkregen wordt.

¹⁾ Zie o. a. mijn *Bekn. Stijl-leer*, 3de druk, bl. 46 en vlgg.

2. Kunst = het kunnen, het vermogen om iets te doen. Kunst onderstelt vaardigheid en kracht. Kunde = kennis, wetenschap, of = leer. Door oefening wordt de kunst verkregen, kunde door waarnemen, vergelijken, nadenken. Het verschil wordt niet altijd in acht genomen, ook blijkt het woord spraakkunst.

3. Taalkunde heeft ruimer beteekenis dan spraakkunst. Bij de kennis der woorden en uitdrukkingen, met de vaak fijne onderscheiding der zinverwante woorden, kan nog komen de historische taalkunde, die o. a. leert van het ontstaan en de ontwikkeling der talen, en der taal in het algemeen; van het ontstaan der woorden en uitdrukkingen, hun verandering in vorm en beteekenis in den loop der tijden; van de verwantschap tusschen het eene woord en het andere, de eene taal en de andere, enz. Taalkunde eischt kennis van het leven der taal in al zijn uitingen en een juist taalgevoel.

4. Gevoel heeft o. a. de beteekenis van besef, inzicht, bewustwording, zonder redeneering of eigenlijke kennis. Men voelt b.v. bij iemands woorden, waar hij heen wil, men voelt het gepaste of ongepaste van een daad of woord. Iemand met muzikaal gevoel geniet van een uitvoering, al kent hij geen noot. Zoo ook leeft in den minder beschaafde taalgevoel; hij weet niets af van de spraakkunst en zegt toch van een meisje sprekende: *zij komt*, niet *hij*; hij onderscheidt platte en onkiesche woorden; „snapt”, al kent hij alle termen niet, wat een meer beschaafde in diens taal tot hem zegt, enz. Er zijn natuurlijk ook in dezen gevoelloozen; ook gebeurt het wel eens, dat het taalgevoel verkeerd leidt. Men voelt *aanbevelen* en spreekt van *aanrecommandeeren*, of stelt tegenover *indirect* *uitdirect*; men denkt aan het gelijke, het één zijn en zegt voor *egaal* *eengaal*, en op dezelfde manier *gaanderij* voor *galerij*. Ook in de beschaafde taal zijn dergelijke misvoelingen. De meesten nemen bij *ijselijk* een *ijzige* rilling waar, of ze midden in 't ijs zaten; volgens de taalgeleerden heeft *ijselijk* niets met ijs te maken. In de Tweede Kamer werd aan „iemand uitvloeken” het Nederlandschap ontzegd.

§ 15. *De verdeeling van de leerstof.*

Bij de behandeling van de spraakkunst kan men zuiver analytisch te werk gaan en na de leer van den zin, de leer van het woord en dan de klankleer en de spelling laten volgen; of men kan synthetisch van de letterklanken tot de woorden en van deze tot den meest samengestelden zin opklimmen. Maar bij de behandeling van het eene is men dan gedurig genoodzaakt zich op het andere, dat nog volgen moet, te beroepen. De zin is de spraakeenheid; men spreekt in zinnen, al zijn die niet altijd af; bij de waarneming krijgt men dus allereerst zinnen voor zich; de verdeeling van de woorden in soorten en hun vormverandering berusten in hoofdzaak op hun dienst en hun beteekenis in den zin; de leer van den zin dient dus aan die van het woord vooraf te gaan. Maar de zinsleer bevat weer moeilijkheden, die het best bij de behandeling van de woordleer opgelost worden. Daarom

plaatsen we de uitvoeriger beschouwing van den zin na de leer van het woord, maar laten aan beide een schets van den zin en zijn deelen voorafgaan. De klankleer kan ook niet onafhankelijk van de overige deelen der spraakkunst behandeld worden, doch wat daarvan noodig is, is in hoofdzaak in de inleiding aangegeven. De spelling eischt kennis van de klankleer, de woordsoorten, de vormverandering, de vorming der woorden, de zinsleer, zelfs van verwante en vreemde talen, en wordt gevoeglijk dus aan het slot behandeld. Aldus volgen we onderstaande indeeling.

Eerste Boek: De zin en zijn deelen in het algemeen;
Tweede Boek: De klankleer; Derde Boek: De leer van het woord;
Vierde Boek: Nadere beschouwing van den zin en zijn deelen;
Vijfde Boek: De woordvorming; Zesde Boek: De spelling.

EERSTE BOEK.

DE ZIN EN ZIJN DEELEN IN HET ALGEMEEN.

§ 16. Hier worden besproken: 1°. de hoofddeelen van den zin; 2°. de soorten van zinnen naar de voorstelling van den spreker (modaliteit); 3°. de onderdeelen van den zin; 4°. de enkelvoudige en de samengestelde zin; 5°. onderschikkend en nevenschikkend zinsverband; 6°. de soorten van zinnen naar de volledigheid der uitdrukking.

§ 17. *De hoofddeelen van den zin, onderwerp, gezegde, voorstellingswijze* (modaliteit). I. Gelijk de gedachte bestaat uit de verbinding van twee voorstellingen of begrippen, bestaat de zin, de uitdrukking der gedachte, in het algemeen, uit twee hoofddeelen: het onderwerp (subject) en het gezegde (praedicaat). Als derde element moet men letten op de wijze van verbinding (zie § 19).

2. Het onderwerp is een woord of een woordgroep, dienstdoende als de naam of de aanduiding van een of meer zelfstandigheden (of van datgene wat als een zelfstandigheid voorgesteld wordt), waarvan de spreker een openbaring van bestaan vermeldt.

3. Het gezegde is een woord of een woordgroep, waardoor de spreker de openbaring van bestaan uitdrukt.

De zeeslang bestaat. Jan valt. Hij schreit. Veere is een stad. De wind is gedraaid. Jan is hem. De slager heeft gescheld. De kleine Jan valt achter in den tuin in een plas. Ge vergeet uw boek. De bakker hierachter bakt alleen 's Zaterdag krentenbrood.

§ 18. *Vervolg, getal en persoon; persoonsvormen.* 1. Het onderwerp is de naam of de aanduiding van een of van meer zelfstandigheden; in het eerste geval noemt men het enkelvoudig, in het tweede meervoudig. Men onderscheidt dus twee getallen: enkelvoud en meervoud.

2. Het onderwerp kan zijn de naam of de aanduiding: 1°. van den spreker, 2°. van den aangesprokene, 3°. van een derde zelfstandigheid. Er zijn dus drie spraakkunstige personen: de eerste, de tweede en de derde persoon.

3. In den zin doen zich derhalve de volgende gevallen voor. Het onderwerp kan zijn:

1. de eerste persoon enkelvoud. Het is de aanduiding van den spreker: *Ik loop; ik schreef een brief.*

2. de tweede persoon enkelvoud. Het is de aanduiding van den aangesprokene: *Gij loopt; je luisterde niet; u vergist u, zich.*

3. de derde persoon enkelvoud. Het is de naam of de aanduiding van een derde zelfstandigheid: *De lamp brandt. Vader komt aan. Hij roept. Er klopt iemand.*

4. de eerste persoon meervoud. Het is de aanduiding van twee of meer zelfstandigheden, alle voorgesteld als sprekers. Of verschillende zelfstandigheden worden genoemd en met den spreker of de sprekers in één groep vereenigd. *We leven in de zoste eeuw. Komt, laten wij een wandeling gaan doen. Mijn neef en ik, onse neven en wij, zijn de beste vrienden tegenwoordig.*

5. de tweede persoon meervoud. Het is de aanduiding van twee of meer zelfstandigheden, alle voorgesteld als aangesprokenen. Of verschillende zelfstandigheden (waaronder echter niet de spreker) worden genoemd en met den aangesprokene (of de aangesprokenen) in een groep vereenigd. *Kinderen, gij singt te hard. Moeder, Piet en jij blijft thuis. Jij en je kameraads voert niet veel goeds uit.*

6. de derde persoon meervoud. Het is de naam of de aanduiding van twee of meer zelfstandigheden, waaronder noch de

spreker, noch de aangesprokene voorkomt. *Alle eenden zwemmen. Jan en zijn broer zijn uit de stad. Ze blijven niet lang weg. De eersten zullen de laatsten zijn.*

4. Het woord of een der woorden, waardoor het gezegde uitgedrukt wordt; verandert met den persoon en het getal van het onderwerp, m. a. w. Het gezegde komt in persoon en getal met het onderwerp overeen. *Ik loop, je loopt, hij loopt, wij loopen, gij loopt, zij loopen. Ik ben, je bent, gij zijt, hij is, wij zijn, gij zijt, zij zijn.*

5. Men noemt deze vormen van het gezegde persoonsvormen. Dus: Persoonsvormen zijn de vormen, die het gezegde (of één woord van het gezegde) aanneemt om uit te drukken, dat het onderwerp eerste, tweede, of derde persoon, enkelvoud of meervoud is.

Opmerking. 1. Het gezegde drukt een openbaring van bestaan uit, de persoonsvormen zijn dus vormen van de werkwoorden. Juist aan het bezit van persoonsvormen kan een woord als werkwoord herkend worden. Bij de werkwoordelijke uitdrukkingen (zie § 7) vindt men één woord dat persoonsvormen heeft, en andere woorden die met het eerste één openbaring van bestaan beteekenen. Let men op de beteekenis, dan is de geheele uitdrukking het werkwoord. Neemt men het bezit van persoonsvormen als kenmerk aan, dan bestaat zoo'n uitdrukking uit een werkwoord (in engeren zin) en een zelfstandig naamw., of een bijvoeglijk naamw. enz.

2. Behalve als persoonsvorm komt het werkwoord nog voor: als onbepaalde wijs (infinitief), als tegenwoordig deelwoord en als verleden deelwoord, alle drie over het algemeen gemakkelijk aan de beteekenis en aan den vorm te herkennen.

De onbepaalde wijs eindigt op **en (n)** en is de naam van de openbaring van bestaan in het algemeen; ze komt met het zelfstandig naamw. overeen: *loopen, dagen, (dag) worden.*

De deelwoorden komen met het bijvoeglijk naamw. overeen. Het tegenw. deelw. eindigt op **ende (end)** en beteekent een hoedanigheid of toestand, die bestaat in of het gevolg is van de aan den gang zijnde openbaring van bestaan: *kokende olie; ploegende assen.*

Het verl. deelw. eindigt op **en, d,** of **t** en heeft doorgaans het voorvoegsel *ge*; het beteekent een hoedanigheid of toestand, die bestaat in of het gevolg is van de afgeloopen openbaring van bestaan: *gekookte olie; het land is geploegd.*

§ 19. *Vervolg; de voorstellingswijze (modaliteit).* I. Behalve de voorstelling van het onderwerp en die van het gezegde is er bij de vorming van een gedachte nog een derde zaak: de

wijze, waarop de spreker (of denker) beide voorstellingen tot elkaar in betrekking brengt. Ook in den zin is dus een derde element noodzakelijk: de uitdrukking van de betrekking tusschen onderwerp en gezegde, de modaliteit of voorstellingswijze.

Opmerking. De modaliteit wordt dikwijls niet door afzonderlijke woorden uitgedrukt; waar dit wel het geval is, hangen deze bijna altijd nauw met het gezegde samen (zie § 20; echter ook § 153). Daarom kunnen we den zin in het algemeen in twee hoofddeelen verdeelen.

2. Onder modaliteit of voorstellingswijze verstaat men de verhouding van de gedachte tot de werkelijkheid, volgens de voorstelling van den spreker, m. a. w.

De modaliteit is de betrekking tusschen onderwerp en gezegde, zooals de spreker die voorstelt.

3. Er zijn tal van modale betrekkingen. De spreker kan de gedachte voorstellen als:

1. A. een bevestiging; B. een ontkenning; en verder als:

1°. overeenkomstig de werkelijkheid: *Tabak is vergift. De aardappel is niet voedsaam. Tweemaal twee is vijf.*

2°. als niet-overeenkomstig de werkelijkheid, maar als:

a. een wensch, waarvan de verwezenlijking mogelijk wordt geacht: *Leve de koningin! De hemel zegene u! Moge het u niet hinderen.*

b. een wensch, waarvan de verwezenlijking onmogelijk wordt geacht: *Ware het maar dag! Leefde mijn vader nog! Kwam hij maar niet!*

c. een gebod: *Ga heen! Komt! Loop niet door!*

d. als strijdig met de werkelijkheid: *Dat deed ik zeker weer. Ik had dat niet gedaan! Jan zou al hier zijn!*

2. Tusschen de stellige bevestiging en de stellige ontkenning liggen:

a. de waarschijnlijkheid: *Uw broer komt wel. Ik ben waarschijnlijk niet verhinderd.*

b. de mogelijkheid: *Hij komt misschien; hij komt wellicht niet.*

c. de twijfel: *Zou hij komen? Heeft die jongen nooit genoeg?*

d. de vraag, waardoor de spreker, behalve zijn eigen twijfel, tevens te kennen geeft, dat hij van den aangesprokene de mededeeling verlangt: *Komt uw broer? Hebt ge uw werk niet gemaakt?*

§ 20. *Vervolg; de uitdrukking van de modaliteit.* Talrijke middelen staan den spreker ten dienste om de verhouding der gedachte tot de werkelijkheid, naar zijn bedoeling, voor te stellen. Daarvan vermelden we hier:

- 1°. den persoonsvorm van het gezegde, in verband met:
- 2°. de woordschikking en
- 3°. den toon van spreken.
- 4°. het gebruik van bijzondere woorden, uitdrukkingen en teekens.

Een slang kruipt. Kruipt een schildpad? Kruipt een slang niet? Je gaat zeker mee? Veere is de hoofdstad van Zeeland(?!) Ik kom in elk geval. De onderneming is zonder twijfel gewaagd. (Zie ook de voorbeelden in § 19 en § 21, lees ze hardop).

Opmerking. 1. Bij de definitie lette men vooral op de woorden naar de voorstelling van den spreker. Met de ware, de werkelijke werkelijkheid heeft men niets te maken. De spreker kan uit onwetendheid, maar ook willens en wetens iets zeggen, dat strijdt met de waarheid, maar dat hij toch als overeenkomstig de werkelijkheid voorstelt. Hij kan vragen, niet omdat hij voor zich het antwoord noodig heeft, maar b.v. om den antwoorder te leeren kennen; de vraag heeft dikwijls de kracht van een bevestiging of ontkenning. Bij elken zin moet men nagaan: wat wordt er gezegd, wat staat er? en hoe wordt het gezegd, hoe staat het er? *Veere is de hoofdstad van Zeeland; de walvisch is geen zoogdier* zijn zinnen, taalkundig naar de modaliteit, van dezelfde waarde als *Middelburg is de hoofdstad van Zeeland; de walvisch is geen visch.*

2. De persoonsvorm drukt dus uit: 1°. den persoon en het getal van het onderwerp; 2°. de modaliteit der gedachte, hetzij alleen, hetzij in vereeniging met andere woorden, met de woordschikking of met den toon van spreken.

Bovendien (zie § 135) nog: 3°. de verhouding, volgens de voorstelling van den spreker, tot den tijd. *Het kind speelt (nu) in den tuin. Het speelde (daarstraks) in de kamer. Hij schrijft vandaag. Morgen zal ik antwoorden.*

§ 21. *Soorten van zinnen naar de modaliteit.* 1. Een zin bevat, een meer of minder stellige, bevestigende of ontkenkende mededeeling, vraag of gebod. Er zijn dus mededeelende, vragende en gebiedende zinnen.

2. Een uitroep (juichkreet, klacht, verzuchting, verwensching, enz.) en een wensch zijn een eigenaardig soort van mededeeling, waarbij door bijzondere woordenkeus, schikking

en toon, tevens vooral ook het gevoel tot uitdrukking komt. Een verbod is een soort van gebod.

3. De wensch en de uitroep kunnen ook in den vorm van een gebod uitgedrukt zijn.

4. Bij de vragen onderscheidt men:

A. de eigenlijke vragen en daaronder:

1°. die welke de modaliteit betreffen; ze beginnen doorgaans met den persoonsvorm;

2°. die waarbij de spreker naar een deel van den zin, naar het onderwerp of het gezegde of een bijzonderheid daarvan vraagt; ze beginnen doorgaans met een vraagwoord;

B. de oneigenlijke vragen, d. w. z. zinnen, die wel den vorm, maar niet de beteekenis van een vraag hebben; een antwoord wordt niet verlangd.

De vacantie begint stellig op Zaterdag. De vacantie begint niet op Zaterdag. De vacantie begint Zaterdag! De vacantie begint Zaterdag pas! Begon de vacantie Zaterdag maar! Lees door. Jok niet. Geef me de lucifers eens aan. Begint de vacantie op Zaterdag? Begint de vacantie niet op Zaterdag? Wat begint op Zaterdag? Mijn broer is ... — Wat is je broer? Wie zou er zoo iets doen? = Niemand zou er zoo iets doen.

§ 22. *De onderdeelen van den zin; onderwerp, gezegde, bepalingen.* 1. Zoowel bij het onderwerp als bij het gezegde kunnen woorden voorkomen, door wier beteekenis de voorstellingen van het onderwerp en het gezegde wordt begrensd, verscherpt, verhelderd, of uitgebreid. In dat geval spreekt men van uitgebreid gezegde, uitgebreid onderwerp. *De bakker hierachter bakt alleen 's Zaterdag's krentenbrood.*

2. Het onderwerp in engeren zin is dan alleen de naam of de aanduiding der zelfstandigheid, waarvan een openbaring van bestaan vermeld wordt; b.v. *de bakker.*

3. Het gezegde in engeren zin bestaat uit een persoonsvorm, of uit een persoonsvorm met de noodzakelijk daarbij behoorende woorden, waardoor een openbaring van bestaan van een of meer zelfstandigheden wordt uitgedrukt. *Dit antwoord verrast mij. Het stelt mij te leur. Het brengt mij in de war.*

Opmerking. 1. In 't vervolg bedoelen we met onderwerp en gezegde steeds het onderwerp en gezegde in engeren zin.

2. Gezegde en onderwerp worden herkend aan de spraakkunstige betrekking tusschen beide (zie § 18). Het gezegde heeft doorgaans meer klem dan het onderwerp; dit wordt bij den hoorder bekend ondersteld, is het punt van uitgang; om het gezegde, de toekenning, wordt de zin geuit. *Een visch zwemt. Visschen zwemmen. Een slang kruipt. Slangen kruipen. Mijn broer is ziek. De koe wordt geslacht.* Vergelijk echter: *Ik kom niet. Kurk drijft, lood zinkt*, e. d. waar de aandacht bijzonder op het onderwerp gevestigd wordt.

4. Bepalingen zijn woorden of woordgroepen, welke een nadere bijzonderheid te kennen geven: 1°. van het onderwerp; 2°. van het gezegde; 3°. van de voorstelling, welke door een andere bepaling wordt uitgedrukt.

In het laatste geval heeft men een bepaling van een bepaling en spreekt men van een bepaling van den tweeden graad. Zoo zijn er ook bepalingen van den derden, den vierden graad, enz. Bepalingen van bepalingen noemt men ook wel onderbepalingen.

Jan leest. Kleine Jan leest. Hij leest goed. Hij leest heel goed. Hij leest een brief. Hij leest een (zwaar) langen brief. Ik wil geen zware sigaar. De groote hond van den burgemeester van ons dorp is valsch.

Opmerking. 1. De bepaling wordt doorgaans met meer nadruk uitgesproken dan het bepaalde woord. Soms smelten echter bepaling en bepaalde in den toon samen, als ze als het ware één naam, één uitdrukking gaan vormen. *Oom Jan.* (Iemand) *naar de oogen zien* (= vreezen).

2. Om het gezegde in zijn eenvoudigsten vorm te onderscheiden moet men zich afvragen: welke openbaring van bestaan wordt hier uitgedrukt, door welk woord of door welke woorden geschiedt dat? Bestaat het gezegde slechts uit één woord, dan is geen twijfel mogelijk. *Jan leest.* Bestaat het uit meer woorden, dan moet men nagaan, welke daarvan als bepaling dienst doen, en welke dienen ter uitdrukking van de openbaring van bestaan. Ieder geval moet op zich zelf waargenomen worden; soms is meer dan een opvatting mogelijk. In: *Jan heeft gisterenavond een heel boek gelezen* is *heeft gelezen* gezegde; in *Mijn broer zal waarschijnlijk dokter worden* is *zal dokter worden* gezegde; *heeft* en *zal* behooren er toe als persoonsvormen, *gelezen*, en *dokter worden*, omdat ze de openbaring van bestaan noemen; *gisterenavond*, *een heel boek*, *waarschijnlijk* zijn bepalingen; deze woorden zijn niet noodig ter uitdrukking van de openbaring van bestaan van Jan of mijn broer.

Gij hebt mij op de teenen getraft. Is deze zin letterlijk bedoeld, dan is *hebt getraft* het gezegde en zijn *mij* en *op de teenen* bepalingen; men vergelijkte den zin slechts met: *Gij hebt mijn broer op de linkerhand*

getraft. Maar is de zin figuurlijk bedoeld, dan is *hebt op de teenen getraft* het gezegde, *hebt* als persoonsvorm, *op de teenen getraft* als vorm die de openbaring van bestaan noemt: *op de teenen trappen* = beleedigen. *De winkelier stelt zijn waren ten toon*. Vat men *stelt ten toon* op in den zin van *toon*en, *etaleeren*, dan behoort *ten toon* bij het gezegde, evenals in: *De beoordeelaar stelt de verdiensten en de gebreken van dit werk ten toon*. Dit is de gewone opvatting. Maar men zou in *ten toon* ook een bepaling kunnen zien, die uitdrukt met welk doel de werking geschiedt: De winkelier is bezig zijn waren uit te stallen, neer te zetten, te stellen voor zijn raam, *ten toon* = om ze te toonen.

§ 23. *Werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde*. 1. Wanneer het gezegde beteekent het verkeeren in een toestand, het toonen eener hoedanigheid, of het veranderen van toestand of hoedanigheid, kan het worden uitgedrukt door: 1°. een werkwoord, als *slapen*, *zitten*, *suffen*, *versteenen*, *groeien*, of 2°. door een werkwoord (in engeren zin) en een naamwoord, nl. een zelfstandig naamw., bijvoegl. naamw., voornaamw., of een uitdrukking die dezelfde beteekenis heeft; als: *ziek zijn*, *gezond worden*, *dezelfde blijven*, *een knappe jongen worden*, *in de war raken*. Men vergelijke: *De jongen groeit* en *Hij wordt grooter*; *Dit land verarmt* en *Het wordt armer*; *Dit pak weegt* en *Het is zwaar*. In het eerste geval is er één gezegde, in het laatste spreekt men van een werkwoordelijk en van een naamwoordelijk deel van het gezegde.

2. Het werkwoordelijk deel van het gezegde is dus de persoonsvorm, die den persoon en het getal van het onderwerp, de modaliteit, enz. uitdrukt.

Het naamwoordelijk deel van het gezegde noemt den toestand of de hoedanigheid, die aan de in het onderwerp genoemde zelfstandigheid wordt toegekend.

§ 24. *Vervolg; de bedrijvende en de lijdende vorm; lijdend onderwerp*. 1. Wanneer het gezegde beteekent, dat de in het onderwerp bedoelde zelfstandigheid een handeling verricht, dan zegt men, dat het gezegde in den bedrijvenden vorm staat. *De jongen fietst*, *roeit*, *wandelt*, *leest*. *Hij leert niet*. *De kinderen zingen een liedje*. *De kaarsen hebben gebrand*. *Het huis brandde af*, *is afgebrand*.

2. Wanneer het gezegde beteekent, dat de in het onderwerp genoemde zelfstandigheid een handeling ondergaat, dan

staat het gezegde in den lijdenden vorm. Het onderwerp noemt men dan het lijdend onderwerp. *Dat boek wordt veel gelezen. De lamp was aangestoken. Zie zoo, zei de behanger, de kamer is behangen.*

Opmerking. Men moet oppassen, als de lijdende vorm van het eene werkwoord, uiterlijk overeen komt met den bedrijvenden van een ander. In: *Het huis verbrandt, verbrandde, is gisteren verbrand*, is de vorm *is verbrand* bedrijvend. In: *De vijand heeft het huis verbrand*, is *heeft verbrand* natuurlijk weer bedrijvende vorm, maar in *Het huis is (door den vijand) verbrand*, is *is verbrand* lijdende vorm. Vergelijk ook: *De sneeuw ontthooide, is ontthooit*, en *De sneeuw is door mij op de kachel ontthooit*; *De pan breekt, is gebroken*, en *De pan is door mij gebroken*; *Het papier scheurde, is tengevolge van mijn wildheid, gescheurd* en *Het papier is door mij met opzet gescheurd*.

§ 25. *Vervolg; de verdeling der bepalingen naar beteekenis en dienst.* I. Naar de bedoeling, waarmede de spreker de bepaling aan het bepaalde toevoegt, heeft men de volgende gevallen:

1°. Meestal drukken de bepalingen een nauwere begrenzing van de bepaalde voorstelling uit, dus een beperking; zij dienen om het bepaalde juist te onderscheiden. *Geef me een paar handschoenen. Geef me een paar bruine, glacé, handschoenen. Ge moet langzaam fietsen.*

2°. Soms dient een bepaling om den indruk te versterken, door een hoedanigheid of kenmerk, ofschoon eigenlijk reeds in de voorstelling aanwezig, op den voorgrond te stellen. Ze heeten ophelderende of versierende bepalingen. *Het volkrijke Amsterdam, wordt in handel en scheepvaart overtroffen door het drukke Rotterdam.*

3°. In de derde plaats onderscheidt men bepalingen van omstandigheid; ook deze dienen niet om te beperken, maar om uit te breiden, ze vervangen een afzonderlijke mededeeling; in plaats van in een zin, doet de spreker die nu zoo terloops. *De goedhartige vrouw gaf den hongerigen hond een heel stuk brood.* Er is maar één vrouw, één hond, en brood; er is geen sprake van, die zelfstandigheden van andere te onderscheiden; de zin staat in de plaats voor: *De vrouw gaf den hond brood. Ze was goedhartig. De hond was hongerig. 't Was een heel stuk.*

2. Naar de beteekenis en den dienst met betrekking tot het bepaalde woord onderscheidt men:

I. bijvoeglijke bepalingen; II. bijwoordelijke bepalingen.

A. voorwerpen.

B. bijwoordelijke bepalingen (in engeren zin).

3. De bijvoeglijke bepalingen drukken een nadere bijzonderheid uit van een zelfstandigheid. Ze behooren altijd bij den naam of de aanduiding eener zelfstandigheid. *Onze hond is oud. De hond van mijn oom is oud. Ik vind dat boek mooi. De Markt, het middelpunt der stad, is zeer druk. De man kwam ziek thuis. Wij gaan in de provincie Utrecht wonen. Er zijn vele menschen ziek. Ik gebruik altijd hetzelfde papier. Zeker iemand.*

4. De bijwoordelijke bepalingen drukken een nadere bijzonderheid uit van een werking, hoedanigheid of toestand, in het algemeen van iets, dat niet als een zelfstandigheid wordt voorgesteld. Ze behooren bij het gezegde en bij al de woorden, die geen zelfstandigheid noemen of aanduiden. Men verdeelt ze in: A. voorwerpen en B. gewone bijwoordelijke bepalingen, doorgaans kort weg bijwoordelijke bepalingen genoemd.

§ 26. *Vervolg; de voorwerpen.* I. Een voorwerp is de naam of de aanduiding van een zelfstandigheid, die tegenover het onderwerp staat en mede noodzakelijk betrokken is in de openbaring van bestaan, door het gezegde uitgedrukt.

2. Men onderscheidt gewoonlijk drie soorten van voorwerpen:

1°. het lijdend voorwerp, d. i. a. de naam of de aanduiding van het voortbrengsel der handeling van het onderwerp; b. de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, welke voorgesteld wordt als die handeling lijdelijk ondergaande en daardoor gewijzigd wordende; a. *De bakker bakt brood. Ik schrijf een brief.* b. *De jongen scheurt zijn boek. De roofvogel verslindt zijn prooi.*

2°. het meewerkend voorwerp, d. i. de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, welke volgens de voorstelling, de openbaring van bestaan van het onderwerp beantwoordt. — De openbaring van bestaan van het meewerkend voorwerp is in den zin niet uitgedrukt; ze is soms dezelfde als die van het onderwerp, maar uit zich dan in tegengestelde richting. *Jan ontmoet Piet* (Piet ontmoet Jan). *Hij gelijkt op zijn vader* (De vader lijkt op hem). *Het boek bevat mij* (Ik vind behagen in het boek). *Die zaak is mij vreemd* (Ik ken die zaak niet). *Ik*

betaal den kleermaker de rekening (De kleermaker ontvangt van mij het bedrag). *Geef dit brood aan den bedelaar. De boer koopt een pet voor zijn zoontje.*

3°. het oorzakelijk voorwerp, d. i. de naam of de aanduiding der zelfstandigheid, welke (door de eene of andere openbaring van bestaan) de oorzaak is van de openbaring van bestaan van het onderwerp, en op welke tevens die openbaring van bestaan gericht is. — Het oorzak. voorw. is dus eerst werkend, dan lijdend; de openbaring van bestaan van het oorz. voorw. is in den zin niet uitgedrukt. *Ik ontferm me over die arme kinderen* (Die kinderen wekken, b.v. door hun hulpe-loosheid, mijn ontferming en ondervinden die). *Gedenk mijner* (Laat ik, b.v. door mijn gebrek, mijn ongeluk, in uw gedachten blijven en uw steun ondervinden). *Ik kijk naar de kachel* (De kachel wekt door minder goed branden mijn aandacht en wordt voorzien van brandstof of opgepookt).

Opmerking. Door Den Hertog werd het verschil in de verhouding van de voorwerpen tot de openbaring van bestaan van het onderwerp voorgesteld als volgt:

Onderwerp	→	Lijd.	Voorwerp:	de openb. v. best. van 't Onderw. gericht op 't Lijd. Voorw.
Onderwerp	→	←	Meew.	„ de openb. v. best. van 't Onderw. en de tegengestelde van 't Mee-werkend Voorwerp.
Onderwerp	←	^a	Oorz.	„ a. de inwerking van 't Oorz. Voorw. op 't Onderwerp.
Onderwerp	→	←	^b	Oorz. „ b. de openb. v. best. van 't Onderw. gericht op 't Oorz. Voorw.

In de voorbeelden komt het verschil tusschen de voorwerpen duidelijk genoeg uit. Dat is niet altijd het geval; doch bij het verschil in betee-kenis komen soms nog uiterlijke kenmerken. Zie 3 hieronder, en § 155.

3. Het lijdend voorwerp is het gemakkelijkst te herkennen; 1°. aan de beteekenis. Waar sprake is van het produkt der handeling, is geen twijfel mogelijk. Waar het voorwerp voor-gesteld wordt als de handeling lijdelijk ondergaande en gewijzigd wordende, lette men er op, dat het lijdelijk zijn alleen behoeft te bestaan in de voorstelling. In: *De jongen slaat den hond* stelt de spreker den hond voor als geslagen wordende, maar 't is best mogelijk, dat hij bijt. Ook is de wijziging in den toestand niet altijd even duidelijk merkbaar; men vergelijkte:

Ik verbrand het papier; ik vul de kopjes, met Het kind ziet den hond; het streelt den hond.

2°. geldt in het algemeen, als betrouwbaar herkenningmiddel, de omzetting van den zin in den lijdenden vorm; wat lijdend voorwerp is in den bedrijvenden, wordt lijdend onderwerp in den lijdenden vorm. *Het papier wordt door mij verbrand. De hond wordt door het kind gestreeld.*

Opmerking. Doorgaans leidt het waarnemen van de beteekenis en het toepassen van den lijdenden vorm tot dezelfde uitkomst. Er zijn echter afwijkingen (zie § 94) en verschil van opvatting is mogelijk. In zinnen als: *De politie werd den woesteling meester; Wij werden hem gewaar; Dat zal je gewaar worden* voelen we *meester worden* = overmannen, *gewaar worden* = zien, ondervinden, en al is een lijdende vorm, naar de oorspronkelijke grammaticale verhouding tot het woord *gewaar*, niet mogelijk, naar de beteekenis kan men van een lijdend voorwerp spreken. Omgekeerd voelen we in *het land hebben* thans één openbaring van bestaan nl. ontevreden, verdrietig zijn, dus in *het land* geen lijdend voorwerp meer. Hoofdzaak is altijd zich goed rekenschap te geven van de beteekenis van den zin.

§ 27. *Vervolg; de bijwoordelijke bepalingen.* I. Een bijwoordelijke bepaling kan behooren: 1°. bij het gezegde; 2°. als onderbepaling bij een andere bepaling.

2. Naar de beteekenis verdeelt men de bijwoordelijke bepalingen in bepalingen van:

1°. plaats: *Ik woon hier. Hij komt van Amsterdam. Hij ging zijns weegs.*

2°. tijd: *Mijn broer komt morgen. Ik ken hem sinds jaren. Des Zondags gaan we naar de kerk.*

3°. hoedanigheid: *Fan schrijft mooi. Ze vertrokken stilletjes. Hij werkt met lust.*

4°. hoeveelheid: *Ge hebt weinig gegeten. Dit boek kost een gulden. Ik kocht het voor een kwartje.*

5°. graad: *Ik was ten zeerste verbaasd. Hij heeft zich erg bezeerd. Gij zijt eenigszins in de war. Dit boek is bijzonder mooi.*

6°. reden, (grond, reden, of oorzaak): *Volgens de wet is deze man schuldig. Om zijn uiterlijk noemt men dien aap orang-oetang. Wegens zijn geringe vorderingen kon die jongen niet overgaan. We bleven thuis om den regen. We hielpen hem uit medelijden. Die jongen beefde van angst! Het schip was door den storm afgedreven. De wegen zijn onbegaanbaar tengevolge van den regen.*

Een grond is een deel van een redeneering, een waarheid, waaruit ons verstand een andere waarheid, de gevolgtrekking, afleidt. Eigenlijk zijn er altijd twee gronden, een van meer algemeene beteekenis, de major; een van meer bijzondere beteekenis, de minor. Doorwaans wordt er één (de major) weggelaten; de gedachtengang: *Leugenaars kan men niet vertrouwen* (major); *Jan heeft gelogen* (minor); *Jan kan men niet vertrouwen* (gevolgtrekking, conclusie) wordt geuit in: *Daar Jan gelogen heeft*, of: *Om zijn liegen kan men Jan niet vertrouwen*. Major, minor en conclusie vormen te zamen een sluitreden af syllogisme. Als de major of de minor niet deugt, is de gevolgtrekking valsch. *Wegens de vleugels noemt dit kind de bij een vogel*. *Dieren met vleugels zijn vogels* is hier de valsche major.

Een reden is een omstandigheid, die invloed oefent op het gevoel en den wil van den mensch, tengevolge waarvan hij willens en wetens iets doet of iets laat. Wat voor den één een reden is, laat den ander koud of heeft zelfs het tegenovergesteld gevolg. *Het kind schreide om haar gebroken pop*. *Maar broer lachte er om*. *Wegens den marktdag ging de boer naar de stad*. *Wegens den marktdag bleef de koopman thuis*.

Een oorzaak is een feit, dat noodzakelijk een ander feit tengevolge heeft (als een andere, grootere macht het nl. niet belet). *Door het stooten op de rots werden beide schepen lek*. *Door zijn waterdichte schotten is het eene schip drijvende gebleven*.

Bij een grond werkt de rede, bij een reden de wil van den mensch; een oorzaak werkt buiten hem om; tegenover een grond staat een gevolgtrekking, tegenover een reden een gewild gevolg; tegenover een oorzaak een noodzakelijk gevolg.

7°. middel: *Ik schrijf met een vulpen*. *Het feestterrein was met vlaggen versierd*. *Met geweld en list bereikte de staatsman zijn doel*. *Men onderhield de gemeenschap door middel van post-duiven*.

8°. gevolg: *Tot mijn spijt kon ik niet komen*. *Ze waren tot schreien toe bewogen*. *Tot zijn ongeluk stak hij al zijn geld in één onderneming*.

9°. doel: *Dat doet hij voor zijn plezier*. *We gaan niet uit om te wandelen*. *Hij vertoefte in 't Zuiden tot herstel van zijn gezondheid*.

De bepalingen van doel verschillen van die van gevolg, doordat ze een opzettelijk gevolg beteekenen, waarvan het echter onzeker is of het verkregen wordt. Bij de bepalingen van gevolg, is het gevolg er, maar niet altijd gewild of begeerd.

10°. toegeving: *Ondanks de tegenwerking zijner vijanden hield hij zich staande*. *Trots den hevigen storm stak de boot in zee*. *Niettegenstaande zijn onbekwaamheid, werd hij bevorderd*.

2. De attributieve¹⁾ bepaling is nauw verbonden met den naam of de aanduiding eener zelfstandigheid en vormt er één woordgroep mede. *Een ronde tafel; het verroeste ijzer; mijn huis; vele uenschen; eenig geldt; zeker iemand. Een huis van hout. De verwoesting van Jeruzalem. Jeruzalems verwoesting. De brug over de Maas.*

3. De praedicatieve bepaling staat lossers naast het bepaalde woord; ze heeft de waarde van een gezegde (praedicaat) en doet dikwijls dienst als versierende of ophelderende bepaling of als bepaling van omstandigheid.

4. De bijstelling is een andere naam voor de bepaalde zelfstandigheid, ter opheldering of ter verduidelijking bij den eerst gekozen naam gevoegd. *Haarlem, de hoofdstad van Noord-Holland, is een stille plaats. Da Costa schreef over den mensch en den dichter Bilderdijk. Het stoomschip Nederland komt in het dok.*

Opmerking. In het eerste voorbeeld zou de bijstelling gemist kunnen worden; ze drukt echter een zekere tegenstelling uit. In het tweede voorbeeld dienen *mensch* en *dichter* om een hoedanigheid van B. te noemen; ze verhelderen de voorstelling. Bij het derde voorbeeld is *Nederland* een onmisbare bepaling, tenzij reeds over het stoomschip gesproken is. (*svortbepaling!*)

5. De bepalingen van gesteldheid drukken de gesteldheid uit (een hoedanigheid of toestand) van het onderwerp of van het voorwerp. **a.** onder, **b.** volgens, of **c.** tengevolge van de openbaring van bestaan, in het gezegde vermeld. **a.** *Ik kwam ziek thuis. Men vond hem badende in zijn bloed.* **b.** *Dit boek werd onbruikbaar geacht. Ik beschouw de zaak als verloren.* **c.** *De deur is groen geverfd. De koning benoemde hem tot officier.*

§ 29. *Aanspraak. Klanknabootsing. Gevoelsklanken.* **I.** Bij een zin komen soms woorden of spraakgeluiden voor, welke dienen als: 1°. aanspraak; 2°. als klanknabootsing; 3°. als gevoels- en onvolkomen gedachte-uiting. Deze woorden en spraakgeluiden staan buiten den eigenlijken zin.

2. De aanspraak is de naam of de aanduiding van de

¹⁾ Attribueert beteekent hoedanigheid, kenteeken, vastbehoorende bij de zelfstandigheid. De attributen van het koningschap zijn de zinnebeeldige kenmerken van de macht: de kroon, de scepeter, het rijkszwaard.

zelfstandigheid, tot welke de spreker het woord richt; ze dient dus om uit te drukken, wie of wat er aangesproken wordt, of om de aandacht van den aangesprokene te trekken. *Jan, hoor eens! Ben je boven, baas? Mijn vaderland, u heb ik lief! O jongen, je doet ons zoo bitter verdriet!*

3. De klanknabootsing begeleidt de mededeeling ter verduidelijking, evenals soms een gebaar. *De klokken luidden, bom-bam, bom-bam. Rrrrt, snorde het voorbij. Slof, slof, daar kwam hij aan, sleepend met de voeten.*

4. De gevoels- en de onvolkomen gedachte-uiting zijn spraakgeluiden, die eigenlijk een zin in zich bevatten, in kiem. *Au* = wat doet dat een pijn. *He* kan o. a. zijn = hoe is het mogelijk, of = wat blief je. *Ho* = b.v. sta stil. *Pst* = luister eens. *Ssst* = weest stil.

§ 30. *Vervolg; schema van de bestanddeelen van een zin. Het ontleden.*

I. Een zin kan bestaan uit:

I. een onderwerp

II. een gezegde { 1. een werkwoordelijk deel van het gezegde
2. een naamwoordelijk „ „ „ „

Bijvoordelijke bep. in uitgebreiden zin. { III. voorwerpen { 1. een lijdend voorwerp
2. een meewerkend voorwerp
3. een oorzakelijk „

IV. bijvoordelijke bepalingen { 1. van plaats
2. van tijd
3. van hoedanigheid
4. zie verder § 27.
(in engeren zin)

V. bijvoeglijke bepalingen { 1. attributieve bepalingen
2. praedicatieve „ { a. bijstellingen
b. bep. v. gesteldh.

2. Het ontleden van een zin bestaat in het geregeld opnoemen en zoo nauwkeurig mogelijk benoemen van zijn deelen.

Opmerking. Door de onderbepalingen een weinig te laten inspringen, doet men, ook door de manier van opschrijven, de samenstelling van den zin duidelijk uitkomen. B.v. ontleding van: *Naar de meening van mijn buurman, een trouw lezer van het Burgerveldsche Nieuwsblad, zal Engeland, uit vrees voor de steeds aangroeiende zeemacht van Duitschland, zonder twijfel spoedig aan dit rijk den oorlog verklaren.*

I. Engeland . . . . . onderwerp

II. zal verklaren . . . . . gezegde

III. den oorlog.	lijdend voorwerp
IV. aan dit rijk	meewerkend voorwerp
1. dit	attrib. bijvoegl. bepaling bij <i>rijk</i> .
V. spoedig	bijw. bepal. v. tijd bij II.
VI. zonder twijfel	bijw. bepal. van moda- liteit bij II.
VII. uit vrees voor . . . . . Duitschland	bijw. bep. van reden bij II.
1. voor de steeds . . . . . Duitschland	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>vrees</i> .
1. van Duitschland	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>zeemacht</i> .
2. steeds aangroeiende.	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>zeemacht</i> .
a. steeds	bijw. bep. van tijd bij <i>aangroeiende</i> .
VIII. naar de meening . . . . . Nieuwsblad	bijw. bepal. van moda- liteit bij II.
1. van mijn buurman . . . . . Nieuwsblad	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>meening</i> .
1. mijn	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>buurman</i> .
2. een trouw . . . . . Nieuwsblad	bijstelling bij <i>buurman</i> .
a. trouw	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>lezer</i> .
b. van . . . . . Nieuwsblad	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>lezer</i> .
a. Burgerveldsche	attrib. bijvoegl. bepal. bij <i>Nieuwsblad</i> .

§ 31. *Zinnen met veelvoudig zinsdeel*. I. Wanneer twee zinsdeelen niet den zelfden dienst doen, zijn ze ongelijksoortig; dit is b.v. het geval met bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen, met de bepaling ten opzichte van het bepaalde.

2. Zinsdeelen, die denzelfden dienst doen in den zin, noemt men gelijksoortig. Men spreekt van een veelvoudig zinsdeel. Aldus zijn er veelvoudige onderwerpen, gezegden, veelvoudige lijd. voorw., meew. voorw., enz. *De geit en het schaap zijn huisdieren. Hij is lui of moe. Handel noch te langzaam noch te haastig. Dit huisje is klein maar gemakkelijk. Ik kom hetzij morgen hetzij overmorgen.*

§ 32. *Enkelvoudige en samengestelde zinnen. Zinsverband*. I. Een enkelvoudige zin drukt één gedachte uit en bevat, in 't algemeen, één gezegde.

2. Een samengestelde zin bestaat uit de vereeniging van twee of meer zinnen, die tot elkaar (naar den inhoud, of naar vorm en inhoud) in zekere betrekking staan.

3. De betrekking der zinnen en der zinsdeelen tot elkaar noemt men het zinsverband.

4. In het algemeen zijn er evenveel zinnen in een samengestelden zin als er persoonsvormen (gezegden) in voorkomen. Bij een veelvoudig gezegde noemt men den zin toch enkelvoudig. *De kinderen zingen en spelen en dansen. Bij zulk een hitte heeft men waarlijk te weinig medelijden met dikke menschen. Waar is het, dat zij u dikwijls benauwd en warm maken, als gij u door bedaardheid en kalnte nogal schikken kunt in de warmte. De bel ging deugdelijk over en gaf blijken van zeer luid klinkende specie te zijn.*

§ 33. *Hoofdzin en bijzin. Onderschikkend en nevenschikkend zinsverband.* 1. Een zinsdeel kan uitgedrukt worden door een geheelen zin.

2. Een zin, die dienst doet als zinsdeel in een anderen zin, heet bijzin.

3. De zin, waarvan de bijzin een zinsdeel is, heet de hoofdzin van dien bijzin.

4. Het verband tusschen twee zinsdeelen of tusschen twee zinnen is onderschikkend of nevenschikkend; onderschikkend als het eene zinsdeel of de eene zin dienst doet bij, een deel is van het andere zinsdeel of van den anderen zin; nevenschikkend als dit niet het geval is.

5. In den enkelvoudigen zin is onderschikkend de betrekking van de bepaling tot het bepaalde; nevenschikkend verbonden zijn de zinsdeelen, die denzelfden dienst doen, dus de leden van een veelvoudig zinsdeel.

6. In den samengestelden zin is onderschikkend het verband tusschen den bijzin en den hoofdzin; nevenschikkend is het verband, als de eene zin geen deel is van den anderen.

7. Het verband tusschen de zinsdeelen, en tusschen de zinnen, berust op: 1°. het verband tusschen de voorstellingen, tusschen de gedachten: 2°. op de wijze waarop de spreker dit verband voorstelt. Die voorstellingswijze beslist: Van de spraak-kunstige verhouding hangt de onderscheiding hoofd- of bijzin,

nevenschikking of onderschikking, af (zie ook § 38. 3). Onderschikking heeft men in: *Jan speelt met Piet. De boerderij benevens de graanschuur met de stallen, is afgebrand. Hij heeft zijn huis met en benevens al zijn huisraad, verkocht. Mijn broer schreef gisteren al, dat hij morgen komt. Ik verschrok hevig, toen ik hem plotseling voor me zag staan*; nevenschikking daarentegen in: *Jan en Piet spelen. De boerderij, de graanschuur en de stallen zijn afgebrand. — Morgen komt mijn broer; hij schreef het me gisteren al. Plotseling zag ik hem voor me staan; ik verschrok toen hevig.*

Opmerking. Daar van de spraakkunstige verhouding de onderscheiding in hoofd- en bijzin afhangt, is het ook niet waar, dat de hoofdzin altijd de hoofdgedachte van den volzin zou uitdrukken. Stel het geval, dat ik tot iemand de vraag richt: *Ga je mee?* Hij hoort me niet en nu herhaal ik: *Ik vraag, of je meegaat?* De hoofdgedachte schuilt hier in den bijzin. Vergelijk ook de volgende antwoorden op de vraag: *Den hoeveelden hebben we vandaag?* — *Ik meen, dat het de 13de is* en *Het is de 13de, naar ik meen.* In het eerste geval wordt de modaliteit, de beperking van het zekere antwoord: *het is de 13de*, uitgedrukt door den hoofdzin: *Ik meen*, in het tweede geval door den bijzin *naar ik meen*.

§ 34. *Vervolg; verdeeling van het onderschikkend zinsverband; soorten van bijzinnen naar den dienst.*

I. Alle zinsdeelen, behalve de persoonsvorm, kunnen door bijzinnen worden uitgedrukt.

2. De bijzinnen worden benoemd naar het zinsdeel, waarvoor ze dienst doen. De verdeeling van het onderschikkend zinsverband komt dus overeen met dat van den enkelvoudigen zin (zie § 30); er zijn dus onderwerps-, gezegdeszinnen, enz. In plaats van bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingsszinnen, zegt men bijvoeglijke en bijwoordelijke bijzinnen. Ze worden verdeeld als de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepalingen.

Opmerking. Dikwijls is de bijzin door een woord of een woordgroep in den hoofdzin te vervangen. In de voorbeelden volgen we het schema in §§ 30, 27 en 28.

- I. *Dat ge komt* (= uw komst) verheugt ons.
- II. Jan wordt *wat zijn vader is* (= Jan wordt metselaar).
- III.
  1. Ik vertel *wat ik ondervonden heb* (= mijn levenservaringen).
  2. *Wie het vlugst klaar is* (= den vlugste) geef ik een pluimpje.
  3. Hij schaamt zich, *dat hij zoo laat is opgestaan* (= over zijn laat opstaan).

- IV. 1. We wonen weer, *waar we vroeger woonden* (= in ons oude huis).
2. Mijn broer vertrekt, *als ik thuis kom* (= bij mijn thuiskomst).
3. Gij hebt gehandeld, *zoals het behoort* (= naar behooren, behoorlijk).
4. De jongen heeft gegeten, *tot hij niet meer kon*¹⁾. Het boek kost, *wat het kost*.
5. Het vriest *dat het kraakt*¹⁾.
6. De inlanders noemen dien aap orang-outang, *daar hij zoo op een mensch gelijkt*. — Die jongen kon niet bevorderd worden, *omdat hij te weinig vorderingen had gemaakt*. — De wegen waren onbegaanbaar, *doordat het dagen aaneen geregend had*.
7. Deze ziekte geneest men, *doordat men de aangetaste plaats aan de inwerking van het zonlicht blootstelt*.
8. Hij sprak zeer zacht, *zoodat ik hem niet kon verstaan*. Het regent, *waarom we maar niet uitgaan*.
9. Hij haastte zich met zijn werk, *opdat hij nog mee zou kunnen*.
10. De boot voer uit, *niettegenstaande het hevig stormde*.
11. Ik zal hem inlichtingen geven, *als hij het vraagt*.
12. Gij hebt gelijk, *voor zoover ik over de zaak kan oordeelen*. We zien hem tegenwoordig nooit, *behalve dat hij 's Zondags een enkele maal eens aanloopt*.
13. Het feest gaat door, *zoals (naar) de couranten melden* (zie ook 11 en 12).
14. Hij liep me voorbij, *zonder dat hij me groette*. Het dorp ligt aan een groot kanaal, *terwijl de spoorweg er dicht langs komt*. Gij verbeuzelt uw tijd, *in plaats dat ge uw werk afmaakt*.
15. De vergelijkende bijzinnen doen evenals de bepaling van vergelijking verschillende diensten; b.v. als gezegde: Het is *zoals het is* (b.v. onaangenaam); als bijwoordelijke bijzin b.v. van graad: Hij lachte *zoo vroolijk, als kende hij geen zorgen*; van modaliteit, zie 12, en 13; van hoedanigheid, zie 3; als bijvoegl. bijzin (zie beneden V. 1 en 2b).
- In verschillende zinnen wordt de vergelijking niet meer uitgedrukt, en daardoor soms nog maar flauw gevoeld: Ik kom, *zoodra (als) ik tijd heb*. Ik zal u helpen, *voor zoover (als) ik mag en kan*.
- Een bijzonder soort van vergelijkende zinnen zijn: de verhoudinguitdrukkende bijwoord. bijzinnen. *Hoe meer men heeft*, hoe meer men vraagt = Men vraagt des te meer, *naarmate men meer heeft*.
- V. 1. Een boekband, *die zoo teer is* (een zoo teeren boekband) moet ge voorzichtig behandelen. 't Is een boek, *zoals er zooveel gemaakt worden*.

¹⁾ Hier wordt eigenlijk het gevolg uitgedrukt, maar uit het gevolg kent men den graad en de hoeveelheid.

2. a. Het spreekwoord: *Hoogmoed komt voor den val*, werd ook hier bewaarheid. Het bericht, *dat de boot eindelijk binnen was*, lokte menigeen naar de haven.
 b. We vonden de zaken *zooals het behoorde* (= in orde). Hij noemde zich „*die veel geleden heeft*.”

§ 35. *Vervolg; soorten van bijzinnen naar den rang.* I. Een bijzin van den tweeden graad is een bijzin, waarvan de hoofdzin zelve een bijzin is. Zoo onderscheidt men ook bijzinnen van den derden, den vierden, den vijfden graad, enz. *Zijn gelaat helderde niet weinig op* (hoofdzin), *toen hij bij een klein huisje stilstond* (1ste graad), *dat zich aan zijn rechterhand half tusschen het geboomte verstak* (2de graad). *Hij had fortuin gemaakt* (hoofdzin), *doordat hij gelukkig was geweest in allerlei ondernemingen* (1ste graad), *welke hij op touw had gezet met de hulp van aanzienlijke personen* (2de graad), *wier vertrouwen hij had weten te winnen* (3de graad), *sonder dat men wist* (4de graad), *waardoor hij dat eigenlijk verdiende* (5de graad).

2. Evenals de leden van een veelvoudig zinsdeel kunnen ook twee of meer bijzinnen aan elkaar nevensgeschikt zijn. *Weet, wat ge zegt en wat ge zwijgen moet. Schoon ik hem waarschuwde, schoon ik hem dreigde, de stijfhoofd ging zijn eigen gang. Hetzij hij wint, hetzij hij verliest, die koopman is uiterlijk altijd even kalm.*

§ 36. *Rechtstreeksche en niet-rechtstreeksche mededeeling.* *Afhankelijke vragen.* I. Bij de rechtstreeksche mededeeling geeft men iemands woorden letterlijk weer, naar vorm en inhoud beide, men voert hem sprekende op. *Mijn broer schreef me: „Ik kan onmogelijk overkomen.”* *Mijn broer schreef me: kunt ge dadelijk overkomen?* *De onderwijzer zeide tot den leerling: Lees door. De vraag van den vreemdeling was: Waar is het postkantoor?*

2. Bij de niet-rechtstreeksche mededeeling geeft men iemands woorden alleen naar den inhoud weer; men kan echter veel van diens woorden behouden. *Mijn broer schreef me, dat hij onmogelijk kon overkomen. Mijn broer schreef me, of ik dadelijk kon overkomen. De onderwijzer zeide tot den leerling, dat hij (deze) moest doorlezen. De vraag van den vreemdeling was, waar het postkantoor was.* Vergelijk nog: a. *Hij zei: „ik weet het niet.”* b. *Hij zei, dat hij het niet wist.* c. *Hij wist het*

niet, *zei hij*. In de niet-rechtstreeksche mededeeling zijn dus somtijds twee vormen, zie **b.** en **c.** Men lette op de verandering van onderwerp en persoonsvorm.

3. Wanneer een vraag dienst doet als bijzin in den vorm eener niet-rechtstreeksche mededeeling, noemt men ze wel een afhankelijke vraag. 't Kan **a.** een vraag zijn, die de modaliteit betreft, dus in de rechtstr. mededeeling met een persoonsvorm begint; of **b.** een vraag, die een deel van den zin betreft en dus met een vraagwoord begint. **a.** *Valt Paschen dit jaar in Maart? Ik weet niet, of Paschen in Maart valt;* **b.** *Wanneer vertrekt de boot? Aan wien behoort dit potlood? Waarom zijt ge thuis gebleven? Hoe lang duurt de vacantie? Vertel mij eens, wanneer de boot vertrekt, aan wien dit potlood behoort, waarom ge thuis gebleven zijt, hoe lang de vacantie duurt.*

§ 37. *Hoofdzaken aangaande de woordschikking in den zin; A. in den enkelvoudigen zin. 1.* In den mededeelenden enkelvoudigen zin is de woordschikking gewoonlijk: Onderwerp, Persoonsvorm, Bepalingen (O—P—B). *Ik ga morgen voor vier dagen uit de stad. De bakker bakt alleen des Zaterdagds beschuit.*

Opmerking. 1. Bestaat het gezegde, behalve uit den persoonsvorm, nog uit andere woorden (een infinitief, een deelwoord, een naamwoordelijk deel van het gezegde, een deel van het werkwoord, dat in den zin er van gescheiden wordt als bij *aanzien, oploopen, teruggeven, enz.*) dan komen die gewoonlijk achteraan. *Ik heb hem gisteren de zaak reeds medegedeeld. De Koningin zal onze provincie waarschijnlijk in de volgende maand bezoeken. De dokter zelf was ernstig ziek. Hij werd door zuinigheid en vlijt een welgesteld man. Hij keek mij strak aan.*

2. De bepalingen moeten in 't algemeen zoo dicht mogelijk bij het bepaalde woord staan. Soms verandert bij verplaatsing de beteekenis. Men lette ook op den klemtoon. Onderbepalingen kunnen meestal niet verplaatst worden. *Het oude huis van den burgemeester wordt verkocht. Ik alleen kan u steunen. Ik kan u alleen steunen. Ik kan u steunen alleen. Ik zelf heb het uw broer gegeven. Ik heb het uw broer zelf gegeven. Ik ontving gisteren van mijn vriend een brief van twintig zijtjes. Ik ontving gisteren een brief van uw vriend van twintig zijtjes.*

3. De volgorde der bepalingen bij het gezegde hangt af van de welluidendheid en de belangrijkheid. Het meewerkend voorwerp gaat doorgaans het lijdend voorwerp vooraf. Echter: *Ik heb het hem gezegd.*

Door verplaatsing naar achteren krijgt een bepaling meer klemtoon en trekt meer de aandacht; doch onverschillig van de plaats kan men

door den toon een bepaling (of ander zinsdeel) meer doen uitkomen. *Ik kocht voor een spotprijs deze porseleinen vaas van een reizend koopman, Ik kocht die vaasjes, enz. Ik kocht van een reizend koopman, enz.*

4. Alleen wanneer een bepaling voor aan den zin wordt geplaatst, verandert de kenmerkende woordschikking. *Morgen ga ik uit de stad. Deze vaasjes kocht ik, enz. Dus B—P—O + andere bepalingen.* Ook hierdoor wordt de aandacht op een zinsdeel gevestigd. *inversie!*

2. In den vragenden enkelvoudigen zin is de woordschikking Persoonsvorm, Onderwerp, Bepalingen (P—O—B). Bij de vragen, die de modaliteit betreffen is de persoonsvorm het eerste woord; bij de vragen die een deel van den zin betreffen staat een vraagwoord voorop. *Kent gij de gedichtjes van Van Alphen? Wat hebt gij daar? Waar hebt ge mijn broer ontmoet.* Alleen als naar het onderwerp gevraagd wordt, is de woordschikking (niet de toon) gelijk aan die van den mededeelenden zin. *Wie woont daar in die villa? Wat ligt daar op den grond?*

Opmerking. Men kan iedere vraag de mededeelende woordschikking geven; door den toon wordt de vraag dan duidelijk: *Je bent naar huis geweest? Je hebt ontmoet wie? Je komt toch? Uw broer heeft immers examen gedaan?*

3. In de gebiedende zinnen ontbreekt doorgaans de naam of de aanduiding van het onderwerp. Wordt het uitgedrukt, dan staat het meestal achter den persoonsvorm. *Lees maar voort. Lees jij maar voort. Gaat u maar binnen, heeren.* Echter ook: *Gij zwijgt.*

4. In de wenshende zinnen en de uitroepen vinden we zoowel de rechte als de vragende woordschikking. *De koningin leve! Leve de Koningin! Hei, is dat lezen! Hè, dat is werken! Ei, ben je zoo aan den wandel! Zoo, je bent dus op een kantoor!*

5. Het hoofdkenmerk van de woordschikking in den enkelvoudigen zin is, dat Onderwerp en Persoonsvorm vlak bij elkaar geplaatst zijn.

§ 38. *Vervolg; B. in den samengestelden zin.* 1. Voor de hoofdzinnen geldt alles wat omtrent den enkelvoudigen zin is megedeeld. Men lette in het bijzonder op § 37. 5.

2. In den bijzin is de woordschikking gewoonlijk: Onderwerp, Bepalingen, Persoonsvorm (O—B—P). *Gij weet, dat ik morgen uit de stad ga.*

3. Onderwerp en Persoonsvorm staan in den bijzin

gewoonlijk zoo ver mogelijk van elkaar. Aldus is er in de woordschikking meestal een kenmerkend verschil tusschen hoofd- en bijzin te vinden.

Opmerking. 1. De woorden, die in den bijzin met den persoonsvorm het gezegde uitmaken, staan er meestal onmiddellijk voor, soms er achter. *Men zeide, dat de dokter zelf ernstig ziek was. De kranten melden, dat de Koningin spoedig onze provincie bezoeken zal (zal bezoeken).*

2. Een enkele maal komen ook in den bijzin Onderwerp en Persoonsvorm vlak bij elkaar en de Bepalingen er achter. *Was het wonder, dat ik verlangde naar huis, naar rust?*

3. Er bestaan ook bijzinnen, die den vorm hebben van een hoofdzin. Dit komt o. a. voor 1°. bij de rechtstreeksche mededeeling. *Vertel me eens: „Wanneer zijt ge jarig?“ De vraag: „Heeft de maan bewoners,“ is nog niet opgelost.* 2°. soms bij de niet-rechtstreeksche mededeeling: *Hij wist er, zeide hij, niets van. Ik moest vroeg komen, schreef hij.*

3°. bij sommige bijwoordelijke bijzinnen, vooral bij voorwaardelijke en toegeevende bijzinnen, en bij vergelijkende ingeleid door als in de beteekenis van alsof. *Merkt ge iets aan uw fiets, stap dan dadelijk af. Loopt hij ook door wind en regen, 't zingen wordt hij nimmer moe. Het regende, als werd het met bakken van den hemel gegoten* (zie verder § 160 en vlgg.).

4. Omgekeerd zijn er zinnen, die ondanks den vorm van bijzin, als een hoofdzin moeten beschouwd worden. *Of hij veel van lezen houdt! Och of ik hem helpen kon!* (zie § 47. 4. *Opmerk.*). *Dat het u welga.*

§ 39. *De uitdrukking van het zinsverband; A. in den enkelvoudigen zin.*

I. De onderschikking. De betrekking van het eene zinsdeel tot het andere wordt op verschillende wijze uitgedrukt; 1°. door den bijzonderen vorm, dien een woord in een bepaalde beteekenis of dienst aanneemt; zoo drukt de persoonsvorm de afhankelijkheid van het onderwerp uit; zoo vinden we voor het onderwerp en de voorwerpen, de bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen soms bijzondere woordvormen: *Ik geef hem, hij geeft mij crediet; moeders kind; ontferm u mijner; de zon schijnt des daags. Kent gij den ouden Stastok?* (zie de buiging).

2°. door betrekkingswaarden: *Het dak van het huis. De veldwachter zond een brief aan den burgemeester. Erbarm u over mij.* Deze betrekkingswaarden noemt men voorzetsels.

II. De nevenschikking. Deze komt voor bij de veelvoudige zinsdeelen; ze wordt uitgedrukt door betrekkingswaarden: *De geit en het schaap zijn huisdieren. Hij is lui of moe.*

Hij heeft geld noch crediet. Zij is klein maar dapper. Ik kom hetzij morgen, hetzij overmorgen.

Deze betrekkingenwoorden noemt men voegwoorden.

Opmerking. Wordt de betrekking niet uitgedrukt, dan spreekt men van niet-binding (asyndeton); van veel-binding (polysyndeton) als het voegwoord herhaald wordt: *Wij gebruikten melk, brood, eieren, kaas. De handel schenkt allen of rijkdom of welvaart of brood. 't Is alles leeg en stil en onbezield en naar.*

§ 40. *Vervolg; B. in den samengestelden zin.*

I. De onderschikking. I. De betrekking van den bijzin tot den hoofdzin wordt uitgedrukt: 1°. door den toon en de woordschikking van den bijzin (zie de uitzonderingen in § 38. 3. opmerk. 2. 3).

2°. bovendien meestal door een afzonderlijk woord in den bijzin; soms ook nog door een woord in den hoofdzin.

2. In het algemeen wordt een bijzin aan den hoofdzin verbonden door een voegwoord. Zie de voorbeelden in § 34. Uitgezonderd zijn de meeste bijvoeglijke bijzinnen.

Opmerking. 1. De voegwoorden worden gekenmerkt doordat:

a. zij zuiver en alleen dienen om het zinsverband uit te drukken.

b. dus geen zinsdeel (onderwerp, voorwerp of andere bepaling) zijn.

2. Wel geven ze doorgaans den aard der verbinding te kennen.

Omdat het regende (reden), ging ik niet uit. Schoon het regende, (toegeving) ging ik toch uit. Als het regende (onderstelling) ging ik toch uit.

3. De bijvoeglijke bijzinnen worden doorgaans aan den hoofdzin verbonden door voornaamwoorden, die men dan betrekkelijke voornaamw. noemt, of door bijwoorden, die dan den dienst doen van een voorzetsel en een betrekkelijk voornaamw. *De brief, dien (= den brief) ik van morgen ontvang, bevatte geen blijde tijding. Het mes waarmee (= met hetwelk = met het mes) hij zich sneed, was scherp.*

Opmerking. 1. Die voornaamwoorden en bijwoorden worden gekenmerkt, doordat: a. ze niet alleen dienen om het zinsverband uit te drukken; b. maar bovendien een zinsdeel zijn.

2. Er wordt een deel van den hoofdzin in den bijzin herhaald, soms de geheele hoofdzin; b.v. *De vakantie werd met een week verlengd, hetgeen de leerlingen bijzonder meeviel.*

4. Als in den hoofdzin een woord staat, dat mede het zinsverband uitdrukt, dient het doorgaans om den inhoud van den bijzin of een deel daarvan kort saam te vatten; het is dan een

voornaamwoord of een bijwoord. Men heeft met een voorloopig zinsdeel (onderwerp, voorwerp, bepaling) of met een herhaling er van te doen.

Voorb. *Het is onzeker, of ik nog zal uitgaan. Ik verzeker het u, ge hebt ongelijk. — Die koninkrijken won en legers heeft verslagen, die mag vrij van laurier een trotsche krone dragen. Dat je zoo dwaas kon doen, dat begrijp ik niet. Reken daarop, dat je van mij geen hulp behoeft te verwachten. Nu het weer lente wordt, nu zal ze wel weer beter worden, denkt ze. Als het noodig is, dan (zoo) zullen we je helpen. Hij had nog wel honger, maar omdat hij verlegen was, daarom zei die jongen, dat hij niet meer lustte. Gelijk zonschijn na den regen, zoo komt in het leven vreugde na droefenis.*

Opmerking. Soms is het woord, dat in den hoofdzin staat, geen zinsdeel, maar drukt het alleen het zinsverband uit; het is dan een voegwoord. Het is echter evenals een bijwoord verplaatsbaar; daarom noemt men het wel bijwoordelijk voegwoord. *Ofschoon de knaap niet zeer begaafd was, maakte hij toch (echter, evenwel) goede vorderingen. Daar ik te weinig geld bij me had, kon ik immers niet contant betalen. Als je zoo aan de tafel stoot, kan ik toch (immers) niet doorschrijven.*

5. Wanneer in den bijzin de betrekking niet door een afzonderlijk woord is uitgedrukt, zegt men, dat hij los naast den hoofdzin staat. Dit is o. a. het geval bij de rechtstreeksche, soms ook bij de niet-rechtstreeksche mededeeling, en bij sommige toegevendende en voorwaard. bijzinnen (zie § 38. 3. Opmerk. 3).

§ 41. *Vervolg.* II. *De Nevenschikking.* De betrekking tusschen twee nevenschikte zinnen wordt uitgedrukt: soms door den toon alleen, meestal door afzonderlijke woorden, en wel door: **a.** nevenschikkende voegwoorden, **b.** bijwoorden, of **c.** voornaamwoorden.

Amsterdam is de hoofdstad van Nederland, Haarlem is de hoofdstad van de provincie Noord-Holland. Ze gingen eerst (b) naar Nijmegen en (a) zouden dan (b) Kleef bezoeken. De toestand was wel niet gevaarlijk, maar (a) ik vond ze toch (a) allesbehalve aangenaam. Uw plan is ten eerste (b) gevaarlijk, ten tweede (b) zeer kostbaar. Ik heb niets tegen uw neef; ik heb integendeel (a) altijd goed met hem over weg gekund. De schel was overgegaan; dat (c) (= het overgaan) had ik duidelijk gehoord. De jongen was verlegen, daarom (b) (= om dat = wegens dat verlegen zijn, die verlegenheid) was hij zoo stil. Het begon te regenen; toen (b) (= bij het begin van den regen) keerden wij naar huis.

Opmerking. 1. Als het verband niet is uitgedrukt, kan men, zich van de verhouding der gedachten rekenschap gevende, het passende woord gemakkelijk inlasschen. *Het krijgsvolk sloeg tot muiterij over; (en) de krijgskas was leeg; de bevelhebber bevond zich (dus) in de grootste verlegenheid; de Koning liet (namelijk) maar niets van zich hooren.*

2. Bij het nevenschikkend verband tusschen twee zinnen komen twee gevallen voor: 1°. In den eenen zin wordt de inhoud van den anderen door een enkel woord of een woordgroep samengevat. De gedachte van den eenen zin is dus een deel van de gedachte van den anderen; naar den inhoud is de eene zin aan den anderen ondergeschikt, niet naar den spraakkunstigen vorm. Zie boven de laatste drie voorbeelden; het voornaamw. dat en de bijwoorden daarom en toen herhalen den inhoud van den voorafgaanden zin. 2°. De beide zinnen staan als geheel naast of tegenover elkaar, ook niet ondergeschikt naar de gedachte. *We hadden moeite om te blijven luisteren; de spreker was vreeselijk langdradig. Er heerscht vrede in Europa, maar de volkeren zijn tot de tanden gewapend.* In het eerste geval spreekt men wel van inlasschend nevenschikkend zinsverband.

§ 42. *Het nevenschikkend zinsverband. Verdeeling.* Men onderscheidt doorgaans: 1°. het aaneenschakelend; 2°. het tegenstellend; 3°. het redengevend; 4°. het verklarend nevensch. zinsverband.

§ 43. *Vervolg; het aaneenschakelend nevensch. zinsverband.* De beteekenis der zinsdeelen of zinnen is van denzelfden aard, zoodat ze naast elkander geplaatst, een soortgelijken indruk maken. *Een hecht, wel doortimmerd huis. De wind huilt door het gebergte, de regen ruischt, van verre gromt de donder. Bedenk steeds, wat ge zeggen moogt en wat ge zwijgen moet. Geen bedreiging kon hem vrees aanjagen noch vleierij hem doen wankelen. Zoowel in den winter als in den zomer was de beukeboom de verzamelplaats van de dorpsjeugd. De brand vernielde de geheele boerderij; bovendien (daarbij, daarenboven, buitendien, ook, nog) werden twee belendende percelen in de asch gelegd. We zagen eerst de gracht, daarna de korenbeurs, vervolgens twee kerken, tenslotte de haven. De koopman steunde de onderneming deels uit belangstelling, deels uit eigen belang.*

§ 44. *Vervolg; het tegenstellend nevensch. zinsverband.* De inhoud der zinsdeelen of der zinnen vormt een meer of minder scherpe tegenstelling; er wordt een tegenstrijdigheid uitgedrukt. *Met Duitschland sloot Frankrijk reeds in 1648 vrede, (maar) met Spanje (daarentegen) zette het den oorlog voort tot 1659. Het was geen volharding, (maar) het was (integendeel) koppig-*

heid. Het huisje is klein maar geriefelijk. Hij heeft beloofd voor de zaak te zorgen, hij zal het echter wel vergeten. Wij gaan Maandag of Dinsdag op reis. Hij krijgt hetzij vroeg of laat nog eens een ongeluk.

§ 45. *Vervolg; het redengevend nevensch. zinsverband.* De eene zin bevat den grond, de oorzaak of de reden, de gevolgtrekking of het gevolg van den inhoud van den anderen zin.

De jongen kon niet op school komen, (want) hij was ziek. Wij bleven thuis (want) het regende (namelijk). De rechter moest den beklagde vrijspreken; (want) er waren (immers, namelijk, toch) geen voldoende bewijzen van schuld. De jongen was ziek; (daardoor, dientengevolge) bleef hij thuis. Er waren geen voldoende bewijzen van schuld; de rechter moest (dus, diensvolgens, bijgevolg, derhalve, alzoo, dan ook) den beklagde vrijspreken.

§ 46. *Vervolg; het verklarend nevensch. zinsverband.* Een of meer volgende zinsdeelen of zinnen dienen om den inhoud van een voorafgaand zinsdeel of van een voorafgaanden zin te verklaren, door dien inhoud met een ander woord, of in bijzonderheden, in onderdeelen te noemen. *We spreken over het substantief of zelfstandig naamwoord. Tot de edele kunst van vergulden zijn vier dingen noodig (als, namelijk, te weten) de koek, het verguldsel, een nat penseel en de pluim of staart van een haas.*

§ 47. *Volledige, onvolledige, samengetrokken zinnen.* 1. Volledig is een zin, waarin alle voorstellingen of begrippen, die den inhoud der gedachte vormen, uitgedrukt zijn. In het bijzonder geldt dit het onderwerp en het gezegde. *Ik loop. Komt gij? Vermijd het kwade. Vreest niet.*

2. Onvolledig (elliptisch¹⁾) is een zin, waarin niet alle noodzakelijke bestanddeelen der gedachte zijn uitgedrukt. Men behoeft de ontbrekende deelen slechts in te lasschen en de zin is volledig; aan wat er staat, behoeft niets veranderd te worden. *Voort (= ga voort). Op? (= Is het op?) Kan niet (= ik kan niet). Eere (zij) den overwinnaar.*

Opmerking. 1. Ofschoon in gebiedende zinnen en in zinnen als *zegge* (onder een rekening = ik zegge) het onderwerp niet door een apart woord is uitgedrukt, noemt men ze gewoonlijk niet onvolledig, omdat men het onderwerp door den persoonsvorm genoegzaam aangeduid acht (over zinnen als *mij dorst, er wordt geklopt*, zie §§ 93, 94).

¹⁾ Ellips = uitlating.

2. Naar den vorm zijn zinnen als: *Wij eten om vijf uur; die man drinkt* onvolledig; het lijdend voorwerp zou uitgedrukt moeten zijn; het is echter bekend, de hoorder weet wat hij moet invullen nl. ons mid-dagmaal, sterke-drank. Vergelijk ook: *Dat pak weegt. De woning bevalt goed.*

3. Een samengestelde zin is volledig, als alle enkelvoudige zinnen, waaruit hij bestaat, volledig zijn.

4. Bij een onvolledigen samengestelden zin zijn één of meer zinnen onvolledig; bij het onderschikkend zinsverband kan zelfs de geheele hoofdzin ontbreken. *Aan het werk, of de deur uit. Gelukkig het volk, dat geen geschiedenis heeft. Hoe eer hoe beter. Ik zal u helpen, als . . . . Ga heen, of . . . . Als hij eens ziek geworden was!* (Ik wensch) *Dat het u welga.* (Ik zou wel eens willen weten) *Of hij er al werk van gemaakt heeft?*

Opmerking. Door het geregeld weglaten van den hoofdzin, krijgen sommige bijzinnen de beteekenis van een hoofdzin. *Dat het u welga* = het ga u wel. Houdt ge van fietsen? *Of ik; of ik van fietsen houd* (= eigenlijk: ge vraagt me, of ik enz.) beteekent nu: ik houd heel veel van fietsen.

5. Er zijn dus onvolledige hoofdzinnen en onvolledige bijzinnen.

§ 48. *Vervolg; samengetrokken zinnen.* I. Een bijzonder soort van onvolledige zinnen vindt men bij de samengetrokken zinnen, d. w. z. zinnen, waarvan de gelijkkluidende bestanddeelen maar eens zijn uitgedrukt.

2. Twee of meer samengetrokken zinnen vormen dus altijd een samengestelden zin. Eén der zinnen is volledig, de andere worden volledig gemaakt door het gemeenschappelijke deel in te lasschen. *Mijn oom woont in Utrecht, maar (mijn oom) leereet dikwijls in den Haag. De zon schijnt des daags en de maan (schijnt) des nachts. Het geheele heir der Spanjaarden had men binnen de muren, den roover (had men) in de huizen en het wee (had men) door al de stad. Hij beweert, dat hij niet gisteren (bericht heeft gezonden), maar (dat hij) reeds eergisteren bericht heeft gezonden.*

3. Er zijn samengetrokken hoofdzinnen en samengetrokken bijzinnen.

§ 49. *Onvolkomen zinnen, beknopte zinnen.* I. Onvolkomen is een zin, waarin de persoonsvorm vervangen is door een anderen vorm, zoodat er om den zin volledig te maken, behalve

inlassching soms, vormverandering moet plaats hebben. *Opgelet* (= let op). *Doorloopen* (= loopt door). *Faukje drinken* (met ja of neen schudden).

2. Beknopte zinnen zijn eigenlijk geen zinnen, maar zinsdeelen, die gemakkelijk tot een zin uitgebreid kunnen worden. Het zijn ook onvolkomen zinnen.

3. Ze bestaan uit een onbepaalde wijs of een tegenwoordig deelwoord, beide al of niet vergezeld van nadere bepalingen en al of niet voorafgegaan van een betrekkingwoord.

4. De betrekkingwoorden, die het tegenw. deelw. kunnen voorafgaan zijn de voegwoorden: *hoewel*, *ofschoon*, *schoon*, *al*, *mits*. Die, welke bij den infinitief kunnen voorkomen, zijn de voorzetsels: *te*, *om te*, *met te*, *na te*, *alvorens te*, *door te*, *inplaats van te*, *ten einde te*, *zonder ie*.

5. Beknopte zinnen zijn altijd bijzinnen. Ze doen den dienst van allerlei zinsdeelen. (Vergelijk de cijfers bij de voorbeelden met die in § 34).

I. Het verheugt me *u hier te zien*. *Iedereen aangenaam te zijn* is onmogelijk. II. De afspraak was *allen te gelijk te komen*. III. 1. Hij hoopt *u morgen te ontmoeten*. 2. *Rustig thuis mijn vacantie door te brengen*, geef ik de voorkeur boven dat zenuwachtig reizen en trekken. 3. Denk er aan *den brief op tijd te posten*. IV. 2. *Na een poosje gerust te hebben* ging ik verder. *Alvorens op reis te gaan*, bracht hij ons een bezoek. *Den vreemdeling verbaasd aanstarende*, bleef de boer steeds zwijgen. 6. *Genoodzaakt mij in B. optehouden*, bracht ik mijn ouden kennis een bezoek. *Door zijn draai te kort te nemen* deed de koetsier het rijtuig omvallen. 7. *Door (met) dat kind wat gemakkelijker werk te geven*, zult ge zijn zelfvertrouwen versterken. 8. Hij is te verstandig *om altijd zijn zin te willen doorzetten*. 9. De gastvrouw verliet het gezelschap *ten einde voor de tafel te zorgen*. 10. *Schoon voortgekomen (zijnde) uit nederigen stand*, was hij om zijn kennis en beschaving in de hoogste kringen een welkom gast. 11. *Met zoo ruw te werk te gaan*, zult ge u onaangenaamheden op den hals halen. *Mits hard loopende* zult ge den trein nog wel halen. 12. *Zonder een woord te spreken* verliet hij het vertrek. 14. *In plaats van den stuggen knaaf door zachtheid te winnen*, prikkelde de driftige onderwijzer hem door hardheid tot brutaliteit. 15. Ze zullen liever te gronde gaan, *dan zich aan den dwingeland te onderwerpen*.

Opmerking. 1. Het tegenwoordig deelwoord *zijnde* of *wordende* wordt dikwijls weggelaten; dan is de beknopte zin eigenlijk een onvolledige beknopte zin. *Vastbesloten (zijnde) niet toe te geven*, versterkte de keizer het garnizoen der hoofdstad. *Door den storm heen en weer geslingerd (wordende)*, was het kleine vaartuig zijn ondergang nabij.

2. De infinitief en het tegenwoordig deelwoord worden doorgaans geen beknopte zin genoemd, als ze alleen, geheel op zich zelf, als zinsdeel gebruikt zijn. Dit is ook het geval met een infinitief zonder nadere bepalingen, maar voorafgegaan door een voorzetsel. *Zwemmen is gezond. Hij houdt van smullen. Met passen en meten wordt de tijd versleten. Men bracht den man stervende thuis.*

3. Bij het volledig maken van een elliptischen zin geschiedt de aanvulling, zonder vormverandering van wat er staat, uit de opvatting van den zin; bij de saamgetrokken zinnen gebeurt de aanvulling uit één der zinnen, soms met verandering van den persoonsvorm; bij beknopte zinnen heeft de volledigmaking plaats uit de opvatting van den zin en door verandering van den infinitief of het tegenwoordig deelwoord in een persoonsvorm.

§ 50. *Voorbeeld van zinsontleding.*

Gij zonen van Apol, die min doldriftig ijlt

En 't warmgesmede vers bedachtzaam koelt en vijlt,

Gedenkt: Schoon 't Berenjong door Moeders lekken winn',

Als 't lieve Leven faalt, dat lekt geen tong er in.

A. Ontbinding in zinnen.

Dit versje bestaat uit een samengestelden volzin, te verdeelen in:

- I. den samengestelden hoofdzin: *Gij zonen . . . . . gedenkt.*
- II. den samengestelden bijzin als oorzakelijk voorwerp: *schoon . . . er in*
Het zinsverband is niet uitgedrukt; de bijzin staat als rechtstreeksche mededeeling in den vorm van een hoofdzin, dus los naast I.

Zin I bestaat uit:

1. de aanspraak: *Gij zonen . . . . . vijlt*, waarin twee samengetrokken bijvoeglijke bijzinnen bij *gij zonen van Apol*:
  - a. *die min doldriftig ijlt.*
  - b. *en (die) 't warmgesmede vers . . . . . vijlt.*

Het zinsverband van de bijzinnen tot het bepaalde wordt uitgedrukt door het betrekkelijk voornaamwoord *die*, tusschen de bijzinnen onderling door het aaneensch. nevenschikkend voegw. *en*.

2. den gebiedenden hoofdzin: *gedenkt.*

Zin II bestaat uit:

1. het hoofddeel (in den vorm van een hoofdzin): *Dat lekt geen tong er in.*
2. den toegevendenden bijwoordelijken bijzin (2de graad): *Schoon . . . . . winn'.*
3. den voorwaardelijken bijwoordelijken bijzin (2de graad): *Als . . . . . faalt.*

't Verband van 2 tot 1 wordt uitgedrukt door het toegevend onderschikkend voegw. *schoon*; dat van 3 tot 1 door het voorwaardelijk onderschikkend voegw. *als*.

B. Nadere ontleding.

I. <i>Gij zonen . . . . . vijlt</i>	aanspraak.
1. <i>zonen van Apol</i>	bijstelling bij <i>gij</i> .
1. <i>van Apol</i>	bijvoegl. bepal. bij <i>zonen</i> .
2. <i>die . . . . . vijlt</i>	veelvoudige bijvoegl. bepal. bij <i>gij</i> .
1. <i>die</i>	onderwerp.
2. <i>ijlt</i>	gezegde.
3. <i>min doldristig</i>	bepal. van hoedanigheid bij 2.
a. <i>min</i>	bepal. van graad bij <i>doldristig</i> .
<i>en</i>	verbinding.
1. <i>die</i>	verzwegen onderwerp.
2. <i>koelt en vijlt</i>	veelvoudig gezegde.
3. <i>'t warm gesmede vers</i>	lijdend voorwerp.
a. <i>warmgesmede</i>	bijvoegl. bepal. bij <i>vers</i> .
4. <i>bedachtsaam.</i>	bepal. van hoedanigheid bij 2.
II. <i>gedenkt</i>	gezegde.
III. <i>schoon . . . . . er in</i>	oorzakelijk voorwerp.
1. <i>geen tong</i>	onderwerp.
1. <i>geen</i>	bijvoegl. bepaling bij <i>tong</i> , tevens ontkenning.
2. <i>lekt</i>	gezegde.
3. <i>dat</i>	lijdend voorwerp.
4. <i>er in</i>	bepaling van plaats.
5. <i>als . . . . . faalt</i>	bepaling van voorwaarde.
1. <i>als</i>	verbinding.
2. <i>'t lieve leven</i>	onderwerp.
a. <i>lieve</i>	bijvoegl. bep. bij <i>levch</i> .
3. <i>faalt</i>	gezegde.
6. <i>schoon . . . . . winn'</i>	bepaling van toegeving.
1. <i>schoon</i>	verbinding.
2. <i>'t berenjong</i>	onderwerp.
3. <i>winn'</i>	gezegde.
4. <i>door moeders lekken</i>	bepaling van oorzaak.
a. <i>moeders</i>	bijvoegl. bepal. bij <i>lekken</i> .

TWEDE BOEK.

KLANKLEER.

§ 51. *Verdeeling*. Achtereenvolgens worden behandeld:
 1. Hoofdzaken uit de leer van het geluid. 2. De Spraakorganen, hun bouw en werking. 3. De letterklanken van het Nederlandsch; 1. Verdeeling; 2. Welke er zijn; 3. Hoe ze

gevormd worden. 4. Het gebruik der letterklanken; 1. lettergreep, klemtoon; 2. Open en gesloten lettergrepen; 3. Begin-, sluit- en tusschenletters, lettergroepen. 5. De wijzigingen van den woordvorm door overgang, vermeerdering, vermindering en verplaatsing van letterklanken; 1. Klankwijziging; 2. Vocalisatie (klinkerwording); 3. Wisseling van medeklinkers; 4. De grammatische figuren.

§ 52. *Uit de leer van het geluid.*

1. In de natuurkunde wordt verklaard, wat men onder geluid verstaat, hoe men het waarneemt, welke eigenschappen het bezit, wat een resonans-toestel is, enz. Hier volgen slechts enkele opmerkingen ter herinnering.

2. De verschijnselen, die we met het gehoor waarnemen, heeten geluiden.

3. Een geluid ontstaat door de trillende beweging van een of ander lichaam ¹⁾.

4. De gewone waarneming van het geluid geschiedt, doordat de trillingen van het geluidgevend lichaam zich mededeelen aan de lucht en de daarin ontstane geluidsgolven zich voortplanten, tot ze het trommelvlies en van daar de gehoorzenuwen bereiken.

I. De geluiden worden verdeeld in tonen, klanken en geruischen.

2. Bij een toon of klank zijn de trillingen en dus ook de geluidsgolven gelijkmatig, bij een geruisch ongelijkmatig.

Opmerking. 1. Bij een toon of klank volgen de trillingen elkaar met gelijke snelheid op, zóó dat het oor één aanhoudenden indruk ontvangt; bij een geruisch (gebons, gerommel, geschuifel) volgen de trillingen en dus de geluidsgolven elkaar ongeregeld, zoodat ze niet samenvloeien tot één.

2. Een toon is een enkelvoudig geluid; een klank bestaat uit een hoofd- of grondtoon en uit bijtonen. Een toon komt zelden voor. Dikwijls gebruikt men toon voor klank, b.v. die piano is mooi van toon.

3. Het is moeilijk tusschen klanken en geruischen een grens te trekken, door de overgangen (zie § 60. 7. c).

3. De geluiden verschillen in sterkte (intensiteit), in duur (quantiteit), in hoogte, en in kleur of timbre (qualiteit).

4. Van de wijdte der trillingen hangt de sterkte af, van het aanhouden de duur, van de snelheid de hoogte, van den vorm en de samenstelling het timbre.

¹⁾ B.v. een snaar (viool, harp, piano); een staaf (stemvork); een plaat (glasharmonika); een luchtmasa besloten in een door vaste wanden begrensde ruimte (orgelpijpfluit); enz.

Opmerking. 1. De snelheid en dus de hoogte is o. a. afhankelijk van de stof en van de afmetingen van het geluidgevend lichaam, b.v. lange en dikke snaren geven lager tonen dan korte en dunne.

2. Het timbre is de hoedanigheid, waaraan bij eenzelfde klank, d. i. een klank van dezelfde sterkte, hoogte en duur, het instrument kan herkend worden. Het wordt veroorzaakt door verschil in den bouw, waardoor de vorm der geluidsgolven bepaald wordt. De wanden van en de lucht in de resonanstoestellen (b.v. de vioolkast, het klankbord en de holte der piano) trillen mede en brengen tonen voort, die met den hoofdtoon samensmelten; ze zijn bij ieder instrument verschillend, ook bij twee zelfde-soort-instrumenten, hoe nauwkeurig naar één model gemaakt. Vandaar het verschil in timbre van twee overigens gelijke violen, en ook van de stemmen der menschen.

3. Vele blaasinstrumenten bestaan uit een mondstuk met een plaatje of tongetje, ter voortbrenging van den hoofdtoon, en uit een klankbuis, die soms (door in- en uitschuiven bijv.) van vorm kan veranderen en als resonans-toestel dienst doet.

4. Behalve als resonanstoestel dient een met lucht gevulde ruimte ook om zelf geluid voort te brengen; in de orgelfluiten b.v. is de luchtkolom in de buis zelve geluidgevend.

§ 53. *Schets van den bouw van de spraakorganen*¹⁾. De hoofd-deelen zijn:

1°. de borstkas met de longen, die door twee buizen (bronchi) met de luchtpijp **a** verbonden zijn.

2°. het strottenhoofd, bestaande uit:

1. het ringvormig kraakbeen, **b-b**, dat op den bovensten ring van de luchtpijp volgt;

2. het schildvormig kraakbeen of de adamsappel **c**, dat den voorwand en de zijwanden vormt;

3. twee bekervormige kraakbeenderen, **d-d**, die aan den achterkant staan en evenals **c** door verschillende spiertjes bewogen kunnen worden. De binnenwand van het strottenhoofd is bekleed met een slijmvlies, dat langs de zijkanten op twee plaatsen plooiën vormt; het bovenste paar heet de valsche stembanden, het onderste:

4. de ware stembanden, **e**; deze zijn zeer veerkrachtig; ze lijken meer op lippen dan op banden en begrenzen een gelijkbeenig-driehoekigen spleet:

5. de stemspleet, waarvan de top gehecht is midden onder de insnijding in het schildvormig kraakbeen (van buiten voelbaar, bij sommigen zichtbaar), terwijl de basis boogvormig is uitgespannen tusschen de bekervormige kraakbeenderen. Ze is verdeeld in de eigenlijke stemspleet en de ademhalingsspleet (zie de schets in § 54).

¹⁾ Bijgaande teekeningen geven maar een onvolkomen voorstelling; het best is, dat men een model van papier maché en, al is het met een handspiegel, zich zelf bekijkt.

6. het strotklepje, f, beweegbaar verbonden aan het schild-vormig kraakbeen.

3°. de keelholte, h, de neusholte, i, en de mondholte, j. De keelholte staat in gemeenschap met den slokdarm, g. De mondholte wordt begrensd door de lippen, de rijen tanden, een harden rand achter de boventanden, p, de tong, n, met het tongbeentje, o, de binnenwand der wangen en het verhemelte, verdeeld in het harde verhemelte, k, en het zachte verhemelte, l, dat in de loshangende huig, m, eindigt. Achter in den mond, links en rechts van de keelopening vindt men nog de amandelen, daarom ziet men twee bogen, slijmvliesplooien, van het verhemelte afhangen. Door de buis van Eustachius q staat de neusholte met den inwendigen gehoorgang in verbinding.

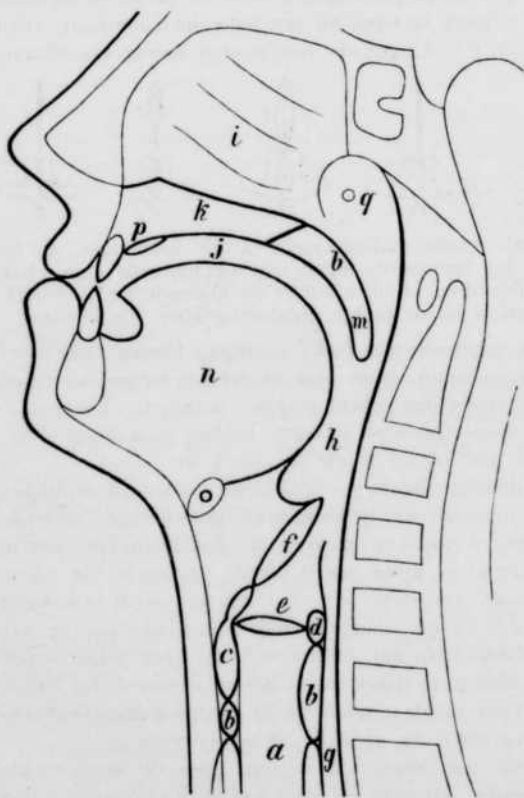
§ 54. *De werking der spraakorganen.* 1. Het geheel is, zie § 1, een soort blaasinstrument met het strottenhoofd tot mond-

stuk en de keel-neusmondholte tot klankbuis, waarin echter de lucht ook geluidgevend gemaakt kan worden. Het is dus een dubbel instrument.

2. Het spreken geschiedt alleen bij uitademing. Ook bij inademing kunnen geluiden voortgebracht worden, doch in onze taal komen ze slechts bij uitzondering voor, b.v. in de klanknabootsing ia, in de tusschenwerpsels f, h, die bij schrik of plotselinge pijn gehoord worden.

3. De belangrijkste rol spelen het strottenhoofd met de stembanden, en de mond met de lippen, de tanden, de tong en het verhemelte. Bij rustige ademhaling ligt het strotklepje schuins tegen den

achterkeelwand en laat de lucht aan beide zijden door; bij het slikken wordt het geheele strottenhoofd iets opgelicht, de tong naar achter-

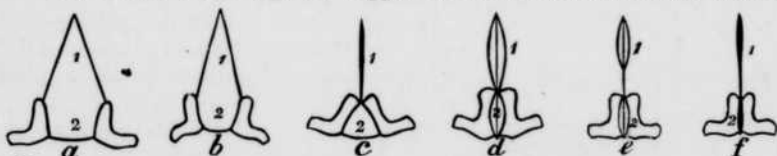

en het strotklepje neergedrukt en daardoor de luchtpijp afgesloten van den slokdarm. Bij het spreken staat het strotklepje doorgaans geheel opgericht en kan de lucht vrij uit de luchtpijp door de keelholte gaan.

4. De borstholte doet dienst als blaagbalg. Vergroot men haar ruimte door de borstkas op te heffen of door het middenrif naar te drukken, dan stroomt de lucht door den neus, en als men de lippen opent, ook door den mond, naar binnen. Bij daling van de borstkas of bij rijzing van het middenrif wordt de lucht weer naar buiten gedreven, hetzij door de neus- en de mondholte beide, hetzij door den neus alleen, als nl. de lippen gesloten worden, hetzij door de mondholte alleen, als door het opheffen van het zachte verhemelte tegen den achterkeelwand de neusholte afgesloten wordt.

5. De stembanden. Door de beweging van het schildvormig en de bekervormige kraakbeenderen kunnen de stembanden meer of minder gespannen en de stemspleet dus vernauwd of verwijd worden. Zijn de stembanden genoegzaam gespannen, dan zal de uit de borstkas geperste lucht ze in trilling brengen en een toon doen ontstaan, dien men stem noemt (fig. d.). Liggen de stembanden zoover van elkaar,

1 eigenlijke stemspleet, 2 ademhalingsspleet. a bij krachtiger; b bij zwakker ademhaling en bij het voortbrengen van niet-luidende geruischen in den mond; c bij het fluisteren; d bij klanken en luidende-medeklinkers; borststem; e bij hoofdstem; f bij de zachte ontploffing vóór den klinker.

dat ze niet door de uitstroomende lucht in trilling komen, dan is er geen stem (fig. a. b.), evenmin als ze over de geheele lengte vast tegen elkaar liggen en de spleet dus geheel gesloten is (fig. f.). De spraakgeluiden, die in den mond gevormd worden, hebben geen of wel stem, alnaar de stembanden niet of wel meetrillen (zie § 60).

Naarmate de uitademing krachtiger geschiedt, zullen de trillingen der stembanden en dus ook de geluidsgolven grooter zijn; daarvan hangt dus het luide of zachte spreken af. Zacht spreken heet in 't algemeen fluisteren; de grens wordt bereikt als slechts de ademhalingsspleet open blijft. De stem valt dan weg en wordt vervangen door een geruisch, dat in de laatstgenoemde spleet ontstaat (fig. c.). Wordt ook deze gesloten, dan kan er hoegenaamd geen geluid voortgebracht worden; de doorgang der lucht is geheel versperd. Bij 't plotseling openen ontstaat een zachte ontploffing, de zoogenoemde strottenhoofdsontploffing (zie § 64. 4) of luider het hoesten.

De hoogte van de stem wordt o. a. bepaald door de lengte en de spanning der stembanden, en verschilt door kleine afwijkingen in den vorm van het orgaan bij den eenen en den anderen mensch. Mannen hebben een lagere stem dan vrouwen, hun stembanden zijn 19 à 25,

de hare 14 à 17 mM. lang. Ieder kan door oefening zijn stembanden strakker en slapper leeren spannen en dus tonen van verschillende hoogte voortbrengen. Bij de hoofdstem wordt de stemspleet gedeeltelijk gesloten (fig. e).

Het timbre van de stem wordt bepaald door den vorm van de klankbuis, van de mond-keel-neusholte.

6. De neusholte dient alleen als resonanstoestel bij enkele in den mond gevormde letterklanken, de zoogenoemde neusklanken (zie § 60). Het zachte verhemelte is dan vrij afhankelijk. Meestal echter is dit opgeheven en ligt tegen den achterkeelwand. De afsluiting, die dan den doortocht der lucht naar de neusholte verspert, is echter niet volkomen, maar toch zoo, dat de lucht in den neus niet in trilling komt en geen invloed op het timbre heeft.

7. De mondholte kan men door middel van lippen-, tong- en onderkaakbeweging allerlei vormen geven, o.a. op verschillende plaatsen sterk vernauwen of zelfs geheel afsluiten. Als de lucht door de mondbuis vrij kan uitstroomen, doet deze alleen dienst als resonanstoestel. De letterklanken, waarbij dit geschiedt, zou men open-mondgeluiden kunnen noemen (§ 57). Wordt door een nauwe de doorgang der lucht belemmerd, of door afsluiting een oogenblik versperd, dan dient de mond ook als geluidgevend orgaan. In § 61 vindt men voorbeelden van vernauwing en afsluiting.

§ 55. *De letterklanken van het Nederlandsch. Verdeeling.*

1. De letterklanken worden verdeeld in eigenlijke klanken (klinkers en tweeklanken) en in geruischen (medeklinkers).

2. Een klinker is een gelijkmatige klank. Hij ontstaat door trilling van de stembanden als de lucht door de (wijder of nauwer) geopende mondbuis vrij uitstroomt.

3. Een tweeklank bestaat uit de nauwe vereeniging van twee klinkers, in één uitademing, zonder rust, uitgesproken.

4a. Een medeklinker is een geruisch. Het ontstaat, of door het ontsnappen der lucht bij het plotseling openen der klankbuis (ontploffingsgeluiden), of door de schuring der lucht tusschen twee spraakorganen door (schuringsgeluiden), of door de trilling van een ander orgaan dan de stembanden, b.v. de punt der tong of de huid (ratelingsgeluiden).

b. Als bij een medeklinker de stembanden zachtjes medetrillen, heet hij luidend of zacht; als ze niet medetrillen, niet-luidend of scherp.

c. Verder onderscheidt men nog mond- en neusletters; bij de mondletters is de neusholte door het zachte verhemelte afgesloten; bij de neusletters is de mond door de lippen of de tong afgesloten.

Opmerking. Dat een klinker een gelijkmatige klank is, blijkt bij waarneming. Zoo lang men bij adem is, blijft bij 't uitspreken van een klinker, b.v. a, de klank dezelfde en de stand van de mondbuis onveranderd; bij een tweeklank verandert de stand en daarmee ook de klank. Het verschil tusschen een klinker en een medeklinker blijkt bij vergelijking b.v. van: *br-bar; pst-past; ja-ia; hm-hem; e-del en e-dl, a-der en a-dr.* Door den klinker komt er klank in 't woord.

§ 56. *Vervolg; de klinkers van het beschaafde Nederlandsch zijn:*

1. A. volkomen klinkers, d. z. die, welke men hoort in: *ha-len; le-zen; stee-nen; bie-ren; no-ten; sloo-ten; mu-ren; deu-ren; bloe-men.*

B. gerekte klinkers, d. z. die, welke men hoort in: *haal; lees; steen; bier; noot; sloot; muur; deur; bloem.*

C. onvolkomen klinkers, d. z. die, welke men hoort in: *dak; ver; bed; dik; stok; ruk; spul; blom.*

D. een toonlooze (onduidelijke) klinker, d. i. die, welchen men hoort in: *de; mijn (m'n); koning; Dokkum; een ('n); avond.*

2. De volkomen en de gerekte klinkers heeten samen wel heldere klinkers. Sluit zich een medeklinker onmiddellijk aan bij een voorgaanden klinker, dan wordt deze gerekt, vooral door de *r*; vergelijk *pa-paal-paar; see-seem-seer*; e. d. Volkomen is de uitspraak eigenlijk slechts dan, als de klinker geheel op zich zelf, niet onder den invloed van een volgenden medeklinker wordt uitgesproken.

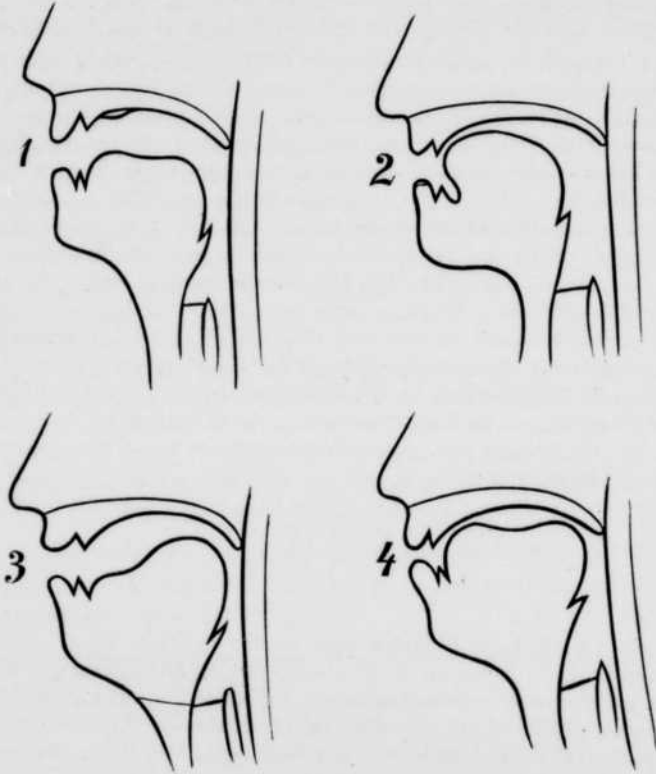
Opmerking. 1. In de beschaafde uitspraak wordt geen verschil gehoord tusschen de *e* en de *o* als in *lezen* en *noten* en die als in *leeren* en *slooten*; wel in sommige dialecten; daar zijn de *ee* en de *oo* als in *leeren* en *slooten* langer en een weinig gebroken naar *ei* en *ou* (zie § 59. 4.). Men noemt ze scherpe *ee* en *oo* in tegenstelling tot de zachte als in *lezen* en *noten*.

2. Naast iederen volkomen klinker staat een onvolkomen: de *u* van *spul* (speulen), *genuchte* (geneuchte) wordt echter dikwijls als in *rug*, *ruk*, *vullen* uitgesproken. Tusschen de *o* van *blom*, *dom*, e. d., de zogenoemde zacht-onvolkomen *o*, en de *o* van *stok*, *dor* e. d., de scheip-onvolkomen *o*, is duidelijk verschil hoorbaar, men verwissele ze slechts.

3. Wordt een deel van een woord zonder kracht uitgesproken (in een toonlooze lettergreep, zie § 62) dan verliest de daarin voorkomende klank al het kenmerkende en eigenaardige; er blijft slechts een flauwe *u* over. Vergelijk *Janszoon* en *Jansen*; *wijngaard* en *wingerd*; *één huis* en *een('n) huis*; enz.

§ 57. *Vervolg; de vorming der klinkers.* 1. Klinkers zijn open-mond geluiden. Het verschil tusschen de klinkers onderling ontstaat door de verandering van den vorm der mondbuis, die in hoofdzaak afhangt

van den stand der onderkaak en vooral van dien van tong en lippen. De luchtmasa in de klankbuis krijgt telkens een anderen vorm en grootte; daardoor verandert de klank in timbre, en bij gelijke spanning

der stembanden eenigszins in hoogte. Bovendien kan er natuurlijk verschil zijn in kracht en duur, en kan men ook de hoogte door sterker of zwakker spanning der stembanden meer doen afwijken.

2. Bij den *a*-stand wordt de mond wijd geopend, wijder dan bij eenigen anderen klinker; tong en lippen blijven in denzelfden stand als bij het ademen, den ruststand (fig. 1).

3. Wordt, van dezen stand beginnende, de mondbuis langzamerhand verbreed en verkort, hetgeen geschiedt door het opheffen en naar voren duwen van 't voorste deel der tong en door het intrekken der lippen, dan ontstaan bij trilling der stembanden ¹⁾ achtereenvolgens verschillende klinkers; bij de *ie* is de mondbuis het kortst en het breedst (fig. 2). Tusschen *a* en *ie* liggen: $a^e = e$ (ver), $e^a = e$ (bed); $\acute{e} = e$ of *ee* (beren, leeren); *i* (pit).

¹⁾ Of bij 't voor den mond houden van een stemvork met den juisten toon.

4. Als men de mondbuis vernauwt en verlengt, hetgeen geschiedt door het achterste deel der tong op te heffen en terug te trekken en door de lippen te ronden en vooruit te steken, dan ontstaan achtereenvolgens: **a**; **a^o** = o (stok); **o^a** = o (dom); **ó** = o of oo (loven, hooren); **ü** = oe (koe). Bij de **ü** = oe is de mondbuis dus 't langst en 't nauwst (fig. 3). De onvolkomen **a** scheelt maar weinig in mondstand met de volkomen **a**, daar de achtertong slechts even wordt opgeheven.

5. Geeft men de mondbuis een stand, gedeeltelijk voor de **ie**, gedeeltelijk voor de **ü** (oe), door de voortong zoo ver mogelijk op te heffen en naar voren te brengen als voor de **ie**, en door de lippen te ronden als voor de **ü** (oe), dan ontstaat de **uu** (vuur).

6. Evenals tusschen **a** en **ie**, en tusschen **a** en **ü** (oe), liggen er tusschen **a** en **uu** verschillende klinkers. In 't Nederlandsch komen er niet veel van voor. Bij iets minder ronding der lippen en iets minder verheffing der tong ontstaat **u** (juk). Bij tongstand voor **é** en lippenstand voor **ó** ontstaat **eu**; tusschen **e^a** en **o^a** ligt de klinker **ö^a**, die we in 't Fransche *jeune* hooren en in sommige dialecten voor de **ui** (in 't Leidsche *tuin* b.v.); tusschen **a^e** en **a^o** ligt **ä^o** de klinker van 't Fransche *oeil* en beginklank van onzen tweeklank **ui**.

7. We hebben dus, gerangschikt naar den stand der mondbuis, de volgende klinkers:

			a			
		a ^e	ä ^o	a ^o		
	e ^a		ö ^a		o ^a	
	é		eu		ó	
ie ⁱ			uu ^u			ü (oe)

8. De toonlooze of onduidelijke klinker ontstaat, als de stembanden minder sterk trillen en de strottenhoofdsklep niet opgeheven is, maar gelijk bij rustige ademhaling tegen den achterkeelwand aanliggend, als demper dienst doet; de voor- en de achtertong zijn doorgaans beide opgeheven, 't middelste deel der tong vormt een holte. Naarmate de onduidelijke klinker meer op den oorspronkelijken lijkt, wijkt ook de mondstand minder af (fig. 4).

§ 58. *Vervolg; de tweeklanken van het beschaafd Nederlandsch zijn:*

1. A. **au**, **ou**; **ai**, **ei** (ij); **ui**. B. **aa**, **ee**, **ieu**; **aai**, **ooi**, **oei**.

2. Bij die onder A is de eerste klinker onvolkomen, bij die onder B, verlengde tweeklanken geheeten, helder. De tweede klinker is altijd **i** of **u**, uitgesproken als een korte **ie** of **oe**. De klemtoon valt op 't eerste deel.

3. **ai** en **aa** komen alleen als tusschenwerpsel voor; **aa** hoort men ook in den drieklank **iaau**, in *miaauwen*, en in *maauwen* (naast *miauwen* en *mauwen*). Doorgaans klinkt **au** als

2. **b** en **p**, **v** en **f**, **d** en **t**, **z** en **s**, **g** en **ch**, **g** en **k**, **zj** (**g**) en **sj** zijn de paren van verwante medeklinkers; de letters van ieder paar worden op dezelfde wijze gevormd, behalve dat de een zacht, de ander scherp is. Het verschil is hoorbaar, als men de ooren goed met de vingers afsluit en na elkaar **b**, **p**, enz. uitspreekt.

3. **sj** komt vooral in oorspronkelijk vreemde woorden voor: *sjaal*, *sjalot*, *sjees*, *sjeep*, *sjofel*, doch ook in *sjilpen*, *sjokken*, *sjorren*, *sjouwen*, *meisje*, *smoesje* e. d. De verwante luidende **zj**, gewoonlijk afgebeeld door **g**, of **j**, wordt uitsluitend in vreemde woorden gehoord, waartoe ook het achtervoegsel *age* moet gerekend worden: *gérant*, *gène*, *geneeren*, *genie*, *gelei*, *giraffe*, *logement*, *horloge*, *bosschage*; *journaal*, *joviaal*, *jujube*, *jeu*, *jus*, *jockey*. Dikwijls spreekt men ze uit met een Hollandsche **g** of **j**: *genercus*, *generaal*, *geste*, *gitaar*; *jenever*, *jalappeharst*, *jaloersch*, *jasmijn*, enz.

4. De Fransche schuring **ch** komt alleen in vreemde woorden voor: *chocolade*, *charlatan*, *chiek*, enz.

5. Naast de neusletter **ng** staat geen scherpe; **nk** in *koninkrijk*, *woninkje* = **ng** + **k**.

6. **g** (de zachte **k**) wordt niet geschreven, tenzij in vreemde woorden, waarin ze soms als **g** (zachte **ch**) wordt uitgesproken: *elegant*, *gamin*, *fatigant*, *guerilla*. Gehoord wordt ze in: *zakdoek*, *hakbord*, *ik dans*, *ik breek*.

7. Men verdeelt de medeklinkers nog, op vooral vroeger gevolgde wijze, in:

a. vaste letters. Deze ondergingen, blijkens vergelijking met oudere taal, over 't algemeen minder verandering dan de andere. Men noemde ze ook wel stomme letters, omdat ze of scherp zijn of van een betrekkelijk zwakke stem vergezeld gaan. Het zijn: **b-p-d-t-v-f-g-k-g-ch-zj-sj-z-s**. De beide laatste paren heeten ook sisletters.

b. vloeiende letters, die een sterker bijgeluid hebben: **l-m-n-r**.

c. halfklinkers: **j** en **w**, die veel op een klinker gelijken en daarin gemakkelijk overgaan, de **j** in *ie*, de **w** in *oe*.

§ 61. *Vervolg; de vorming der medeklinkers.* 1. De medeklinkers zijn, in tegenstelling tot de klinkers en tweeklanken, geen klanken en (behalve de **h**) geen open-mond-geluiden, maar geruischen, waarbij

de klankbuis niet alleen als resonantstoestel dient, maar geluidgevend is. Het geruisch, al dan niet van stem vergezeld, wordt op drie manieren voortgebracht: a. door ontploffing, b. door schuring, of c. door rateling.

2. Naar de monddeelen, welke, hetzij door afsluiting (a), hetzij door vernauwing (b) van de mondholte, hetzij door trilling (c) dienst doen bij de vorming der medeklinkers, onderscheidt men lipletters, tong- of tandletters en keel- of verhemelteletters.

3. De lipletters zijn:

b en p. De mondholte, door boven- en onderlip afgesloten, wordt plotseling geopend; b met, p zonder stem.

w. Mondstand als bij b; de lippen zijn maar losjes gesloten en worden bij de daardoor zachtere ontploffing, een weinig vooruitgestoken (in de richting van den ũ-stand). Bij de w aan 't begin van een woord wordt de afsluiting gevormd met de onderlip en de boventanden (als bij de v); 't is een lip-tandletter; vergelijk *trouwen-wie*.

v en f. De spleet, waardoor de lucht schuurt, wordt gevormd door de onderlip en de boventanden; v met, f zonder stem.

m. De mond is gesloten als bij b en w; de lucht schuurt door de neusholte.

4. De tong- of tandletters zijn:

d en t. De mondholte wordt afgesloten door de punt der tong tegen de boventanden of het harde boventandvleesch aan te drukken. De lucht ontsnapt met een plof, bij d met, bij t zonder stem.

z en s. De schuringsspleet wordt gevormd door de punt der tong (of den tongrug) met het harde boventandvleesch¹⁾ (zie d en t), z met, s zonder stem.

zj en sj. Brengt men de punt der tong (of den tongrug) iets meer naar achteren, dan ontstaan zj met, en sj²⁾ zonder stem.

r. De punt der tong, iets opgeheven, wordt in trilling gebracht³⁾. Eigenlijk hebben we te doen met een reeks elkaar snel opvolgende ontploffingen.

l. De punt der tong ligt achter tegen de boventanden of tegen het boventandvleesch (soms nog verder, tegen het hard verhemelte) aangedrukt. De lucht ontsnapt langs de zijranden der tong en brengt die beide of een van beide in trilling.

¹⁾ Vormt men de spleet met de punt der tong en de boventanden, dan ontstaan de in het Engelsch voorkomende zachte en scherpe th.

²⁾ Zie § 60. 3. Sj niet te verwarren met de Fransche ch, een schuring, die ontstaat in de spleet tusschen den tongrug en het harde verhemelte, terwijl de lippen vooruitgestoken worden.

³⁾ Sommigen brengen de huig in trilling; anderen vervangen de r door de g (zachte k) en brouwen (bgauwen). Ook met de lippen kan men een r maken, als b.v. in het tusssenwerpsel brrrr en bij het proesten.

n. De punt der tong, aangedrukt achter tegen de boventanden of het boventandvleesch, sluit de mondholte af; de lucht schuurt door den neus.

5. De keel- of verhemelteletters zijn:

g en k. De mondbuis wordt afgesloten door den achtertongrug en het zachte verhemelte, of meer naar voren door den middentongrug en het harde verhemelte. Dit hangt af van den bijkomenden klinker en geldt ook van de g-ch en h. Vergelijk *raak, rook, roek, rok* en *beek, bek, biek, beuk*; g met, k zonder stem.

g en ch. De schuringsspleet wordt op dezelfde wijze gevormd als de afsluiting bij g-k. Vergelijk *gaat, goot, goed, gom, laag, loog, log* en *geel, geld, geul, giet, leeg, leg, lieg, leug*; g met, ch zonder stem; (g op het eind = ch).

j. De middentongrug ligt maar losjes tegen het harde verhemelte, iets meer naar voren dan bij de g (in de richting van den ie-stand). Bij de schuring komt een zwakke ontploffing door het plotseling wijder openen der mondbuis.

ng. De mondbuis is afgesloten als bij de g en de k. De lucht schuurt door de neusholte. Vergelijk *ping, pong, pang*.

h. De mondbuis blijft open als bij de klinkers, de lucht schuurt door de keel-mondholte, waarvan de stand afhangt van den volgende klinker; de keel wordt eenigszins vernauwd; overigens is de h een uitademing, aspiratie. De h komt met de scherpe medeklinkers overeen doordat er doorgaans geen stem bij is. Vergelijk: *ha, ho, hu, hoe, he, hi*.

§ 62. *Gebruik der letterklanken. Lettergreep; klemtoon.*

1. Een lettergreep is een woorddeel, dat bestaat uit een klinker of tweeklank en uit de medeklinkers, die er in één uitademing, mee worden uitgesproken.

2. Een woord bestaat uit evenveel lettergrepen als er klinkers en tweeklanken in voorkomen. Men verdeelt de woorden in één-, twee-, drielettergrepige, enz., of in één- en meer lettergrepige.

3. Onder toon of klemtoon verstaat men de kracht of den nadruk, waarmede men spreekt. Men onderscheidt den klemtoon bij de letterklanken, bij de lettergrepen, bij de woorden in den zin, bij de zinnen onderling. De letterklanken van een lettergreep worden niet met dezelfde kracht uitgesproken; de klinker of tweeklank heeft meestal den sterksten toon.

4. Ten opzichte van den klemtoon zijn er drie soorten van lettergrepen; die met den hoofdtoon, die met den bijtoon, en toonlooze lettergrepen. Tusschen de lettergrepen met den hoofdtoon en de toonlooze liggen er met bijtonen van verschillende kracht.

5. De klemtoon, gepaard met zeker verschil in toonhoogte en snelheid van uitspraak, verbindt de lettergrepen tot een woord.

Opmerking. 1. Bij langzaam uitspreken blijkt doorgaans uit hoeveel en welke lettergrepen een woord bestaat (zie echter § 64, *Opmerk.* 2). *Ei, ui, boom* zijn eenlettergrepig; *hui-zen, lui-paard* bestaan uit twee; *ko-len-mijn, bo-ter-bloem* uit drie; *wa-ter-le-lie, schoor-steen-ve-ger* uit vier lettergrepen.

2. In woorden als *lantaarn, koorn, paarl, brrr, hm, pst*, en vormen als *e-dl, a-dr* voor *e-del, a-der*, maken *rn, rl, br, hm, pst, dl, dr* e. d. ook een soort van lettergreep uit; de klinker is daar vervangen door de stem, het sterke bijgeluid van den medeklinker, of door het gesis van de *s*.

3. Woorden met een groot aantal lettergrepen moet men vermijden; ze zijn moeilijk als één woord uit te spreken, soms onwettig, dikwijls gezocht, bij het lezen niet gemakkelijk te overzien. *Soldatentententoonstelling. Ambachtsschoolonderwijzerssalarisregelingcommissie.*

4. Dat de klemtoon, in verband met toonhoogte en snelheid, de lettergrepen tot een woord verbindt, blijkt uit de vergelijking b.v. van: *hoog land, boom gaard, droe vig, kaas koop man* met *hoogland, boomgaard, droevig, kaaskoopman*. Tusschen de lettergrepen is geen rust of bijna geen, als in *Baäl*. Let men op woorden als *ach-ter-uit-gang, stad-huis-woor-den* dan hoort men bijtonen van verschillende kracht.

§ 63. *Vervolg; open en gesloten lettergrepen.* 1. Een lettergreep heet open, als ze op een klinker of tweeklank; gesloten, als ze op een medeklinker eindigt.

2. Ook noemt men een lettergreep gesloten, als ze in een medeklinker eindigt, die door een onvolkomen klinker wordt voorafgegaan. Men zegt dan, dat de medeklinker zoowel de voorafgaande lettergreep sluit als de volgende begint; men hoort maar een medeklinker. Open zijn dus: *lei; see; loo-pen; be-de-len; ha-vi-ken*. Gesloten zijn: *man; berg-ach-tig; ook man-nen; bol-len; la-chen* (= *maⁿen, bo^len, la^{ch}en*).

Opmerking. Tweeklanken komen in open en gesloten lettergrepen voor: *nou, koud, lui, luid*; evenzoo de toonlooze klinker: *be-de-len; ha-vi-ken; heb-ber-ig*. Volkomen klinkers alleen in open lettergrepen; gerekte en onvolkomen klinkers alleen in gesloten lettergrepen; uitzonderingen zijn: *ba (bah), he, mè, jo (jongen)*, e. d.

§ 64. *Begin-, sluit- en tusschenletters.* *Hiaat.* 1. *Begin-* letters zijn de medeklinkers, die aan het begin van een lettergreep, voor den klinker of tweeklank; *sluit-* letters, die welke aan het einde, achter den klinker of tweeklank staan. De eerste sluiten zich nauw bij den volgenden, de laatste bij den

voorafgaanden klank aan. Bij de uitspraak van meerlettergrepige woorden moet men daarop letten; vergelijk b.v.: *vee-stal*, *meest-al*; *zee-plaag*, *zeep-laag*; *reis*¹⁾-*wijzer*, *rij-zweep*; *kerf-stok*, *herfst-achtig*.

2. Tusschenletters zijn de medeklinkers, die zich en aan den voorafgaanden en aan den volgende klank aansluiten, zoodat de lettergrepen verbonden, zonder rust, worden uitgesproken. Men hoort den medeklinker echter meer bij de tweede dan bij de eerste lettergreep. *Staal*, *stalen*; *roem*, *roemen*; *man*, *mannen*.

3. Zijn er twee tusschenletters, dan sluit de eerste zich bij den voorafgaanden, de tweede bij den volgende klank aan. Zijn er meer tusschenletters, dan behooren er zooveel tot den volgende klank als er gemakkelijk te zamen worden uitgesproken. Hierop berust de verdeling in lettergrepen (zie § 224).

4. Is er geen tusschenletter, dan ontstaat er tusschen de lettergrepen, evenals bij het duidelijk laten hooren van de sluiten en de beginletter (*zeep-laag*) een rust. Vóór het uitspreken van den klank, die de tweede lettergreep begint, hoort men dan de strottenhoofsontploffing (zie § 54. 5). Men noemt die rust en dat stuiten der stem gaping of hiaat (hiatus). Ook voor de **h** ontstaat een gaping *dief-achtig*; *be-amen*; *zee-arm*; *bruggehoofd*; *honde-hok*.

Opmerking. 1. De tusschenletter wordt na een onvolkomen klinker sterker uitgesproken en daarbij is de aansluiting nauwer dan bij een helderen of een toonloozen klinker of tweeklank (zie § 63. 2). Vergelijk *weinig*, *wonen*, *wonnen*; *stijlen*, *stelen*, *worstelen*, *stellen*; *dame*, *dammen*.

2. Men moet onderscheid maken tusschen de spel- of druk en de spreeklettergreep. Bij de verdeling in spellettergrepen is men gewoon de leden der samengestelde woorden, en in sommige afleidingen de grondwoorden en de achtervoegsels gescheiden te houden; soms ook een buigingsuitgang en den stam; b.v. in *schiet-tent*, *Frankrijk*, *land-aard*, *rijk-aard*, *moord-da-dig*, *ik moord-de*, zijn de **t** van *schiet*, de **k** van *Frank*, enz. sluitletters, de **d** van *dadig* en van *de* beginletters. Bij het gewoonweg spreken hoort men echter het geheele woord in één uitademing, in één samenvloeiing van klanken, in een spreeklettergreep: *Frankrijk*, *moordadig*, *ik moorde*, *broodronken*, enz. Evenzoo zegt men verschillende woorden van een zin in een spreeklettergreep; *kom je ook* klinkt als *komjook*; *ik vond hem eindelijk in de achterkamer* als *kfontem eindlijk indachterkamer*. De ineenvloeiing

¹⁾ s klinkt hier als z.

en de overgang van sluit- en beginletters tot tusschenletters is wel eens oorzaak van een, volgens de spelling onjuiste scheiding in lettergrepen: *Fran-krijk, rij-kaart, dee-lachtig*.

3. Door den genoemden overgang in tusschenletters wordt de hiaat vermeden. Dit geschiedt ook door de inlassching van een medeklinker (*de n emmer; de nouwe; zeejeend, zeejarm*); of door het uitstooten van een klinker (*geten* voor *ge-eten*; *goord* voor *ge-hoord*; *bamen* voor *be-amen*; *dond* voor *de hond*). In sommige gevallen is dit ook in de beschaafde spreektaal doorgedrongen: *koëen, strooëen, t(ch)uis, onguur* voor *ongehuur*¹⁾, *verkouwen*; trouwen is *houwen*.

§ 65. 1. *Lettergroepen* zijn vereenigingen van letters, die altijd te zamen voorkomen en in de uitspraak gemakkelijk ineenvloeien.

2. Men onderscheidt ze in beginnende (bl, br, dr, sp. enz.) en in sluitende groepen (ft, cht, ld, rst, enz.). Bij de aanhechting van sommige buigings-uitgangen en achtervoegsels worden de sluitende groepen tot tusschenletters; *naald, naalden; koorts, koortsig*.

Opmerking. Men kan zelf wel nagaan, welke lettergrepen in het Nederlandsch voorkomen. Men moet er echter op letten, dat er geen lettergroep gevormd wordt door de medeklinkers, die door de buiging of door afkorting, slechts toevallig, voor een keer, samenkomen, zooals in *hij ligt, het hoogst, des mans, liefd', Aagt*.

§ 66. *Gebruik en uitspraak der medeklinkers als begin-, tusschen- en sluitletters.* 1. Alle medeklinkers komen voor als beginletter, behalve de **g** (zachte **k**) en de **ch** in echt Nederlandsche woorden; de **f** en de **s** echter minder dan de **v** en de **z**.

2. Alle medeklinkers komen voor als sluit- en als tusschenletter, behalve de **h** en de **j**.

3. De **h** komt alleen als beginletter, de **j** alleen als begin- en tusschenletter voor.

4. De beginletters hebben altijd de gewone, natuurlijke uitspraak, behalve de **v**, **z** en **g**, als ze door een scherpuitsgesproken medeklinker worden voorafgegaan; b.v. *het bosch; het dak; stief-vader, slag-veld, hoofd-zin, top-zwaar, dood-graver, dag-geld, rood zand, het gaat*. **v**, **z** en **g** klinken hier als **f**, **s**, **ch**. In *zestig* en *zeventig* is de **z** altijd scherp, in *veertig* en *vijftig* is de **v** scherp als er geen *en* voorafgaat (zie § 71. 1. Opmerk. 4).

5. De tusschenletters hebben altijd de gewone, natuurlijke uitspraak; *wegen, tobben, boden, lieve, vreesen*, enz.

¹⁾ *Gehuur* = het Duitsche *geheuer* = veilig, aangenaam.

6. De sluitletters hebben de gewone, natuurlijke uitspraak, behalve de verwante medeklinkers, die altijd (zie 7) scherp klinken; b.v. *land*, *land-man*, *land-aard*, *to**b**-je*, *dog-loon*, *stief-**z**oon*, *geleg**d***, *gesaag**d***, enz. **v** en **z** worden zelfs als sluitletter nooit geschreven dan in woorden als *dees'*, *leev'*.

7. Echter klinken de verwante medeklinkers zacht, als ze onder den invloed zijn van een volgende **b** of **d**. *Zee**p**-bak*, *sand-bank*, *schub-dier*, *zit-bank*, *stief-broer*, *lief-de*, *sak-dock*, *sak-boek*, *vrees-de*, *dat dier*, *lach door*. Ook **p-t-k-f-s-ch** luiden hier zacht. Dat is het eenige geval, dat er in Nederlandsche woorden een **g** (zachte **k**) gehoord wordt.

Opmerking. 1. De **h** komt alleen als beginletter voor. Alle **h**'s luidden oorspronkelijk als **ch**, welke letterklank echter voorgesteld werd door het teeken **h**. Aan het begin van alle Germaansche woorden ging de **ch**-klank echter reeds in vroege eeuwen over in onze **h**; vandaar dat geen enkel Nederlandsch woord met **ch** begint. *Chaos*, *chemie*, *chersonnesus*, *cherub*, *chyl*, *chloor* e. d. zijn vreemde woorden; in vele klinkt **ch** als **k**: *charonsboot*, *chrestomatie*, *christen*, *chronologie*, enz., of als de Fransche **ch**: *champagne*, *charmant*, *chef*, *chicane*, *chocolade*, enz.

2. Als tusschenletter werd de **ch** tot **g**, of hij werd tot **h** en verdween dan geheel. *Slaan* was *slahen*; *dijen* staat voor *dijhen*, *dijgen*, *tiën* of *tijen* (o. a. in *betijen*) voor *tijhen*, *tiehen*, *tijgen* (= gaan), *zien* voor *ziehen* (Duitsch *sehen*).

3. Als sluitletter bleef de **ch**-klank, b.v. *ik zag*, *sloeg*, *toog*, *loech*; *noch*, *toch*, *doch*. In een paar woorden werd ook de slot-**ch** tot **h** en verdween zooals in *door*, *na*, *schoe(n)*, *vee* (in 't Duitsch: *durch*, *nach*, *Schuh*, *Vieh*). Wordt (b.v. in de buiging) **ch** tot tusschenletter, dan verzacht ze doorgaans tot **g**: *wij zagen*, *sloegen*, *togen*, *loegen*; maar ze blijft in: *lachen*, *kachel*, *prachen*, *schacheren*, *richel*, *tichel*, *bochel*, *pochen*, *rochelen*, *goochelen*, *kuchen*, *Rachel*, *Mechelen*, *Michiel*, enz.

4. In *maai*, *mooi*, *roei* e. d. hoort men geen **j** maar een **i**, met iets meer kracht dan den naklank in *zeeⁱ* e. d. Bij zeer sterken nadruk wordt ook een **j** voortgebracht; b.v. *Noem je dat mooi^j*. *Neeⁱ*, *neeⁱ*, *nee^j*.

5. Bij *echt Germaansche woorden* zijn in 't Nederlandsch de **f** en **s** als beginletters doorgaans verzacht tot **v** en **z**, de **f** ook voor medeklinkers, de **s** alleen voor klinkers en voor de **w**; *varen*, *vechten*, *vlieden*, *voet*, *vragen* (in 't Duitsch *fahren*, *fechten*, *fliehen*, *Fusz*, *fragen*), *zaak*, *zetten*, *zwellen*, *zwaard*, *zwijn* (in 't Duitsch *Sache¹⁾*, *sitzen¹⁾*), *schwellen*, *Schwert*, *Schwein*). De **f** bleef in *falen*, *feilen*, *flauw*, *frisch*, de **s** o. a. *sap*, *suf*, *sul*, *soezen*, *sissen*, *sussen*. In uit vreemde talen ontleende woorden komen **f** en **s** meer voor, o. a. in *fabel*, *fa'soen*, *feest*, *fluit*, *fruit*, *numfen*, *strofen*, *triumfen*; *sabel*, *salude*, *sikkel*, *soep*, *soldaat*, *suiker*, *sausens*, *pausens*, *kruisens*, enz.

¹⁾ **s** is ook hier = **z**.

§ 67. *De wijziging van den woordvorm door overgang, vermeerdering, vermindering, en verplaatsing van letterklanken. Verdeeling. I.* De meest voorkomende veranderingen zijn de overgang van den eenen klinker in den anderen, van den eenen tweeklank in den anderen, van tweeklank tot klinker en omgekeerd, van medeklinker tot klinker (vocalisatie) en omgekeerd, van den eenen medeklinker in den anderen; verder de gelijkwording (assimilatie) en de versmelting van den eenen letterklank in den anderen.

2. Voorzover de overgangen uitsluitend klinkers of tweeklanken betreffen, vat men ze samen onder den naam klankwijziging.

3. De veranderingen van de medeklinkers behooren grotendeels tot de zoogenoemde grammatische figuren. Daaronder vat men alle wijzigingen samen, die de vorm van een woord ondergaat (buiten de thans gebruikelijke buiging en vorming om) door het aanhechten, inlasschen, afwerpen, uitstooten, gelijkworden, samensmelten en verplaatsen van letterklanken.

Opmerking. Met verschillende der genoemde verschijnselen werd reeds kennis gemaakt; o. a. met het toonloos worden van klinker of tweeklank; met de verzachting of de verscherping der medeklinkers; met de wisseling van *ch*, *h* en *g*, de verdwijning der *h*. De waarneming der hedendaagsche beschaafde taal en der dialecten, de vergelijking met vreemde en verwante talen van nu en vroeger, leeren nog tal van feiten kennen. Veel valt daarvan buiten het bereik van den leek, ofschoon ook voor hem de kennismaking met wat de philologen vonden, van belang is voor het begrijpen van het leven der taal.

2. De oorzaken der vormverandering zijn velerlei. Dikwijls komen ze voort uit de zucht naar gemakkelijker uitspraak, uit den invloed, dien de klemtoon en de uitspraak van den eenen letterklank op den anderen oefenen. Van belang is ook het taalgevoel bij de spraakmakende gemeente, vooral soms uitkomende in de zoogenoemde volksetymologieën, d. w. z. vormingen van het ongeleerde volk, op den klank af gemaakt, als het voor een niet begrepen woord een anderen klankverwanten, bekenden vorm in de plaats koos, al hadden de beteekenissen in de verste verte niets met elkaar gemeen. Voorbeelden zijn: *ijselijk*; *hij is op de viool*, voor *fiol* = flesch; *dikketon* voor *ducaton*; een *kom-en-eisch-winkel* voor *koomenij*; *korte wetten maken*, voor *metten*, enz.

§ 68. *Vervolg; klankwijziging. (Oorspronkelijke en niet oorspronkelijke klanken; lange en korte klinkers. I.* Iedere klinker,

tweeklank of medeklinker ondergaat min of meer den invloed van den voorafgaanden en vooral van den volgenden letterklank. Bij het uitspreken van den eenen beweegt zich de mond reeds in de richting van den volgenden, de eindstand van den eenen is de beginstand van den anderen. Vandaar b.v. de rekking van de heldere klinkers in gesloten lettergrepen¹⁾. Doch dit verschil is in 't algemeen gering, doorgaans onhoorbaar²⁾; vergelijk b.v. *ga-la-ma-maak-maal-maan-maar*; *bek, bel, ben, berg*, e.d.

2. Duidelijk is de klankwijziging, als de eene klinker of tweeklank voor den anderen in de plaats komt.

Opmerking. Een kleine wijziging in den stand der mondbuis, een kleine spitsing, ronding of terugtrekking der lippen, verheffing of daling van een deel der tong, en de klankwijziging is geschied. Zoo ziet men de klinkers van de *a-ie*-rij, de *a-oe*-rij en de *a-uu*-rij in elkaar overgaan, ook van de eene rij in de andere.

3. Bij de tweeklanken onderscheiden we een verzachting, als b.v. *ai* tot *ei*, *au* tot *ou* wordt; en een versmelting, als b.v. van *ei* tot *ee*, van *ou* tot *oo*. De overgang van een klinker tot tweeklank heet breking, b.v. in dialect *mei* voor *mee*, *kweiken* voor *kweeken*, *koupen* voor *kooppen* (zie § 59. 4).

4. Een der meest bekende klankwijzigingen is die welke men gewoon is Umlaut te noemen. Het is de verandering van de *oe* in de *uu*, van de *a* in de *e*, van de volkomen *o* in de *eu*, van de onvolkomen *o* in de *u*.

Opmerking. 1. De meeste klinkers en tweeklanken, die nu in het Nederlandsch voorkomen zijn, zooals de historische taalstudie leert, ontstaan uit vroegere letterklanken, vaak door invloed van medeklinkers. Ze zijn dus grootendeels niet oorspronkelijk; dit is wel het geval met vele *a*'s (land, waken, nacht, enz.), met enkele *i*'s (*ie*) en een paar *oe*'s. Welke klank in de wisselende vormen de oudste is, is door den leek niet uit te maken. In de voorbeelden (§ 69) zijn de oudste vormen zooveel mogelijk, achteraan geplaatst.

2. Dat het Nederlandsche klankstelsel, en in 't algemeen dat der tegenwoordige talen, niet altijd geweest is, zooals het nu is, blijkt bij vergelijking met een stuk oudere taal. In het Middelnederlandsch, onze taal van de 13de tot de 16de eeuw, herkent men nog duidelijk het Nederlandsch karakter, zooals b.v. blijkt uit de fabel:

1) Vandaar ook de verschillende vorming der *g-k*, *ch-h*.

2) Het wordt dan ook in de spelling niet uitgedrukt. Wel is het zichtbaar in de phonogrammen.

Vanden roecke ende den vos¹⁾.

Op i boem sat tere stont
 i roec, ende hadde in sinen mont
 i case. Dit sach reinaert
 Ende sprac aldus ten roecke waert:
 Dine vederen sijn soe scone,
 Du mochts boven allen voglen crone
 Draghen, hadstu claren sanc. —
 — Bi Gode, ja ic, seidi, Goddanc. —
 Doen toendi aldaer sijn luut.
 Hi gapede ende die case viel uut.
 Den case greep die vos reinaert
 Ende liep te sinen hole waert.
 Dus sijnre vele te scerne ghedreven
 Bi prise, die si hem horen gheven.

Het oudst bekende Germaansch, het Gotisch ziet er geheel anders uit; het is dan ook een duizend jaar ouder. Lukas II vs. 8 luidt:²⁾

Jah hairdjos vesun in thamma samin landa,
 En herders waren in dezen zelfden lande
 thairhvakandans jah vitandans vahtvom
 doorwakende en wetende (houdende) wacht
 nahts ufaro hairdai seina.

(den) nacht over kudde. hunne.

3. De klinkers hadden tweeërlei uitspraak, door verschil in duur; er waren lange en korte klinkers³⁾, lange als in *jaren*, *leeren*, *kiemen*⁴⁾, *doopen*, *vuren*, korte als in *dagen*, *stelen*, *molen*, *zwaluwen*. In dialecten bestaat het verschil nog, b.v. in 't Zeeuwsch tusschen *koolen* en *kolen*, *deelen* en *delen*. Het werd vroeger ook in de spelling uitgedrukt; b.v. *daalen* naast *jaeren*⁵⁾. De onderscheiding van lange en

¹⁾ *oe* = *oo*, behalve in *roec* = kraai, en *doen* = toen; *tere* = te eener; *ij* klinkt als *ie*, *hadstu* = had je; *toendi* = toonde hij; *luut* = geluid; *sijnre* = zijn er; *te scerne driven* = bespotten (*gekscheren* bewaart het oude *sceren* = spot); *bi prise* = door loftuiting; *hem* = hen = zich.

²⁾ *h* (behalve als beginletter) = *ch*; *ai* = *è* (ver); *s* als beginletter = *z*; *th* = Engelsche *th*; *sama* (hier verbogen voor *samin*) = zelfde ('t Engelsche *same*, ons achtervoegsel *saam*); *v* = *w*; *haird* = 't Duitsch *Herde*, vergelijk ons *herder*.

³⁾ Heel wat anders dan volkomen en onvolkomen, waarvoor deze woorden soms gebruikt worden.

⁴⁾ De korte *i*'s verloren in 't Nederlandsch, behalve in *kievit* den *ie*-klank en luiden nu, waar ze niet in andere klanken overgingen (zie § 69) als in *bitter*. Vergelijk den Duitschen klank in *bitter*, *klimmen*, e. d.

⁵⁾ De rekking van een klinker, thans meest door verdubbeling voorgesteld, (*aa*, *ee*, enz.) geschiedde vroeger door *e*, soms ook door *i* of *y*: *muer*, *vuyr*, *oir*, *hair*, *heir*, *meir*, enz.

korte klinkers is evenmin als die van oorspronkelijke en niet-oorspronkelijke klanken, met betrekking tot het tegenwoordig klankstelsel voor den leek van geen belang. Alleen moet men om de spelling van de zachte en de scherpe e's en o's en van de ij's en de ei's te begrijpen, den oorsprong dier klanken kennen.

4. De verzachting der tweeklanken wordt verklaard door den invloed van de volgende i of u, die b.v. den beginklank a meer naar voren in den mond deed vormen en overgaan in e (e^a) of o (o^a), zoo werden ai en au tot ei en ou. De versmelting had plaats, doordat de eene klank meer klem kreeg en de andere toonloos werd; zoo ging de tweeklank over in een langen klinker; uit ai ontstond de lange a (â), soms ook de lange i (f of ii-ie); uit ei de lange e (ê) nu scherpe ee genoemd; uit ou de lange o (ô, de scherpe oo); uit iü de lange i (f-ii-ie) of de lange u (û, oe).

De breking ging aldus; bij een langen klinker wijzigde in 't begin of aan 't einde de mondbuis zijn stand, waardoor de lange klinker tweeklank werd. Zoo ging de lange i (f-ii-ie) over tot ij = e^a + i; de lange u (oe) en de lange o (oo) tot ou = o^a + u; de ee tot ei. Zoo werd uu tot ä^o, welke klank daarna met den bij lange klinkers voorkomenden naklank i den tweeklank ui vormde (zie § 59. 4). Behalve voor de r en w, is in het Nederlandsch de uu overal tot ui gewijzigd; in de dialecten bleef ook uu; *huren, huwen; huis, muis; dialect huus, muus; naast spuuen staat juist in dialect spugen en spuigen.*

Het bovenstaande verklaart, hoe ook oe en ui kunnen wisselen, oe werd nl. door Umlaut uu en deze klank tot ui. Eveneens de wisseling van ie, uu en ui, alle ontstaan uit iü.

5. De Umlaut ontstond door den invloed van een i of j. In den loop der eeuwen verdween deze echter, b.v. *leggen* uit *lagjan*. Vergelijk den nog hoorbaren invloed der j in *lat-latje, pot-potje, koe-koetje*, e. d. waar de verkleinwoorden als *latje, potje, koetje* klinken.

§ 69. *Vervolg; de meest voorkomende klankwijzigingen.*

I. **Overgang** tot den onduidelijken klinker (zie § 56. Opmerk. 3). Bij de voorbeelden daar, noemen we nog: *boogerd-boomgaard; leidscel-leidseel; se-sij; we-wij; Gorkum-Gorinchem, mannelijk-lijk, enz.*

Opmerking. Bij het toonloos worden vielen doorgaans letters weg en sleten de woorden af; vergelijk nog *vierdedeel*, in den volksmond *een verrel katoen*. De persoons-, tijds- en naamvalsuitgangen, nu geheel verdwenen of gelijk geworden, waren duidelijk onderscheiden; vele toonlooze voor- en achtervoegsels waren woorden met duidelijken klinker of tweeklank. De tijdsuitgangen der zwakke werkwoorden bijvoorbeeld (*bevoorbeeld zegt men*) waren vormen van het werkwoord *doen* (zie § 141): *be* was *bi*; *ver* ontstond vaak uit *voor*; *en* bij de onbepaalde wijs was *an* of *jan*; *en* bij de bijvoegl. naamw. *ijn*: *silverijn*, enz.

II. Wisseling van:

1. heldere en onvolkomen klinkers: dagen-dag; gebeden-gebed; hoven-hof; stotteren-stooten; kocht-koopen; (te) stade (komen) -stad; peerd-perd; trits-drie.

2. **a** en **e** voor de **r**: hart-hert¹⁾; star-ster; knarsen-knersen; naarstig-ernstig (zie bl. 75 en 78); *in dialect*: waard-weerd; staart-steert; gaarne-geerne. — Waereld, vaers, kaerel *naast* wereld, vers, kerel.

3. **e** en **a** (volk. en onvolk.): beter-baten; vegen-vagen; spenen-spanen; degen-dagge; dekken-dak; stremmen-stram (zie § 68. 4).

4. **o** (helder en onvolk.) en **a**: overtollig-overtallig; achterdocht-achterdacht; schoften-schaften; *in dialect*: rot-rat; of-af; docht-dacht.

5. **e** en **i** of **ie**: snede-snit; spleet-split; hette-hitte; pen-pin; villen-vel; richten-recht; Pieter-Peter. In dialect: string-streng; schinkel-schenkel; Derk-Dirk.

Opmerking. Andere voorbeelden zijn bij 1: Apteek-apotheek. Hakke-nei, kaart, koord, toorts, kroot = *in 't Fransch* haquenée, carte, corde, torche, carotte. — Neven, droge, vrome, woord = *in 't Duitsch* Neffen, trocken, fromme, Wort. — Bodem, koren = *in 't Engelsch* bottom, corn.

2. Paars, parel, lantaren = *in 't Fransch* perse, perle, lanterne. — Kaars, aarde, Maart = *in 't Duitsch* Kerze, Erde, März.

3. Kemel, engel, keten = *in 't Latijn* camelus, angelus, catena. — Beek, menig = *in 't Duitsch* Bach, manch. — Ezel, kever = *in 't Engelsch* ass, chafer. — De **i** of **j** die den Umlaut veroorzaakte, vinden we o. a. in 't Gotisch; ezel, leggen = asilus, lagjan.

4. Acht = *in 't Latijn* octo. — koffie, kantoor, katoen = *in 't Fransch* café, comptoir, coton. — Oksel, ik bond, ik sprong, enz. = *in 't Duitsch* Achsel, ich band, sprang, enz., *in 't Middelned.* ik bant, ik spranc, enz.

Over de **a** heen wisselen ook **o** en **e**: bord-berd (te berde brengen); worden-werden (zie § 143) dorschen-derschen (*Duitsch* dreschen); Kerstmis, in dialect Korsemis.

5. Lelie, neger = *in 't Latijn* lilium, niger. — Leveren, ledekant = *in 't Fransch* livrer, lit de camp. — Gevel, hemel = *in 't Duitsch* Giebel, Himmel. — Krekel, pekel = *in 't Engelsch* cricket, pickle.

In de meeste open lettergrepen, waarin vroeger een korte heldere **i** voorkwam, wordt thans een (zachtvolkomen) **e** gehoord; zoo waren de vormen van werkwoorden als *bijten*: gebeten, gegrepen; wij beten, wij grepen, in 't Gotisch: bitans, gripans; bitum, gripum.

¹⁾ In beide beteekenissen; ter herte nemen; ze loopen als harten; harts-hoorn; hartsvanger.

6. **eu** en **o** (zachtvolkomen): leugen-logen; jeuken-joken; keuken-koken. In dialect: veugel, keuning, neuten.

7. **eu** en **e** (zachtvolkomen): sneuvelen-sneven; leunen-lenen. In dialect: deuze, speulen, teugen.

8. **o** en **oe**: romer-roemer; hove-hof-hoeve; blom-bloem; genog-genoeg; zocht-zoeken.

9. **u** (onvolk.) en **o** (onvolk.): drup-drop; vullen-vol; kunst-konst. In dialect: juk-jok; bukken-bokken; mulm-molm; storm-storm.

10. **u** (onvolk.) en **i** (onvolk.): lus-lis; luchthartig-lichthartig; luchte-lichte spijs. In dialect: gunder, ginds; dukkels-dikwijs; rug-rik; stuk-stik (boterham).

Opmerking. 6. Ook in: teugel, vleugel, beugel, sleutel, steunen, speuren, deur, peulen (peluw), beul (uit beudel) is de **eu** door Umlaut uit **o** ontstaan (oudtijds *togil*, *vlogil*, enz.).

7. In: knekel (huis), krepel, stenen, peluw ontstond de **e** uit de **eu**, die zelf eerst **o** was; knokel (knokkel), kropel (van kruipen).

Soms wisselen ook **eu** en **oe** (uit **o**, zie 8): beuk-boek; geneuchte-genoegen. Soms ook **eu** en scherpe **oo**: bleu-bloo; vreugde-vroo(lijk); in Geldersch dialect: deuzen-doozen; geleuven-gelooven.

8. Fatsoen, paviljoen, seizoen, citroen = in 't Fransch façon, pavillon, saison, citron. — Kogel, hond = in 't Duitsch Kugel, Hund.

In de vormen van vele werkwoorden vinden we nu (zachtvolkomen) **o**, oudtijds **ū** (oe); verloren, gekozen; wij verloren, wij kozen = in 't Gotisch *fralusans*, *kusans*; *fralusum*, *kusum*.

In vele woorden, waar men op grond van de vorming uit **oe**, de zachtvolk. **o** (**o^a**) zou verwachten, hoort men thans de scherp onvolk. **o** (**a^o**), b.v. in: ochtend, hof, jok, gebod, hertog, slot, drop, schot, Grol (Groenlo). Het omgekeerde **o^a** voor **a^o** vindt men in: ik bond, zwom, sprong, enz., waar (zie boven 4) de **o** voor de **a** in de plaats kwam. Hier werkte de invloed van het meervoud: wij bonden, zwommen, sprongen, enz. met zacht onvolk. **o** (in 't Gotisch *bundum*, enz.).

9. Deze **u**, de Umlaut van de **o**, is een eigenaardig Nederlandsche klank. De **i** of **j** die den Umlaut bewerkte, wordt alleen in oudere vormen aangetroffen; vullen = in 't Gotisch *fulljan*. In 't Duitsch hoort men een korte **uu**: füllen; worgen, wurgen = würgen; borger, burger = Bürger.

10. Deze **u** (gunder, enz.) klinkt niet als in kunnen, vullen, (zie bl. 51) maar als de onduidelijke klinker b.v. in Dokkum. Behalve met **i** wisselt ze ook met de onvolk. **e**: hun-hen; spul-spel; blusschen-belesschen; In: *licht*, *lucht* = niet zwaar, heeft men een ander woord dan in *doorluchtig*, (*illustre*), *verluchten* (*illustreeren*) voor *doorlichtig*, *verlichten*, van *licht* = glans. 't Eerste is in 't Duitsch *leicht*, in 't Gotisch *leihts*; het tweede daar *Licht* en *liiht*.

11. **oe-uu-ui**: smoel-muil; knoest-knuist; snoet-snuut; kloenkluwen; in dialect: spoegen-spugen-spuigen (spuwen).

12. **ie-uu-ui**: dier(baar)-duur; sturen-stieren; vuur-vier; dietsch-duitsch; beduiden-bedieden; kuisch-kiesch; kuiken-kieken; ruiken-rieken; luiden-lieden. In dialect: huus, duzend, zuver, kluut, enz.

13. **ij en ie of i** (volk. en onvolk.) vlijm-vliem; ontrijven-ontrieven; pijpen-piepen; (af)grijzen-griezelen; grijnen-grienen; lijn(waad)-linnen; kijven-kibbelen.

14. **ee-ei (ai) en ie**; kleene-kleine; reene-reine; verbreedten-verbreiden; heelen-heilen (Heiland); eek(hoorn)-eik. In dialect: teenen-tienen (twijgen); geest-giest; heeten-hieten; been-bien; een-ien.

11. De **oe** kan oorspronkelijk zijn, als in *boer* naast *buur* (voor *geboer* en *gebuur* beide oudtijds = medebewoner), maar meestal is ze de versmelting van den tweeklank *iü*.

12. De oorspronkelijke klank is ook hier meestal *iü*, die tot **ie** versmolt, of tot **oe** en dan **uu** en **ui** werd; vergelijk *gieten* en *buigen* uit *giütan*, *biügan*. De **ie** uit *iü* klinkt in dialect nog als *i^e* = **ie** + toonlooze *e*, b.v. *kni^e*.

De **uu** in 't Nederlandsch werd (zie bl. 64) **ui**, ook die in aan vreemde talen ontleende woorden; fruit, fluit, kornuit, luit = in 't Fransch fruit, flûte, cornut, luth.

13. Reeds in de Middeleeuwen begon de breking van de lange *i* (*ii*) in den **ij**-klank, die uit het Frankisch in het algemeen Nederlandsch doordrong.

De **ij** ontstond uit korte *i* in *wij*, *mij*, *gij*, *zij*, *hij*, *bij*, in 't Middelnederlandsch *wi*, *mi*, *ghi*, *si*, *hi*, *bi*. **Ie** (*i*) en **ij** wisselen in het Duitsch met **ei**; *kiem*, *licht*, *wie* (rook, vergelijk: *wijden* = heiligen) *pij^p*, *wij^f* zijn daar *Keim*, *leicht*, *Weih* (rauch) *Pfeife*, *Weib*.

ij wisselt in 't Engelsch met *i* (= **ai**) *pipe*, *wife*; in 't Latijn met *i*, **e** en **ia**: *bijbel*, *krijt*, *spijs*, *dozijn*, *abdij* = *biblia*¹⁾, *creta*, *species*, *docenum*, *abbatia*; in 't Fransch met *i* en **ie**: *verbrijzelen*, *galerij*, *Wallachije* = *briser*, *galérie*, *Valachie*.

In *tijgen* = trekken, in 't Duitsch *ziehen* (niet te verwarren met *tijgen* = betichten, in 't Duitsch *sehen*) en in *brij* staat de **ij** voor de **ie** uit *iü* ontstaan. *Tijgen* = in 't Gotisch *tiuhan*, *brij* komt van *briuvan*, den (onderstelden) grondvorm van *brouwen* = koken.

14. **a**. In dialect hoort men ook: bleike, kweiken, steinen, enz. *Stein* komt ook voor in plaatsnamen: *Ijselstein*.

b. De tweeklank **ai** komt in 't Nederlandsch zoo goed als niet voor (zie § 58. 3); in 't Duitsch in een paar woorden, ook daar werd **ai** tot **ei** of **e**. Aangezien ook **ij** met de Deutsche **ei** afwisselt, helpt die taal

¹⁾ Eigenlijk een meervoud, dus = *boeken*.

ons niet voor de onderscheiding van ij en ei; *bijten* = *beizen*; *beide* = *beide*. Wel voor de herkenning van de scherpe *ee*; *wecken*, *meenen*, *weezen* = *weichen*, *meinen*, *Waisen*. In oudere Germaansche talen vindt men *ai*; *heeten* = in 't Gotisch *haitan*; de verleden tijd enkelvoud van werkwoorden als *bijten*, had *ai*: *bait*.

c. *ai* versmolt tot lange *a* of tot lange *i* (ie); vandaar dat naast elkander staan *bein-been-bien* e. d., en ook *gaarne*, *gierig*, *begeeren* (in 't Duitsch *begieren*, in 't Gotisch *gairnjan*); *latik* en *lillijk* (dialect) *leclijk* (voor leedelijk) van leed, in 't Duitsch *Leid*; (*nave*)*gaar* en *geer*. — Soms werd lange *a* tot *â*^o en deze tot *ô* (vooral in 't Angelsaksisch); vandaar *teenen* naast *toonen*; *leenen*, *beeren*, (*be*)*zeeren*, *twee* naast het Engelsch *to loan*, *boars*, *toes*, *to sore*, *two*¹⁾.

d. In *deemoed*, *deerne*, *veer(tien)* is de *ee* ontstaan uit *ie*, versmelting van *iü*; *dee* = *die* in *dienst*, *dienen*; *veer* = *vier* (oud Duitsch *fior*).

e. *ei* wisselt ook met *a* en *e* (onvolk.) voor de *n* en de *l*; door invloed van een vroegere, of bij rekking van den klinker als naklank aangehechte *i* (breking) ontstond dan *ei* uit *a* en *e*. Zoo b.v. *peinzen*, *deinzen*, *geinster*, *veinzen*, *kleinzen* uit de nog wel voorkomende vormen *penzen*, *denzen*, *genster*, *venzen*, *klenzen* (vergelijk *veinster*, in dialect voor *venster*); *heinde* vroeger *handi* (bij de hand); *veil* (plant) in 't Middelnederl. *vaele*; *veil* (te koop), *ciland*, waarschijnlijk uit een vroeger *fal*, *aland*.

f. Ook in niet-Germaansche talen wisselt *ee* met *ai*; *leek-leeken* = in 't Latijn *laicus-laici*.

g. *Ei* wisselt in 't Fransch met *ai*, *ei*, *oi*, *é*, *ée*: *feit*, *fontein*, *balein*, *lamprei*, *prei*, *pastei*, *vallei* = *fait*, *fontaine*, *baleine*, *lamproie*, *poirée*, *pâté*, *vallée*.

15. OO-OU (au). In dialect: koupen-koopen; loupen-loopen.

Opmerking. 15. In Nederlandsche woorden is de *au* doorgaans tot *ou* of *oo* geworden; in het Duitsch vindt men den tweeklank meer, soms met den Umlaut: *äü*, *eu*: *doopen*, *gelooven*, *vrouw*, *trouwen*, *zoogen*, *trouw*, *loochenen* = *taufen*, *glauben*, *Frau*, *trauen*, *säugen*, *Treue*, *leugnen*.

Au werd door versmelting van *u* in *a* tot lange *a*, deze tot *â*^e en zoo tot *ê* of *ie*, vooral in 't Engelsch en Friesch, waar *ea* als *ie* klinkt in *ear* = oor, *stream* = stroom, en als *â*^e (*è*) in *dead* = dood, *bread* = brood, als *ee* in *great* = groot.

Soms werd *au* door versmelting van *a* in *ü* tot lange *ü* (oe) en zoo tot *uu* en *ui*; vandaar wisselingen als: *claustrum-klooster-kluister*; *roer* = in 't Duitsch *Rohr* = in 't Gotisch *raus*; *duif*, *huis* = in 't Duitsch *Taube*, *Haus*, in 't meervoud *Tauben*, *Häuser*; van *ou* en *uu* in Nederlandsche dialecten: *huwen-houwen*; *gruwen-grouwen*; *sprouw-sprouw*; *spuwen-spouwen*; *waarschuwen-waarschouwen*.

¹⁾ Spreek uit: *loon*, *boors*, *toos*, *soor*, *toe*.

16. ou-al-ul-ol: drie-, veelvuldig; drie-, veelvoudig; gulden-golden, gouden; outer-altaar; woud-(Finster)wolde.

16. De overgang wordt aldus verklaard: de **l** viel uit, de **a** of **u** werd **o**; deze lange **o** (o^a) ging door versterking van den naklank **ü** (**oe**) over in **ou**; *koud, oud, zout, vouwen, spouwen, houden, hout, stout, schouder* = in dialect: *kold, old* enz.; in 't Duitsch, *kalt, alt, salz, falten, spalten, halten, Holz, stolz, Schulter*. Vergelijk ook *hulde* en *hou* ('t Duitsche *hold*; *hou en trouw*). Dat **ou** en lange o^a wisselen blijkt nog uit het Haagsch: *ko^{ad}*, 't *Verho^{at}* (koud, het Voorhout).

§ 70. *Vervolg; samensmelting van klinkers; klinkerwording (vocalisatie)*. **1.** Als twee klinkers naast elkaar staan, of door uitstooting van een medeklinker naast elkaar komen, smelten ze gemakkelijk samen tot één klank, vooral als één van beide toonloos is. *Abraham-Abram; ge-cten, geten; te huis-thuis; paân, doôn, gloênde, blaar, buil*, enz. voor *paden, dooden, gloeiende blader* (Duitsch *Blatter*), *buidel* (zie § 64. Opmerk. 3.).

2. De halfklinkers **j** en **w** gaan gemakkelijk over in **i** (**ie**) en **oe**. Op de vocalisatie volgt dikwijls samensmelting. In de verkleenwoorden wordt **je** eerst **jie** dan **ie**, *bankje, bankjie, bankie; joggie, meissie*. De **oe** (uit **w**) ging o. a. over in **o**, waarin de oorspronkelijk volgende klinker dan versmolt; zoo staat *dolen* naast *dwalen*; *komen* en *gekomen* in plaats van *kwemen* en *gekwomen*.

3. Ter vermindering van een hiaat wordt wel een **j** of **w** ingelascht, die dan ook vaak vocaliseeren. Zoo ontstond uit *bespicden, bespiejen, bespiên*; uit *snedig, snejig, sneeg*; uit *bodem, bojem, boom*; uit *kwedelen, kwejelen, kweelen*; uit *wij zouden, wij zou(w)en*, uit *koude: kou(w)e*.

4. Verschillende klinkers (zie 2. 3. en Opm. 4.) en tweeklanken zijn door vocalisatie ontstaan. **a. Ei** ontstond uit *ag(e), eg(e)* en *aj(e)* (**g** ging over in **j**, zie bl. 72); uit *segde*, vroeger *segede, zejede* ontstond *zeide*; uit *legde: leide*. In dialect wordt ik *zei, lei*; ik *zeei, leei*.

b. Aai, ooi, oei ontstonden ook door vocalisatie van de **j**; *gadeken* (verkleinwoord van *gade*) werd *gajeken, gaaiken; doder, dojer, dooier; poeder, poeier*.

c. Au, eeu, ieu ontstonden door vocalisatie van de **w** uit **a + w(e)**, **e + w(e)**, **ie + w(e)**; *klauw, eeuw, nieuw* uit een vroeger *klawe, ewe, niwe*.

De wisseling van **ooi** en **ou**: *kooi-kouw*, *Gooi-gouw* kan door de vocalisatie van de **w** verklaard worden.

Opmerking. 1. Andere voorbeelden van samensmelting zijn: *preeken-prediken*; *Dirk-Dierik-Diederik*; *vliën-vlicën* (vlieden in 't Gotisch *fliuhan*); *vriend* uit *vri-end* (in 't Gotisch *fri-jonds*); *boven-be-oven*; *binnen, be-innen*; *tevens, te even(s)*; *telkens, te elken(s)*; *thans, te hand(s)*. Over de **s** zie § 199.

2. **ei** uit **eg, ag, aj**: *kei-kegge*; *peil-pegel*; *zeil* in 't Duitsch *Segel*; *brein* oudtijds *bregen*; *heining-hagening*; *meid-maged* (maagd); *labbei-labbege*; *klappei-klappege*; *Mei* in 't Latijn *Majus*; *meier* in 't Latijn *major*; *ijselijk* voor *eiselijk* van *eis*, in 't Gotisch *agis* = vrees.

3. **aai, ooi, oei**: *braaien-braden, waai-(lijk)wade*; *booien-boden*; *rooien* (werkwoord)-*roden* (in 't Duitsch *ausrotten*); *roei-roede, ooievaar-oodebaar*¹⁾.

Vele woorden nu met *aai, ooi, oei* gespeld, hadden vroeger een helderen klinker + **j**; *kraai* was oudtijds *kraja*, *bloeien-blójan*. 't Onderscheid tusschen *dojer* en *dooier*, *krajen* en *kraaien* bestaat meer in de spelling dan in den klank; om de rekking van den klinker en de nauwe aansluiting van de **i** of **j** is de laatste vorm gekozen.

4. De vocalisatie van de **w**. **a**. Naast vele woorden waarin bij ons geen **w** gehoord wordt, vinden we er, vooral in andere en oudere talen, waarin die medeklinker wel voorkomt. *Zuster* is in 't Duitsch *Schwester*, in 't Gotisch *svistar*; *tusschen*, in 't Duitsch *zwischen*, komt van *twee*; *hoen(eer)-wann(eer)* is in 't Gotisch *hvan*; *zoet* in 't Engelsch *sweet*; *zulk* in 't Gotisch *sva-leiks* (zoo-lijk); *dol* in 't Gotisch *dvals*; *komen* (naast kwam, bekwaam) in 't Gotisch *qiman* (q = kw), *gekomen* is daar *qūmans*, waar de **w** versmolt met de **ū**, die tot **o** werd.

b. **au, ou, eeu, ieu** uit een helderen klinker + **w**. De **w** ging over in een korten **ū** en sloot zich dan nauw aan bij den voorafgaanden klinker. Het oude *kla-wa* werd *kla^uwe*, daarna *klau(w)*; evenzoo (wenk)*brauw* uit *brawa*, *grauw* uit *grāw*; *briuvan* werd *brūwen*, *bro^uwen*, *brouwen*; *hiuvian* = *huwen* of *houwen*; *frawa-vrouw*; *lewe-leeuw*; *kiwa-ki^uwe-kieuw*; *niwe-nieuw* (ook *nije*). De **w** op 't eind van *klauw*, *vrouw*, *leeuw*, enz. wordt eigenlijk niet uitgesproken; men zegt een korte **ū** (oe); men schrijft ze, omdat ze in de verbogen vormen wordt gehoord: *klau-wen*, *vrou-wen*, enz.

5. **Ooi** en **ou** wisselen ook in *toeien-touwen*, die beide *maken* beteekenen (*voltoeien, zeem-, leertouwen*). In 't Gotisch had men *taujan*, dat *toejen*, *toeien* werd, en waarnaast een andere vorm *tavian* (v = w) voorkwam, die in *ta^uwen*, *tauwen*, *touwen* veranderde. Even zoo staan naast elkaar *kevie* (in 't Duitsch *käfig*), *kooi* en *kouw*, uit een Latijnsch woord *cavia*; *gooi* en *gouw*, uit het Gotisch *gavi*; waarschijnlijk ook *goeien* en *gauw*.

§ 71. *Vervolg; de meest voorkomende wisselingen van medeklinkers, te verklaren uit de overeenkomst in vorming, zijn die van:*

¹⁾ *oode* = schat; *baar* (van *beren* = dragen) = drager, brenger.

I. zachte en scherpe verwante medeklinkers (zie § 66).

a. verzachting in de uitspraak (door invloed van een volgende **b** of **d**) *zeep-bak*; *sit-bank*; *lief-de*; *zes-de*; *het boek*. De scherpe sluitletter wordt als tusschenletter zacht *dood-dooe*, *laag-lage*, *lief-lieve*, *huis-huizen*; of blijft scherp: *knapp-knappe*, *stout-stoute*, *slof-slofften*; *kous-kousen*. De **ch** wordt doorgaans zacht (zie § 66. Opmerk. 3.). Naast *knijpen*, *knappen*, *wippen*, *grapen* (verouderd) staan *knibbelen*, *knabbelen*, *wiebelen*, *grabbelen*.

b. verscherping in de uitspraak: *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig*; *doode-dood*; *lood-lijn*, *laag-te*; *ont-vangen*; *ik ga*; *genoeglijk*, *heuglijk*. In de spelling is de verscherping uitgedrukt b.v. in: *verbintenis*, *lafenis*, *sterfelijk*, *vreeselijk*, *schuifelen*, *wentelen*, *loochenen*, *fonkelen*; **samen** naast *zamen*, **bukken** naast *buigen*, den tijdsuitgang **te** naast **de**. Geen verscherping vindt men in: *jonkman*, *lanamoedig*, *koninklijk*, e. d. (zie § 60. 5).

Opmerking. 1. De verscherping voor *nis*, *lijk* en voor *nen* of *len* ontstond vóór de inlassching van de toonlooze **e**; de scherpe sluitletters behielden daarna als tusschenletters hun uitspraak; *verbintnis*, *schuiften*.

2. In *nikken-nijgen*, *dik-dijgen*, *bukken-buigen*, *hikken-hijgen*, *wikken-wegen* was oorspronkelijk de **g** (zachte **k**) de tusschenletter; ze werd tot **k** na een onvolkomen klinker, tot **g** (zachte **ch**) na den volkomen klinker of tweeklank. Naast *krijten*, *knorren* staat evenzoo een vroeger *grijten*, *gnorren*, naast *trillen*, *(af)troggelen*, *(uit)puilen*, *pots* staan *drillen*, *droggelen* (van *bedriegen*), *builen*, *bootse* (*grap*).

3. In *samen* heeft men niet alleen een verscherping; het ontstond uit *te zamen*, *tzamen*, *tsamen*, *samen*; de **t** verscherpte de **z** en viel daarna af. De **z** komt voor in *verzamen*, *verzamenen*, *inzamenen*, *gezamenlijk*, en wordt ook geschreven in *opzamenen*.

4. De verscherping in *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig* wordt wel verklaard uit den invloed van de scherpe sluitletter van het vroegere voegwoord *end*; *een end vijftig*, enz. De verscherping werd zoo gewoon, dat ze ook bleef bestaan, nadat de oorzaak, de **d** = **t** van *end* was weggevallen. Echter zegt men nu, met zachte **v**: *een en veertig*, *een en vijftig*, enz.; daarentegen met scherpe letter: *veertig*, *vijftig*, *een en zestig*, *een en zeventig*, enz. *Op-ende-op*, *over-ende-over* werd *op-en-top*, *over-en-tover*; in *mettertijd*, *uitermate* e. d. uit *met der tijd*, *uit der mate*; had dus ook samensmelting plaats.

5. *Ik hoopte*, *strafte*, *maakte*, *lachte*, *haatte*, *kuste* was in 't Middelnederl. *hopede*, *straffede*, *makede*, *lachede*, *hatede*, *cussede*; de toonlooze **e** viel uit, daardoor kwam **de** onder den verscherpenden invloed der voorafgaande letter en werd **te**. Voor een 60 jaar schreef men nog: *wij zetteden*, *schuddeden* (zie § 141).

2. **z** en **r**: vriezen-vroor-gevroren; verkiezen-verkoos-verkozen-verkoren, keuze-keur(e); wezen-waren.

3. **l** en **n**: Scheveningen-Schevelingen; knuppel-kluppel.

4. **j** en **g**: jij-gij; je-ge.

5. **b** en **v** (f): beven-bibberen; kijven-kibbelen; streven-stribbelen; hebben-onderhevig-have-handhaven; weven-webbe-wafel, enz.

6. **ch** en **k**: zocht-zoeken; wrocht-worken; dacht-denken; docht-dunken; wacht-waken; zucht-ziekte; smacht-smaken; zwichten-zwijken.

7. **ch-f-p** wisselen vooral voor de **t**: loopen-bruiloft; sticht-stift; gracht-graft; hecht-heft; lichten-lift; kocht-koopen; verknocht (verknoot); berucht-beroepen; gehucht-hof; gerucht-geroep; neef-nicht (nift); achtig-haftig.

Opmerking bij 2. Naast de keuze hebben hoort men ook de keur hebben; te kust en te keur; in dialect ook gevrozen, bevrozen, we wazzen. De **z** is doorgaans de oorspronkelijke letter, als blijkt uit: verloren, oor, wij waren, hooren, leeren, in 't Gotisch: *fralusans, auso, vēsum, hausjan, laisjan*.

3. *Slak* = in 't Duitsch *Schnecke*, in 't Engelsch *snake*. — *Orgel* = in 't Grieksch *organon* (= werktuig, orgaan); *orgelist* zegt het volk voor *organist*. Een hinderlijk spraakgebrek doet **n** zeggen voor **l**.

4. *Ojiefogief*; *jenever-genever*; *gene*, *jegens*, *bejegenen*, *jicht* = in 't Duitsch *jener*, *gegen*, *begeggen*, *Gicht*. — *Gunnen* was vroeger *jonnen*. Het achtervoegsel *igen* in werkwoorden als *steenigen*, *eindigen*, e. d. is evenals het meer gewone *en* uit den ouden vorm *jan* ontstaan; *jan* werd nl. of toonloos, terwijl de **j** uitviel en zoo tot *en*, of de **j** ging bij aspiratie (krachtiger uitademing) over in **i + j** en daarna in **i + g**; *steenigen* = in 't Gotisch *stainjan*.

5. Laven, leven, beven, geven, heffen, neven, enz. = in 't Duitsch: laben, leben, beben, geben, heben, Neffen, enz.

6. Meest wordt de ontploffing **k** tot een scherpe schuring **ch** voor de **t**; ook naast *goochelen*, *bochel* e. d. staan echter de oudere vormen *gokelen*, (*kokelen*, in 't Duitsch *gaukeln*), *pokel*, e. d. *Zoeken*, *breken*, *strijken*, enz. = in 't Duitsch: *suchen*, *brechen*, *streichen*, enz. De overgang ontstond, doordat bij de ontploffing **k**, met krachtiger uitademing, de schuring **ch** kwam; **k** werd dus **kch**, waarna **k** wegviel. Bij *dacht* en *docht* is nog een **n** uitgestooten. *Zucht* is nog = *ziekte* in *waterzucht*, *geelzucht*. *Werken* is een nevenvorm van *werken* (zie § 69. II. Opmerk. 4).

7. *Zacht*, *kracht*, *zucht*, *lucht*, *gehucht* = in 't Duitsch *sanft*, *Kraft*, *Seufzer*, *Luft*, *Gehöfte*. Vroeger bestond in 't Nederlandsch: *brulocht*, *graft*, *wijdluftig*; *lift* = opstijgingswerktuig, is uit het Engelsch overgenomen. — De **p** werd door aspiratie tot **pf** en verdween daarna; de lippenschuring **f** voor de **t** werd vervangen door de verhemelte

schuring **ch**. De achtervoegsels *achtig* en *haftig* ontstonden beide uit *haft* (van *hebben*) + *ig*, en beteekenen nog *hebbende*; *deelachtig*, *manhaftig*, *woonachtig* = in 't Duitsch *teilhaft*, *mannhaft*, *wohnhaft*.

8. Enkele andere, vooral bij vergelijking met andere talen waar te nemen wisselingen, zijn nog die van:

1. **r** en **l**: torterduif-tortel; schallebijter-scharrebijter¹⁾; martelen-marteren (zie § 186); matroos, matras = in 't Fransch *matelots* (meer-voud), *matelas*; in dialect: flamboos-framboos; applekoos-abrikoos.

Grimlach en *glimlach* zijn woorden van verschillende vorming en beteekenis; vroeger bestond alleen het eerste, gevormd van *grim* (grimmen, gramstorig). Als tegenstelling ging men voor den vriendelijken, hoewel soms toch ook spottenden lach, *glimlach* gebruiken (*glim* = glans); sedert J. v. Lennep werd dit algemeen. In den volksmond hoort men nog *grimlach* voor *glimlach*; in de schrijftaal vindt men ook *glimplach* = geveinsde lach. *Glimlach*: *glimplach*: *grimlach*: *grijnslach* = vriendelijk: geveinsd: kwaadaardig: duivelsch.

2. **s** en **sj**. Bij minder beschaafden hoort men voor *hansop* (of *hansop* van *Hans Supp*), *sokken*, *korset*: *hansjop*, *sjokken*, *korsjet*, en omgekeerd voor *sjouwen*, *sjaal*, *sjalot* e. d. *souwen*, *saal*, *selot*; zelfs *segrijn*, *sievezijn*, *sef* voor *chagrijn*, *chirurzijn*, *chef*. In *segrijnleer* voor *chagrijn*- of *chagrinleer* (van *ezels*- of *muilezelsvel*) is deze overgang in de beschaafde taal doorgedrongen.

3. **w-m-b**. Bij die onduidelijk spreken, niet articuleeren, hoort men vaak haast geen verschil, ook aan het begin der woorden; *hebbene*, *toen benneme* voor *we*. Soms had de overgang algemeen plaats; 't voegwoord *maar* ontstond uit *ne-maar*, *ne-ware* = het ware niet; 't voorzetsel *met* is in 't Engelsch *with*; *hemel* = *heaven*.

4. **sch-sk**. In dialect, in 't Friesch, in 't Engelsch en in vreemde talen vindt men naast de Nederlandsche **sch** doorgaans **sk** of **sc**, in 't Duitsch den sisklank **sch**, in 't Engelsch ook **sh**. *Schip*, *schaal*, *visch*, *schaats* = in 't Friesch *skip*, *skaal*, *fisk*, *skaats*, in 't Engelsch *ship*, *scale*, *fish*, *scate*. — *Schallebijter*, *schrijven*, *schorpioen* = in 't Latijn *scarabaeus*, *scribere*, *scorpio*. — *Schandaal*, *scheur*-*buik*, *scepter*, *schrimpeljeus*²⁾ = in 't Fransch *scandale*, *scorbut*, *sceptre*, *scrupuleux*. — *Flesch*, *school*, *wasschen* = in 't Duitsch *Flasche*, *Schule*, *waschen*.

9. In vele uit het Fransch (of het Latijn) overgenomen woorden vindt men nog wisseling van:

1. **k** en **ch**: kasteel-château; kameel-chameau; kous-chausse; kom-foor-chauffoir. Dergelijke woorden werden reeds ingevoerd, toen ook het Fransch nog **c** (= **k**) had, of het Latijn oefende zijn invloed; *chateau* was in oud-Fransch *castel*, in 't Latijn *castellum* (zie § 69 II. Opmerk. 3).

1) Een soort van *kever*, in 't Fransch *escarbot*.

2) Zie de Camera Obscura: *Gerrit Witse*.

2. **s-ts-ç**: plaats-place; rantsoen-rançon; fatsoen-façon; politie-police; justitie-justice (in 't Latijn: politia, justitia); balans-balance; kans-chance; prins-prince.

3. **ds-g**: loods-loge.

4. **ts-ch**: flits-flèche; koets(rijtuig)-coche; koets(slaapplaats)-couche, couchée; toets-touche; toorts-torche; rots-roche.

§ 72. *Vervolg; de grammatische figuren.* De voornaamste zijn: de voorvoeging, de afwerping van voren, de achtervoeging, de afwerping van achteren, de inlassching, de uitstooting (en de uitlating), de gelijkwording, de samensmelting, de omzetting.

1. Voorvoeging (prothesis) komt betrekkelijk weinig voor; *smoel-moel; slinker-linker; snik-nik*. In dialect komt vaak een **h** voor een klinker of tweeklank: *harmen-armen; heerlijk-eerlijk; hengelen-engelen*; zoo ontstond ook *hekel* naast *ekel* (vergelijk: *akelig*). Sommige tusschenwerpsels worden wel versterkt door **a**: *abah, aboe, ajakkés*. Naast *gemakkelijk* vormde de volkstaal *gemoeielijk*.

2. Afwerping van voren (aphaeresis): *des-'s; het-'t; ik-'k*; daar-er; narre(slee)-ar; japon-pon; gebeuren-beuren (-lukken; -lijken); gestreng-streng (-makkelijk); asperge-sperge; ajuin-juin (in 't Fransch oignon); amandelen-mangelen¹⁾; lazuur-azuur²⁾; Hispagne, Espagne, Spanje; Bet, Da, Na, Dolf, Sander voor Elisabeth, enz.

Opmerking. Andere voorbeelden zijn bij 1: *Op zijn harleveensch* = Aarlanderveensch³⁾; *van haver tot gort*⁴⁾ voor *van haver tot haver* = *van aver tot aver*⁵⁾; *herinneren-erinneren* (*er* = uit; iets uit zijn binnenste brengen; *er* werd *her* = weder; zich, of iemand, iets weer te binnen brengen). *Lommer* = 't Fransche *l'ombre*; het niet herkende lidwoord smolt samen met het zelfstand. naamw., waarvoor men het Nederlandsche lidwoord ging gebruiken. Dit gebeurde ook bij de uit het Arabisch stammende woorden, met het lidwoord *al* of *el*: *alcohol* (= de geest, wijngeest); *algebra* (= de *djebr* = herleiding der breuken); *elixir* (= de *iksir* = steen der wijzen); *alkoof* (= de *kobba* = koepel, gewelf); *alchimie* (oorspronkelijk = de kunst sappen uit planten te trekken. Voor *dorado* = goudland, hoort men wel *eldorado*).

1) Tusschenvorm is *mangdelen*. 2) Volksterm: Zoo blauw als lazuur

3) De bewoners van bedoeld dorp hadden den naam bijzonder ouderwetsch te zijn. 4) Volksetymologie. 5) Ouder = auwer = aver.

3. Achtervoeging (paragoge): burcht-burg; iemand, niemand; ik placht; te mijnent.

4. Afwerping van achteren (apocope). In bijna iederen buigingsvorm en bij vele afleidingen vinden we voorbeelden. *Mijn, zijn, uw, hun, haar, een, geen, zelf* blijven in de gewone taal onverbogen. De 1ste persoon: *ik herzegge, neme*, enz. heeft alleen in deftige taal een **e**. Bij *lei, zei, kon, wou, sou* viel de tijdsuitgang (*de*) geheel, bij *dacht, kocht, mocht, zocht, kocht, moest, wist*, voor *dachte*, enz. gedeeltelijk weg. Evenzoo ging het met de 3de-naamvals-**e** in het mannelijk en onzijdig enkelvoud, die alleen in enkele uitdrukkingen is bewaard (*te*

Opmerking bij 2. In dialect laat men de **h** weg: *heer-eer; huis-uis*; of **ge** van 't verleden deelwoord: *ik heb 't zaid, docht, zien*. — *Buur* was *gebuur* (zie bl. 67), *maat: gemaat* (d. i. die samen spijs). Naast *navegaar* staat *avegaar*: naast het Duitsche *Nachen*. *Natter*, staat *aak, adder*; het Latijnsche *ampulla, episcopus* werd *pul, bisschop*; het Fransche *amarelle, habile, dépit* (despit) werd *morel, abel*¹⁾, *spijt*. — *Psalm* luidt in dialect *salm: psalter*, psalmboek, was in de 16de eeuw *souter*.

In de oude Germaansche talen vinden we als beginletters vaak **hl, hn, hr, hw**, nu **l, n, r, w**; ook **wr** werd wel **r**. Het Gotisch *hlaupan, hnigan, vritan, hring, hvit, hvan(êr)* = loopen, rijden, rijten, ring, wit, hoeneer; *wreken* = het Duitsche *rächen*. — *Lid* (leden) was *lithus*, een ander woord dus dan *lid* = deksel, oudtijds *hlid* (ooglid, het lid op den neus krijgen). *Njver-ijver; naarstig-ernstig; nevens-even; navond; nuchter* zijn schijnbare voorvoegingen; het zijn samenstellingen met het oude voorzetsel **en**, *noest* b.v. = *en oogst* = *in oogst* = vlijtig. *Noom, narm, nemmer* e. d. behielden in dialect de **n** van *den* of *een* of *mijn*. — De **t** voor *tachtig* is de rest van *ende, end* (zie § 71 1. Opm. 4).

3. In *iemand* beteekende **ie** de een of andere; *niemand* = **ne** (niet) iemand. — *Placht* (de vroegere vorm was *plag*) kreeg de **t** in navolging van *dacht, bracht, zocht*. In de volkstaal hoort men: *de wascht, elst, dubbeld*; *ik ben er aan gewoond, stijft; ik zien, doen, gaen*. — Naast *arend* staat *Arnhem* (= arenheim); *schoen* is eigenlijk het meer-voed van *schoe* (vergelijk *schoeien, schoeisel*). — *Borst* = jongeling, in 't Duitsch *Bursche* komt van *bors, borse, bursa*, 't Latijnsche woord voor *beurs*; het beteekende eerst: student, iemand die uit een of ander fonds studeert. — 't Bijwoord *toen* was vroeger *doe*. Het uit het Fransch ingevoerde woord *chacal* werd *jakhals*.

¹⁾ = bekwaam (de *abele* broeders van St. Lukas (de schilders); ernstig (een *abel* spel).

moede, uit dien hoofde). De 2de persoonsvorm verliest soms de **t**: *kom je, loop je, ga je*; ook: *je kwam, hoorde, trachtte*. — Naast *kerke, tale, schole, vrouwe, gave, bloeme, harte, kribbe, assche, heere, zone* e. d. staan de meer gebruikelijke vormen zonder **e**.

5. Inlassching (epenthesis) komt eveneens veel voor. We zagen (zie § 70. 3.) reeds de inlassching van de **j** of **w** ter vermijding van een hiaat. Verder vindt men de inlassching van:

1. **e** voor de achtervoegsels *lijk, ling, loos* en *nis*: *geestelijk, zuigeling, grondeloos, lafenis*, en in woorden als *paarl, meerl, lantaarn, hoorn, doorn, koorn* (vroeger ook in *toorn*), tot *parel*, enz. Door deze laatste inlassching ontstaat er breking van een lettergreep (diaeresis); in de volkstaal hoort men die ook in woorden als *volk, melk, turf, molm, warm, dorp, werk*, enz. tot *vollik, werreken, dorrep*, enz.

2. **d** tusschen twee klinkers: *wijden, bevrijden, partijdig* naast *wij(water), wie(rook), vrij* en *partij*; en achter **n, r** of **l**: *diender, hoenders, bestuurder, zwaarder, daalder*.

3. **s** in: *scheidsrechter, -muur; leidsman; kindsheid*; en na een keelletter voor het verkleiningsachtervoegsel *ke(n): jongske, boekskén*.

4. **t** voor *je* na een klinker, tweeklank, of **l, r, n** en **w**: *la-tje, ei-tje, paaltje, paartje, laantje, pauwtje*; na een onvolk. klinker, gevolgd door één sluitletter wordt nog een **e** ingevoegd: *kannetje, vlaggetje, tobbetje, lammetje* (doch ook *vlagje, tobje, kopje*); echter weer *koppeke, kindeke*, enz.

5. **p** voor *je* na een **m**, voorafgegaan door een helderen klinker of tweeklank: *bloempje, raampje, pruimpje*; enz.; echter ook *bloemetje*.

Opmerking bij 4. In dialect zegt men wel *vergif, kas, gezocht, gedoch; je moes, moch, ik vin, ik von, hiel* enz. voor *vergift, kast, gezocht, je moest, ik vind* enz.

In de beschaafde taal wordt bij gewoonweg spreken de slot-n door velen weggelaten: *leve(n), verheve(n), eige(n), gulde(n), van een groote(n) man*.

Het verkleiningsachtervoegsel was eertijds *jen, ken*. Ook de vroegere meervouden op **e** verloren die letter: *slaag krijgen, onder de voet raken*. Oude 3de naamvallen zijn *van daag, sloop gaan, vaak, Rozendaal, Bloemendaal, voor dage, sloop* enz.

De **ch** in de **sch** is als slot- en tusschenletter stom, dus in de uit-

6. Uitstooting; uitlating (syncope, elisie). De uitstooting van een klinker voor een anderen klinker of tweeklink heet meestal uitlating, ze gaat gepaard met samentrekking (zie § 70. I.), evenals gewoonlijk de uitstooting van een medeklinker tusschen twee klinkers. *Ne-icmand*, *niemand*; *ne-ergens*, *nergens*; *ne-ooit*, *nooit*; *deez'aarde*, *aar-ader*; *sla-salade*; *ten* (= te den) *huize*; *ter* (= te der) *stede*.

Een **m** is uitgestooten in *boogerd*; een **d** in *rijtuig*, *houvast*, *scheikunde*, e. d.; ook de **w**, **b** en **k** (in de uitspraak ten minste) in *erwt*, *ambt*, *markt*. Door uitstooting en samentrekking ontstonden ook de namen *Dirk*, *Henk*, *Gert*, *Griet*, enz.

spraak geapocopeerd, *visch*, *flesschen*; evenzoo werd het Fransche *brèche*, *catèche* e. d. tot *bres*, *kales*.

Bij de bijwoorden viel dikwijls een **e** weg; in 't Middelnederl. had men: *sere*, *sachte*, *qualike*, *stillekine*; nu nog bestaan *dichte bij*, *gaarne*, *noodde*, *verre*, *spade*; *aan*, *om*, *af* e. d. luidden: *ane*, *omme*, *ave*; bij *door* en *na* viel *ch* weg (zie § 66. 7. Opm. 3.).

De 3de pers. *is* luידde vroeger *ist*, als nog in 't Duitsch, in 't Latijn *est*.

Opmerking bij 5. *Zinnelijk* kreeg de betekenis van *schoon*, *rein*; *zinnelijk* die van „wat op de zinnen betrekking heeft:” *een zinnelijk mensch*, *een zinnelijke waarneming*.

In den volksmond hoort men ook: *volder*, *kaalder*, *rojaalder*, *dunder*, *beterder*, *fatsoendelijk* e. d. voor *voller*, *kaler*, enz. In woorden als *ganzenei*, *eikenhout* wordt volgens de spelling van De Vr. en Te W. een **n** geplaatst als welluidendheidsletter; gehoord wordt de inlassing in *diens*, *wiens* (voor *dies*, *wies*); *Dinsdag* (*Diesdag*, van *Die-Diü* den germaanschen oorlogsgod); *borendevol*, *nakend* voor *boordevol*, *naakt*.

Naast *ordelijk* staat *ordentelijk* (voor *ordenlijk*), evenals *erkentelijk* voor *erkenlijk*; gelijk in *mijnentwege*, *mijnenthalve* hoort men wel eens **t** in *gezamentlijk*, *eigentlijk*, *wezentlijk*, *gelegenheid*, in plaats van *gezamenlijk*, enz.

Vergelijk nog: *Meinerd*, *Meinderd*; *Leonard-Leendert*, *Henrik-Hendrik*; *kastijden* in 't Fransch *châtier*, (in 't Latijn *castigare*); *gaanderij* voor *galerij*; *korporaal*, *komfoor*, *plaveien*, *pleisteren*¹⁾, *stroop*, *astrant* = *caporal*, *chauffoir*, *paver*, *paitre*, *sirope*, *assurant*; *kamperfoelie* van *caprifolia* (meervoud van *caprifolium* = geiteblad); *pampier* voor *papier*; *drempel* van *dorpei* (derpel). — *Donder*, *daalder*, *kelder* = in 't Duitsch *Donner*, *Thaler*, *Keller*.

1) *Paitre*, oorspronkelijk *paistre* = weiden, grazen; *p(1)eisteren* = rusten om het paard te laten grazen, te voeren, vandaar *pleisterplaats*. De volketymologie bracht het misschien in verband met *pleister* (plakmiddel en kalksoort) = in 't Fransch *emplâtre*, in 't Duitsch *Pflaster*, en met het denkbeeld *plakken*.

7. Gelijkwording, samensmelting (assimilatie, syna-
loephe) zie § 70. I. Ook bij medeklinkers volgt op assimilatie
doorgaans samensmelting. De assimilatie is gedeeltelijk b.v.
aambeeld voor *aanbeeld*, of volkomen, b.v. *potlepel* voor
potlepel. Vergelijk *balling-ban(ne)ling*; *Grol(le)-Groenlo*; *vonnis-
vondnis*; *schennis-schendnis*; *vervel-vierdedeel*; *litteken lik-(blijk)
teken*; *niettemin = niet de min (de = des = daarom; min =
minder)*; *misschien = masschien = (het) mag schien* (geschieden);
mekaar-malkander; *uitentreuren = uit den treuren*; *uitermate*;
mettertijd; *aamborstig-ang(eng)borstig*; *lommerd, Lombard, Lon-
gobard*.

Opmerking bij 6. Een *h* werd uitgestooten in *onguur, staan, zien*,
enz., in *eegade* = in 't Duitsch *Ehegattin* = echte, wettige gade. —
Een *d* in *graag* = *gradig* (hongerig); *vleer(vledder)mujs* = in 't
Duitsch *Fledermaus*; *vlerk-vlerik-vlederik*; *keu-keude-kodde* (= stok;
koddebeier = *stokkezwaaijer*); *kuieren* (= keueren) = *keuderen* (met
de keude *loopen*). — Een *n* in *naar(n)stig, peizen, deizen, orde(n)lijk,
vernuft* = in 't Duitsch *Vernunft*; *gegadigde, verdedigen van gading*
(= lust), en *verdadingen* voor *verdadingen (dading = dagding = rechts-
zitting)*. — Een *k* in *ker(k)spel, ker(k)mis, Fran(k)sch*. — Een *p* in
koomen (vroeger = koopman), *koomenij*. — Een *g* in *altoos* (altoogs). —
Een klinker in *pruik* (paruik), *kraal, kroot, kleur, frei, krant, kroon,
fret*, enz. = in 't Fransche *perruque, corail, carotte, couleur, poirée,
courant, couronne, furet*, enz.

Het Middelned. *maget, manet, hovet, ovet* werd *maagd, maand,
hoofd, ooft*. — *Elf, twaalf* ontstonden uit *een-lif, twa-lif* (zie § 194);
zulk (in dialect *zuk*), *welk, elk* = *zoo* (zie bl. 70) *lijk, wie-lijk, ie-lijk*,
waarin *lijk* gedaante beteekent, *wie* hoe, en *ie* de een of andere.
Zulk is dus letterlijk gelijk aan *zoodanig, welk* aan *hoedanig, elk* aan
van iedere gedaante.

7. *korrel* staat naast *kornel* (koorn); *ster(re), ver(re)* = in 't Duitsch
stern, fern; *en = enne = ende; om = omme = ombe; bom = bombe*
(bombardeeren); *emmer = eember-eenbaar*¹⁾; *Vlaanderen* staat voor
Vlaanderen (Vlaming).

as, bus, os, was, wassen e. d. = in 't Duitsch *Achs, Büchse, Ochs,
Wachs, waschen*, enz. *Sk* werd *sch*, in de uitspraak *s*, in *mensch,
vorsch, wasschen*, enz. Naast *Saksen* staat *Sassen(heim), Texel-Tessel*. —
De oudere vormen *beslitsen* (van slijten) *hotsen* (hutspot), *thands,
balants, vertsagen, tsaam, volgens, doorgaands* werden *beslissen*,

¹⁾ *Elk* wordt ook wel afgeleid van *een + lijk* = een persoon, wie ook;
emmer van het Latijn *amphora* = kruik met een oor.

8. Omzetting (metathesis) of letterverspringing heeft vooral plaats met de r; *drie-derde*; *branden-barnen (barnsteen)*; *grut-gort*; *frisch-versch*; *Christenen-kerstmis-kerstenen*; *vriezen-vorst*; *tros-torsen-(weg) drossen*; *nooddruft-derven*; met de l in: *kolvenier*, *klovenier*; *talmen-sammelen*.

hossen, *thans*, *balans*, *versagen*, *saam*, *volgens*, *doorgaans*. In dialect hoort men ook *voester*, *koors*, *rechts*, *bijtijds*, *trosch*, *groosch*, *zaddoek*, *hullie* (hunlui).

Opmerking bij 8. *Bron-bord-borst-dorschen-godsvrucht-wrat-naald* = in 't Duitsch *Born*, *Brett*, *Brust*, *dreschen*, *Gottesfurcht*, *Warze*, *Nadel*. — *Worstelen*, *honderd*, *ros* = in 't Engelsch *to wrestle*, *hundred*, *horse*¹⁾. — In de volkstaal hoort men nog o. a. voor *granaat-appel*; *gernaatappel*; voor *hoorde-ik* e. d. *hoor-ik-de*.

DERDE BOEK.

DE LEER VAN HET WOORD.

§ 73. *Verdeeling*. Hierbij worden besproken: 1°. de verdeeling der woorden in tien soorten of rededeelen²⁾; 2°. de beteekenis en de dienst van ieder rededeel; 3°. de beteekenis en de dienst der buigingsvormen; 4°. de buiging zelve.

§ 74. *De verdeeling der woorden in tien soorten of rededeelen*. I. Deze verdeeling berust: 1°. op de beteekenis der woorden; 2°. op den dienst, dien ze in den zin bewijzen. Dikwijls herkent men ook aan den vorm, wat voor rededeel een woord is.

Opmerking. *Metselaar* is een zelfstandig naamw. op grond van de beteekenis; evenzoo *schoone* in: *de schoone* of *het schoone*; *schoone* is een bijvoegl. nw. op grond van beteekenis en dienst beide in: *de schoone omstreken van Arnhem*; evenzoo is *loopen* op beide gronden werkwoord in: *wij loopen iederen dag een paar uur*. Reeds aan den vorm herkent men in *is*, *heeft*, *moogt*, e. d. een werkwoord, evenzoo in *zuinigheid*, *gevangenschap* een zelfstandig nw. Niet om de beteekenis, maar alleen om den dienst, is *zal* of *kan* een werkwoord in: *Hij zal (kan) te laat gekomen zijn* = hij is waarschijnlijk (misschien) te laat gekomen.

¹⁾ Vroeger ook *ors*, onbewust bewaard in: van den o(r)s op den ezel springen.

²⁾ *Rededeel* = woordsoort is de gebruikelijke beteekenis. Bij sommigen vindt men wel *rededeel* = zinsdeel.

2. De rededeelen zijn: 1. de zelfstandige naamwoorden; 2. de bijvoeglijke naamwoorden; 3. de voornaamwoorden; 4. de lidwoorden; 5. de telwoorden; 6. de werkwoorden; 7. de bijwoorden; 8. de voorzetsels; 9. de voegwoorden; 10. de tusschenwerpsels.

Opmerking. Voor enkele woorden is het moeilijk uit te maken, tot welke groep ze behooren, omdat ze kenmerken zoowel van de eene als van de andere soort vertoonen. Men onderscheidt veelal nog twee tusschengroepen: de voornaamwoordelijke bijwoorden en de bijwoordelijke voegwoorden. Omgekeerd zou men het aantal rededeelen kunnen verminderen door b.v. de telwoorden bij de bijvoeglijke naamwoorden te rekenen.

§ 75. *Beteekenis en dienst der rededeelen.* De zelfstandige naamwoorden of substantieven zijn de namen van zelfstandigheden. I. Naar de bijzondere beteekenis worden ze verdeeld in:

I. concrete z.nw., de namen van werkelijk bestaande zelfstandigheden	1. Voorwerpsnamen.	<table border="0"> <tr> <td>a. v. menschen</td> <td rowspan="4" style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td>1. Eigennamen</td> <td rowspan="4" style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>b. v. dieren</td> <td rowspan="2" style="vertical-align: middle;">2. Soortnamen</td> <td>a. metselaar, bediende.</td> </tr> <tr> <td>c. v. planten</td> <td>b. leeuw; kat; hond.</td> </tr> <tr> <td>d. v. dingen</td> <td></td> <td>c. roos; eik; viooltje.</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>d. lamp; schip; stok.</td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	a. v. menschen	<table border="0"> <tr> <td>1. Eigennamen</td> <td rowspan="4" style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>b. v. dieren</td> <td rowspan="2" style="vertical-align: middle;">2. Soortnamen</td> <td>a. metselaar, bediende.</td> </tr> <tr> <td>c. v. planten</td> <td>b. leeuw; kat; hond.</td> </tr> <tr> <td>d. v. dingen</td> <td></td> <td>c. roos; eik; viooltje.</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>d. lamp; schip; stok.</td> </tr> </table>	1. Eigennamen	<table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table>	a. Jan. De Groot. De dikke.	b. Leo. Mie. Hektor.	c. De Jacoba-moerbei.	d. Amerika. De drie Gebroeders.	b. v. dieren	2. Soortnamen	a. metselaar, bediende.	c. v. planten	b. leeuw; kat; hond.	d. v. dingen		c. roos; eik; viooltje.			d. lamp; schip; stok.		
			a. v. menschen		<table border="0"> <tr> <td>1. Eigennamen</td> <td rowspan="4" style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>b. v. dieren</td> <td rowspan="2" style="vertical-align: middle;">2. Soortnamen</td> <td>a. metselaar, bediende.</td> </tr> <tr> <td>c. v. planten</td> <td>b. leeuw; kat; hond.</td> </tr> <tr> <td>d. v. dingen</td> <td></td> <td>c. roos; eik; viooltje.</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>d. lamp; schip; stok.</td> </tr> </table>		1. Eigennamen	<table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table>	a. Jan. De Groot. De dikke.	b. Leo. Mie. Hektor.	c. De Jacoba-moerbei.		d. Amerika. De drie Gebroeders.	b. v. dieren	2. Soortnamen	a. metselaar, bediende.	c. v. planten	b. leeuw; kat; hond.	d. v. dingen		c. roos; eik; viooltje.		
			1. Eigennamen				<table border="0"> <tr> <td>a. Jan. De Groot. De dikke.</td> </tr> <tr> <td>b. Leo. Mie. Hektor.</td> </tr> <tr> <td>c. De Jacoba-moerbei.</td> </tr> <tr> <td>d. Amerika. De drie Gebroeders.</td> </tr> </table>		a. Jan. De Groot. De dikke.	b. Leo. Mie. Hektor.	c. De Jacoba-moerbei.	d. Amerika. De drie Gebroeders.											
a. Jan. De Groot. De dikke.																							
b. Leo. Mie. Hektor.																							
c. De Jacoba-moerbei.																							
d. Amerika. De drie Gebroeders.																							
b. v. dieren	2. Soortnamen	a. metselaar, bediende.																					
c. v. planten		b. leeuw; kat; hond.																					
d. v. dingen		c. roos; eik; viooltje.																					
		d. lamp; schip; stok.																					
2. Stofnamen: <i>boter, lucht, ijzer.</i>																							
3. Verzamelnamen:	<table border="0"> <tr> <td>a. een begrensde hoeveelheid:</td> <td><i>leger, vloot, dozijn.</i></td> </tr> <tr> <td>b. een onbegrensde hoeveelheid:</td> <td><i>vee, gedierte.</i></td> </tr> </table>	a. een begrensde hoeveelheid:	<i>leger, vloot, dozijn.</i>	b. een onbegrensde hoeveelheid:	<i>vee, gedierte.</i>																		
a. een begrensde hoeveelheid:	<i>leger, vloot, dozijn.</i>																						
b. een onbegrensde hoeveelheid:	<i>vee, gedierte.</i>																						

II. abstracte z.nw., uitsluitend de namen van:

1. werkingen: <i>loop, draaiing, het spreken, slijtage.</i>
2. hoedanigheden: <i>deugd, dikte, drinkbaarheid.</i>
3. toestanden: <i>dood, ziekte, rust.</i>

2. Een voorwerpsnaam is de naam van een lichaam, d. w. z. van een begrensde zelfstandigheid, een zelfstandigheid met eigen vorm en grootte.

3. Een soortnaam is de naam, die alle zelfstandigheden van dezelfde soort gemeen hebben.

4. Een eigennaam is de naam, dien men, in een bepaalden kring, geeft aan één zelfstandigheid, om die te onderscheiden van de andere zelfstandigheden van dezelfde soort.

Opmerking. 1. Voornamen, familienamen, bijnamen zijn eigenamen. De namen van de bewoners van een stad, provincie, land of werelddeel beschouwt men gewoonlijk niet als eigenamen. Wel als men de geheele groep stelt tegenover een andere; dan is er een meer-
voud als verzamelnaam b.v. *De Franschen zijn drukker dan de Duitschers. De Zeeuwen zijn bedaarder dan de Vlamingen.* Op denzelfden grond zijn de namen van berg- en eilandengroepen eigenamen.

2. De naam van een zelfstandigheid, waarvan er maar één bestaat, is volgens de definitie noch eigenaam noch soortnaam. Soms rekent men zoo'n woord tot de eerste, meestal echter tot de tweede groep: *aarde, wereld, heelal, onderwereld, hel.*

5. Een stofnaam is de naam eener zelfstandigheid zonder eigen vorm of grootte.

Opmerking. Een stofnaam heeft dus iets onbepaalds. *Hier is brood* kan men zeggen, als er een kruimpje, een snede, een heel brood is.

6. Verzamelnamen beteekenen een verzameling van gelijksoortige eenheden. Als deze te zamen een afgerond geheel, een lichaam vormen, komt de verzamelnaam overeen met een soortnaam: een *leger*, een *schoof*; in het tegenovergestelde geval met een stofnaam: *graan, loof.*

7. Abstract zijn alleen de namen van werkingen, hoedanigheden, toestanden, die als een zelfstandigheid voorgesteld worden.

Opmerking. 1. Voor sommige woorden is het moeilijk om te beslissen, of ze concreet dan wel abstract zijn. Daar ze geen werking, hoedanigheid of toestand beteekenen, behooren tot de concrete:

1°. de namen van wezens, die volgens het een of ander geloof of bijgeloof bestaan. *Jupiter, Wodan, kabouter, zee-meermin.* e. d. Hoewel niet in stoffelijken vorm aanschouwd, is de voorstelling toch gelijk aan die van een levend wezen.

2°. de namen van maten, gewichtshoeveelheden, tijddeelen, hemelstreken: een *liter* erwten, een *pond* suiker, een *dozijn* boorden, een *eeuw*, de *lente*, het *noorden*, e. d.

2. Behalve deze heeft men woorden als *geur* (= het geuren, en wat geurt, de stof) b.v. *De geur van deze sloot is hinderlijk; die geur is geen rozengeur*; als *opmerking* (= het opmerken, en = wat opgemerkt wordt); *draaiing* (= het draaien, en = de weg die afgelegd is, de bocht). De tweede beteekenis is meer concreet dan de eerste; neemt men echter het bestaan uit stof als kenmerk voor de in de concrete genoemde zelfstandigheden aan, dan noemt men die woorden ook in de tweede beteekenis abstract (behalve b.v. *geur*). Aan den anderen kant zijn eigenlijk alle zelfstandige nw. abstract, daar ze de naam zijn van de voorstellingen, die we van de zelfstandigheden zelve hebben.

Bij het woord *leeuw*, b.v. komt ons voor den geest de voorstelling van dat dier, in een bepaalden toestand of werking (liggende, brullende) evenals we bij het woord *gevecht* de voorstelling krijgen van twee of meer personen of dieren, die elkaar bestrijden.

3. Eenzelfde zelfstandig nw. kan in verschillende beteekenissen voorkomen. Om het juist te benoemen moet men zich dus in ieder geval goed rekenschap geven van die beteekenis. Hier volgen eenige voorbeelden van:

1°. eigennamen, als soortnaam gebruikt: een *Bourbon*, een *Stuart* (lid der familie); een *Cicero*, een *Nero* (een persoon als de genoemde, hier: een groot redenaar, een wreed vorst); een *Rembrandt*, een volledige *Vondel* (één werk, al de werken van R. of V.); een *flikje* (chocolaadje, in dien vorm 't eerst in den handel gebracht door zekeren Flik); een *voltaire* (soort stoel); een *colbert* (soort jasje); een *maarschalk Niel* (soort roos); een *Jan* (kellner); een *Piet* (een eerste baas, of een piekfijn gekleed jongmensch); een (dienstvaardige) *Martha*; een (brave) *Hendrik*, een (stijve) *Klaas*.

2°. soortnamen, die tot eigennaam werden; hiervan vinden we voorbeelden in tal van familienamen: *Brouwer*; *De Bakker*, *Schipper*; in bijnamen: *Buikje*; *de Moor*; in voornamen: *Petrus* (= rots), *Gerrit*, *Gerard*, *Geerhard* (= de sterke met de speer); in aardrijkskundige namen: *de Kaap*, *het Kanaal*, *Provence* (= provincie = 't Latijnsche provincia = wingewest). Ook heele zinnen kunnen tot eigennamen worden: *Welgelegen*, *Nooit gedacht*, *Ik teer nog*.

3°. voorwerpsnamen, die tot stofnaam werden: *Houdt ge van visch*, *van haring*? *Een doosje van schildpad*. *Een muur van rots*.

4°. stofnamen, die tot voorwerpsnaam werden: *een ijzer*, *een hout*, *een blik*, *een glas*.

Soms krijgt de stofnaam de beteekenis van: een bijzondere soort van stof: *Wij kregen twee vleezen*. *Hij doet in wijnen*. *Hier is een watertje, dat je zoudt lusten*. Men noemt deze woorden wel stofsoortnamen.

5°. verzamelnamen, die meest een begrensde hoeveelheid beteekenen, komen soms in onbepaalde beteekenis voor: *Met bosch begroeide heuvels*. *Er is volk in den winkel*.

6°. Concrete zelfstandige nw. gebruikt als abstracte: *De band der vriendschap*. *Het goud harer lokken*. *Er is metaal in zijn stem*.

7°. Abstracte zelfstandige nw. gebruikt als concrete: *een opening* (= gat), *teekening*, *de kleermakerij* (werkplaats); *hij stak een kleine tijd passeering in den mond*; *een plantage*; *Zijne Hoogheid*; *Vriendschap*, *hoor eens!* *Hij is de schaduw van wat hij vroeger was*.

§ 76. *Vervolg; de dienst van het zelfstandig naamwoord.*

I. Het zelfstandig nw. doet hetzij alleen, hetzij vergezeld van bepalingen, of voorafgegaan van een voorzetsel, tal van diensten in den zin.

2. Het verandert daarbij, weleens eenigszins van vorm; aan dien bijzonderen vorm kan men dan soms den dienst herkennen.

Opmerking. Tot op zekere hoogte, aangezien dezelfde vorm bij verschillende diensten voorkomt. Zie de voorbeelden, hieronder en in § 114.

Ook is niet iedere vormverandering afhankelijk van den dienst; het gebruik van den enkelvoud- en den meervoudsvorm hangt uitsluitend van de beteekenis af. *Die man bezit een huis. Die man bezit huizen.*

3. Het zelfstandig nw. komt dan voor, als:

1°. onderwerp: *Fan is ziek. Onze oude dokter zal zijn praktijk neerleggen.*

2°. naamwoordelijk deel van het gezegde: *Wat gij daar doet is bedriegerij, een groote bedriegerij. Wie (naamw. gez.) is die mijnheer daar? Het (= die mijnheer daar) is onze dokter. Mijn broer is soldaat.*

Opmerking. In het laatste voorbeeld beteekent het zelfstandig nw. geen zelfstandigheid meer, maar een toestand. Velen noemen de zelfstandige nw., aldus gebruikt, dan ook bijvoeglijke nw.; allen doen dat bij: *De vijanden waren meester van de stad* met *meester*, maar evenals dit woord blijven toch ook de andere als naamw. gez. onveranderd: *Zij werden soldaat.* Vergelijk *Zij* (b.v. die recruten) *werden soldaten, flinke soldaten.* Hier komt de voorstelling van zelfstandigheden, van individuen voor den geest.

2. Ook uitdrukkingen bestaande uit een voorzetsel en een zelfstandig nw., doen dienst als naamw. deel van het gezegde; zoo'n uitdrukking heeft dan de waarde van een bijvoeglijk nw. *Dit meisje is zeer bijdehand. Ik ben van zins eens hard te werken. Ik ben al aan het werk.*

3°. lijdend voorwerp: *Kent gij dien man? De bakker bakt brood, beschuit en kleingoed.*

4°. meewerkend voorwerp: *Geef Fan een nieuwe pen. Breng den ouden straatmaker een kop koffie. Gode zij dank gebracht. Vrede zij dezen huize. De boer koopt een nieuwe pet voor zijn zoon. Ik schrijf aan mijn oom.*

5°. oorzakelijk voorwerp: *Want ik schaam mij des evangelies Christi niet. Gedenk de armen. Ik reken op uw hulp.*

6°. bijvoeglijke bepaling, a. attributief: *Het huis des Heeren. Des konings dood. Moeders verjaardag. Bloem van zwavel. Het proces van Lodewijk XVI. Het huisje in de duinen.*

b. praedicatief, 1. bijstelling: *De markt, het middelpunt der stad, is een der drukste plaatsen. Ze vertrekken met het stoomschip Ardjoeno.*

2. bepaling van gesteldheid: *Men noemt den leeuw den koning der dieren. De vorst sloeg den dapperen jongeling tot ridder. Hij keerde als gepensioneerd resident terug.*

7⁰. bijwoordelijke bepaling, o. a. a. van plaats: *Hij ging zijns weegs. We liepen het bosch in. Ze vielen van de trappen.*

b. van tijd: *Des Maandags werkt die schoenmaker nooit. Ik heb den ganschen dag thuis gezeten. Mijn broer komt over een week.*

c. van hoeveelheid: *De weg is een kilometer lang. Het pak weegt twee kilogram. Dit boek kost drie gulden.*

d. van middel: *Hij heeft zich met het zwaard een door-tocht gebaad.*

e. van oorzaak: *Door den storm is er een boom gekraakt, enz.*

Opmerking. Ook na een voorzetsel heeft het zelfstandig nw. weleens een bijzonderen vorm. *Hij schrijft om den broode. In den beginne liep het hem mee. De misdaad was gepleegd met voorbedachten rade.*

§ 77. I. *De bijvoeglijke naamwoorden* (adjectieven) zijn de namen van hoedanigheden of eigenschappen, of toestanden, voorgesteld niet als op zich zelf staande, maar als aanwezig bij een zelfstandigheid. Ze behooren dus altijd bij den naam of de aanduiding eener zelfstandigheid: *nuttige boeken; de soete lente; men bracht hem ziek thuis.* Geen bijvoeglijke nw. zijn dus *soet, koude, schoone* in *het soet der lente, de koude van den winter; het schoone van een gedicht.*

2. Naar hun beteekenis onderscheidt men de bijvoeglijke nw. in die:

I. met betrekkelijke (relatieve) beteekenis; deze drukken uit:

1⁰. hoedanigheden: *nuttig, warm, klein, vreemd, lief,* enz.

2⁰. toestanden: *verdrietig, blij, wanhopig, lusteloos,* enz.

II. met onveranderlijke, volstreckte (absolute) beteekenis; deze drukken uit:

- 1°. hoedanigheden, a. door een vergelijking: *sneeuw wit, ijskoud*.
 b. een vereeniging van kleuren: *roodbont, blauw-zwart, roodbruin*, enz.
 c. een wiskundige eigenschap: *rond, recht-hoekig, recht*.
 d. een volstrekt lichaamsgebrek: *lam, doof, stom, blind*.
 e. een andere hoedanigheid: *vol, leeg, volledig, eenig, volmaakt, almachtig*.
- 2°. toestanden: *dood, levend, ziek, gezond, versleten, broodeloos*.
 3°. een stof (de stoffelijke bijvoegl. nw.): *gouden, duffelsch, aarden*, enz.
 4°. een richting: *voorwaartsch, linksch, zijdelingsch*.
 5°. de wijze eener handeling: *schriftelijk, mondeling, steelsgewijze*.
 6°. het behooren *in* of *bij* een plaats of tijd: *bovenste, voorste, gemeentelijk, wereldlijk, hemelsch, Amsterdammer, Amsterdamsch, hedendaagsch, vorig, toenmalig, achttiende-eeuwsch*.
 7°. het behooren bij een persoon: *burgemeesterlijk, professoraal, ministerieel, Mozaisch*.

Opmerking. 1. De bijvoegl. nw. der IIde hoofdgroep hebben een beteekenis, die niet afhangt van de opvatting van den spreker, noch van de zelfstandigheid waaraan hij de eigenschap toekent. Wat sneeuw wit is, of vierkant, is sneeuw wit of vierkant; iemand die niet spreken kan, is stom, voor iedereen. Anders is het met de bijvoegl. nw. der Iste hoofdgroep. Een dag in Februari, met droog weer en een zonnetje tusschen de wolken door, noemt men mooi; zoo'n dag, met dezelfde temperatuur in Mei, heet schraal. De een zegt: het is warm in de kamer, als een ander spreekt van koud en van stoken.

Als je pas uit de Amstelstad kwam,

Dan zei je: „wat is 't hier toch klein in Edam!”

Maar kwam je weer van Buiksloot,

Dan zei je: „dat Edam is je wat groot!”

2. Onder de bijvoegl. nw. met absolute beteekenis zijn er, die ook tot de Iste hoofdgroep overgaan. *Ge moet de zijde van de figuur wat afronden, een beetje ronder maken. Ik word hoe langer hoe doover* (doof = hardhoorend). *De flesschen werden leeger, de hoofden voller. Zijn uitspraak is nog meer Amsterdamsch dan die van zijn broer.*

§ 78. *Vervolg; de dienst van het bijvoeglijk naamwoord.*

1. Het bijvoegl. nw. komt op twee manieren voor:

- 1°. attributief, d. w. z. als bijvoeglijke bepaling bij een zelfst. nw. en daarmede één uitdrukking vormend;
 2°. praedicatief; a. als *naamw. deel* van het gezegde;
 b. als *bepaling van gesteldheid*.

Opmerking. Een bijvoegl. nw. voorkomende als ander zinsdeel dan de genoemde, gaat over tot een andere woordsoort; b.v. tot zelfst. nw.

Zout is onmisbaar; of tot bijwoord: Hij liep haastig weg. In zinnen als de volgende voelt men minder verandering in de beteekenis, en neiging den naam bijvoegl. nw. te behouden; door het onbegrensde der beteekenis maken de woorden den indruk van een stofnaam: *Blauw verschiet. Lekker is maar een vinger lang. Goed is goed, slecht is slecht.* — *Hoe zullen we den muur schilderen? geel of rood? Ik vind geel te hard, ik geef rood de voorkeur.* — *Houdt ge van zuur, dan doe ik nog wat azijn op de sla?*

2. De attributieve bijvoegl. nw. staan bijna altijd vóór het zelfst. nw. en drukken, vooral in de schrijftaal, dikwijls door een bijzonderen vorm uit, dat ze daarbij behooren. Soms staan ze achter het zelfst. nw. *De oude man is ziek. Kent ge dien ouden man? De moed des kleinen volks was bewonderenswaardig.* — *Vriendlief! De Staten-generaal. Ik zing er al van een Ruiter koen.* — *Karel de Groot.*

Opmerking. De vormverandering van het bijvoegl. nw. is in de gewone spreektaal, over het algemeen, niet hoorbaar (zie § 122). Vroeger stond de attributieve bepaling dikwijls achter het bepaalde woord: *Godt leyde Israël uyt den diensthuys smadigh. Ick had ene bloeme, scone ende soet.*

3. Het praedicatief gebruikte bijvoegl. nw. staat doorgaans gescheiden van het bepaalde zelfst. nw. Als naamw. deel van het gezegde heeft het meestal een persoonsvorm bij zich, waarmee het de openbaring van bestaan uitdrukt. *De boom schijnt oud. De jongen stootte het glas stuk.*

Opmerking. Bij het attributief bijvoegl. nw. rijst, wat het zelfst. nw. en het bijvoegl. nw. uitdrukt, in één voorstelling voor onzen geest; bij het praedicatief bijvoegl. nw. komen de voorstellingen gescheiden; men krijgt den indruk van een toekenning. *De gewonde man strompelde langzaam voort. De man was gewond. Hij lag gewond achter een haag.*

2. Als het praedicatief bijvoegl. nw. onmiddellijk achter het zelfst. nw. staat, is het soms moeilijk te onderscheiden van het attributief gebruikte. *Ik zag een bloeme(,) schoon.* Staan er nadere bepalingen bij, dan heeft men te doen met een beknopte bijzin, waarvan het tegenw. deelwoord is weggelaten, dus met een praed. bijv. nw. *De timmerman, bezig (zijnde) met planken te schaven, begeleidde dien arbeid met vroolijk gezang.*

4. Ten opzichte van het attributief en praedicatief gebruik worden de bijvoeglijke nw. in drie groepen verdeeld;

a. de bijvoegl. nw., die èn attrib. èn praedic. voorkomen. Dit zijn verreweg de meeste.

b. de bijvoegl. nw., die alleen attributief gebruikt worden. Dit zijn de in § 77 onder 2. II. 3. 4. 5. 6. 7. genoemde; ze drukken geen van alle een hoedanigheid of toestand uit. Men kan niet zeggen: *Dit horloge is gouden; die schipper is Amsterdamsch; de beweging is voorwaartsch; die wet is Mozaisch.*

Opmerking. Als deze woorden wel een wezenlijke hoedanigheid of toestand beteekenen, komen ze ook praedicatief voor. *Zoo'n toestand is achttiende-eeuwsch. Zijn uitspraak was echt Amsterdamsch. Dat gebaar was professoraal.*

c. de bijvoegl. nw., die alleen praedicatief voorkomen, enkele alleen als bepaling van gesteldheid. Het zijn: *afhandig* (maken); *bedacht, beducht, behept, benieuwd, bereid, besloten, bestand; braak* (liggen), *bijster; declachtig, diets* (maken); *gedachtig, gereed, gestand* (doen), *getroost, gewaar* (worden), *gewend, gewoon; handgemeen; indachtig; klaar, kond* (doen), *kwijt; leed; machtig, meester, moede; onpasselijk, onwel; pal* (staan), *prat; schrap* (zich zetten), *slaags; tuk; waard, waardig, wars, wel, zat, zoek.*

In 't gedrang heeft men hem zijn horloge afhandig gemaakt. We waren op dien aanval bedacht. De schipper was beducht voor onweer. Dit kind is met allerlei gebreken behept. Ik ben benieuwd hoe het zal afloopen. We zijn bereid tot hulp; gereed, klaar om te vertrekken. De regeering was besloten niet toe te geven. De marktkoopman maakte het publiek diets, dat hij een medaille van den Czaar had gekregen. We zullen uw lessen niet alleen gedachtig, maar ook indachtig zijn. Zij was haar lot getroost. De burgemeester deed de inwoners kond, dat het hooge bezoek niet zou plaats hebben. Het is me leed, dat ik u niet kan helpen. Wees meester van de taal, ge zijt het van 't gemoed. Hij is tuk op nieuwtjes. De vorst was wars van vleierij. De koopman was prat op zijn rijkdom. Hij was oud en der dagen zat. Mijn hoed was zoek.

Opmerking. 1. De meeste dezer bijvoegl. nw. vormen met een werkwoord als *zijn, blijven*, enz. (zie § 95) een werkwoordelijke uitdrukking, waarbij een oorzakelijk voorwerp komt. Dit laatste is niet het geval o. a. bij *braak liggen; leed, onpasselijk, onwel, wel, zoek zijn*, enz. Niet altijd wordt het oorzak. voorw. uitgedrukt: *Sta pal. Weest niet beducht. Wij zijn bereid, gereed, klaar.*

2. Soms ook voelt men het oorz. vw. niet meer als zoodanig. *We werden hem gewaar* vat men op als *wij bemerkten hem*. Het *gewaarworden* en *wat men gewaar wordt* heet *gewaarwording*, evenals b.v. *ervaring* beteekent het *ervaren* en *wat men ervaart*. Volgens de oorspronkelijke verhouding is *hem* echter oorzak. voorwerp. Zie bl. 24.

3. Vele der genoemde bijvoegl. nw. komen ook attributief voor; 1°. in dezelfde beteekenis, maar dan vergezeld van het oorz. voorw. *De niet op een aanval bedachte veldheer. De naar den uitslag benieuwde candidaat. De levensmoede dichter.* Deze vormen zijn dikwijls stijf en daarom te vermijden.

2°. in een andere beteekenis; dan zijn het eigenlijk ook andere woorden. *Een goed bedacht raadsel. Een welbereide tafel. De spoedig getrooste kinderen. Een besloten vergadering. Een bijstere verlegenheid. Iemand met gereed geld betalen. Met leede oogen iets aanzien. Het klare water. Een machtig vorst. Machtige spijzen. Een moede wandelaar. Een waardige houding.*

§ 79. **I.** *De voornaamwoorden* (pronomina) vormen zoowel naar de beteekenis als naar den dienst, eigenlijk twee woordgroepen; **a.** de zelfstandige vnw., die evenals de zelfstandige nw. zelfstandigheden beteekenen; **b.** de bijvoeglijke vnw., die evenals de bijvoeglijke nw. altijd dienst doen als bepaling bij den naam of de aanduiding eener zelfstandigheid.

2. De voornaamwoorden echter noemen niet. Ze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, doordat ze een bijzonder kenmerk beteekenen, door den spreker aan de zelfstandigheid toegekend. De zelfstandige vnw. duiden de zelfstandigheden aan, de bijvoeglijke vnw. bepalen ze.

3. Naar het bijzonder kenmerk dat ze uitdrukken, verdeelt men de vnw. in: 1. persoonlijke, 2. bezittelijke, 3. aanwijzende, 4. bepalingaankondigende, 5. vragende, 6. betrekkelijke, 7. onbepaalde vnw.

Opmerking. 1. Daar dezelfde vnw. veelal en zelfstandig en bijvoeglijk voorkomen, behandelt men ze te zamen in één groep.

2. In tegenstelling met de meeste andere woordsoorten is het aantal vnw. beperkt. Er komen er niet bij, tenzij men het doordringen van woorden uit het dialect, in de dagelijksche schrijftaal, een vermeerdering wilde noemen (ie naast *hij, jullie* e. d.). — *Dezelve* is sedert het midden der 19de eeuw verdwenen. *Wie is die heer? Kent gij denzelven?* — *Kiespijn maakt gemelijk; hebt ge hetzelfde nooit ondervonden?* — Het vnw. *du*, tot in de 17de eeuw gebruikelijk, komt nu nog alleen in dialect voor, o. a. bij de Vlamingen.

§ 80. *Vervolg; de dienst der voornaamwoorden.* **I.** De zelfstandige vnw. komen in dienst, in hoofdzaak, overeen met de zelfstand. nw., de bijvoeglijke vnw. met de bijvoegl. nw. Dit blijkt uit de voorbeelden bij de behandeling van iedere soort gegeven, en uit de onderstaande:

A. zelfstandige vnw.

1. onderwerp: *Ik ben tevreden. Dat is niet waar. Wie is gelukkig.*

2. naamw. gez.: *Hij is niet degene, waarvoor men hem houdt. Het is niets. Wat is dat? — Zijt ge tevreden? Ik ben het (tevreden).*

3. lijd. voorw.: *Kent ge hem? Ik weet wat. Vermijd dengene die u vleit.*

4. meew. voorw.: *Geef mij dat boek eens. Wien de schoen past, trekke hem aan.*

5. oorz. voorw.: *Ik denk over iets. Ontferm u mijner.*

6. bijwoord. bepaling: *We zagen een nieuw huis en liepen het heelemaal door. Ze gaan met ons op reis. Het valt van elkaar. Hij is met niets begonnen.*

7. bijvoegl. bepaling, a. attrib. *Mijns gelijke. Wiens hoed is dat? Is dat huis van u nog te huur?* b. praedic. 1. bijstelling (eigenlijk herhaling). *Fan die sloeg Lijsje en Lijsje die sloeg Fan.* 2. bepaling van gesteldheid: *Ik vind hem denzelfden. — Ge acht hem ongeschikt? Dat vind ik hem ook.*

B. bijvoeglijke vnw. komen voor als attrib. bepaling: *mijn huis, deze week, dezelfde manier, welke boeken, zeker vorst.*

Opmerking. Praedicatief komt het bijvoeglijk vnw. niet voor. Als er geen zelfstand. nw. bij staat uitgedrukt, moet men het er bij denken en wordt het in de nabijheid genoemd. *Dat zijn zware sigaren; rookt ge die (zware sigaren) altijd?* — *Hebt ge een paar handschoenen voor me?* *Welke (handschoenen) verkiest ge?* — *Dat huis is mijn* (zie § 192).

§ 81. *Vervolg; de persoonlijke voornaamwoorden.* 1. Deze duiden de zelfstandigheden aan door ze te kenmerken als spreker, aangesprokene of derde, m. a. w. door de onderscheiding van de grammatische personen (zie § 18).

2. Ze worden verdeeld in persoonl. vnw. van den 1sten persoon enkelv.: *ik* ('k); van den 1sten persoon meerv.: *wij, we, wijlieden*; van den 2den pers. enkelv.: *(du), gij, ge, jij, je, u*; van den 2den pers. meerv.: *gij, ge, jij, je, u, gijlieden, jellui (jullie)*; van den 3den pers. enkelv.: *hij (ie), zij, ze, het ('t)*; van den 3den pers. meerv.: *zij, ze, zijlieden, er.*

3. Bij de vnw. van den 3den pers. enkelv. is er verschil ten opzichte van het geslacht der zelfstandigheden. *Hij* duidt een

mannelijk wezen aan, mensch of dier; *zij* een vrouwelijk wezen; *het* wordt gebruikt wanneer, zooals bij sommige algemeene diernamen en bij de namen van jonge dieren, men niet op het geslacht let, bij het zoogenaamde onzijdige geslacht. Van een *kind* zegt men: *het is gezond*; van een *varken*: *het is vet*. (Zie Opmerk. 1.).

4. Het kan ook een hoedanigheid, een werking, den inhoud van een zin beteekenen; ook een meervoud. *Ge zegt, eerlijk te zijn, wees het* (= eerlijk) *dan ook in uw antwoord. Wat kunt ge mooi pianospelen; ik wou dat ik het* (= pianospelen) *ook kon. Het* (= of hij komt) *is onzeker. Het zijn menschen, die Javanen.*

Opmerking. 1. In de schrijftaal gebruikt men *hij* of *zij* ook ter aanduiding van andere zelfstandigheden, waarvan men den naam rangschikt in dezelfde groep als de namen van mannelijke of vrouwelijke wezens; *het* ook dan in het zoogenaamde onzijdig geslacht. *De boom is oud; hij is zeer dik. Deze plant bloeit; ze zit vol bloemen. Het huis is oud; het is bouwvallig.*

2. Bij de vnw. van den 1sten en den 2den persoon is er geen onderscheiding ten opzichte van het geslacht; spreker en aangesprokene zijn bekend genoeg. Wel is er verschil in deftigheid, gepastheid, vertrouweljkheid. *Wijlieden, gijlieden* (en *zijlieden*) klinken statig; *u* is beleefd; *je, jelui, jullie* gemeenzaam; *jij* eveneens, maar dat is ook minachtend en brutaal; *ie, wullie* en *zullie, uwé* en *uwes* zijn volkstaal; *wulder, julder, zulder* dialectisch (Zeeuwsch).

3. *U* is de afkorting van *Uwe Edelheid*. Om zich beleefd uit te drukken, bezigt men ook den titel van den aangesprokene. *Kan U, Uwe Edelheid, Uwe Excellentie zich met mijn voorstel vereenigen? Heeft Vader al geschreven? Mag ik de heeren, de vrienden, verzoeken?* Hier gebruikt men den 3den persoon, als ware de directe aanspraak te familiaar.

4. De vnw. van den 1sten en den 2den pers. duiden gewoonlijk alleen personen aan; waar men er andere zelfstandigheden mee bedoelt, heeft men toch personificaties. *Ik, zei de eik, buig niet; gij, rietje, bukt voor den zachtsten zefir. Wat wondren zaagt ge al niet, woestijnvorstin van 't Oosten!*

5. In plaats van *ik* staat soms *wij* als schijnbaar meervoud: het deftigheidsmeervoud, *pluralis majestatis*. Het komt voor 1° in kanselarijstijl: *Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods Koningin der Nederlanden*, enz. 2° als een schrijver of spreker zich niet op den voorgrond wil plaatsen: *We hebben gemeend onze bedenkingen niet terug te mogen houden.*

5. **Er** komt weinig voor en is moeilijk te onderscheiden van het gelijkkluidend aanwijzend vnw. *Er waren Zigeuners in de buurt; ik heb er* (= van hen) *gezien.*

6. Tot de persoonl. vnw. behooren nog: het wederkeerend vnw. *zich*, de wederkeerige vnw. *elkander*, *malkander*, *elkaar*, *mekaar*, en de woorden *zelf* en *alleen*.

7. De persoonl. vnw. komen alleen zelfstandig voor, behalve *zelf* en *alleen* die uitsluitend bijvoeglijk gebruikt worden.

Opmerking. 1. Het verschil tusschen het wederkeerend (reflexief) en het wederkeerend vnw. blijkt b.v. uit de vergelijking van *Jan en Piet wasschen zich* = Jan wascht Jan en Piet wascht Piet, met *Jan en Piet wasschen elkander* = Jan wascht Piet en Piet wascht Jan.

2. Voor den 1sten en den 2den persoon is er geen wederkeerend vnw.; men gebruikt de gewone persoonl. vnw. *Ik wasch mij*, *gij wascht u*, *wij wasschen ons*. Vroeger deed men dit ook in den 3den persoon, zooals nog in de volkstaal: *Hij wascht hem*, *ze wascht er* (haar). Ook in de schrijftaal vindt men het wel: *Hij zit altijd met een boek voor hem* (zich). *Hij ziet graag blijde gezichten om hem* (zich) henen. Terecht staat *hem* in: *De generaal gaf bevel den vreemdeling voor hem te brengen*; maar *zich* in: *De generaal maande zijn troepen aan zich niet te sparen*.

3. Soms vindt men het wederkeerig in plaats van het wederkeerend vnw., wat echter geen aanbeveling verdient. *We zien ons strakjes weer*. *Groot was de ontroering des wederziens*; *ze omhelsden zich, tranen van vreugde stortend*.

4. *Zelf* drukt uit, dat er geen twijfel bestaan kan omtrent de bedoelde zelfstandigheid; men noemt het wel persoonlijk vnw. van identiteit. *Ik zal zelf gaan*. *Alleen* drukt uit, dat er bij de genoemde zelfstandigheid geen andere meer behoort; men noemt het wel uitsluitend persoonl. vnw. *Ik alleen kan u niet helpen*.

§ 82. *Vervolg; de bezittelijke voornaamwoorden.* 1. Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, door ze te kenmerken als de bezitting van een of meer sprekers, aangesprokenen of derden.

2. Ze worden verdeeld in: bezittel. vnw. van den 1sten persoon enkelv.: *mijn*; van den 1sten persoon meerv.: *ons*; van den 2den persoon enkelv. en meerv.: *uw*, *je*, *jou*, *jelui* (alleen meerv.); van den 3den persoon enkelv.: *zijn*, *haar* (*heer*); van den 3den persoon meerv.: *hun*, *haar* (*heer*).

3. Ook hier is bij de vnw. van den 3den persoon verschil ten opzichte van het geslacht. *Zijn* drukt uit 1° dat er één bezitter is, nl. een mannelijk wezen of als zoodanig gedacht; 2° dat bij den bezitter niet op het geslacht wordt gelet, (in het onzijdig geslacht); 3° als bijzonder geval van 2°, staat *zijn* ook, wanneer de bezitter aangeduid is door *men*, *icmand*, *ieder*,

elk, e. d. *De hengst heeft zijn poot gebroken. Het paard heeft zijn poot gebroken. Men moet zijn naaste liefhebben. Hun* wordt gebruikt in dezelfde gevallen als *zijn*, behalve dat *hun* op meer dan één bezitter wijst. *De hengsten, de paarden hebben hun pooten gebroken. Allen keerden naar hun woning terug.*

Haar wordt gebruikt, wanneer er één, en wanneer er *méer* als bezitster optreden. *Heur* is meer dichtertlijk of wordt gebezigd ter voorkoming van onwelluidendheid. *De vrouw(en) ontving(en) haar (heur) loon. Heur haar is donker. Allen keerden naar haar woning terug.*

Opmerking. In de schrijftaal gebruikt men *zijn* en *hun* of *haar* en *heur* ook ter aanduiding van die zelfstandigheden als bezitter(s) of bezitster(s), waarvan men de namen rangschikt in dezelfde groep als de namen van mannelijke of vrouwelijke wezens, en de namen van de wezens, waarbij het geslacht buiten rekening laat. *Deze boom(en) dringt (dringen) met zijn (hun) wortels diep in den grond. Deze plant(en) dringt (dringen) met haar (heur) wortels diep in den grond* (zie § 119).

4. De bezittel. vnw. van den 3den persoon drukken dus het geslacht en het getal van den bezitter uit. Men noemt dit het subjectief geslacht en getal. Duidelijk is het bij *hun* en bij *zijn*. — *Haar, heur* is subjectief vrouw. enkelv. en vrouw. meerv. Bij de bezittel. vnw. van den 1sten persoon is er alleen onderscheid wat het subjectief getal betreft; *mijn huis* zegt zoowel een man, als een vrouw of een kind; *ons huis* zeggen mannen, vrouwen en kinderen.

Bij de bezittel. vnw. van den 2den persoon is er maar één vorm, dus geen uiterlijk verschil noch voor het subjectief geslacht, noch voor het subjectief getal; tot één en tot meer mannen, of vrouwen, of kinderen b.v., zegt men: *Uw huis*.

Opmerking. 1. Het woord *bezitter* moet men niet te letterlijk opvatten. Met *mijn huis* bedoel ik in mijn geval *mijn gehuurde woning*, niet mijn eigendom.

2. Naast *haar* hoort men *der* en *er* (d'r, 'r). *Ze heeft der boek vergeten*. In de volkstaal verwisselt men soms het persoonl. en het bezittel. vnw. *Dat boek is van zijn; 't is hem boek*.

Ook in de schrijftaal vindt men *hun* voor *haar*. *De bloemen verheffen hun kopjes*. En omgekeerd: *De mannen laten er haar vrouwen altijd in loopen. Hebben de kinderen der werk af?*

3. Het oude bezittel. vnw. van den 2den persoon enkelv. komt nog voor in een enkele uitdrukking: *het mijn en het dijn*, en in dialect.

Naast *mijn* hoort men *me*, *m'n*: *Ik heb me (m'n) boek vergeten*; naast *zijn*: *zen*, *z'n*.

Uw is beleefd; *je*, *jelui*, *jullie*, *jou* vertrouwelijk; *jou* soms *plat of brutaal*. Beleefd maakt men ook gebruik van vormen als *Uwer Majesteits beslissing*. *We zijn zeer op Dominee's medewerking gesteld*.

5. De bezittel. vnw. worden op drie manieren gebruikt:

1°. bijvoeglijk: *mijn huis*; *de woorden mijns vaders*.

2°. zelfstandig, doch zóó, dat de zelfstandigheid, die het vnw. aanduidt, in den zin genoemd is: *Uw huis en het mijne*.

3°. volkomen zelfstandig, dus zóó, dat de zelfstandigheid uitsluitend door het bezittel. vnw. aangeduid wordt. *Ik geef van het mijne, wat ik missen kan. Laat ieder het zijne. De onzen hebben een belangrijke overwinning behaald. Voor eeuwig de mijne* (romanstijl).

§ 83. *Vervolg; de aanwijzende voornaamwoorden*. 1. Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, doordat ze uitdrukken, dat de bedoelde zelfstandigheid met nadruk wordt aangewezen, zich op grooter of kleiner afstand van den spreker bevindt, of vroeger of later genoemd is.

2. Als aanwijz. vnw. komen voor: *deze*, *dit*; *die dat*; *gene*, *de eerste*, *de laatste*; *de een*, *de ander*; *zulks*; *er*. *Met dien jongen ga ik niet om. Dat zou je wel willen. Deze boom is hooger dan die; die staat aan gene zijde der rivier. — Ge wilt dit boek verkoopen? Ik raad u zulks af. — Vasco di Gama en Columbus zijn beroemde zeevaarders; deze (de laatste) als de ontdekker van Amerika, gene (de eerste) als de ontdekker van den zeeweg naar Indië.*

3. Evenals het persoonl. vnw. *het*, kunnen ook de aanwijz. *dit* en *dat* behalve zelfstandigheden, hoedanigheden, werkingen of den inhoud van een zin aanduiden; ook een meervoud. *Zulks* wijst altijd op een hoedanigheid, werking of zin. *Hij is een burgerman en wenscht dit (dat, zulks) te blijven. Zulks en dit klinken deftig. Ge hebt verkeerd gedaan; ziet ge zulks (dit) niet in? Dit, dat* (de dingen die ge zegt) *zijn uitvluchten.*

4. De aanwijz. vnw. *deze*, *die*, *dit*, *dat*, *gene*, *de een* en *de ander* kunnen zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt worden; *er* en *zulks* zijn altijd, *de eerste* en *de laatste*, als aanwijz. vnw., zelfstandig.

Opmerking. 1. *Deze* en *dit* wijzen zelfstandigheden aan, die zich dichter bij den spreker bevinden of later genoemd zijn; *die* en *dat* zelfstandigheden, die zich verderaf bevinden of vroeger genoemd zijn.

2. *Gene* wijst zelfstandigheden aan, die zich tegenover den spreker bevinden, aan de overzijde van een rivier, straat b.v., of wel: die vroeger genoemd zijn. In de laatste beteekenis is *de eerste* synoniem van *gene*, en *de laatste* van *deze*.

3. *Deze* en *dit* en *gene* worden, behalve als tegenstelling van *die* en *dat*, weinig gebruikt. *Geef me die schaar, dat potlood eens aan*, zegt men, al liggen de voorwerpen ook dichtbij; een gebaar vergezelt vaak het verzoek. Als ze den klemtoon verliezen, komen *die* en *dat* in verzwakte beteekenis voor (zie § 88). Men denkt dan bij *die* of *dat* een bepaling. *Hoort dien jongen eens* = dien ondeugenden jongen. *Had je dat stuk al gelezen* = dat stuk waarover we spreken, dat pas opgevoerd is, of iets dergelijks.

4. Naast *deze* en *gene* staan *de een* en *de ander*, met dit verschil dat bij de beide laatste woorden niet blijkt, welke van de twee zelfstandigheden ieder aanwijst. *Jan en Piet zijn broers; de een is metselaar, de ander timmerman*.

Bij voortzetting gebruikt men ook de *derde*, enz.; soms krijgen ook *deze* en *gene* een onbepaalde beteekenis. *Als de dwarling van jonge heeren een aanvang nam, waarvan de een boos, de ander onnoozel, de derde kippig keek uit verlegenheid; terwijl de tooverkracht van dezen moest berusten in een nauw vest, en gene een filtre meende te bezitten in de gedaante van pommade à Toeillet*.

5. Het aanwijz. vnw. wordt gebruikt in plaats van het persoonl. vnw., a. om de zelfstandigheid met meer nadruk aan te wijzen. *Ge kunt het niet helpen; ik weet dat (het) wel. Mijn vader kunt ge niet spreken; die (hij) is niet thuis*. b. om de welluidendheid, om opeenhooping van dezelfde woorden te voorkomen. *Dat is mijn ring; ik gaf hem dien (hem) voor zijn neusdoek. Ge hebt de pen van uw zusje; geef haar die (haar) terug*. (Gebruikelijker is: *Geef die aan haar terug, geef ze die terug, geef hem er terug*). c. om de duidelijkheid, om verwarring te voorkomen. *Onze buurman vroeg mijn vader, of hij hem helpen wilde*. Naar de gewone opvatting is dit: *of buurman vader helpen wilde*. Bedoelt men het andersom, dan zegt men: of *deze* (= vader) *hem helpen wilde*. Men zij spaarzaam in het gebruik van *deze* in dergelijke gevallen.

6. Om dezelfde reden als in 5. c. vervangt het aanwijz. vnw. het bezittelijk. *Mijn vader vertelde onzen buurman, dat zijn hond was opgepakt* beteekent in de gewone opvatting, dat *vaders hond* was opgepakt, maar kan ook bedoelen *buurmans hond*. Duidelijk blijkt dit laatste, als men zegt *diens hond*. Om de eerste beteekenis te laten uitkomen, zou men *genes* kunnen gebruiken; dit komt echter hoogstzelden voor; beter klinkt *onze hond*. Wanneer er geen dubbelzinnigheid kan ontstaan, dan mag het bezittel. vnw. ook op andere woorden dan het onderwerp wijzen. *Spreekt de jager, hij (de polsdrager) hangt aan zijn (= des jagers) lippen*.

7. *Die* en *dat* worden soms overtollig gebruikt. *Jan die sloeg Lijsje. Dat gewicht, dat kan ik niet tillen*. Zie bl. 80. 7.

8. *Er als aanwiz. vnw. staat b.v. in: Hoeveel van die appels heb jij op? Ik heb er (= van die) drie gekregen (zie § 81. 5).*

§ 84. *Vervolg; de bepalingaankondigende vnw. 1.* Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, doordat ze uitdrukken, dat een nadere bijzonderheid der bedoelde zelfstandigheid volgt of er bij gedacht moet worden. *Dezelfde dag, waarop de kapitein zich moest inschepen, stierf zijn vrouw. Ik gebruik altijd zulke penne* (als ik hier heb).

2. De nadere bepaling kan bestaan uit: 1°. een bijvoegl. bijzin: *Degene, die dat zegt, spreekt onwaarheid.* 2°. uit een vergelijkenden bijzin: *De school staat in dezelfde straat als het postkantoor.* 3°. uit een bepaling, ingeleid door een voorzetsel: *Hij is nog dezelfde hupsche man van vroeger.*

3. De bepalingaank. vnw. zijn: *degene, diegene, hetgene, datgene; dezelfde, diezelfde, hetzelfde, datzelfde; ander, diergelijke, dergelijke, zoodanige, (zoo), dusdanige, soortgelijke, zulke, dezulke;* als bepalingaank. vnw. worden ook gebruikt: **a.** de persoonl. vnw. *hij* en *zij* in plaats van *degene*, **b.** de aanwiz. vnw. *die, dat* en *er*, in plaats van *degene, datgene.* *Hij, die duidelijke begrippen heeft, zal zich ook duidelijk uitdrukken. Is dat die, die dat boek over Barneveld heeft geschreven? Dat, wat ge in uw jeugd goed leert, vergeet ge niet gemakkelijk.*

4. Sommige bepalaank. vnw. worden uitsluitend zelfstandig gebruikt: *degene, diegene, hetgene, datgene; hij, zij, er, dezulke, de zoodanige;* andere uitsluitend bijvoeglijk: *zulk, zoodanige, soortgelijke, dergelijke;* weer andere nu eens zelfstandig, dan weer bijvoeglijk: *dezelfde, diezelfde, hetzelfde, datzelfde, ander. — Hij is en blijft dezelfde. Dat is dezelfde som van gisteren. Hij is een ander dan ge schijnt te meenen. Neem een anderen stoel.*

Opmerking. 1. *Hij* en *zij* zijn persoonl. vnw. in: *Hij, die een vader der weezen is, zal u niet verlaten. Nu liet zij, die reeds zooveel ondervonden had, het hoofd moedeloos zinken.* Beide woorden wijzen nu bepaalde zelfstandigheden aan.

2. *Hetgeen* onderscheidt zich door eigenaardig gebruik. Terwijl anders vaak het bepalaank. vnw. wegvalt, — (*Degene, die dat zegt spreekt onwaarheid* — valt achter *hetgeen* het betrekkelijk vnw. uit. *Hetgeen (dat) ik u zeg, is waar.* *Hetgeen* blijft toch bepalaank. vnw.

3. *Er* beteekent van *die, van degenen.* Men verwarre het niet met den toonloozen vorm van *daar.* *Ik ken er (van degenen), die ons kinderachtig zouden hebben genoemd. Er (daar) waren er (dergenen) die pijpen, er waren er die sigaren, er waren er die baai rookten.*

§ 85. *Vervolg; de vragende voornaamwoorden.* I. Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, doordat ze uitdrukken, dat de spreker den naam of een kenmerk der bedoelde zelfstandigheid wenscht te vernemen.

2. De vrag. vnw. zijn: *wie, wat, welke, hoedanige, wat voor een, wat voor.*

3. *Wie* wordt steeds zelfstandig, *welk, hoedanig, wat voor, wat voor een* steeds bijvoeglijk, *wat* meestal zelfstandig, soms bijvoeglijk gebruikt. *Hoedanig* komt zelden voor.

Opmerking. 1. *Wie* vraagt naar personen: *Wie woont daar? Wien hebt ge dien brief gegeven? wat* naar andere zelfstandigheden en naar hoedanigheden, werkingen, den inhoud van een zin; ook naar een meervoud. *Wat ligt daar? Wat heeft hij u gegeven? Wat is uw broer geworden?* (knap, dokter, een knappe dokter). *Wat zegt ge?* (dat ge ongelijk hebt). *Wat zijn dat?* — *Wat* beteekent ook *hoeveel*: *Wat kost dat boek?*

2. De bijvoegl. *welk, hoedanig, wat voor, wat voor een, wat*, vragen naar een hoedanigheid. Bij *welk* echter heeft men twee gevallen, soms aan den vorm herkenbaar. *Welke vorst verdrukte zijn onderdanen?* Antwoord: de naam van dien vorst. *Welk vorst onderdrukt zijn onderdanen?* Antwoord: een hoedanigheid, b.v. een *slecht* vorst.

3. *Wat voor* en *wat voor een* worden soms gescheiden. *Wat is het dan voor een man? Wat heb je daar voor dingen? Of voor een valt weg: Wat buiten ligt daar?*

4. Behalve in echte vragen komen de vrag. vnw. voor in: 1°. oneigenlijke vragen. *Wie zou dat niet weten?* 2°. uitroepen: *Wat heb je daar een lief patroontje van een kraagje om!* 3°. in afhankelijke vragen in toegeevende zinnen.

§ 86. *Vervolg; de betrekkelijke voornaamwoorden.* I. Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, doordat ze een bijvoeglijken bijzin aan het bepaalde verbinden.

2. Het woord, de uitdrukking of de zin, welke door den bijvoegl. bijzin bepaald wordt, heet het antecedent.

3. De betrekk. vnw. zijn *die, dat, wie, wat, welke, hetwelk, hoedanig, hetgeen.*

4. Alleen zelfstandig zijn: *die, dat, wie, wat, hetwelk* en *hetgeen*; *welk* en *hoedanig* zijn soms bijvoeglijk; *hoedanig* komt zelden voor.

Opmerking. I. De betrekk. vnw. zijn gedeeltelijk gelijk aan de aanw. (*die, dat*), gedeeltelijk aan de vrag. vnw. (*wie, wat, welk, hoedanig*); *hetgeen* was een bepalaank. vnw. Men had een hoofdzin als tusschenzin of als vraag, die tot bijvoegl. bijzin werd. *De jongen —*

die (hij) was zoo ziek — kon niet school komen. — Wie heeft eens gestolen? Die is altijd een dief. — De jongen die zoo ziek was, kon niet school komen. Wie eens gestolen heeft, is altijd een dief. Eigenaardig is de zinsbouw van: *De schilderij — men zeide dat die (aanwiz. vnw.) verkocht was — hangt nog bij den schilder, veranderd in: De schilderij, die (betrekk. vnw.) men zeide dat verkocht was, hangt nog bij den schilder.* Hier blijft *die* onderwerp van den voorwerpszin dat verkocht was.

2. *Welk (hoedanig)* komt bijvoeglijk voor: 1°. als men het antecedent herhaalt, hetzij door hetzelfde, hetzij door een ander woord. *We gebruiken tegenwoordig anthraciet, welke brandstof ons goed bevalt;* 2°. als men verschillende antecedenten of den inhoud van een zin in één woord samenvat: *We dreven met de negers ruilhandel in stofgoud, palmolie en ivoor, welke artikelen met groote winst in Europa verkocht werden. Ze zat ijverig te breien, welke bezigheid haar niet belette een wakend oog op de kinderen te houden.*

3. Als het antecedent wordt weggelaten, wordt de bijvoegl. bijzin zelfstandig en een onderwerps-, gezegdes- of voorwerpszin, of de regeering van een voorzetsel. De bijzin kan dan beginnen met *die, dat, wie, wat, hetgeen* welke woorden dan de waarde hebben van een bepalaank. + een betrekk. vnw. Men noemt ze echter betrekk. vnw., behalve *hetgeen*, dat in dit geval bepalaank. vnw. blijft; immers het betrekkelijk vnw. is weggefallen. (*Degene*) *Die eens steelt, is altijd een dief.* Zie § 84. Opm. 2.; § 160.

4. Wie heeft in de onder 3 bedoelde zinnen een onbepaalde beteekenis. *Wie (d.i. ieder, die) het weet, mag het zeggen.* Dat heeft een bepaalde beteekenis. *Dat ik gezien heb, is er toch?* — *Die, wat, hetgeen* hebben nu eens een bepaalde, dan een onbepaalde beteekenis. *Die (bepaald) daar gaat, is onze nieuwe dokter. Wat, hetgeen (bepaald) ik gezegd heb, houd ik vol. — (Ieder) Die staat, zie toe dat hij niet valle. (Alles) Wat, hetgeen, waar is, moet eenvoudig zijn.*

5. *Wat* wordt ook gebruikt als zuiver betrekk. vnw., d. w. z. met uitgedrukt antecedent, en wel in plaats van *dat*, als het antecedent *hetgeen, dat*, of een onbepaald vnw. (*alles, niets, iets*) is. *Dat, wat ik u zeg, moogt ge gerust over vertellen. Dat is iets wat ik niet begrijp. Alles wat adem heeft, love den Heer.*

Wie heeft alleen als buigingsvorm van *die* (zie § 128) een uitgedrukt antecedent. *De vrouw, wie ge uw ondersteuning hebt toegezegd, verdient die.*

6. Verschil tusschen *hetgeen* en *hetwelk*. *Hetgeen* is a. een bepalaank. vnw. zoowel in: *Hetgeen, dat ik u zeg, is waar* als in: *Hetgeen ik u zeg is waar*; b. een betrekk. vnw. met een zin als antecedent: *De wet werd met groote meerderheid aangenomen, hetgeen niemand verbaasde.* — Een zelfstandig nw. als antecedent kan *hetgeen* niet hebben. Foutief is dus: *Het pak hetgeen ge pas gekocht hebt, staat u goed.*

Hetwelk is altijd een betrekk. nw.; het kan niet voorkomen zonder antecedent, maar kan een zin en een zelfstandig nw. tot antecedent

hebben. In het voorlaatste voorbeeld kan *hetwelk* (of *wat*), in het laatste moet *hetwelk* (of *dat*) staan.

7. Voor welke vindt men soms *de welke*. Toen stelde de resident hem zijn echtgenoot voor, in dewelke hij zijn oude speelgenoot herkende.

8. Voor *die*, *die* . . . gebruikt men in deftigen stijl *die*, *welke* . . ., om de welluidendheid. Overigens komt *welke* minder voor dan *die*, en na een persoonl. vnw. als antecedent nooit. *Ik, die* . . . *Gij, die* . . .

§ 87. *Vervolg; de onbepaalde voornaamwoorden*. I. Deze duiden de zelfstandigheden aan of bepalen ze, maar vaag, doordat ze uitdrukken, dat de spreker den naam of het kenmerk er van niet kan of niet wil noemen. *Er is iemand binnen*. *Ik heb iets omgestooten in den donker*. (Men weet niet *wie* of *wat* het is). *Er is iemand om u te spreken*. *Ik heb wat voor je*. (Men wil niet zeggen, *wie* of *wat* het is). Vergelijk ook: *Woont hier zekere* (of *eene*) *Meijer? Hij is naar zekere plaats*.

2. De onbep. vnw. zijn de volgende: a. uitsluitend zelfstandig: *iemand*, *niemand*, *een* (iemand), *geen* (niemand), *ieder-een*, *ieder*, *elkeen*, *elk*, *een ieder*, *een iegelijk*, *menigeen*, *men*, *ze*, *je*, *allen*, *iets*, *iet*, *niets*, *niet*, *wat*, *alles*, *het*. B.v. *Daar komt er een*. *Je kan niet weten, hoe een dubbeltje rolt*; b. uitsluitend bijvoeglijk: *zeker*, *eenig*, *eene*. *Te eeniger tijd zal het wel uitkomen*. *Had ik maar eenig schriftelijk bewijs*. *Op zekeren dag*. c. nu eens zelfstandig, dan bijvoeglijk: *deze en gene*, *deze of gene*, *de een of ander*, *het een en (of) ander*, *dit of dat*. *Ik heb het dezen en genen verteld* (*dezen en genen vriend*). *Ik heb het een en ander vast in orde gebracht*. *Hebt ge niet het een of ander amusant boek voor me?*

Opmerking. 1. Men, naar den vorm enkelvoud, beteekent een meervoud. *Men zegt* = *ze zeggen* = de menschen zeggen. Evenzoo *menigeen*.

2. Iet en niet voor iets en niets komen in bepaalde uitdrukkingen voor; soms hoort men *ietewat*. *Als niet komt tot iet, kent het zich zelf niet*. 't Is alles om niet, voor niet. *Iets gaat te niet*.

3. Iets en wat kunnen ook een hoeveelheid beteekenen, een beetje: *Neem nog wat vleesch*. Een bijwoord van graad is iets in: *Die hemel is iets te blauw*.

4. Het is de meest algemeene aanduiding van een zelfstandigheid. *Het regent*. *Ze schaterden het uit*. *Hoe gaat het?* *Ze zijn het eens*. Men verwarre het niet met het persoonl. vnw. *het*, dat altijd een bepaalde, genoemde betekenis heeft.

5. Eenig en zeker zijn niet altijd onbep. vnw. Eenig kan ook zijn: een bijvoegl. nw.: 't Is hier enig. *Een eenige zoon*; en een onbep.

telwoord: *Eenige jaren geleden* (zie § 90). Zeker kan nog zijn: een bijvoegl. nw.: *Een zekere plaats* = een veilige plaats; *Een zekere man* = een sekure of een langzaam sprekende man. Als bijwoord heeft zeker verschillende beteekenissen.

6. Een en geen zijn ook onbep. vnw. in: *Een, geen mijner vrienden. Een der boeken was gescheurd. Een der mooiste dagen van het jaar.* Het kunnen ook telwoorden of lidwoorden zijn (zie § 88 en 90).

7. De vrag. vnw. wie, wat, welke, aan 't hoofd van toegevende zinnen hebben ook een onbepaalde betekenis en zijn dus ook een soort onbep. vnw. *Wie er ook kome, ik ben niet thuis. Wat er ook gebeure, ik houd vol. Welke som men dien jongen ook geeft, hij maakt ze dadelijk.*

§ 88. 1. De lidwoorden vormen de kleinste woordgroep; er zijn er slechts vier: *de, het ('t), een, geen.*

2. Ze worden altijd bijvoeglijk, nooit zonder volgend zelfstand. nw. gebruikt.

3. *De* en *het* bepalen zelve niet, maar drukken uit, dat de genoemde zelfstandigheid bepaald is. *Het boek* (waarover we spreken) *kan ik niet vinden. De tuin van buurman. De suiker* (de stof in massa) *is opgeslagen. Geef me de suiker* (b.v. die op tafel staat) *eens aan. De duizeligheid, waaraan hij lijdt, is zeer hinderlijk. De matigheid* (deze deugd in vollen omvang) *bevordert de gezondheid. De* (bekende) *aardappelsiekte vertoonde zich het eerst 1845. De draaiing der aarde om haar as.*

De en *het* heeten lidwoorden van bepaaldheid.

4. *Een* drukt uit, dat er een enkele zelfstandigheid uit een geheele soort bedoeld wordt, onverschillig welke; of een enkele soort van de een of andere stof, een enkele uiting van een hoedanigheid, toestand of werking. *Een boek. Een tuin. Een boter, die men niet vaak proeft. Een langzame draaiing. De snoepsucht is een ondeugd.* Een noemt men lidwoord van eenheid. *Geen* drukt een ontkenning uit; het staat doorgaans tegenover *een* en heet daarom ontkenkend lidwoord van eenheid. *De haai is een visch, de walvisch is geen visch. Ik heb geen boter meer, ik heb boter besteld.*

Opmerking. 1. Somsdrukken *de* en *het* zelve een bepaling uit. Ze worden dan met meer klem uitgesproken en hebben aanwijzende kracht. *Dat is de man* (nl. dien we hebben moeten). *Er zijn allerlei Nederlandsche woordenboeken. Kent ge het Woordenboek?* — Omgekeerd dalen *die* en *dat* tot lidwoord af: *Waar blijft die jongen* (dat kind) *nou weer?* Zie bl. 94. 3.

2. Men vergelijkte de beteekenis van: *Daar staat de man, waarop we wachtten. Daar staat al een man* (één van de mannen) *waarop we wachtten.* — *Hier is brood* (krumels, een stuk, een snede, een heel brood, een mand vol). *Hier is een brood* (één voorwerp; soms een bijzondere soort). *Hier is het brood* (het bekende brood b.v. de stukjes voor den hond bestemd, of het brood, dat de bakker iederen dag brengt, of het brood waarnaar gevraagd is). *Water van de Schelde* (een kleinere of grootere hoeveelheid). *Het water van de Schelde* (de gansche massa of de soort, in tegenstelling b.v. tot *het water van den Rijn*). *De hond van hiernaast is een nijdige hond.*

§ 89. *Vervolg; zelfstandige naamwoorden zonder lidwoord.*

I. Gewoonlijk wordt een zelfstand. nw. voorafgegaan door een lidwoord. Dit wordt echter niet gebezigt:

1°. wanneer het zelfst. nw. een onbepaalde beteekenis heeft; als een stof, toestand, hoedanigheid, werking in 't algemeen genoemd wordt, of als er sprake is van een onbegrensde verzameling. *Dikke menschen hebben het kwaad met de warmte. Gebruikt ge suiker en melk? Olie is lichter dan water. Was er vee op de tentoonstelling? Hij lijdt aan duizeligheid. Matigheid bevordert gezondheid, behoedt tegen ziekte. Er komt beweging in het water. Stilstand is achteruitgang.*

2°. op grond van het algemeen gebruik: a. voor de woorden *gezegd, bovengenoemd, gemeld, meergemeld. Bovengenoemd schrijver. In gezegd hoofdstuk.*

b. bij twee of meer zelfstand. nw. door *en, of, noch* verbonden: *De Schepper van hemel en aarde. Hij heeft kind noch kraai. Voor kleinen winkelier of tusschenhandelaar of koopman, geen handel mogelijk zonder credit.*

c. in vele plaatsbepalingen, na een voorzetsel, waar een gewoonlijk bezochte plaats genoemd wordt: *In, van, naar, tot huis. In, naar, uit bed. Naar stad. Naar, in school. Naar, op, in, uit zee.* Dikwijls hoort men hier echter ook het lidwoord.

3°. wanneer uit de beteekenis van het zelfstand. nw. of uit andere woorden het bepaald-zijn duidelijk genoeg blijkt. Dit is het geval bij:

a. eigennamen: *Fan, Schimmel, Beets, Amsterdam.*

b. verwantschapsnamen en titels, als ze alleen of met een eigennaam dienst doen als eigennaam. *Daar komt Oom met Neef Fan. Koning Willem. Dokter N. Professor B. Mijnheer A. Gaat Dominee al heen?*

c. bij woorden, die dienst doen als aanspraak. *Waarde vriend! O blijde dag!*

d. in uitdrukkingen als: 's Lands wijs, 's Lands eer. *Des werelds loop. Moeders kind.* (Zie § 116). *Mijn huis. Dit huis.*

Opmerking. 1. Namen van schepen en planten hebben het lidwoord. *De Tromp. De Nederland. De Koningseik. De Kroningslinde.*

2. Wordt een eigennaam voorafgegaan door een bijvoegl. nw. of gevolgd door een bijvoegl. bepaling, dan komt er ook doorgaans het lidwoord voor. *De stoute Jan. Het Amsterdam der 17de eeuw. Het trouweloze Albion.* Echter vindt men: *Gluisperige Willem werd boos. Schoon Elsje.*

3. Als een soortnaam met lidwoord en al, tot eigennaam werd, behoort het lidwoord tot den eigennaam. *De Ruyter. De Krim. De Betuwe. Den Haag. Het Gooi. De Gouden Leeuw.* Vergelijk: *Terborg. Van den Berg. In den vroolijken Schipper.* — Wanneer men bij deze eigennamen een bijvoegl. nw. plaatst, komt het of vóór of achter het lidwoord. *De eenvoudige De Ruyter. De oude Van den Berg. De schoone Graafschap. De bloeiende Betuwe. Het weelderige Den Haag. De vermaarde Gouden Leeuw.*

4. Een eigennaam als soortnaam gebruikt, krijgt het lidwoord. *Een Rembrandt. Leven de Trompen en de De Ruyters nog? Hij is een Napoleon in de velden der poëzie. De Oranjes. Een Oranje.*

5. Bij sommige titels gebruikt men altijd het lidwoord. *De heer A. De predikant B. De hoogleeraar C.* In militaire kringen zegt men naast *luitenant A,* doorgaans *de kapitein B, de majoor C.*

Als de titel door verschillende personen kan gedragen worden, is het lidwoord vereischt: *de Prins van Oranje, de Koning van Pruisen.* Met het lidwoord kan de titel dan tot eigennaam worden. *De Koningin komt in de stad. Kent ge den Keizer van Duitschland?*

§ 90. *De telwoorden.* I. Telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid of de rangschikking der zelfstandigheden uitdrukken.

2. Men verdeelt ze in:

I. hoofdtel- { 1. bepaalde: *een, geen, beide, twee, drie,* enz.
woorden: { 2. onbepaalde: *alle, vele, eenige,* enz.

II. rangtel- { 1. bepaalde: *eerste, tweede, andere, derde,* enz.
woorden: { 2. onbepaalde: *laatste, zooveelste,* enz.

3. Het aantal bepaalde hoofd- en bepaalde rangtelwoorden is onbegrensd. De onbepaalde hoofdtelw. zijn: *alle, vele, sommige, enkele, andere, luttele, ettelijke, weinige, verschillende, verscheidene, menig, genoeg, ieder, elk.* De onbepaalde rangtelw. zijn: *laatste, hoeveelste, zooveelste, middelste.*

Opmerking. 1. *Geen* drukt tevens een ontkenning uit; *geen* = niet één. 't Is een telwoord, als de voorstelling van de hoeveelheid op den voorgrond treedt; het heeft dan klem. *Ik heb twee kwartjes, drie dubbeltjes, maar géén centen.* *Geen* komt ook voor als onbep. vnw. *Ik ken geen* (= niemand) *hunner*, en als ontkenning lidwoord van eenheid. In 't laatste geval dient het dikwijls om den zin ontkenkend te maken; *Deze bakker bakt beschuit, zijn collega bakt geen beschuit*; het blijft dan echter lidwoord, hetgeen ook blijkt uit de mogelijke vormverandering. *De een drinkt wijn, de ander drinkt geen(en) wijn.* Wanneer het voor *niet* in de plaats staat, wordt het een bijwoord van ontkenning. *Ik heb geen één sigaar bij me. Het is geen waar* (Zeeuwsch). *Ik was er geen eens bij.* Voor *geen* als onbep. hoofdtelw. zegt men wel *nul*.

2. *Een* heeft als telwoord klem. *Eén gulden*; als lidwoord is het toonloos: *een ('n) gulden*. Bovendien kan het onbep. vnw. zijn (zie § 87).

3. *Beide* = twee, met de bijbeteekenis „bij elkaar behoorend.” Vergelijk: *Hij heeft twee vingers in de machine gekwetst; beide moeten afgezet worden. Hij is aan beide oogen blind.*

4. Behalve de telwoorden zijn er nog andere woorden, die een hoeveelheid beteekenen. 1°. Zelfstand. nw., als: *een beetje, een weinigje, een handvol, een aantal, een menigte, een dozijn, een snees*. Vergelijk: *Er zijn vele menschen* en *Er zijn een aantal menschen op de been*. 2°. Bijvoegl. nw., als: *gansch, geheel, gezamenlijk, half, talloos, tabrijk, ontelbaar*. Behalve een hoeveelheid, drukken deze woorden nog een hoedanigheid uit; de eerste drie b.v. dat er aan de bedoelde zelfstandigheden niets ontbreekt; bij *half* ontbreekt een deel gelijk aan het aanwezige. *Een half ei. Ik ben maar een half mensch*. De laatste drie lijken het meest op telwoorden; om den vorm en om de bijbeteekenis „niet te tellen”, heeten ze bijvoegl. nw.

Verschillend en *verscheiden* zijn dikwijls volkomen synoniem met *vele*, en dus telwoorden. *Ik heb hen verscheiden keeren gezien*. Drukken ze uit, dat er werkelijk verschil tusschen de zelfstandigheden bestaat, dan zijn het bijvoegl. nw. *De leeraar corrigeert met verschillende potlooden*.

3°. Bijwoorden, die te herkennen zijn als bepaling bij een werkwoord. *Eet genoeg. Die jongen weet niets, alles, weinig*. Deze woorden kon men ook onbep. vnw. noemen; vergelijk: *Niets, veel* *ontgaat hem*.

5. Men lette op het verschil tusschen: *Hij heeft praats genoeg* en *Hij heeft genóég geld*. In 't laatste geval is *genoeg* bepaling van *geld*, bijvoeglijk gebruikt onbep. hoofdtelw. In 't eerste geval is *praats* bepaling bij *genoeg* en dit woord bepaling van hoeveelheid bij het gezegde, dus bijwoord (of zelfstandig gebruikt telw., of onbep. vnw.).

6. *Ander* is een onbep. hoofdtelw. in: *Sommige menschen zagen in Falb een genie, andere lachten om hem*. Als bepaald ranggetal heeft het de beteekenis van *tweede: anderhalf* (= de eerste geheel, de tweede half); *eenmaal, andermaal, ten derden maal. Het eerste deel had ik gauw uit, het andere ging niet zoo gauw*. Zie § 84.

7. *Luttel* en *ettelijk* worden weinig gebruikt. *Menig* beteekent een

vrij groot aantal; toch komt het niet dan bij uitzondering voor een meervoudig znw. *Menig uurtje; menige week. Och, weduwen zitten soms dieper in nood, dan menige menschen wel weten.*

8. *Alle, ieder en elk* drukken uit, dat er geen enkele der bedoelde zelfstandigheden ontbreekt; *alle* stelt ze te zamen, *ieder en elk* stellen ze afzonderlijk voor. *Alle jongens kregen een boek. Iedere jongen kreeg een boek.* Soms staat *alle* voor *iedere*: *De koopman komt alle week. In allen gevalle* (= in ieder geval) staat naast: *in alle gevallen.*

9. *Laatste* is alleen telwoord, als het de rangorde uitdrukt. *Wie zit op de tweede, wie op de laatste bank?* — De bijvoegl. nw. *voorste, achterste, middelste* drukken evenzeer een plaats naar de schikking uit, met een bijbeteekenis, bij *middelste* bijv., dat er evenveel zelfstandigheden vóór zijn als er áchter komen. Veel verschillen ze niet van ranggetallen. — Als *laatste* een tijd beteekent, b.v. *de laatst aangekomene* is het geen telwoord. *Alle jongens zijn al binnen; jij bent weer de laatste.*

§ 91. *Vervolg; de dienst der telwoorden. 1.* De telwoorden worden meest bijvoeglijk gebruikt. *Twée huizen. De beide havens. De eerste bank. Vele menschen. Voor de hoeveelste maal vertelt hij dat nu?*

2. Voorbeelden van zelfstandig gebruikte telwoorden zijn:

1°. bepaalde hoofdtelwoorden. *Iets in tweeën, tienenvouwen. De trein van vijven. Ze waren met hun achten. Een paard van zessen klaar. Een pond dikke zessen. Jezus en de twaalven. Er stonden er honderden naar te kijken, duizenden. Beiden, uw neef en uw broer, zijn uitgenoodigd.*

2°. onbepaalde hoofdtelwoorden. *Velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren. Sommigen waren blij, anderen tevreden, enkelen teleurgesteld. Hij heeft praats genoeg. Veel nieuws is er niet.*

3°. bepaalde rangtelwoorden: *Liever de eerste op een dorp, dan de tweede in Rome, zei Caesar. Een zesde en een derde zijn samen een halve.*

4°. onbepaalde rangtelwoorden: *Vele eersten zullen de laatsten zijn.*

Opmerking. Zelfstandig gebruikt verliezen deze woorden grootendeels het karakter van telwoord. Ze worden namen van zelfstandigheden, dus zelfst. nw.: *een een, een twee, een derde, een dikke zes* (een kaars waarvan er zes in een pond gaan); *met zijn vieren* = vier personen; *honderden* = honderdtallen. *Een duizend(tal) menschen.* *Millioen* is telwoord in: *Die stad heeft millioen inwoners;* doorgaans gaat een lidwoord of telwoord vooraf en is *millioen* een zelfstand. nw. *Een, twee millioen gulden.* — Of ze duiden zelfstandigheden aan en

worden dus gelijk aan de voornaamw.; de zelfstand. onbep. telwoorden zijn niet van de onbep. voornw., soms niet van een bijw. v. hoeveel. te onderscheiden. *Ieder, elk, iedereen, elkeen is, allen zijn tevreden.* Zie bl. 102. *De eerste, de laatste, soms de derde, enz.* komen als aanw. v. v. voor (zie § 83).

§ 92. *De werkwoorden.* Hetgeen boven (in §§ 6, 18) reeds werd opgemerkt, kunnen we samentrekken als volgt:

1. werkwoorden zijn woorden, die (hetzij alleen, hetzij met andere woorden) een openbaring van bestaan van een zelfstandigheid beteekenen; wier voornaamste dienst is het gezegde uit te maken (of te helpen uitmaken), en die daartoe eigenaardige vormen bezitten, welke uitdrukken: persoon en getal van het onderwerp, en de verhouding van de openbaring van bestaan, volgens de voorstelling van den spreker, tot den tijd en de werkelijkheid.

2. De hoofdvormen van het werkwoord zijn de persoonsvormen; en verder de onbepaalde wijs, het tegenwoordig en het verleden deelwoord.

Opmerking. 1. Bovenstaande definitie in haar vollen omvang genomen, heeft het nadeel lang te zijn, maar omvat de wezenlijke kenmerken van alle woorden, die men gewoon is werkwoorden te noemen (beteekenis, dienst, vorm). Er zijn er die alleen om dien dienst en den vorm werkwoord heeten. — Zegt men: „werkwoorden zijn woorden, die een werking beteekenen, welke als werking wordt voorgesteld,” dan heeft men 1°. de eigenaardige opvatting van het woord werking (vergelijk: *slapen, rusten, bestaan, e. d.*); 2°. vallen buiten de definitie alle woorden, als *zijn, blijven, worden, zullen*, die het gezegde maar helpen vormen.

2. De veranderlijkheid van den persoonsvorm, bij wijziging van het onderwerp, of bij wijziging van de voorstelling van den spreker met betrekking tot den tijd en de modaliteit, is een vast kenmerk. — Bij de onbepaalde wijs en de deelwoorden heeft men in den vorm ook wel een herkenningmiddel, maar moet de beteekenis beslissen. A. *Groote rivieren noemt men stroomen. Ik betaal in klinkende munt. Dat is een gezet heer. Een geslepen dief.* B. *Wij zagen de menschen naar het station stroomen. De stem van den kapitein, luid klinkende over de vlakke, drong tot allen door. Er is een nieuwe veer in het horloge gezet. Het pas geslepen mes maak je zoo weer hot.* In de zinnen onder A herkent men de woorden *stroomen* als zelfstand. nw., *klinkende, gezet* en *geslepen* als bijvoegl. nw., in de zinnen onder B diezelfde woorden als infinitief of als deelwoord, aan de beteekenis.

3. Naar den dienst en de beteekenis verdeelt men de werkwoorden in twee hoofdgroepen:

I. werkwoorden, die op zich zelf een openbaring van bestaan beteekenen, alléén het gezegde uitmaken.

II. werkwoorden, die, zelf geen openbaring van bestaan uitdrukkende, het gezegde helpen vormen.

Opmerking. 1. De laatste zijn werkwoorden in engeren zin (zie § 18. Opm. 1.).

2. Bij werkwoorden als stellen in: *ten toon stellen*, brengen of maken in: *in de war brengen*, aan 't lachen maken, trappen in: *op de teenen trappen* heeft men de keus om *stellen*, brengen, maken, trappen, enz. alleen, of de geheele uitdrukking als werkwoord te beschouwen; in 't eerste geval drukken *stellen*, *brengen*, enz. een openbaring van bestaan uit en zijn *ten toon*, *in de war*, enz. bepalingen (zie § 22).

Bij *ziek zijn*, *groot worden* e. d. heeft men die keus niet; heel de uitdrukking noemt de openbaring van bestaan; *ziek* en *groot* juist de toestand of de hoedanigheid, waardoor het bestaan zich openbaart. (Zie § 23).

§ 93. *Vervolg; verdeling der werkwoorden van de eerste hoofdgroep. Persoonlijke en onpersoonlijke, subjectieve en objectieve werkwoorden.* I. Naar den aard van het onderwerp en de wijze waarop het uitgedrukt is, onderscheidt men:

1°. de onpersoonlijke ww., d. w. z. die ww., welke alleen in den 3den persoon enkelv. voorkomen en waarbij het onderwerp door het onbepaalde vnw. *het*, of in 't geheel niet uitgedrukt wordt. *Het regent*, *Mij hongert*.

2°. de persoonlijke ww., d. w. z. alle ww., die niet onpersoonlijk zijn; *loopen*; *geschieden*.

Opmerking. 1. Bij de onpersoonl. ww. treedt het plaats hebben der openbaring van bestaan op den voorgrond; de zelfstandigheid, waarvan ze uitgaat, wordt maar vaag aangeduid door het onbep. vnm. *het* of door den persoonsvorm alleen, hetzij omdat de spreker die zelfstandigheid niet kent, hetzij omdat ze altijd dezelfde is. Dit *het* roept geen of maar een zeer vage voorstelling voor den geest. Men voelt echter, dat er iets is. *Hoe gaat het?* *Het tocht hier*.

2. Tot de onpersoonl. ww. behooren: 1°. de ww., die een natuurverschijnsel beteekenen: *regenen*, *sneeuwen*, *ijzelen*, *koud zijn*, *zomer worden*, *dagen*, *winteren*, enz.

2°. de ww. in zinnen als: *het ontbreekt me aan geld*; *het scheelt hem in 't hoofd*; *het wemelt van de muizen*; *het zal lang duren*, *eer ik je weer zal helpen*. Hier wordt de voorstelling van 't onderwerp bewust door hetgeen een bepaling uitdrukt.

3°. de ww. die in enkele gevallen onpersoonlijk voorkomen. *Het gaat goed*, *loopt mee*, *tegen*, *spaaak*; *het schemerde me voor de oogen*;

het tocht, ruikt hier. Vaag wordt hier de voorstelling van 't onderwerp bewust: het leven, de zaak die men drijft, gaat goed of loopt tegen. Het raam, de deur tocht.

4°. de ww., die een lichaams- of zielsaandoening uitdrukken, als: *mij dorst, mij hongert.* — *Mij huivert, mij deert dezes mans, mij rouwt dezer daad* zijn geheel verouderd.

5°. de ww. in zinnen als: *Er wordt gedanst, gescheld, geklopt. Hoor, er worät over den zolder geloopen.* (Zie § 94 5.).

3. Tot de persoonl. ww. behooren niet alleen die, welke als *geven, loopen* in alle personen, maar ook die, welke alleen in den 3den persoon voorkomen doch met een ander onderwerp dan het onbepaalde vnw. *het.* — *Geschieden, gebeuren, voorvallen, betamen, spijten, berouwen* e. d. zijn persoonlijk. *Het* (= het feit) *geschiedde den 12den Januari. Het spijt me, dat ik u heb laten wachten. Zulke dingen gebeuren dikwijls.* — Werkwoorden, met het persoonl. vnw. *het* tot onderwerp, waarbij dan het eigenlijk onderwerp doorgaans in den vorm van een zin volgt, noemt men wel schijnbaar onpersoonl. ww. *Het schijnt, dat . . . Het spijt me, dat . . . Het is onzeker, of . . .*

4. De onpersoonl. ww. kunnen ook persoonlijk voorkomen; meestal verandert dan de beteekenis. *God regent over boozen en goeden. De kanonnen donderden. Zijn oog bliksemde. De vrijheid daagt. Het geld ontbreekt me. Een menigte kinderen krioelden op het ijs. De ver slagene n dorsten naar wraak. Zij hongerden naar een goed woord* (vergelijk *hunkeren*).

5. Bij de onder 2. 4°. bedoelde werkwoorden is het lichaam, de ziel het onderwerp. De meeste zijn thans alleen nog in gewijzigde beteekenis in gebruik. Voor: *Mij rouwt dezer daad* (oorzak. voorw.) zegt men: *Deze daad* (onderwerp) *rouwt mij*; voor *Mij deert dezes mans* zegt men: *Deze man deert mij*, of liever: *Hij wekt mijn deernis, mijn medelijden, ik heb medelijden met dien man.* Wat eerst (oorzak.) voorw. was, werd in de nieuwe beteekenis tot onderwerp. Bij andere bleef het oorzakelijk voorwerp. *Mij hongert* = ik heb honger, ik honger. *Mij verlangt naar u* = ik verlang naar u.

2. Met betrekking tot het voorwerp onderscheidt men:

1°. de subjectieve ww., die een openbaring van bestaan beteekenen, waarin alleen een zelfstandigheid als onderwerp is betrokken; *bestaan, vergaan, bloeien, loopen.*

2°. de objectieve ww., welke een openbaring van bestaan beteekenen, waarin tegenover het onderwerp, een of meer zelfstandigheden, als voorwerp, betrokken zijn; *geven, eten, vreesen, berooven, genegen zijn, aangenaam zijn.*

Opmerking. Hetzelfde woord komt, met wijziging der beteekenis, nu eens subjectief, dan weer objectief voor. *De aardappelen koken. De meid kookt de aardappelen.* Evenzoo *branden, breken, veranderen, buigen, ontdooven, staan, enz.*

§ 94. *Vervolg; verdeling der objectieve werkwoorden. Overgankelijke en onovergankelijke, wederkerende werkwoorden. Schijnbaar lijdende vormen.* I. De objectieve ww. worden verdeeld in: 1°. onovergankelijke (intransitieve) ww., nl. die, waarbij geen lijdend voorwerp uitgedrukt is of gedacht wordt. 2°. overgankelijke (transitieve) ww. nl. die, waarbij wel een lijdend voorwerp staat of gedacht wordt.

Opmerking. 1. Ook de subjectieve ww. noemt men wel intransitief. Men onderscheidt dan subjectief-intransitieve ww. als *loopen, groeien*, en objectief-intransitieve ww., als: *bevalen, behagen, gelukken, gedenken*.

2. Bij sommige ww. komt maar één soort voorwerp, bij andere meer. Eén b.v. bij *gelukken, gedenken, bewonen*, twee doorgaans bij *geven, nemen, vertellen*.

3. Als het lijdend voorwerp niet uitgedrukt is, maar de openbaring van bestaan niet zonder kan gedacht worden, noemt men het ww. overgankelijk. *We eten om vijf uur. Stelt niet. Vertelt u nog eens?* Bij vele ww. moet het lijdend voorwerp uitgedrukt worden; b.v. bij *berichten, vermijden, verlaten, bewonen*.

2. Tot de objectieve behooren ook de reflexieve of wederkerende ww., d. w. z. die ww., waarbij dezelfde zelfstandigheid en als onderwerp en als voorwerp in de handeling is betrokken. De openbaring van bestaan, van het onderwerp uitgegaan, keert op dezelfde zelfstandigheid terug. *Zan kleedt zich. Ik koop me een paar handschoenen. Hij is, geloof ik, bang voor zich zelven.*

3. Men verdeelt de reflexieve ww. A. in: noodzakelijk reflex. ww., welke altijd, en toevallig reflex., welke niet altijd reflexief voorkomen; B. in: eigenlijk reflex. ww., waarbij onderwerp en lijdend voorwerp, en oneigenlijk reflex., waarbij onderwerp en meewerk. (soms ook oorzak.) voorwerp dezelfde zelfstandigheid zijn. Er zijn dus vier groepen:

1 ^o .	noodzakelijk	eigenlijk	reflex.	ww.:	<i>zich vergewissen.</i>
2 ^o .	toevallig	„	„	„	: <i>zich kleeden.</i>
3 ^o .	noodzakelijk	oneigenlijk	„	„	: <i>zich aanmatigen.</i>
4 ^o .	toevallig	„	„	„	: <i>zich verschaffen.</i>

Opmerking. 1. Bij de noodzak. eigenl. reflex. ww. is *zich* dikwijls slechts schijnbaar een lijdend voorwerp. Van een handeling die ondergaan of waardoor iets voortgebracht zou worden, is dan geen sprake, wel van het verkeeren in een toestand; b.v. bij *zich schamen* = beschaamd zijn; *zich bekommeren* = bekommerd zijn; *zich beroemen* = trotsch zijn. *Jaromir mocht zich roemen van een gezonde maag.* In de

ontleding noemt men *zich* geen lijdend voorwerp, maar laat het bij het gezegde; *Jan* onderwerp; *schaamt zich* gezegde; daarentegen: *Hij* onderwerp; *kleedt* gezegde; *zich* lijdend voorwerp.

2. Sommige ww., die vroeger reflexief voorkwamen, hebben het wederkeerend vnw. verloren en zijn onovergankelijk geworden; b.v. (*zich*) *bukken*, *buigen*, *veranderen*, *bewegen*. *Gerrit boog zich voor den Heer en Mevrouw Van Hoel*.

3. De reflexieve vorm wordt wel gebruikt in plaats van den lijdenden. *Dat verstaat zich* klinkt onnederlandsch; gebruikelijker is: *Dat laat zich hooren*, *begrijpen*. Dichterlijk is: *De velden tooiden zich*. — *En als zich 't hok ontsluit, Daar steekt een ruige leeuwenkop In 't kamp vooruit*.

4. Evenals voor het lijdend voorwerp vindt men voor de onderscheiding van de overgankelijke ww. een hulpmiddel in het gebruik van den lijdenden vorm (zie § 26). Als regel geldt: Als een ww. in den lijdenden vorm kan gebracht worden is het overgankelijk.

Opmerking. 1. *Hebben*, *bezitten*, *behelzen*, *bevatten*, *inhouden* komen niet in den lijdenden vorm voor. Toch noemt men ze overgankelijk om hun tegenwoordige beteekenis. *Hij heeft veel geld. Dit verhaal behelst waarheid*. Bij deze ww. stond een bepaling van hoeveelheid, b.v. *Die flesch bevat een liter azijn*, waarin *azijn* een bepaling is bij *een liter* (zie § 116); door het geregeld weglaten van den naam der hoeveelheid, werd de bepaling daarbij lijdend voorwerp. *Die flesch bevat azijn*. Evenmin vindt men een lijdenden vorm: bij de reflexieve ww., bij de ww. met het onbepaalde vnw. *het* als lijdend voorw. (*het uitschateren* b.v.), bij de schijnbaar of toevallig overgank. ww. zie § 118. 1. 2°. 3°.

2. *Baten*, *schaden*, *gehoorzamen* worden in de meeste grammatica's onovergankelijk genoemd om hun beteekenis (tegenover *gehoorzamen* staat *bevelen*), ondanks den lijdenden vorm. *Dat middel zal u niet baten. Overdaad schaadt de gezondheid. De soldaten gehoorzamen den officier (het bevel) = Ge zult daardoor niet gebaat worden. De gezondheid wordt door overdaad geschaad. De officier wordt door de soldaten gehoorzaamd*. Toch voelt men hier in *gebaat* geholpen, vooruit gebracht, in *geschaad* benadeeld, in *gehoorzaamd* geëerbiedigd, met betrekking tot het bevel, opgevolgd, uitgevoerd, en zou dus de naam overgankelijk ww. niet ongepast zijn, minstens even gepast als bij *volgen*.

3. Daarentegen heeten *volgen*, *gelukwenschen* (feliciteeren) *danken*, *dienen*, *helpen*, *vloeken*, *naschreuwen*, *toejuichen* (luide eeren) e. d. die vroeger een meewerk. voorwerp bij zich hadden, op grond van het gebruik van den lijdenden vorm overgankelijk. Bij *volgen* voelt men even duidelijk als bij *gehoorzamen* het werkend optreden van het

voorwerp: *Ik volg u. — Gij gaat vooraf.* In figuurlijken zin: *Wij volgden den redenaar* is er ook nog wel een voorafgaan, maar *volgen* krijgt hier meer de beteekenis van *aandachtig aanhooren*. Bij de andere genoemde ww. voelt men een lijdend voorwerp en is de lijdende vorm natuurlijk. In: *Hij werd gelukgewenscht met zijn bevordering* komt het oorspronkelijk lijdend voorwerp, *geluk*, niet meer in 't bewustzijn. Hetzelfde geldt van de volgende uitdrukkingen, in figuurlijken zin genomen; *de hand boven het hoofd houden* (= beschermen); *in den nek zien* (= bedriegen); *lastig vallen* = hinderen; *in de rede vallen* = onderbreken, interrumpeeren. Een lijdende vorm als: *Die jongen is gauw op zijn teenen getrapt; gij moet eens op de vingers getikt worden; hij werd in den nek gezien* (bedrogen) is dus verklaarbaar; zelfs is begrijpelijk dat men zegt: *Dit plan werd den bodem ingeslagen*, want *den bodem inslaan* wekt gewoonlijk niets dan de voorstelling *verrijdelen, vernietigen*; aan een bodem, die ingeslagen wordt, denkt men niet meer. Strikt grammaticaal is de constructie natuurlijk niet.

4. Ook vele werkwoorden, die vroeger een oorzakelijk voorwerp hadden, hebben thans een lijdend voorwerp. De inwerking van het oorzak. voorw. op het onderwerp werd niet meer bewust, het passieve van het voorwerp trad meer en meer op den voorgrond, en dit werd versterkt door het gebruik van den lijdenden vorm; zoo werden *vergeten, begeeren, derven, verlangen* e. d. overgankelijk. 't Is juist of te verdedigen, dat iemand, *wijsmaken* voelende als *bedrieglijk meedeelen, kwijtraken* als *verliezen*, in zinnen als: *Ze maakten hem wat wijs; de jongen raakte zijn geld kwijt*, wat en zijn geld lijdend voorw., hem meew. voorw. noemt; al is dit niet strikt volgens de grammatica, die, zich houdend aan wat vroeger was, bij *wijs* (in letterlijken zin, hier is het ironisch) en bij *kwijt* e. d. (zie § 116) een oorzak. voorw. vermeldt, hem lijdend voorw. en wijs bepaling van gesteldheid zou heeten. Zie bl. 24. Opm.

5. Er zijn ook vele ww., die naar gelang van de beteekenis, nu eens overgankelijk, dan onovergankelijk genoemd moeten worden. Vergelijk b.v. *iets verlangen, naar iets of iemand verlangen; iemand vreezen, voor iemand vreezen; iemand* (Lijd. V.) *ontmoeten* (aantreffen) *en iemand* (Mw. V.) *ontmoeten* (tegenkomen). *Bij de laatste bevordering heeft de Minister den Kapitein X.* (Lijd. V.) *voorbijgegaan* (gepasseerd, overgeslagen). *Hij gaat mij* (Mw. V.) *en ik hem* (Mw. V.) *voorbij zonder groeten.* Zie bl. 106. 2. Opm.

5. Bij de onovergankelijke ww. komen vormen voor, welke men om de overeenkomst met die bij transitieve ww. schijnbaar lijdende vormen noemt. Ze bestaan uit het bijwoord van plaats *daar* (er) als looze, d. i. niets zeggende, plaatsbepaling, uit een persoonsvorm van *worden* of *zijn* en uit het verleden deelwoord van een intransitief ww. *Daar is geklopt. Er wordt gescheld.*

Opmerking. 1. Alleen bij die onoverg. ww. vindt men een schijnb. lijd. vorm, welke een beweging of het verkeeren in een toestand beteekenen. *Er wordt tegenwoordig meer gereisd dan vroeger. Er wordt te lang over die som gewerkt. Er wordt geslapen.* Niet: *Er wordt gegroeid, gestorven.*

2. In zinnen als: *Er is in voorzien, er is voor gezorgd* e. d. behoort er bij *in* of *voor*. Vergelijk: *Daarin is voorzien. Er is daarin voorzien.* Eerst ontbrak de looze plaatsbepaling.

3. De schijnbaar lijdende vormen zijn ontstaan in navolging van de echte lijdende vormen. In deze staat echter een lijdend onderwerp of moet er in gedacht worden. Vergelijk de volgende zinnen. a. *Het kind zingt een liedje. Een liedje wordt door het kind gezongen.* (Er wordt, enz.). b. *Iemand (men) zingt een liedje. Er wordt (door iemand) een liedje gezongen.* De bepaling met *door* laat men weg als nietszeggend. c. *Het kind zingt. Er wordt door het kind gezongen.* Evenals het lijd. voorw. in den bedrijvenden, ontbreekt het lijd. onderw. in den lijdenden vorm. d. *Iemand (men) zingt (Er zingt iemand). Er wordt (door iemand) gezongen.* In den lijdenden vorm ontbreekt zoowel het lijd. onderw. als de bepaling met *door*. Aldus is: *Er wordt geploegd, geschaafd, geschreven*, enz. de echt lijdende vorm van *Iemand ploegt (den akker), schaaft (een plank), schrijft (een brief)*. In navolging hiervan zegt men voor: *Er klopt, danst, loopt iemand*, of voor: *Ze kloppen, dansen, loopen*, enz. Er wordt geklopt, gedanst, geloopen.

Een andere verklaring is deze. *Worden* beteekende vroeger *geschieden*; b.v. *Daar wordt kloppen*. In deze beteekenis raakte *worden* in onbruik; bij zinnen als de genoemde dacht men aan *worden*, dat in den lijdenden vorm voorkomt en veranderde *kloppen*, enz. in *geklopt*.

§ 95. *Vervolg; de verdeling der werkwoorden van de tweede hoofdgroep (koppelwerkwoorden; hulpwerkwoorden).* I. Men verdeelt deze werkwoorden in:

1°. koppelwerkwoorden, de ww. die een openbaring van bestaan beteekenen in vereeniging met een naamwoordelijk deel van het gezegde (zie § 23).

2°. hulpwerkwoorden, de ww. die met een ander werkwoord, dat de openbaring van bestaan uitdrukt, het gezegde helpen vormen.

2. De koppelwerkwoorden drukken met het naamw. deel van het gezegde uit: 1°. het bezitten eener hoedanigheid of het verkeeren in een toestand: *dapper zijn, soldaat zijn, een flink soldaat zijn, blij zijn*; 2°. het veranderen van hoedanigheid of toestand: *groot worden, een groote jongen worden, ziek worden.*

Opmerking. Als een werkwoordelijke vorm dienst doet als naamw. deel van het gezegde, heeft men daarbij een koppelw. en geen

hulpww. *De man was stervende. De jongen bleef zitten* (= zittende). *Dat wordt vechten. Dat is loopen. In dit huis zijn drie kamers met geschilderde muren, twee kamers zijn behangen* (behangen is hier verleden deelwoord als bijvoegl. nw. gebruikt). *Als de koopman nog weer zoo'n verlies lijdt, is hij verloren.* Maar met echte deelwoorden heeft men te doen, en is is hulpwerkwoord in: *Zie zoo, de kamer is behangen; nu ruim ik op. Het mes is door mij zeker op de wandeling verloren.*

3. De koppelwerkwoorden beteekenen alle een manier van zijn. Als koppelww. doen gewoonlijk dienst: 1°. *zijn, blijven* (= voortdurend zijn), *schijnen, lijken, dunken, voorkomen* (= naar den uiterlijken indruk, of naar de gedachte zijn), *blijken* (= volgens de ervaring zijn), *heeten* (= in of van naam zijn: *hij heet geleerd; hij heet Jan*); 2°. *worden* (= toekomstig zijn). Ook volgende ww. komen als koppelww. voor. 1°. in de plaats van zijn: *staan* (bekend), *zitten* (verlegen), *vallen* (zwaar, licht), *beteekenen* (père beteekent vader); 2°. in de plaats van worden: *gaan* (dood, verloren), *raken* (handgemeen, in de war), *loopen* (leeg, vol), *stroomen* (leeg, vol).

Opmerking. 1. Al de genoemde ww. komen in een andere beteekenis ook als volledig gezegde voor. *Zijn* b.v. beteekent *bestaan* of *zich bevinden*. *Er zijn reuzen. Het boek is in de kast?* *Blijven* = *vertoeven* of *overblijven*. *Ik blijf hier drie dagen. Zeven van twaalf blijft vijf. Blijken* = *aan den dag komen*. *Zijn onschuld bleek*. Vergelijk nog: *God is, en God is liefde; De liefde blijft en De liefde blijft innig. De teekening wordt* (ontstaat) *en De teekening wordt mooi.*

2. De koppelww. dienen niet slechts om het naamw. deel van het gezegde aan het onderwerp te verbinden. Behalve door de eigenaardige kracht van den persoonsvorm — vergelijk: *De jongen is, was ziek. Hij zij ziek, gevaarlijk is zijn toestand niet. Wees flink* — onderscheidt ieder werkwoord zich door een eigen beteekenis; vergelijk: *De jongen is, blijkt, blijft, wordt, schijnt, heet ziek.*

3. Soms is het moeilijk uit te maken, of men met een koppelww. te doen heeft, of met een volledig gezegde en een bepaling. Dit laatste is het geval. als de oorspronkelijke beteekenis van het ww. duidelijk bewust wordt. Geen koppelww. dus hebben we in: *Het boek is er, maar gescheurd. Die jas zit, staat, valt goed. We zaten nauw. We staan pal voor de vrijheid.* Daarentegen heeft men wel koppelww. in: *Ik sta beschaamd, versted; ik zit verlegen; de zaak liep in de war* e. d. waar niet meer aan *staan, zitten, loopen* gedacht wordt. Ook iemand die loopt zegt: *ik zit verlegen.*

§ 96. *Vervolg; de verdecling der hulpwerkwoorden.* I. Men onderscheidt:

- 1°. hulpww. van tijd, nl. *hebben, zijn; zullen (gaan, komen te)*.
 2°. hulpww. van den lijdenden vorm: *worden, zijn*.
 3°. hulpww. van modaliteit: *mogen, laten, zullen, kunnen, moeten, willen, heeten, schijnen, lijken*.
 4°. factitieve hulpww.: *doen, laten. (Causale hulpww.)*
 5°. het algemeen omschrijvend hulpww. *doen*.

2. De hulpww. van tijd dienen om uit te drukken, **a.** dat de openbaring van bestaan plaats gehad heeft, afgelopen is, *Ik ben gevallen. We hebben gegeten*; **b.** dat de openbaring van bestaan op een toekomstig tijdstip plaats heeft. *Ik zal morgen schrijven. We gaan strakjes wandelen*.

Opmerking. 1. *Zullen* wordt gebruikt om iederen toekomstigen tijd uit te drukken; *gaan* wijst op een tijd, die dichtbij is, onmiddellijk volgt soms; *Kom, we gaan eten. Komen te* drukt een onverwachte gebeurtenis uit. *Het paard kwam te vallen. Als hij komt te sterven, is zijn gezin broodeloos*.

3. De hulpww. van den lijdenden vorm drukken uit, dat een zelfstandigheid haar bestaan openbaart door een handeling te ondergaan. *De lamp werd gevuld. De brug is vernieuwd*.

Opmerking. Achter de vormen met *zijn* kan men *geworden* denken. Er is echter eenig verschil. B.v. Met: *Die brief is al geschreven en verzonden*, wijst men vooral op den toestand waarin de brief is gekomen; met: *Die brief is al geschreven en verzonden geworden* vestigt men de aandacht op de handeling die verricht is. In § 23. *Opmerk.* werd reeds gewezen op de overeenkomst in vorm tusschen een onovergank. ww. met *zijn* en den lijdenden vorm van hetzelfde ww., overgank. gebruikt. *Verleden jaar is de hoeve door een noodlottig toeval afgebrand* (onoverg. ww.), *maar spoedig weer herbouwd* (lijd. vorm).

4. De hulpww. van modaliteit drukken uit, in welke verhouding, volgens de voorstelling van den spreker, de gedachte staat tot de werkelijkheid. Ze dienen:

1°. ter omschrijving van een persoonsvorm; *mogen, laten, zullen*.

2°. ter vervanging van een bijwoord of bijwoord. bepaling van modaliteit: *mogen, zullen, moeten, kunnen, willen, schijnen, lijken, heeten*.

Opmerking. 1°. **a.** Een wensch wordt uitgedrukt door *mogen* en *laten*: *Moge de hemel u zegenen* (Moge zegenen = zegene). *Laat de man bij mij aan huis komen* (laat komen = kome).

b. Evenzoo een mogelijkheid: *Jan moge (mag) gelijk hebben. Laat hij gelijk hebben* (moge, mag, laat hebben = hebbe).

- c. Een twijfel door *zullen*: *Zou hij komen?* (= komt hij of komt hij niet?)
- d. Een gebod door *zullen*, *moeten* en soms *kunnen*. *Gij zult niet stelen. Je zult je werk maken. Je moet luisteren. Je kunt vertrekken.* (zult stelen, werken = steel, werk; moet luisteren = luister; kunt vertrekken = vertrek, voor mijn part. Men lette op het verschil in beteekenis, of men *zullen* of *moeten*, of den volgenden infinitief met klem uitspreekt. In 't laatste geval heeft men eenvoudig een gebod: in het eerste drukt men nog een bedreiging uit.
- e. Een strijd met de werkelijkheid. *Ik zou dat gezegd hebben?* (zou hebben = heb niet). *Hadde ik geld, ik zoude u betalen* (= ik heb geen geld, ik betaal u niet).
- 2°. a. *Het zal geregend hebben* (= heeft waarschijnlijk geregend).
- b. *Dese man moet zeer rijk zijn* (= is naar men zegt, naar zijn levenswijze te oordeelen rijk).
- c. *Hij wil vermogend zijn* (wil zijn = is naar hij voorgeeft).
- d. *Uw broer kan te laat gekomen zijn* (kan zijn = is mogelijk).
- e. *Het huisje mag er nog wel staan* (mag staan = staat misschien).
- f. *De zon schijnt om de aarde te draaien* (schijnt te draaien = draait schijnbaar).
- g. *Hij blijkt ziek te zijn* (blijkt te zijn = is blijktbaar).
- h. *Hij heet op reis te zijn* (heet te zijn = is naar het voorgeven).

5. De factitieve hulpww. beteekenen het doen-verrichten eener handeling. *Je doet me schrikken. Hij liet ons lachen! De jongen liet zijn mes vallen. De knecht laat (doet) de paarden drinken.*

Opmerking. 1. Er zijn maar weinig voorbeelden, dat *doen* of *laten* + een infinitief, door één ww. vervangen kunnen worden; *laten* of *doen drinken* = *drenken*; *laten* of *doen liggen* = *leggen*. Zie § 196. 7.

2. In sommige grammatica's worden de factitieve niet als hulpww. genoemd, omdat hun eigen beteekenis nog te sterk uitkomt. M. i. is b.v. *laat drinken* één openbaring van bestaan van den knecht. Men ontleedt een dergelijken zin het best aldus: *De knecht onderwerp, laat drinken* gezegde, *de paarden* lijdend voorwerp van *laat drinken*, *water* lijdend voorwerp van *drinken*. — In *laten* of *doen lachen* (= aan 't lachen, lachende maken), *laten* of *doen schrikken* = *verschrikken*, *laten* of *doen vallen*, *loopen*, *gaan* enz. zijn *laten* en *doen* dus hulpww.

3. Bijna alle woorden, die als hulpww. dienst doen, komen ook als volledig gezegde voor, sommige in meer dan één beteekenis. *Zullen* is altijd hulpww. *Keesje heeft (bezit) geld. Ik heb niets te doen. Gij hebt te (moet) zwijgen. Moogt (hebt verlof) ge schaatsenrijden?* *Ik mag (houd van) die muziek niet. Kunnen* beteekent: in staat zijn tot, de vaardigheid hebben van; *doen* = handelen: *Hij doet in tabak*; of = werken, 't een of ander verrichten: *Wat doe je daar?* *Moeten* = genoodzaakt of verplicht zijn, een natuurlijke of een moreele noodzakelijkheid. *Alle menschen moeten sterven. De kinderen moeten hun ouders eeren; laten* = toelaten, nalaten (verzuimen).

4. *Kunnen*, *mogen*, *moeten*, *willen* worden bijna altijd door een

onbep. wijs gevolgd; alleen als ze de modaliteit uitdrukken, dus een persoonsvorm of een bijw. bepal. van modaliteit omschrijven, zijn ze hulpww. *Ik kan, wil, mag, moet schrijven* wordt ontleed als *ik leer schrijven; ik onderw., kan gez., schrijven* lijd. voorw.

5. Vergelijk nog de beteekenis en den dienst van *laten* in zinnen als: *Ik laat het kind loopen*. D. w. z. òf: *Ik zet het kind neer, en breng het er toe, dat het de voetjes verzet* (laat = hulpww.) òf: *Het kind loopt en ik neem het niet op* (laten = toelaten, dus volledig gez.). Op zich zelf is zoo'n zin duister. *Hij liet zijn broer de zaak vertellen* = 1. Hij liet toe, dat zijn broer de zaak vertelde. 2. Hij liet toe, dat men aan zijn broer de zaak vertelde. 3. Hij maakte, dat zijn broer de zaak vertelde. 4. Hij maakte, dat men aan zijn broer de zaak vertelde.

6. *Doen* heeft een algemeene beteekenis, duidt de openbaring van bestaan aan, maar noemt die niet. Als hulpww. omschrijft *doen* een directen werkw. vorm, vooral bij omgekeerde woordschikking: *Lezen doet hij niet* = hij leest niet; *Daarna zoo doet verlangen mijn vorstelijk gemoed* (Wilhelmus). Bij nieuwere dichters ook met rechte woordschikking: *Ik doe lachen* = ik lach. Vergelijk de elliptische antwoorden op de vragen naar 't gezegde. *Fan loopt. Wat doet Fan?* Antw. *loopen* = *hij doet loopen*.

§ 97. *Vervolg; schema van de verdeeling der werkwoorden.*

I. Werkwoorden, die op zich zelf een volledig gezegde vormen.

		Intransitieve werkwoorden.	Transitieve werkw.	
opersoonl. ww.	Subjectieve ww.	Objectieve werkwoorden.		
	<i>regenen</i>	zonder lijdend voorw.		met lijdend voorw.
<i>meeloopen (het loopt ons mee), ontbreken (het ontbreekt ons aan geld).</i>		<i>hongeren (mij hongert).</i>		
persoonl. ww. schijnbaar opersoonl.	<i>gebeuren</i>	<i>overkomen (het overkwam me, dat ...)</i>		<i>grieven (het grieft me, dat ...)</i>
	<i>liggen, loopen</i>	<i>gedenken, behagen, onderhandelen.</i>		<i>vinden, geven, beschuldigen.</i>
Reflexieve werkw.				
toe- vallig.	nood- zak.	eigenlijk	oneigenlijk	
		<i>s. vermeten</i>	<i>s. toeëigenen</i>	
		<i>s. wasschen</i>	<i>s. iets kopen.</i>	

II. Werkwoorden, die het gezegde helpen vormen.

1. Koppel-
werkw.*zijn, wezen,
schijnen, lijken,
voorkomen, dunken,**heeten, blijken,
(vallen, staan,
zitten, beteekenen).**worden (gaan,
raken, loopen,
stroomen).*2. Hulp-
werkwoorden.v. tijd
*hebben, zijn,
zullen (gaan
komen).*v. d. lijd.
vorm
*worden,
zijn.*v. modaliteit
*mogen, laten,
zullen, moeten,
kunnen, willen,
schijnen, lijken,
blijken.*factitieve
*doen,
laten.*algemeen
doen.

§ 98. 1. De bijwoorden zijn woorden, die kenmerken uitdrukken van datgene, wat niet als een zelfstandigheid wordt voorgesteld.

2. Ze doen altijd dienst als bepaling en wel bij een werkwoord, een bijvoegl. nw. of een ander bijwoord. *Mooi schrijven. Een heel aardig boek. Zeer mooi schrijven.* In § 41 zagen we, dat de bijwoorden tevens het zinsverband kunnen uitdrukken.

Opmerking. In uitdrukkingen als: *Een toe huis; De bakker hierachter. De kachel is uit. Ge zegt, ik doe dat nooit weer; maar vindt ge nooit niet te sterk? Ga van hier. Misschien is misschien,* heeft men woorden, die niet onder bovenstaande bepaling vallen. Men noemt ze gewoonlijk toch bijwoorden, omdat ze anders altijd als zoodanig voorkomen, maar voegt er bij: gebruikt als bijvoegl. bepaling, als naamw. deel van 't gezegde, als lijd. voorwerp, als onderwerp. Naar de betekenis zijn *toe* en *uit* inderdaad bijvoegl. nw.; in de volkstaal en in moderne werken vindt men als bij de bijvoegl. nw. vormverandering: *een nabije toren, een uite kachel*; er is niets tegen ze ook bijvoegl. nw. te noemen. — *Hierachter* en *nooit* zijn te verklaren als onvolledige zinnen: *de bakker, hierachter wonende; maar vindt ge, dat ge het nooit weer doen zult, niet te sterk.* — *Misschien is misschien* = ongeveer aan: Wat onzeker is, is onzeker. 't Eerste *misschien* krijgt dus de betekenis van een zelfstand. nw., het tweede van een bijvoegl. nw. — Over *hier* zie de opmerking 4 hieronder.

3. De bijwoorden worden verdeeld, in hoofdzaak als de bijwoord. bepalingen, in bijwoorden van:

1°. plaats: op, uit, in, onder, boven, langs, voorwaarts, zijdelings; hier, daar, waar, er, ergens, nergens, overal; herwaarts, derwaarts, henen, weg, voort, hierheen, enz.

2⁰. tijd: nu, eens, dan, toen, ooit, nooit, immer, nimmer, wanneer, daarna, gisteren, heden, morgen; terwijl, onder-tusschen, intusschen; mettertijd, eenmaal, andermaal; reeds, telkens, nog, dikwijls, soms, somtijds, menigmaal, dikwerf, enz.

Opmerking. 1. Gelijk de voornaamwoorden een zelfstandigheid, duiden de bijwoorden soms een plaats of tijd meer of minder nauwkeurig aan. *Hier, daar, ginds, nu, dan, toen* b.v. komen in dit opzicht met de aanwijz. vnw.; *waar, wanneer, hoeneer* met de vrag. vnw.; *er, ergens, nergens, overal, soms, eens, ooit, nooit, immer, nimmer* met de onbep. vnw. overeen.

2. *Er* kan, evenals *daar*, een bepaalde beteekenis hebben. *Kent ge Amsterdam, zijt ge er geweest?* — Onbepaald is het in: *Er wordt* (hier, ginds, overal) *gefietsd. Ik ben er* (= ik heb het gevonden). *Het is er geweest* (= op, verteerd). In zinnen als: *Ik zing er al van een ruiter koen*, is *er* een stopwoordje, dat gelijk *al* den zin afrondt.

3. *Eens* (ereis, eris) duidt zeer algemeen een tijd aan in 't verleden of in de toekomst. *Er was eens een koning. Eens slaat het uur der vergelding.* Een andere beteekenis heeft men in: *Dat is eens* (= één keer), *maar nooit weer*. Vergelijk *in eens, op eens*.

4. De overeenkomst van de bijwoorden met de voornw. verklaart, dat ze met een voorzetsel een bepaling kunnen uitmaken. Vergelijk: *tot hier* = tot deze plaats; *van daar* = van die plaats; *voor heden* = voor dezen dag; *tot toen* = tot dien tijd. Evenzoo bij de bijw. van hoeveelheid (zie 4⁰). *Hij houdt van veel* = van een groote hoeveelheid; *voor weinig* = voor een kleine som of hoeveelheid.

3⁰. hoedanigheid: snel, mooi, langzaam, enz.; gestrenge-lijk, beleefdelyk, voorzichtiglyk, zachtjes, stillekens; zus, zoo, hoe, enz.

* *Opmerking.* Tal van bijvoegl. nw. worden zonder eenige vormverandering als bijwoord gebruikt. De laatste voorbeelden zijn meest uitsluitend bijwoord. *Zus* en *zoo* hebben aanwijzende, *hoe* vragende kracht.

4⁰. hoeveelheid: veel, meer, weinig, min, minder, ge-noeg, voldoende.

5⁰. graad: zoo, hoe, zeer, even, veel, meer, minder, te, heel, bijna, schier; verbazend, ontzettend, buitengewoon, bij-zonder, hoogst, doodelyk, volslagen, zesmaal, driewerf, enz.

6⁰. oorzaak, of reden, of grond: hierdoor, daardoor, nergens door; — hierom, daarom, waarom; — dientengevolge, vandaar, vanhier, dies, dus, aldus, enz. Zie 4.

7⁰. middel: hiermede, daarmee, ergens mede, enz. Zie 4.

8⁰. doel: hiertoe, daartoe, waartoe, overal toe, enz. Zie 4.

9°. toegeving: desondanks, desniettemin, desniettemin.

10°. voorwaarde: desnoods, desgevorderd, desgevraagd, dan, zoo.

11°. beperking: dienaangaande; desbetreffend.

12°. modaliteit: ja, neen, wel, gewis, ongetwijfeld, noodzakelijk, zeker; en, geenszins, allesbehalve; wellicht, misschien, soms, waarschijnlijk, denklijk, oogenschijnlijk; immers, toch, enz.

Opmerking. *Nooit, nimmer, nergens* hebben een tweevoudige betekenis, die van plaats- of tijdbepaling en die van ontkenning.

13°. omstandigheid: vergeefs, slechts, gezamenlijk, alleen, maar, achtereenvolgens, mede (= ook, eveneens), weder.

14°. vergelijking (zie 3°) desgelijks; alzoo; zoo; aldus.

4. Bovendien onderscheidt men: de voornaamwoordelijke, en soms ook de voegwoordelijke bijwoorden.

De voornaamw. bijwoorden zijn bijwoorden. Ze bestaan uit een bijwoord van plaats (*hier, daar, waar, er, ergens, nergens, overal*) + een in bijwoord veranderd voorzetsel (zie § 99, Opmerk. 3); ze doen dienst van een uitdrukking bestaande uit een voorzetsel en een voornaamwoord.

Opmerking. 1. De met *hier, daar* en *waar* gevormde bijw. vnw. worden doorgaans aaneen, de andere altijd los geschreven.

2. De voornw. bijwoorden doen dienst van een voorzetsel en een:

1°. persoonl. vnw. *De jongen nam een stok en sloeg er mee (daarmee) = met hem.*

2°. bezittel. vnw. *De leeraar verklaarde de machine en de werking er van = hare werking; eigenlijk = de werking van haar, dus voorzetsel + persoonl. vnw.*

3°. aanwijz. vnw. *Dàt zijn lekkere appels. Geef me dàárvan wat ge missen kunt = van die.*

4°. bepalingaank. vnw. *Hierop (= op datgene) zult ge bij het onderwijs moeten letten, dat weinig en goed beter is dan veel en velerlei.*

5°. vrag. vnw. *Waarover (= over wat) spreekt ge?*

6°. betrekk. vnw. *Het boek, waarnaar (= naar hetwelk) ge gevraagd hebt, is er niet.*

7°. onbep. vnw. *Die man weet overal van = van alles. Hij denkt nergens aan = aan niets. Wat wil je met die lijn? Ik heb ze ergens voor nodig = voor het een of ander. — Men lette op de eigenaardige uitdrukkingen: *Hij liet me er in loopen. Het engagement is er door. Het zit er aan. De beklaagde is er van door.**

3. De voornw. bijwoorden dienen meestal om zaken aan te duiden;

in de gewone taal zien ze ook wel op personen. *Daar zijn goede spelers onder. Waar heb jij mee geloopen? Dat was de bruid, daar elk mee dansen wou.*

§ 99. 1. Voorzetsels zijn woorden, die de betrekking uitdrukken tusschen twee ongelijksoortige deelen van een enkelvoudigen zin, tusschen de bepaling en het bepaalde.

2. Een voorzetsel op zich zelf vormt geen zinsdeel; het maakt met een ander woord of een uitdrukking een bepaling uit.

3. Het woord of de uitdrukking waarmee het voorzetsel één bepaling vormt, heet de regeering van het voorzetsel.

4. Het voorzetsel wordt dus voornamelijk herkend aan den dienst in den zin: de uitdrukking van het verband tusschen de deelen van den enkelvoudigen zin. Tevens geeft het, door zijn bijzondere beteekenis, den aard te kennen van de betrekking tusschen de verbonden voorstellingen, en wel van zelfstandigheden, handelingen, hoedanigheden, toestanden. *De kat zit op den stoel, onder, bij, voor, naast, achter den stoel. — We zijn binnen, over, na een uur terug. — De tuin van buurman. — Een huis van hout. — De weg naar huis. — Een kind om te stelen. — Er is een tijd van komen, er is een tijd van gaan. Lust in lezen. Afkeer van werken. Handelen zonder nadenken. Die kleur lijkt op goud. Men hield hem voor verloren. Ik houd van, zuur. Barends was jong in ijver, grijs in kennis, vast van ziel, en zeeman in het hart.*

5. De meeste voorzetsels komen ook als bijwoord, sommige ook als voegwoord voor (zie § 101). Behalve de bovengenoemde voorzetsels heeft men o. a. nog: *behalve, behoudens, uitgezonderd, niettegenstaande, gedurende, staande* (de vergading), *hangende* (de beraadslagingen), *krachtens, namens, wegens; spijt, trots, luidens, nopens, volgens*; en de uitdrukkingen: *in weerwil van, ten spijt van, in spijt van, uit hoofde van, uit kracht van, ten gevolge van, naar huid van, ten behoeve van, enz.*

6. De plaats van het voorzetsel is vóór zijn regeering. *We liepen uit den tuin, over den straatweg, door het bosch.*

Opmerking. 1. In: *We liepen den tuin uit, den straatweg over, het bosch door* zijn den tuin, den straatweg, het bosch bepalingen van plaats, uit, over, door bijwoorden, die zich bij het werkwoord aansluiten; er is sprake van *uitloopen, overloopen, doorloopen*.

2. Vroeger stond het voorzetsel wel achter zijn regeering, zooals nog blijkt uit woorden als *diensvolgens, desniettegenstaande, deswege,*

dientengevolge. Ook thans voelt men nog weinig of geen verschil soms; b.v. in: *We gaan de kerk langs* en *we gaan langs de kerk*.

3. Wanneer een voorzetsel zijn regeering verliest, blijft het geen voorzetsel; het wordt bijwoord of staat zonder beteekenis in den zin. *De polder loopt onder water*. *De polder loopt onder*. *We gaan naar* — is geen zin meer, *naar* is nooit bijwoord (*naar* = akelig is een ander woord).

4. Een paar voorzetsels veranderen van vorm, als ze bijwoord worden: *met-mee*; *tot-toe*; *van-af*. *We gaan met u*; *we gaan mee*. *We duwen de deur tot het kozijn*; *we duwen de deur toe*. *De schipper steekt van wal*; *de schipper steekt af*. — *Met* is wel bijwoord als afkorting van *meteen* = terzelfdertijd; *ik deed de deur open*, *met kwam hij binnen*. In de voornaamw. bijwoorden vindt men altijd *mee*, *toe*; *hiermee*, *waartoe*, maar zoowel *van als af*; *hiervan-hieraf*; *overal van-overal af*; echter met verschil van beteekenis. *Spring daaraf* en *Wat weet gij daarvan*. *Hij weet overal van*. Soms hoort men nog als vroeger: *Hij weet overal af*, *weet gij daaraf*; meer echter: *wat weet gij daarvan af*, waar het werkwoord *afweten* is, evenals in: *Spring er van af* (van de tafel b.v.) *afspringen*.

5. De regeering van een voorzetsel kan zijn: 1°. een zelfstand. nw., met of zonder nadere bepalingen. *Het rijtuig van den burgemeester*. *Een gezicht op zee*.

2°. een bijvoegl. nw. (zie § 78). *Ik houd van zuur*.

3°. een zelfstandig voornw. of telwoord. *Een vriend van me*. *Een uit velen*. *Dat boek is voor dengene, die het best leest*.

4°. een onbepaalde wijs (zie § 139). *Hij denkt niet aan werken*. *Lezen zonder haperen*.

5°. een deelwoord (zie § 137, 138). *Wilt ge die visch gekookt of gebakken eten? Ik geef de voorkeur aan gekookt*.

6°. een bijwoord. *Ga van hier*. *Sedert gisteren*. *In eens*.

7°. een bijzin. *Ik vergezel u tot ... waar de weg zich splitst* (= tot het scheidingspunt). *Ik vertrouw op ... wat ge gezegd hebt* (= op uw woorden). *Een handboek voor ... wie zich met de hoenderteelt bezig houdt* (= voor hoenderfokkers). Men onderscheide deze zinnen wel van die, waarin het voorzetsel bij een bepaling in den bijzin behoort. *Weet ... met wien ge spreekt*. Vergelijk nog: *Hij gaat om met ... wie(n) ik niet vertrouw*. *Hij vertelde ons ... tot waar hij dien dag gereisd had*. *Ik weet de heele zaak van ... wie er bij betrokken zijn*. *Ik weet ... van wie(n) gij de zaak gehoord hebt*.

8°. een uitdrukking, bestaande uit een voorzetsel en zijn regeering. *Ze vervolgden me tot in mijn woning*. *Men haalde de brandkast van onder het puin te voorschijn*. Soms is een der voorzetsels vrijwel overbodig. *Hij droeg het pak boven op zijn hoofd*. *De jongen viel van uit het raam*.

In zinnen als: *Hij liep tot de deur toe met me mee* dienen de bijwoorden *toe* en *mee* om de uitdrukking te versterken; evenzo *af* in: *Hij sprong van het dak af*. Nooit zegt men: *tot toe de deur*, *met mee mij*; zoo is ook *van af* niet grammaticaal juist. Men ziet echter

vaak: *Bloezes van af f. 1.*—; *Van af den hoek tot het derde huis. Van af heden groote uitverkoop.* Het gebruik is bezig *van af* te wettigen.

§ 100. *Vervolg; beteekenis en gebruik van sommige voorzetsels.* 1. Evenals de andere woorden zou men ook de voorzetsels kunnen indeelen naar hun bijzondere beteekenis; ze geven te kennen een betrekking van plaats (in, op, uit, tot, achter, enz., enz.), van tijd (in, op, uit, tot, na, enz.) van doel (om, voor, tot), van oorzaak of reden (door, van, wegens, enz.), van middel (met, door), van bezit (van, aan), van toegeving (trots, spijt, in weerswil van), van beperking (behalve, behoudens, enz.). Hetzelfde voorzetsel dient echter om verschillende betrekkingen uit te drukken.

2. Voor het juist begrijpen der taal is het noodig zich rekenschap te geven van de verschillende beteekenissen van een voorzetsel; doorgaans ontwikkelden de andere zich uit die van de plaatselijke betrekking, waarbij, zooals uit de voorbeelden blijkt, sprake kan zijn van een rust of een beweging op een plaats, en van een beweging naar een plaats. Het zou te veel ruimte innemen, zoo we alle voorzetsels gingen bespreken. Hier volgen er enkele als voorbeeld.

1. **Aan** beteekent **A.** een raking van twee voorwerpen bij rust of bij beweging. *De lijn raakt aan den cirkel. Nederland ligt, grenst aan de Noordzee. De jongen loopt aan den waterkant heen en weer. We kloppen, trekken aan de deur. Hand aan hand gaan; schouder aan schouder staan; twee aan twee. Bouwen aan een kerk; graven aan een kanaal. Wat veranderen aan een opstel.*

B. een raking tengevolge van een beweging. *Ik hang de schilderij aan den wand. De schipper roeide aan wal. Kom niet aan de kachel. Ik spijker een bordje aan de deur. Men bouwt een vleugel aan het huis. Schoenen passen aan den voet. Ik geef het boek aan je broer.*

C. een onmiddellijke nabijheid, een richting naar iets heen, zonder dat aanraking behoeft te volgen. *Ik sta aan de deur. Ik woon aan de poort. Ik kom aan de deur. Wij zitten, zetten ons aan (de) tafel. Aan iemands voeten knielen. Aan het hof verkeeren.*

Opmerking. 1. In figuurlijken zin is er aanraking bij *denken, gelooven, twijfelen, passen, betamen; gedachtig, indachtig zijn; bezig,*

aan den gang, aan het werk zijn, blijven. Evenzoo in: *De beurt is aan u; het staat aan u, ligt aan hem. Dag aan dag; boek aan boek uitlezen,* enz.

2. *Aan een touw pluizen* beteekent, dat de handeling maar een deel van 't voorwerp betreft; zonder *aan* wil de uitdrukking zeggen, dat het geheele voorwerp aan de handeling is onderworpen. Vergelijk: *(aan) een kerk bouwen, (aan) een wond krabben, (aan) een kies trekken, (aan) een opstel (iets) verbeteren; (aan) iets denken.*

Men vergelijkte nog: *Hoe lang hebt ge aan en Hoe lang hebt ge over uw opstel gewerkt?* Bij *aan* bedoelt men doorgaans den tijd, gebruikt voor een deel van den arbeid, bij *over* den tijd, aan de voltooiing besteed. *Ze hebben nu een jaar aan en Ze hebben drie jaar over dat kanaal gegraven.*

Iemand gelooven = hem voor waarheidlievend houden; *iets gelooven* = het voor waar houden. *In iemand, in iets gelooven* = met heel zijn ziel vertrouwen stellen in iemand, in iets. *Aan iemand, aan iets gelooven* = het bestaan erkennen.

Iets denken = het meenen; *over iets denken* = het overwegen, het van verschillende kanten bekijken. *Aan iets denken* = het in zijn gedachten hebben of houden.

3. De aanraking van een voorwerp kan terugwerking veroorzaken. *Aan* drukt een betrekking van oorzaak uit bij: *zich bezeeren, zich kwetsen, zich branden* enz. *aan iets; ziek zijn, lijden, bezwijken aan iets;* in figuurlijken zin ook: *zich stooten, zich storen, zich ergeren, zich bezondigen aan iets; het mankeert, ontbreekt, mangelt iemand aan iets; vreugde, verdriet beleven aan iemand, of iets; mank gaan aan iets.* Evenzoo bij *kennen, herkennen, zien, hooren, bespeuren, bemerken.* Men kent den boom *aan* zijn vruchten. Ik bemerkte zijn verlegenheid *aan* zijn kleur.

4. *Aan* wijst op de zelfstandigheid waarbij men iets waarneemt. Zoo zegt men ook: *We zagen geen vruchten aan den boom. Ik ontdekte niets vreemds aan hem. Ik vind er niets aan. Die vogel is wit aan zijn kop. De stok is krom aan het boveinde. De berg is kaal aan den top. Aan* is hier gelijk *ten opzichte van;* evenzoo in de uitdrukkingen *rijk aan geld, arm aan vreugde, gebrek aan moed, lijden aan het hart, blind aan een oog, lam aan één voet.* (Het rijk zijn, lijden enz. geldt maar weer een deel).

5. In figuurlijken zin drukt *aan* (zie B) een verbinding uit in: *Iemand aan zich verbinden, verplichten. Geloof slaan, hechten, wennen aan iemand of iets. Zich aan iemand vermaagschappen.* Evenzoo bij de werkwoorden, die het komen of brengen in een nieuwen toestand beteekenen. *(Iets) aan stukken breken, snijden, vallen; aan het muiten slaan, aan het werk gaan, beginnen; aan den drank raken;* en de uitdrukkingen: *een gulden aan centen, honderd gulden aan papier.*

In sommige gevallen zegt men ook *tot: tot gruis* (gruzelementen) *vallen, tot stof wederkeeren;* of *in: in stukken scheuren, snijden; in dubbeltjes wisselen.*

6. Uit de beteekenis aanraking na beweging is het gebruik van *aan* te verklaren ter omschrijving van het meewerkend voorwerp b.v. bij: *geven, reiken, zenden, antwoorden, gebieden; behagen, gelukken, aangenaam zijn; leed zijn*; eigenaardig ook bij *ontwringen, ontnemen, ontstelen* e. d. waar de raking verbroken wordt en men *van*, dat een scheiding beteekent, zou verwachten. *Aan* omschrijft het meewerk. voorwerp niet in uitdrukkingen als: *Het been doet mij zeer, het hoofd loopt me om, de boer kooft zijn zoon een nieuwe pet, de zaak was u voordeelig.*

7. In figuurlijke beteekenis **C** vindt men *aan* b.v. in *geplaatst, benoemd zijn aan de H. B. School; aan iemand roepen, schellen; een commies aan het postkantoor, een beambte aan het hof; behoefte aan kleding; lust, trek, zin aan (ook in) iets.*

Men vergelijkte: *iemand roepen, telegrafeeren en aan iemand (iets) roepen, telegrafeeren, schrijven.*

8. Zelden drukt *aan* een betrekking van tijd uit. *Morgen aan den dag zal ik hem schrijven. Eens, aan den avond van mijn leven.*

2. **Achter** geeft de plaats aan die van den spreker of van een andere zelfstandigheid is afgekeerd. *De tuin ligt achter het huis. De jongen loopt achter de schutting heen en weer. Hij verschool zich achter de krant. De straat achter de kerk.*

Opmerking. 1. In figuurlijken zin vindt men *achter* in: *Hij verborg zijn ware bedoeling achter schoone woorden. Daar zit, steekt iets achter. Ik ben er achter. Hij zit achter slot en grendel. Achter het net visschen. Hij heeft ze achter de mouwen. Iemand achter de vodden zitten.*

2. Vroeger beteekende *achter* ook een tijd. Nog zegt men: *dagen, weken achtereen, achter elkander.* Maar niet meer: *den eenen dag achter den anderen.*

3. Een oude beteekenis vindt men in *achterwege*. Vroeger had men b.v. *gaan achter lande, achter velde, achter woude* = door het land, het veld, enz. heen. In: *achterwege blijven, laten, houden*, staat *achterwege* in figuurlijken zin; wat *achterwege* is, komt niet thuis, verschijnt niet, gebeurt niet.

3. **Behalve** is letterlijk *bij zijde*; het komt in twee beteekenissen voor en wel in **a.** die van: *ongerekend* (boven en behalve, buiten) en **b.** die van: met terzijdestelling van, *uitgezonderd*. In beteekenis **a.** leidt het een bepaling van omstandigheid in; in de tweede een bepaling van beperking. *Behalve Maandag is er ook Dinsdag vacantie. Behalve vele huizen in de stad bezit hij ook nog boerderijen. — Het kantoor is iederen dag geopend behalve op Zon- en feestdagen. Al dit land behoort mij, behalve die boerderij.*

Opmerking. Niet altijd kan men *behalve* voorzetsel noemen. In de tweede beteekenis is het dikwijls voegwoord. Zeker is het voegwoord in zinnen als: *Allen vertrokken behalve ik. Niemand sprak een woord behalve (= dan) zij. Geen is machtig behalve (= dan) God.*

4. **Beneden** beteekent „lager geplaatst dan”, doorgaans zóó, dat er geen aanraking bestaat. *De kamer ligt beneden den beganen weg. Beneden de oppervlakte der zee. Tiel ligt beneden Nijmegen.*

Opmerking. In figuurlijken zin staat *beneden* in: *Beneden den wind = aan den kant waarheen de wind waait. Beneden de twaalf jaar. Tarra beneden het honderd. Minderen beneden den rang van onderofficier. Dat is beneden de verwachting, beneden critiek, beneden u, beneden uwe waardigheid.* Het wordt meestal vervangen door *onder*. Als bijw. komt het meer voor. *Ik woon beneden. Hier beneden is het niet. Kom beneden.*

5. **Boven**, de tegenstelling van *beneden*, beteekent „hooger geplaatst dan”, bijna altijd zóó, dat er geen aanraking is. *Hij woont boven een slager. De kamer boven de keuken. De zon stijgt boven de kim. Boven Amsterdamsch peil. Alkmaar ligt boven Haarlem.*

Opmerking. In figuurlijken zin staat *boven* in: *Boven den wind. Boven de jaren. Tarra boven 't honderd. Boven den rang van korporaal. Dat is boven mijn lof, vermogen, begrip, niet boven bedenking. — Wonder boven wonder, baas boven baas. Iemand boven het hoofd groeien; boven de wet staan. Boven (= behalve) kost en inwoning verdient de knecht f 100 's jaars. Soms is boven = op; men zegt ook bovenop. Men lei de planken boven elkaar. Bovenop den berg.*

6. **Binnen** beteekent een plaats in een ruimte, die naar alle zijden begrensd is; geheel er in. *Ze waren veilig binnen de stad, binnen de muren. Hij komt niet meer binnen mijn huis. We kwamen binnen de grenzen.*

Opmerking. In figuurlijken zin vindt men: *Dit valt binnen mijn bereik. Men moet de macht der kroon niet binnen te enge grenzen sluiten.* Dikwijls wordt *binnen* vervangen door *in*. In tijdsbepalingen is er echter verschil in beteekenis. *Hij maakte het opstel in drie uren = drie uren waren noodig; binnen drie uren = in minder dan drie uur.*

7. **Buiten**, de tegenstelling van *binnen*, beteekent een plaats aan gene zijde van de grenzen eener bepaalde ruimte, geheel er uit. *De kippen waren buiten het hok. We wandelen buiten de stad. Hij keek buiten het raam. Ze sprongen buiten boord. Iemand buiten de deur sluiten.*

Opmerking. Figuurlijk staat buiten in: *Buiten den huiselijken kring. Buiten het bereik van iemand blijven. Buiten schot blijven. Iemand buiten een zaak houden. Buiten zijn boekje gaan. Buiten dienst, adem, staat zijn. Buiten westen, kennis, zich zelf zijn. Buiten de wet staan.*

Buiten (= behalve). *Hij verdient een gulden buiten den kost. Dat was buiten den waard* (= zonder) *gerekend. Evenals behalve krijgt buiten* soms de beteekenis van een voegwoord: *Niemand wist het, buiten* (= dan) *zijn moeder.* — Als men *buiten* door *uit* vervangt, verandert doorgaans de beteekenis; zie *uit*.

8. **Bij** beteekent: A. een rust of een beweging in den naasten omtrek van een voorwerp. *Bij het vuur zitten. Bij iemand wonen, dienen, vertoeven. Iets bij de hand hebben of houden. Iets bij zich dragen. Iets bij iemand zoeken. De slag bij Waterloo. Het huis bij de brug.*

B. een beweging naar een voorwerp; het drukt meer de nadering dan het bereiken uit. *Kunt ge bij de bovenste plank? We kwamen bij de stad. Een dokter bij een zieke halen.*

C. door middel van, met behulp van, door: *Iets verkoopen bij de el, het glas, het pond. Iemand bij den arm vasthouden, grijpen; bij den naam noemen, roepen.*

In tijdsbepalingen beteekent *bij a.* gedurende of tijdens: *Bij nacht reizen. Bij leven en welzijn. Bij de verkiezing. Er is haast bij het werk.*

b. korten tijd voor: *'t Is bij zevenen. Hij woont hier bij de vijf jaar.*

c. door, of ook de wijze waarop: *Bij den dag leven; Bij beurten optreden. Bij de maand huur betalen.*

Opmerking. Figuurlijk vindt men *bij* (A.) in: *zich verdedigen, zich beklagen bij iemand. Iets vergelijken bij iets anders. Zweren bij iemand* (= als in tegenwoordigheid van). *Bij zich zelf iets overleggen* (= in eigen tegenwoordigheid alleen). *Bij een partij behooren. Bij zijn gevoelen blijven. Bij zijn verstand zijn.*

(B). *Iemand bij het gerecht aanbrengen. Bij het onderwijs, bij het paardvolk gaan. Muziek maken bij woorden. Bij zijn bewustzijn, bij zich zelf komen.* — (C). *Schade, voordeel hebben bij iets. Bij nader inzien. Bij de wet regelen. Bij iemand leeren. Bij monde. Bij eede. Bij toeval. Bij tooverslag. Bij de gratie Gods. De mensch zal bij brood alleen niet leven.* — Vroeger vond men in den lijdenden vorm *bij* in plaats van *door*: *Geprikt bij* = gedrukt door. *Het kwaad bij mij gedaan, ondervonden.* Soms drukt *bij* een onderstelling of voorwaarde uit: *Bij mooi weer gaan we uit rijden. Bij leven en welzijn hopen we u het volgend jaar weer te zien.*

9. **Door** beteekent A. een beweging, waarbij een ruimte in een of meer richtingen gesneden wordt; de beweging kan binnen de grenzen der ruimte blijven: *We wandelen door den tuin, zwerven door het bosch, dansen door de zaal*, of ze overschrijdt de grenzen. *De spijker gaat door het hout. De rivier stroomt door de stad. We kijken door het raam.* Vandaar de dubbele beteekenis van *door een land reizen, wandelen enz.*; vergelijk: *We wandelden eenige dagen door den achterhoek*, en *We wandelden door den achterhoek naar Overijsel*. B. door middel van: *Door dezen brief geef ik u kennis van de zaak. Hij kwam door studie tot kennis. Door zijn volharding slaagde hij.* C. een oorzaak: *Door zijn ziekte kon hij niet komen.* In den lijdenden vorm is *door* gewoon: *Hij werd door een wesp gestoken. Het voorstel is door de meerderheid verworpen.*

Opmerking. Uit de voorstelling van het gaan in alle richtingen volgt die van verwarring en vermenging. *Ze liepen door elkander. Ze mengden meel door de poederchocolade.* — Uit de waarneming van verschillende zaken *door elkaar* ontstaat de voorstelling van het gemiddelde. *Die appels kosten 5 cts door elkaar. Door de bank, door den band* = gemiddeld, gewoonlijk. In andere figuurlijke beteekenis vindt men o.a. nog: *Iets door de vingers zien. Het is me door het hoofd gegaan. Dat is een streep door de rekening. Met iemand door dik en door dun gaan. Door een examen komen.*

Bij een tijdbepaling staat *door* zelden. *Door de week zie ik hem zelden. Door alle eeuwen klinkt zijn roem.* Het staat meestal achter de bepaling en wordt dan bijwoord, aangezien het niet meer alleen een betrekking uitdrukt, maar de kracht van bepaling verkrijgt. Vergelijk: *Hij werkt de geheele week* en *Hij werkt de geheele week door* = ten einde. *De lamp brandde den geheelen nacht door.* Evenzoo bij plaatsbepalingen. *We liepen door het bosch* en *We liepen het bosch door* (in één of meer richtingen ten einde).

10. **In** beteekent A. een rust of een beweging binnen de grenzen eener ruimte, of B. een beweging tengevolge waarvan iets binnen de grenzen eener ruimte komt. A. *Wonen in een huis. Wandelen in een tuin. Lezen in een boek. Pijn in de keel. Paling in gelei.* B. *In huis gaan. Een steen in het water werpen. In den spiegel kijken.* Verwant is *binnen*; *in* wekt echter niet altijd de voorstelling van geheel, volkomen, aan alle zijden door de ruimte besloten zijn. Vergelijk: *Er zit een spijker in en binnen het hout. De vijand drong in en binnen het land. Ik steek de naald in het spek. De naald zit binnen (binnenin) het spek.*

Soms heeft *in* de beteekenis van *binnen*. *De boter zit in het vat, de kiem in het ei*. Een plaats aan de grenzen ligt echter nog wel *in Nederland*, niet *binnen Nederland*. Iemand staande *in* de deuropening, is niet *binnen het huis*.

Een tijdelijke betrekking drukt *in* uit in: *In het jaar 1904. In mijn jeugd. Hij komt eenmaal in de week. In een oogenblik was hij klaar. Hij is al in de vijftig.*

Opmerking. Anders dan bij woorden als huis, school, kerk, stad, e. d. drukt men het binnengaan, de beweging van buiten naar binnen, bij plaats- en landnamen uit door *naar*. *Hij gaat in huis, in den tuin, maar naar Parijs, naar Frankrijk*. Evenzoo is: *Hij wandelt in den tuin* = binnen de grenzen van den tuin. Het binnendringen drukt men uit door het bijwoord: *Hij trekt Frankrijk, Parijs in. Hij wandelt den tuin in.*

In figuurlijken zin vindt men o. a. de uitdrukkingen: *Iets in 't hoofd hebben, in het schild voeren; in angst, in blijdschap verkeerden; in voor- en tegenspoed, in zwang zijn; in Gods wil berusten. Bekwaam zijn, uitmunten in een vak* (binnen de grenzen van een vak); hier drukt in dus een beperking uit, evenals in: *Vaardigheid in het lezen; handelen in tabak*. Een bepaling van hoedanigheid vinden we in: *Iets zeggen of doen: in haast, in ernst, in vertrouwen, in 't geheim*; een bepaling van middel in: *Honderd gulden hebben in goud, in papier, in silver; in gelijkenissen spreken; in olievert schilderen; beleeftheid bestaat niet in vleierij* (is niet begrepen, niet vervat in vleierij). — Een verandering van toestand wordt uitgedrukt in: *In den handel gaan, sneeuw in water veranderen, de liefde verkeerde in haat, in verlegenheid geraken; een werk in deelen, in stukken verdeelen, slaan*. Hier heeft men de beteekenis B. evenals in: *Iets valt in het oog. Iemand in de rede vallen, iets in bewaring geven; iemand in 't verderf storten, enz.*

11. **Met** drukt uit A. een samengaan, een vereenigdzijn. *Een huis met een tuin. Een stoel met een leuning. De ketting verbindt het schip met den wal. De brug verbindt den eenen oever der rivier met den anderen. Met iemand wandelen, eten.* Een bijzondere beteekenis is die van kenmerk: *Een bloem met vijf bloembladen. Een man met grijs haar. Een stad met honderd poorten. Een man met een helder verstand.*

B. een middel: *met een mes snijden, met zand bestrooien, met geld betalen, met de el uitmeten.*

In tijdsbepalingen beteekent *met* de gelijktijdigheid: *Met het aanbreken van den dag gingen we op reis. Met klokslag van twaalven. Met de jaren wijzer worden.*

Opmerking. Uit de voorstelling *verbinding* ontwikkelt zich die van wederkeerigheid. *Ze wandelen, spreken, onderhandelen, enz. met elkaar.* Twee voorwerpen zijn verbonden *met elkaar.* *Met iemand strijden, twisten, een verbintenis aangaan; bekend, verwant zijn met iemand. Iets verwisselen met iets anders.*

Een bepaling van beperking vindt men in: *trouwen met huwelijksche voorwaarden, toestemmen met zeker voorbehoud;* een bepaling van omstandigheid, die immers ook een begeleiding uitdrukt, in: *met levensgevaar iemand redden; iemand met tegenzin, met genoegen ontvangen;* deze laatste vb. zijn ook bepaling van hoedanigheid te noemen, evenals: *met winst, met verlies iets verkoopen, met open armen iemand ontvangen, met smart iets vernemen, enz.*

In figuurlijken zin vindt men de beteekenis B. in: *met ijver arbeiden, met alle macht naar iets streven, zich met iets verrijken, met iets beginnen, ophouden.* Evenzoo in: *met iets of iemand spotten, schertsen, begaan zijn, moeite hebben.* Hier denkt men echter meer aan de oorzaak dan aan het middel; de persoon of de zaak is tevens het voorwerp van den spot, het medelijden, enz. *Tevreden zijn met iets = niet meer eischen, het voldoende vinden.* Zie *over.*

12. **Na** beteekent een opvolging in den tijd, dus „later dan.”
Na Paschen. Na (verloop van) een jaar. Na iemand komen. Na de kerk. Na den eten. Het eene schip zeilde twee dagen na het andere uit.

Opmerking. Bij uitdrukkingen als: *de een na den ander* denkt men aan een reeks. *Het eene schip na het andere zeilde uit.* Hier zou men ook aan een volgorde in plaatsing kunnen denken en *achter* kunnen gebruiken, evenals in *na zich sleepen = achter zich aansleepen.* Vergelijk: *Ik kom achter u en ik kom na u.*

In dialect zegt men *na* voor *naar*. Als voorzetsel geeft *na* thans geen plaats meer te kennen; wel vindt men soms *nabij*: *Nabij de stad, nabij mijn woning.* In: *na bij de stad* met den klemtoon op *na*, is dit een bijwoord; vergelijk: *dicht bij de stad, ver van de stad, het ligt me na aan het hart.*

13. **Naar** beteekent een richting, een doel; een plaats, die men wil bereiken. *Dit huis ligt naar het Westen. De rivier loopt naar het Oosten. Naar huis gaan. Naar Engeland varen. Naar iets de hand uitstrekken, grijpen, visschen, haken. Het loopt naar acht uur.*

Opmerking. In figuurlijken zin zegt men: *Naar iets verlangen, streven, wenschen, vragen, zoeken; begeerig, nieuwsgierig zijn.* — Uit de beteekenis van *gericht op* ontwikkelde zich die van *volgens, overeenkomstig;* zoo in de uitdrukkingen: *zich schikken naar het gebruik; naar zijn geweten handelen, naar iemand aarden, naar de*

natuur teekenen, naar het Fransch vertalen; smaken, ruiken, zweemen naar iets; naar verkiezing, naar wensch. Dat is naar onze munt zes gulden. Een bepaling van beperking vindt men in: Zwak, sterk, gezond, enz. naar het lichaam, naar den geest (naar = ten opzichte van, volgens).

14. **Naast** beteekent een plaats aan de zijde van een zelfstandigheid. *Hij staat, woont naast mij, naast de deur. Ze loopen naast elkaar.* Zinverwant zijn *neven(s)* of *neffens*, die echter weinig gebruikt worden.

Opmerking. In figuurlijken zin beteekent *naast* hetzelfde als *behalve*: *Naast God heb ik u mijn redding te danken.*

15. **Om** beteekent A. een plaatsing in rust of een beweging in een kring ten opzichte van een of ander voorwerp. *Zitten, staan, liggen om het vuur. Iets plaatsen, schikken om de tafel. Loopen, varen, rijden om de stad. Hij draagt een riem om het lijf. De reis om de wereld. Iemand om den hals vallen.* — Niet altijd is de kring gesloten: *Hij deed drie stappen om de tafel. Ze stonden in een halven cirkel om het standbeeld. De wind raast om den toren. Hij keek om een hoekje. Om de Zuid varen.*

B. een doel: *Strijden, spelen, bidden, moete doen om iets. Om hulp zenden, uitgaan. Om brood bedelen. Een bede om hulp. De strijd om Rome.*

C. een ruil of verwisseling: *dienen om loon; veel om iets geven; drie om een cent; 't is lood om oud ijzer; leer om leer; oog om oog; 't is alles om niet.*

D. omstreeks, ten naaste bij: *Om de dertig man (om ende bij) zijn bedankt. Er is nog om de dertig el.*

De beteekenis D. vindt men ook in tijdbepalingen: *om den middag, om Paschen; om negen uur.* (Dikwijls vat men deze uitdrukkingen op als: *te negen uur* = precies negen uur). Om kan ook een afwisseling beteekenen: *Om de twee uur, om den anderen dag, om de beurt, beurt om beurt.*

Opmerking. Voor een infinitief staat *om te*. *We eten om te leven. Om kort te gaan. Bestemd, geschikt zijn om afgeleverd te worden.* Om te drukt dan niet alleen een doel, maar ook een gevolg uit: *Hij keek om' er bang van te worden, of een gevolgtrekking: Hij is oud genoeg om voor zich zelf te zorgen;* een voorwaarde, tevens modale bepaling: *Hij is, om zoo te zeggen altijd alleen* (= als ik het zoo zeggen mag); een omstandigheid: *Hij kwam te zes uur, om reeds te acht uur weer te vertrekken;* een bijvoeglijke bepaling: *Een kind om*

te stelen; Hij is geen man om mee te spotten; een naamw. deel van het gezegde: *Het is om te lachen.*

Eigenaardige uitdrukkingen zijn: *Om den drommel niet, om de weerga niet*, e. d. waar *om* + *niet* trots beteekent, d. i. een vergeefsche oorzaak. Vroeger duidde *om* op adressen de bestemming uit (*om* = voor). *Omme den heer J. D. van den Aanzet.*

Bij *raken, komen, helpen, brengen* vindt men *om* in de beteekenis van *zonder*. Dit *om* heeft volgens het Woordenboek niets met het andere *om* te maken. *Om het leven komen. Iemand om hals brengen.*

16. **Onder** beteekent A. een rust of beweging op een plaats beneden een andere, zoowel met, als zonder aanraking. *De man zit, loopt onder de poort. De plaat onder de kachel. De kast onder de trap. Het land staat onder water. Iets verbergen onder de tafel. Er is niets nieuws onder de zonne.*

B. de nabijheid van een (doorgaans hooger gelegen) plaats. *Het dorp ligt onder Leiden. Het leger kwam tot onder de muren der stad. Onder den wal liggen.*

C. tusschen, te midden van: *Hij begaf zich onder het volk. Meel mengen, roeren onder de suiker. Onder elkaar. Hij munt uit onder alle leerlingen. Vondel neemt de eerste plaats in onder onze dichters.*

In tijdbepalingen is *onder* = gedurende, ten tijde van. *Onder Lodewijk XIV. Onder de Republiek. Onder het storten van tranen afscheid nemen. Onder het lezen. Onder de les. Onderweg.*

Opmerking. *Het water loopt onder den grond. Het kind kruipt onder de tafel* e. d. zinnen hebben tweërlei beteekenis: Het kind is er al en kruipt heen en weer, of het gaat er kruipend onder.

Figuurlijk vindt men de beteek. A bij bepalingen van hoeveelheid: *Hij verkoopt die dingen niet onder den gulden, onder het dozijn. Hij is nog onder de zestien jaar* (zie *beneden*); een afhankelijkheid, bescherming, wordt uitgedrukt in: *Het leger staat onder (bevel van) den koning. Leven onder den sceptor van een vorst. Onder den duim, onder de plak zitten. Onder de hoede zijn van iemand. Iemand onder curatele stellen. Onder den invloed van iemand of iets zijn. Onder een planeet geboren zijn.* De afhankelijkheid wordt een voorwaarde in: *Onder voorwaarde, beding, voorbehoud, belofte. Onder het voorrecht van boedelbeschrijving een erfenis aanvaarden.*

De voorstelling *onder* wekt die van *verborgen zijn*. *Onder de hand, onder de roos iets vertellen. Iets onder de leden hebben. Onder het masker van vriendschap. Onder voorwendsel. Iets niet onder zich houden, laten.* Ook die van *vorm*: *Iets onder woorden brengen, onder den naam van Graaf van Falkenstein reizen.*

Een *oorzaak* wordt uitgedrukt in: *Onder iets gebukt gaan, zwoegen, bezwijken*. De beteekenis B. vindt men nog in: *Onder iemands bereik komen. Onder schot komen. Onder de oogen van iemand komen, iets doen. Iemand iets onder de aandacht, onder de oogen, onder het oog brengen*.

17. **Op** beteekent A. een rust of een beweging boven en gesteund door een voorwerp, zoo dat er aanraking is; B. een beweging waardoor de oppervlakte of het toppunt van een voorwerp bereikt wordt, een richting. A. *Op zijn beenen staan. Op een stoel zitten. Op het dek van een schip loopen. Op stroom liggen. Op een zandbank zitten. Op de schouders dragen. Op een plein wonen. Op het platteland. Op stal staan.*

B. *Op een ladder klimmen. Op de tafel springen. Op den grond vallen. Een stempel drukken op iets. Een paard op den hals kloppen. Iemand op het hoofd slaan, op de vingers tikken.*

In tijdbepalingen drukt *op* uit: den tijd, waarin iets zich bevindt. *Op den achtsten dag. Op Zondag. Op twaalfjarigen leeftijd. Op het laatst. Op 't oogenblik*. Soms ook den tijd, die zeer nabij is: *'t Is op klokslag van twaalfen. Ik zal je op 't oogenblik helpen. Hij komt op (hooge) jaren. Op den eten komen.*

Opmerking. Voor *op* staat ook *bovenop*: *Bovenop de tafel zitten, klimmen. Bovenop een duin klauteren.*

Figuurlijk vindt men *op* in: A. *Op school, op een kantoor zijn. Op heete kolen zitten. Iets op het hart hebben. Iets zwart op wit hebben. Op iets bijten, knabbelen. Op iets gesteld zijn. Iemand op zijn zijde hebben. Op 52° Noorderbreedte*. B. *Geld op de spaarbank brengen. Op hetzelfde aanbeeld slaan. Iemand op het spoor komen. Alle gekheid op een stokje. Teekenen op een lijst. Zijn zinnen zetten op iets. Op touw zetten. Op wachtgeld stellen. Iemand op de hoogte brengen. Iets op muziek zetten. Iets op prijs stellen. Een op de tien.*

Een richting wordt uitgedrukt in: *Op iets schieten, mikken, aanleggen, zich toeleggen op iets. Wijzen, uitzien, kijken op iets*. Vandaar ook een volgorde, als in: *Uitloopen op iets. Volgen op iemand. Op regen volgt zonneschijn. Ramp op ramp. Slag op Slag. Op het eerste teeken. Antwoorden op een vraag*. Of een wijze: *Op die wijze. Op zijn Hollandsch. Op den loop zijn, gaan. Op hol gaan*. Of: *op = volgens. Op verzoek. Op vereerend verlangen*. Een doel vinden we in: *Azen, loeren, uitgaan op iets; Acht geven, letten, peinzen, denken, zinspelen op iets. Iemand noodigen op een partij. Zich beroepen op de wet. Invloed hebben op iemand of iets. De wet op het lager onderwijs. Een gedicht op den winter*. Een *oorzaak* in: *steunen, hopen, vertrouwen, zich beroemen, trotsch, ijdel zijn op iets of iemand. Zweren op iets. De vogels leven, teren op den boer. Op zwart zaad leven, zitten.*

18. **Over** drukt uit A. een rust of een beweging op de oppervlakte van een voorwerp, een verspreiding, zoo, dat er op alle of vele punten aanraking is. *Het kleed ligt over de tafel. De muts zit, de haren hangen over de ooren. De sneeuw ligt over het veld. Over den vloer kruipen. Over de brug loopen. Een kleed over de tafel spreiden. Het water stroomt over de velden.* Dikwijls komt daarbij de voorstelling dat de bovenste zelfstandigheid zich verder uitstrekt dan de onderste. B. een rust of beweging boven een voorwerp, zonder aanraking, de grenzen van wat onder is, voorbij. *Een onweer hangt over de stad (vergelijk boven). Over een sloot springen. Een ballon drijft over (boven) de stad. Over Parijs naar Londen reizen. Iets over het dak werpen. Over den drempel stappen.* Vandaar C. aan gene zijde, voorbij, tegenover. *Hij woont over de rivier, een kerk, schuins over ons. Hij is over de grenzen.*

In tijdbepalingen beteekent *over* boven, meer dan, later dan: *Hij is over het jaar. Het is over vijven. De rekening staat al over het jaar.* Men lette op: *Over (= na) een maand zal ik u betalen. Over twee jaar kom ik terug. Over dag (= bij dag) ziet men hem nooit.*

Opmerking. Figuurlijk vindt men A. in: *Hij steekt over de ooren in de schuld. Heerschen, waken, gebieden over een volk. Het opzicht houden over een werk. Hij heeft iets vreemds over zich.* — B. in: *Den staf over iemand breken. Iets over zijn kant laten gaan. Welke dokter gaat er over den zieke?* — C. in: *Het boek kost over de tien gulden. Het pak weegt over de vijf kilo.* Een oorzaak beteekent *over* in: *Over een steen vallen, struikelen. Over iemands woorden vallen. Denken, spreken, beraadslagen, oordeelen, schrijven, twisten, treuren, zich ergeren, zich schamen; boos (tevreden, ongeduldig) zijn over iemand of iets.*

19. **Tegen** beteekent A. een aanraking in rust, of een aanraking na een beweging naar een voorwerp. *Tegen* wekt daarbij de voorstelling van steun of van weerstand, aansluiting. *De jas hangt tegen den wand. De ladder staat tegen den gevel. Tegen den muur leunen. Tegen iets aanloopen, aanstooten. Tegen stroom inwaren.*

B. een richting alleen: *Zich tegen het Oosten keeren. Het huis ligt tegen het Noorden gewend (tegen = naar).* Evenzoo in tijdbepalingen. *Tegen negen uur. Tegen 1 Januari. Tegen het einde der vergadering.*

Opmerking. In figuurlijken zin doet tegen vooral denken aan vijandschap: *Zich tegen iemand of iets verzetten, strijden, uitvaren; schrijven. Onvriendelijk, lomp, wreed zijn tegen iemand. Iets tegen iemand hebben. Een middel tegen de koorts. Iets is tegen de wet. Tegen wil en dank. Tegen verwachting.* Bij gelijke kracht wordt de weerstand opgeheven, het eene weegt tegen het andere op; vandaar: *Tegen iemand opgewassen zijn, bestand zijn. Iets tegen matigen prijs verkoopen. Hij is een kind tegen zijn broer. Een tegen drie wedden. Twee dingen tegen elkaar houden (= vergelijken). Tegen iemand spreken = of tot (tegen) iemand iets zeggen, of = iemand groeten.* Hier heeft tegen de betekenis B. evenals in: *Zich tegen (= tegenover) iemand beroemen op iets. Laat niets tegen hem merken.*

Evenals tegen beduidt jegens een richting. Het komt alleen in on-eigenlijken zin voor en drukt bijna altijd een vriendschappelijke gezindheid uit. *Liefde, achting, eerbied gevoelen, toonen, jegens iemand. Lief, goed, beleefd, dankbaar zijn jegens iemand. De plichten jegens God.* Soms echter: *Haat, wrok jegens iemand koesteren;* en ook: *Beleefd, aardig tegen iemand zijn.*

20. **Tot** drukt uit A. de beweging naar een doel, dat bereikt wordt, de grens eener beweging; B. alleen de richting naar een doel, een strekking. *Ik liep, reisde, kwam, fictste tot Goes. Ik wendde me tot den burgemeester. Van huis tot huis. Van mond tot mond.*

Een tijdgrens beteekent tot in: *Tot 1 Januari.* (= meest tot aan, soms tot en met). *Van dag tot dag. Tot hiertoe. Tot dusver.*

In figuurlijken zin heeft men o. a.: *Tot een deugniet opgroeien. Tot armoede geraken, vervallen. Van haver tot gort. Iets tot gruzelementen slaan. Tot deeg kneden. Iemand benoemen tot officier; maken, aanstellen, kiezen, bevorderen tot een waardigheid.* De betekenis B. vinden we in: *Zich richten, spreken, bidden tot iemand. Dienen, deugen, uitnoodigen, aansporen, opwekken tot iets. Bekwaam, geschikt, geneigd, gereed zijn tot het een of ander. De neiging, lust, zin, trek tot snoepen.*

De grens der beweging kan ook uitgedrukt zijn door een bepaling die reeds met een voorzetsel begint: *tot aan den muur, tot aan den 14den.* Aan drukt hier uit, dat de grens werkelijk bereikt, geraakt wordt, maar is vrij wel overbodig. Iets anders is dit in: *tot bij den muur, tot voor de deur, tot op het dak, tot in den tuin,* e. d.; daar brengt het tweede voorzetsel een groot verschil in de betekenis der uitdrukking, men vergelijke: *tot den muur,* enz. Vroeger beteekende tot ook een rust op een plaats; *Hij woont tot Amsterdam,* zei men, nu te. *Tot en te zijn* ook naar de vorming verwant; *tot = to te* de verduubeling van te.

21. **Te** beduidt A. een richting naar een plaats, een doel, doorgaans zoo, dat dit bereikt wordt. *Te bed gaan, brengen.*

Te velde trekken. Ten grave dalen. Ter markt, ter kerke gaan.
 B. een rust of beweging op een plaats: *Wonen, verblijven, leven te Amsterdam. Te staat in beide beteekenissen in tal van vaste uitdrukkingen, in letterlijken en figuurlijken zin.*

In tijdbepalingen beteekent het een rust: *te zes uren, te eeniger tijd, toen ter tijd; ten tijde, ten dage.*

Opmerking. Voorbeelden van vaste uitdrukkingen zijn: *Te gronde gaan, te niet doen, ter harte nemen, te hulp komen; geschikt, genegen zijn te helpen (tot hulp); te uwer eere, verjaring; ten opzichte, ten dienste, ter opluistering, enz. Te land, ter zee, te water, te paard, te voet, ter been, ten huize, ter plaatse; tevreden, te moede, enz.*

Eigenaardig is het gebruik van *te* voor infinitieven. Ook daar heeft het soms een der genoemde beteekenissen. *Ik denk te gaan. Hij kwam te vallen (A). Hij zit te slapen, loopt te zingen (B).* Soms heeft de vorm met *te* een bijzondere betekenis; vergelijk. *Oom kwam thuis sterven. Oom kwam te sterven. — Het bevel was gehoorzamen. Het bevel was te gehoorzamen.* Vaak echter heeft *te* geen betekenis en beslist het gebruik alleen, of de infinitief met of zonder *te* moet staan; het taalgevoel geeft gewoonlijk voldoende waarschuwing (zie § 139). *Wandelen is gezond. Wandelen langs het strand is te Scheveningen schering en inslag. Langs het strand (te) wandelen is heerlijk in den zomer. Het is heerlijk in den zomer langs het strand te wandelen.*

22. **Tusschen** beteekent: in de ruimte van het eene voorwerp tot het andere, in het midden van, aan weerskanten besloten in; soms met, soms zonder aanraking. *Hij zat tusschen mijn broer en mij. Roermond ligt tusschen Venlo en Maastricht. Het land tusschen Maas en Waal. Tusschen Keulen en Parijs ligt de weg naar Rome. Tusschen de muren blijven. Hij stond tusschen (onder) de menigte. Tusschen den vijand en ons lag de rivier. Iets tusschen duim en wijsvinger vasthouden.* Evenzoo in tijdbepalingen: *Tusschen elf en twaalf uur. Tusschen licht en donker.*

Opmerking. *Tusschen* beteekent zoowel een afstand en een verschil, een scheiding, als een verbinding, ook in figuurlijken zin: *De vrede en de oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland. Het onderscheid tusschen twee dingen. Er is niets tusschen ons (geen twist of geen afspraak). Een gevecht, een overeenkomst tusschen twee partijen. Het blijft tusschen ons. Zweven tusschen dood en leven. Dobberen tusschen hoop en vrees. Tusschen twee vuren geraken. Tusschen de regels doorlezen.*

23. **Uit** beteekent een beweging die binnenin een ruimte begint en dan over de grenzen gaat. *Uit de stad gaan, uit het*

water opstijgen, iets uit de kast krijgen, iemand uit het land bannen; uit de school komen, uit een glas drinken, uit het raam vallen. Het is de tegenstelling van *in*, als dit woord een beweging naar binnen beteekent.

Opmerking. Figuurlijk zegt men: *Uit het veld geslagen zijn; voor iemand uit den weg gaan; zich iets uit het hoofd zetten, iets uit het oog verliezen; iemand uit den slaaf wekken, uit den droom helpen, uit een gevaar redden, iets raakt uit de mode.*

Uit beteekent den oorsprong in: *Uit brave ouders geboren zijn, uit een oud geslacht stammen; de stof in: iets scheppen, maken, vervaardigen uit een grondstof; water bestaat uit waterstof en zuurstof; een bewegreden of grond in: Uit zwakheid, uit angst, uit erkentelijkheid, uit onverschilligheid iets doen; iets blijkt uit een brief; iets staven, bewijzen, weten uit de geschiedenis; een middel of wijze: Uit twee monden praten, uit al zijn macht schreeuwen, uit de hand verkoopen, uit het hoofd kennen, leeren; een doel in: Uit eten gaan, uit werken gaan; iemand uit eten vragen.*

In tijdbepalingen geeft *uit* ook de afkomst te kennen: *Schrijvers uit de 19de eeuw. Een boek uit het jaar 80. — Hij is uit den tijd = hij is gestorven.*

24. **Van** beduidt een scheiding, een beweging beginnende aan een voorwerp, dat verlaten wordt. *Van huis gaan, komen. Van het paard springen, vallen.* Daarentegen denkt men aan een lange verbinding, waarbij *van* het beginpunt aangeeft in: *Van het begin tot het eind. Van het hoofd tot de voeten. De weg van Parijs tot Brussel.*

Ook in tijdbepalingen drukt *van* het aanvangspunt uit. *Een boek van 't jaar 1830; Hij is van 't jaar 48. Van ouds. Van (sedert) den 24sten tot den 30sten. In van daag, van avond, van de week, van nacht, van mijn leven heeft van zijn beteekenis verloren; (heden, deze week, (heel) mijn leven).* Een hoedanigheid staat uitgedrukt in: *Een kind van een jaar, van een maand.* In tal van gevallen omschrijft *van* den tweeden naamval.

Opmerking. In figuurlijken zin staat *van* in: *Het loopt van stapel. De oogen van iets afwenden. De hand van iemand afrekken. Het gaat goed van de hand. Van een ziekte genezen. Afzien van een plan. Iemand berooven, bevrijden, redden, zuiveren van iets. Wars, afkeerig, los, vrij zijn van het een of ander. Iets gaat van hand tot hand, van mond tot mond. Van de wieg tot het graf.*

Van beteekent een deel in: *een tak van een boom, een stuk van een koek; de stof in: een ring van goud, een huis van papier, een som van duizend gulden, een bibliotheek van 200 deelen; de afkomst in:*

de zonen van Jacob, de werken van Vondel; iets van iemand koopen, ontvangen, hooren, leeren; een bezit: het huis van den heer; de kroon van den vorst; een vriend van me; een hoedanigheid: een man van eer, van karakter, van geld; een zaak van gewicht, van smaak, van belang; een leven van onrust; de rang van kapitein; een stuk van 100 meter; een lief patroontje van een kraagje; een beest, een duivel van een kerel, van een vent; een oorzaak: Iemand kennen van aanzien; iets weten van hooren zeggen; Van zijn ouders iets erven; Leven van den wind, van den handel. Dansen van blijdschap, sterven van honger; beven van koude, van toorn. Moe van het wandelen. Bleek van inspanning. In den lijdenden vorm vond men vroeger van in plaats van door: Hij werd van de schare met gejuich begroet. Hij werd van zijn besten vriend verraden. Een bepaling van beperking staat in: Schoon van gelaat; goed van hart, groot van stuk, onbesproken van gedrag, timmerman van zijn ambacht zijn.

Eigenaardig beteekent: *Van achteren, van voren, van ter zijde (iets zien) een hoedanigheid.*

25. **Voor** beteekent A. dat een zijde van een voorwerp naar een ander voorwerp is toegekeerd, in de eerste plaats met betrekking tot het gelaat des sprekers. *Onverwachts stond mijn neef voor me. De boom staat voor de deur. Hij liep voor me. Voor een vergadering spreken. Voor het gerecht komen.*

B. een oorzaak of reden: *Vreezen, sidderen, zich schamen vluchten, waarschuwen voor iemand of iets (voor = tegenover). Iemand beloonen, prijzen, bestraffen, beboeten, dankbaar zijn voor iets (voor = wegens).*

C. ten voordeele van, ten opzichte van: *Strijden, in de bres springen, borg staan, bidden, waken; goed, voordeelig, slecht, schadelijk, belangrijk zijn voor iemand of iets.*

In: *Voor iemand optreden, in dienst gaan. Iets ruilen, koopen voor geld; Hij eet voor twee. Dienen voor loon is voor = in de plaats van, in ruiling met.*

D. een doel. *Een middel voor (tegen) de koorts. Vergif voor ratten. Een doos voor een hoed. Een boek voor de jeugd. Gekeurd worden voor den dienst. Deugen voor iets. Bestemd zijn voor Indië.*

In tijdbepalingen beteekent *voor*: 1°. voorafgaande aan: *Voor 1 Januari; voor den winter; voor de 18de eeuw; voor zijn komst.* 2°. ten behoeve van: *Leeftocht voor een maand. Ondersteuning voor den winter.* 3°. Voor wat betreft: *Voor heden, voor van daag is het genoeg. Hij is voor veertien daag op reis.*

Opmerking. In figuurlijken zin zegt men: *Iets staat voor de deur. Iets ligt voor de hand. Voor de rechtbank iets verklaren. Voor iemand den hoed afnemen. God voor oogen houden. Voor God en de menschen schuldig zijn.* — In beteekenis B. is er soms tweeërlei opvatting mogelijk. *Ik vrees, ben bang voor dien jongen* kan zijn: *ik ben bang, doordat ik me door hem bedreigd voel, en ook: doordat ik voel, dat hij gevaar loopt.* Een bepaling van beperking (= ten opzichte van) vindt men in: *Voor zijn leeftijd is hij nog kras. Voor mij is dat boek te hoog, te duur, duur genoeg. Ik voor mij vind het goed.* Een ruiling wordt nog uitgedrukt in: *Zij wonnen voor lauwen leed. Iemand voor een vreemdeling houden, aanzien. Scherts voor ernst opnemen. Het weinigje voor lief nemen. Zich voor iemand anders uitgeven. Iemand voor zijn meerdere erkennen.*

§ 101. I. *Voegwoorden* zijn woorden, die de betrekking te kennen geven tusschen: twee zinnen, of tusschen twee gelijksoortige zinsdeelen van een enkelvoudigen zin.

2. Men verdeelt ze in twee hoofdgroepen. 1°. *Onder-schikkende* voegwoorden, die de betrekking uitdrukken tusschen een bijzin en zijn hoofdzin; het voegwoord staat aan het hoofd van den bijzin. 2°. *Nevenschikkende* voegwoorden, die de betrekking uitdrukken tusschen de leden van een veelvoudig zinsdeel, of tusschen twee hoofdzinnen, of tusschen twee gelijksoortige bijzinnen.

3. Het voegwoord wordt in hoofdzaak herkend aan den dienst in den zin, dien van verbinding. Het drukt echter door-gaans ook den aard der verbinding uit. Dit is de beteekenis van het voegwoord, naar welke het in soorten verdeeld wordt.

4. *Echte* voegwoorden noemt men die, welke uitsluitend als voegwoord voorkomen, nl. *en, of, noch, want, als.** De meeste voegwoorden zijn ontstaan uit andere woorden en komen nog als zoodanig voor.

5. De nadere verdeeling van het voegwoord komt in hoofdzaak overeen met die van het zinsverband. Bij de beschouwing van den samengestellten zin, vindt men de opmerkingen omtrent het gebruik en de beteekenis der verschillende voegwoorden. Hier bepalen we ons tot een overzicht van den woordvoorraad.

Opmerking. 1. In § 39—42 zagen we, dat het zinsverband ook door andere woorden kan worden uitgedrukt. In den enkelvoudigen zin dienen de voegwoorden alleen bij nevenschikking, bij de verbinding van veelvoudige zinsdeelen. De voorzetsels drukken daar de onder-schikking uit.

In den samengestelden zin dienen de voegwoorden bij onder- en bij nevenschikking; maar het zinsverband wordt ook uitgedrukt door voornaamwoorden, bijwoorden en een soort van woorden, die tusschen de bijwoorden en de voegwoorden staan, maar door beteekenis en dienst toch meest tot de voegwoorden behooren.

2. Met de voornaamwoorden zal men zich wel niet vergissen; ze zijn zinsdeelen en duiden zelfstandigheden aan. In de beslissing tusschen voegwoord, bijwoord en bijwoordelijk voegwoord zijn de grammatica's het niet altijd eens. We geven daarom nog eens de volgende kenmerken, ook zoo men wil, voor de bijwoord. voegw.

a. het voegwoord, het bijwoord, het bijwoordelijk voegwoord drukken alle drie het zinsverband uit.

b. het voegwoord is geen zinsdeel en niet verplaatsbaar.

„ bijwoord „ wel „ „ wel „

„ bijwoord. voegw. „ geen „ „ wel „

Het taalgevoel moet beslissen, of men in een woord nog een bepaling herkent of niet. De een voelt het zus, de ander zoo. Vandaar het verschil in meening aangaande woorden als: *bovendien*, *integendeel* e. d. en bij het ondersch. zinsverband aangaande *hoe*, *waar* e. d. Zie § 162, 175.

3. Soms spreekt men ook van *voegwoordelijke bijwoorden*, als men te kennen wil geven, dat een woord, schoon in hoofdzaak dienende ter verbinding, toch ook nog meer of minder sterk, den indruk maakt van een bepaling b.v. *bovendien*, *daarentegen*, *desniettenstaande*, e. d. tegenover *toch*, *echter*, *evenwel* e. d. als bijwoord. voegwoorden.

§ 102. *Vervolg; schema van de nadere verdeling van de voegwoorden.*

A. Nevenschikkend.

1. Aaneenschakelend.

a. *zuiver aaneensch.*: en.

b. *uitsluitend aaneensch.*: noch; noch-noch.

c. *versterkend aaneensch.*: én, alsmede; ja; (de bijw. voegw.) zelfs; ook; nog; bovendien; daarenboven; buitendien; daarbij; de voegw. uitdrukkingen: zoowel — als; niet alleen (enkel, slechts) — maar ook.

2. Tegenstellend.

a. *zuiver tegenst.*: maar; (het bijw. voegw.) daarentegen.

b. *plaatsvervangend tegenst.*: maar; doch; (het bijw. voegw.) integendeel.

c. *beperkend tegenst.*: maar; doch; edoch; dan; (de bijw. voegw.) toch; niettemin; des(al)niettemin; desniet-

B. Onderschikkend.

1. *Omstandigheid uitdrukk.* terwijl; daar.

behalve dat, laat staan dat, daar gelaten dat.

terwijl, daar,

in plaats dat.

2. *Toegevend*: ofschoon; schoon; of (ook); of (al); al; hoewel; alhoewel; hoezeer; niettegenstaande;

tegenstaande; echter; evenwel; nochtans; ondertusschen; intusschen; althans; ten minste.

d. *scheidend tegenst.*: of; of-of; hetzij-hetzij; hetzij-of; dan (dan wel).

3. Redengevend.

a. *grondaanduid.*: want; (de bijw. voegw.) immers; toch; namelijk.

b. *redengevend*: (in engeren zin) want; (het bijw. voegw.) namelijk.

c. *oorzaakaanduidend*: want; (het bijw. voegw.) namelijk.

d. *gevolguitdrukkend*.

a. gevolg van een oorzaak (niet door voegw. uitgedrukt).

b. gevolg van een reden (de bijw. voegw.) dus; dies; des; deswege.

e. *gevolgtrekkingaand.* (de bijw. voegw.) diensvolgens; bijgevolg; derhalve; alzoo; dus; dan (ook).

f. *doeluitdrukkend*: want; (het bijw. voegw.) namelijk.

4. *Verklarend*: of; als; zooals; te weten; (de bijw. voegw.) namelijk; bijvoorbeeld.

(5. *Vergelijkend nevensch.*, niet door voegw. uitgedrukt).

in weerwil dat; trots dat; spijt, ondanks dat, (hetzij-hetzij).

3. Beperkend.

a. (afzondering), zonder dat.

b. (modaliteit) in zoover (als); voor zoover (als); voor zooveel (als).

c. (uitzondering) behalve dat; uit gezonderd dat; uitgenomen dat.

4. Redengevend.

a. daar; aangezien; nu; naardien; alzoo; uithoofde dat; nademaal; vermits; overmits (mits); dat.

b. omdat; dat; dewijl; wijl; daar; nu.

c. doordien; doordat.

d.

a. waardoor; vandaar dat; zoodat; dat (dan).

b. waarom; weshalve.

e. zoodat; dat; vandaar dat; weshalve.

f. *Doeluitdrukkend*: opdat; dat; ten einde.

5. *Plaatsbepalend*: waar; werwaarts; waarheen; vanwaar; totwaar.

6. *Tijdbepalend*: toen; als; wanneer; wen; voor (dat); alvorens (dat); eer (dat); tot (dat); vandat; sinds (dat); sedert (dat); nadat; nu; terwijl; wijl; daar; zoodra (als); zoolang (als); zooras (als); al; (of).

7. *Voorwaardelijk*: als; wanneer; waar; indien; bijaldien; mits; ingeval; zoo; tenzij; tenware; of; gesteld dat; ondersteld dat; aangenomen dat.

8. *Modaal* (zie boven 3 b. en 9.

9. *Vergelijkend*: als; dan; zooals; zoo; gelijk; alsof; of; naar.

10. *Verhoudinguitdrukkend*: naarmate (dat); naargelang (dat); naar (dat); alnaar (dat).

11. *Grammaticsch verbindend*: dat; of; (hoe).

§ 103. **I.** *De tusschenwerpsels* zijn spraakgeluiden, welke dienst doen als klanknabootsing, als gevoelsuiting of als onvolkomen gedachte-uiting. Zie § 6. 7° en § 29.

2. Het aantal tusschenwerpsels is zeer groot. Allerlei geluiden worden op soms nog verschillende manieren nagebootst; b.v. de dierengeluiden; het geluid van de klok, den storm, den spoor-trein, enz.

3. Hetzelfde tusschenwerpsel heeft, op verschillenden toon uitgesproken, vaak een zeer veranderlijke beteekenis. Vergelijk: *o, zoo, he, ach.*

Opmerking. 1. Tot de meest bekende tusschenwerpsels behooren de uitdrukking van pijn: au, ai, aai, oei, oef.

smart: helaas, wee, o wee, ach, och.

vreugde: ha, hoezee, hoera, hei, heisa.

bevrediging: zoo; ei, ei-ei, haha.

wensch: ach, toe, eilieve.

afkeer: foei, bah, ajakkes.

twijfel: hm; hm-hm; hè? zóó; kom!

verwondering: hé! ei! kijk!

roep: hei, hola, ho, pst!

aansporing: hup, bravo, sa, tsa.

2. Behalve de eigenlijke tusschenwerpsels gebruikt men ook andere woorden, uitdrukkingen, ja geheele zinnen als zoodanig; daartoe behooren ook de vloeken en de stopwoorden. B.v. *zoo; kom-aan; wel-wel; verbazend; sapperloot; waratje; wel heeremijntijd; kijk-eris-aan.*

§ 104. **B.** *De buigingsvormen; beteekenis en dienst. Buigbare en onbuigbare woorden.* **I.** De bijwoorden (zie echter § 106. Opmerk. 2), de voorzetsels, de voegwoorden en de tusschenwerpsels komen altijd in denzelfden vorm voor. Men noemt ze onbuigbare woorden.

2. De zelfstandige en de bijvoeglijke nw., de voornaamwoorden, de lidwoorden, de telwoorden en de werkwoorden heeten buigbare woorden; ze nemen verschillende vormen aan, die verschil in dienst als zinsdeel, en verschil in beteekenis uitdrukken.

§ 105. *Verbuiging en vervoeging.* **I.** De vormverandering van het werkwoord noemt men zijn vervoeging. Bij de andere woordsoorten spreekt men van verbuiging; vervoeging en verbuiging samen heeten wel buiging.

2. Een werkwoord vervoegen, een zelfstandig nw., bijvoeglijk nw., voornaamw., lidwoord, telwoord verbuigen, beteekent: in

geregelde volgorde al de vormen opnoemen, die dat woord in den zin kan aannemen naar gelang van den dienst en de wijziging in de beteekenis.

Opmerking. De wijziging in de beteekenis is niet van dien aard, dat er een nieuw woord ontstaat; de hoofdbeteekenis blijft dezelfde; b.v. *Ik loop, ik liep; gij loopt, gij liept; een mes, twee messen.* Anders heeft men geen buiging meer, maar afleiding; *loop-looper; bloed-bloedig.*

§ 106. *Soorten van buigingsvormen.* Bij de vervoeging der werkwoorden onderscheidt men: persoon, getal, tijd, wijs; en bij de overgankelijke ww. nog geslacht (lijd. en bedrijv. vorm). Bij de verbuiging der overige woorden: getal, geslacht, naamval, en bij de bijvoeglijke nw. nog de trappen van hoedanigheid.

Opmerking. 1. Deze woorden zijn alle afkortingen van persoonsvormen, getalsvormen, naamvals vormen, enz.

2. Trappen van vergelijking vindt men ook bij vele bijwoorden. Men rekent ze niet tot de verbuiging. Immers de trappen van hoedanigheid zijn een eigenaardige vormverandering, waarbij sterker afwijking in de beteekenis uitgedrukt wordt dan bij de andere vormen; zoo zelfs dat sommigen er meer een afleiding in zien. *Jan is nog al vrij in zijn uitdrukkingen; zijn broer is echter nog veel vrijer* (d. w. z. ± brutaal).

§ 107. *Verschil in verbuiging bij de zelfstandige en de bijvoeglijke woorden.* De zelfstandige nw. en de andere zelfstandige woorden (zelfstandige voornw., zelfstandig gebruikte telwoorden en bijvoegl. nw.) hebben een eigen verbuiging; d. w. z. hun vorm wordt bepaald door hun eigen dienst en beteekenis in den zin. *primaire buiging*

De bijvoeglijke nw. en de andere bijvoeglijke woorden (bijvoeglijke voornw., telwoorden, lidwoorden, als bijvoeglijke bepaling gebruikte deelwoorden) hebben geen eigen verbuiging; hun vormverandering wordt bepaald door die van het zelfstandig nw., waarbij ze als bepaling staan. *Secundaire buiging.*

§ 108. *Het getal bij de zelfstandige naamwoorden.* 1. Bij de meeste zelfstandige nw. onderscheidt men twee getalsvormen; een vorm die uitdrukt, dat er één zelfstandigheid bedoeld wordt, het enkelvoud; een vorm, die uitdrukt dat er meer dan een zelfstandigheid bedoeld wordt, het meervoud (zie § 18).

2. Het gebruik van deze vormen hangt dus geheel af van de beteekenis. Vandaar dat er zelfst. nw. zijn die alleen in het enkelvoud, andere die alleen in het meervoud voorkomen.

3. Alleen in het enkelvoud komen voor:

1°. de namen van zelfstandigheden waarvan er maar één bestaat: *heelal, onderwereld, hel, zuiden, aarde, evenaar.*

2°. de echte eigennamen: *Amsterdam; Frankrijk; Jan, Vondel; De Rijn; enz.*

3°. de echte stofnamen: *Hij handelt in kaas, boter, azijn. Goud, zand, kost, spijs; enz.*

4°. de verzamelnamen, die een onbegrensde hoeveelheid beteekenen: *geld, vee, kroost, loover, loof, huisraad, gedierte, gevogelte.*

5°. de namen van werkingen, hoedanigheden, toestanden, als ze een algemeene beteekenis hebben: *gejuich, geloof, geschreeuw; loof, gang, bedrog; verdriet, smart, vreugde, honger, tevredenheid, schoonheid; het veranderen, het spreken; verandering, spraak, enz.*

6°. het woord *gelaat.*

Opmerking. 1. Wordt een eigenaam of stofnaam tot soortnaam, dan is een meervoud mogelijk: *De Bourbons; de Jannen; de Cicero's; twee Jan Steen's; twee houten, hoofdijzers, kazen, steenen, diamanten, enz.*

2. Ook komt het meervoud voor, wanneer twee zelfstandigheden denzelfden eigenaam dragen; b.v. *de beide Katwijken, de beide Egmondten.* Evenzoo, als juist het meervoud van den eigenaam als verzamelnaam dienst doet; *de Cycladen; de Alpen.*

3. Om verschillende soorten eener stof aan te duiden gebruikt men bij sommige stofnamen een meervoud, bij andere een samenstelling met *soorten*; b.v. *zuren, zouten, wijnen, bieren, minerale wateren; meel-, kaas-, tabak-, suikersoorten.*

4. Als de abstracte zelfst. nw. op zich zelfstaande uitingen, bijzondere openbaringen van de werking, hoedanigheid of toestand beteekenen, komen ze in het meervoud voor. Dit kan niet, bij *gejuich, geloof, honger, dorst, haat, toorn, ongehoorzaamheid, verstand, kunde, slaap; het lijden, het sterven, enz.*; wel bij *deugd, ondeugd, ongeluk, recht, angst, gebed, klacht, gunst, vergissing, gebrek, enz.* Bij deze laatste is de beteekenis dan eenigszins gewijzigd; vergelijk: *Betracht de deugd, vliedt de ondeugd met Eerlijkheid, weldadigheid, matigheid zijn deugden. Zijn ondeugden zijn slechts overdreven deugden. — Die man lijdt gebrek met Die man heeft verschillende gebreken. — Zij waren in gebed versunken met Ze baden verschillende gebeden.*

Bedrog, spot, twijfel, doel, zegen, leer, genot, kunde, gedrag, e. d. hebben geen meervoud. Wil men hier meer bijzondere uitingen, wijzen van openbaring uitdrukken, dan bezigt men *bedriegerijen, spotternijen, twijfelingen, doeleinden, zegeningen, leeringen, genietingen, kundigheden, gedragingen, enz.,* waarvan het enkelvoud synoniem is met

bedrog, spot, enz. *Hij kan niet tegen spotternij*. Begripsnamen, gebruikt als voorwerpsnamen, komen natuurlijk ook in het meervoud voor; *vermogens, levens* = levensbeschrijvingen, *kennissen, verhevenheden, hoogten, wandelingen*, enz.

5. *Gelaat* wordt eenvoudig nooit in het meervoud gebruikt, een overblijfsel uit den tijd, toen dit woord nog niet de beteekenis van aangezicht had, maar die van houding, manier van zich voordoen, en dus abstract was.

4. Alleen in het meervoud komen voor:

1°. de namen van personen, waarvan er steeds twee of meer te zamen worden gedacht: *ouders, gelieven, gebroeders, gezusters, erven, lieden, Staten-generaal, Gedeputeerde Staten*.

2°. de namen van voorwerpen, die steeds bij tweeën of in massa te zamen voorkomen: *lendenen, hersenen, manen, zemelen, inkomsten, kosten, onkosten, ingewanden*; hiertoe behooren ook de namen van ziekten als *pokken, mazelen*, de namen van eilanden- en berggroepen: *Cycladen, Sporaden, Balearen, Alpen, Apenijnen, Karpathen* ook: *de Nederlanden; de beide Siciliën; de Vereenigde Staten*.

3°. de namen van abstracte zelfstandigheden, als men steeds verschillende uitingen van een werking, hoedanigheid of toestand bijeen denkt: *zeden, manieren, onlusten, beroerten*.

4°. enkele woorden, waaraan het gebruik een enkelvoud ontzegt: *metten, versenen, ledematen, aanstalten, toebereidselen, tegenheden* (tegenspoeden), *bescheiden* (stukken).

Opmerking. 1. Sommige dezer woorden komen in enkele uitdrukkingen of in een bijzondere beteekenis wel in het enkelvoud voor. Zoo zegt men: *Iemand kennen van ouder tot ouder. Het is hard voor een ouder zijn kind te verliezen. Ouderhart; ouderliefde.*

2. *Gebroeders, gezusters* worden gebruikt om uit te drukken, dat de bedoelde personen nog door een anderen band dan dien des bloeds verbonden zijn: *De gebroeders De Witt*; vooral in namen van firma's: *De gebroeders X.*; evenzoo: *De Erven Bohn*.

3. Naast *lieden* staat het minder deftige *lui, buitenlui, jongelui, de groote lui*. Soms ook *luiden*: „de kleine luiden.”

4. *Hersenen, lendenen* en *ingewanden* komen vooral in samenstellingen in het enkelvoud voor: *hersenkas, — pan; lendestuk; ingewands-ziekte, — pijn*. Toch ook: pijn in 't *ingewand*; het *ingewand* der aard.

5. *Maan, zemel, inkomst, kost, onkost, manier, onlust* hebben in het enkelvoud een andere beteekenis; nl. die van hemellichaam, zeurig-mensch, intocht, spijs, slechte spijs, wijze, gevoel van onwelzijn of onbehaaglijkheid. *Kost* komt nog in het enkelvoud voor in *ten koste*

van = ten nadeele van, wel te onderscheiden van *op kosten van* = voor rekening van; *te mijnen koste*; *iets te koste leggen aan*. *Kost* = spijs heeft als stofnaam, geen meervoud.

6. Een enkele maal hoort men *pok* of *mazel*: *Er was maar een pok opgekomen*. *Er was geen mazel(tje) meer te zien* (maas = vlek, mazel = vlekje); *koepokinenting*.

7. *Zede* staat in 't enkelvoud in: *Ze hielden zich aan de oude zede*; *naar de oude zede*. Naast *zedelijk*, *zedeloos* vindt men in samenstellingen meest *zeden*; *zedenleer*, *-kunde*, *-bederf*, *-les*, *-meester*, *-preek*, doch ook wel *zedeleer*, enz. ('t Is meer een spellingkwestie).

8. *Metten* = vroegmis, is eigenlijk een enkelvoud. In figuurlijken zin komt het voor in: *iemand de metten lezen* = berispen. *Korte metten met iets maken* = weinig omslag m. i. m. De beteekenis van *metten* niet meer kennende, maakte het volk er *wetten* van.

9. *Verzenen* = hielen komt alleen voor in de uitdrukking, aan den Bijbel ontleend: *de verzenen tegen de prikkels slaan* = zich hardnekkig verzetten tegen een hoogere macht.

10. *Ledematen* = armen en beenen, heeft geen enkelvoud. *Lidmaten* zijn de leden eener protestantsche kerkelijke gezindte, het enkelvoud is *lid* of *lidmaat*.

5. Soms gebruikt men een meervoudsvorm, ofschoon er een enkelvoud bedoeld wordt; het is dan een deftigheids-meervoud, (zie § 81. Opmerk. 5; § 82. 3. Opmerk. 4.). *De hemelen verkondigen Gods eer*. *De wateren bedekten de aarde veertig dagen en veertig nachten lang*.

§ 109. *Vervolg; de vorming van het meervoud bij de zelfstandige naamwoorden*. I. Men vormt het meervoud van een zelfstandig nw. van het enkelvoud en wel door aanhechting van een der uitgangen: *en* (*n*), *s*, *ers*, *eren*.

Opmerking. 1. In het algemeen zegt het taalgevoel duidelijk genoeg, welken uitgang men bij het een of ander woord moet bezigen. Waarneming leert, dat de meeste znw. hun meervoud vormen op *en*, vele op *s*, enkele op *ers* of *eren*.

2. In het bijzonder moet men letten op de volgende zaken: a. Vele znw. hebben twee of zelfs drie meervoudsvormen met weinig of geen, andere met verschil in de beteekenis; b. Bij sommige gaat de aanhechting van den meervoudsuitgang met bijzondere verschijnselen gepaard; c. Soms staat een echt of schijnbaar enkelvoud in de plaats van een meervoud; d. De meervoudsvorming bij samenstellingen; e. De meervoudsvorming bij eigennamen.

2. Omtrent den meervoudsuitgang *en* merken we op: 1°. **en** wordt **n** als het enkelvoud op een toonlooze **e** eindigt, ten minste bij Nederlandsche woorden, dat geen verkleinwoorden

zijn; b.v. *bode-boden*; *wijze-wijzen*; *groenten*, *bedienden*, *laden*; echter ook bij *akten*, *klassen*, *sekten*, *musen*, e. d.; niet bij *bootje*, *paadje*, enz.

Opmerking. *Lente* wordt volgens het gebruik *lentes*; in dialect hoort men ook *bodes*, *kippes*, *groentes*, *lengtes*, enz. Vreemde woorden hebben *s* (zie hieronder 3. 2.); maar oorspronkelijke vreemde woorden, die vernederlandscht, algemeen in gebruik gekomen zijn, krijgen vaak *n* (*akten*, enz.). — *Lende* en *rede* worden *lendenen* en (*leer*-, *lof*)*redenen*. Schijnbaar is hier een *n* ingelascht; het enkelvoud was echter vroeger *lenden*, *reden*; de slot-*n* bleef in het meervoud bewaard.

2°. *en* wordt eveneens tot *n*, als het enkelvoud eindigt op *ie* zonder klemtoon; *besie-besiën*; *lelie-leliën*; *provinciën*, *traliën*, enz. Na *ie* met den klemtoon plaatst men *ën*; evenzoo na *ee*; *genieën* (vernuften), *kopieën*; *harmonieën*, *melodieën*, *drieën*, *reliquieën*; *theeën*, *tweeën*, *zeeën*, *ideeën*, *moskeeën*.

3°. Bij *vloo*, *ko*, *zoo* wordt *i* ingelascht (zie bl. 59); *vlooien*, *koeien*, *zooien*; in dialect ook *laaien* (laden), *spaaen* (spaden), *booien* (boden), enz. Naast *sieraad-sieraden*, *kleinood-kleinooden* heeft men *sieradiën*, *kleinoodiën*.

4°. *heid* verandert in *heden*. *Waarheid-waarheden*; *gelegenheden*.

Opmerking. In het Middelnederlandsch was het enkelvoud *waarhede*, *schoonhede*.

5°. Vele woorden hebben in het meervoud een anderen klinker dan in het enkelvoud; *dag-dagen*; *gebed-gebeden*; *gebod-geboden*; *stad-steden*; *schip-schepen*; *lid-leden* (zie bl. 65); of een anderen medeklinker (zie bl. 71); *baas-bazen*; *baars-baarsen*; *graaf-graven*; *wolf-wolven*; e. d. *vleesch-vleesen* (vergelijk: *kaarsen*, *telegrafen* e. d. bl. 60).

6°. Vreemde woorden op *us* of *um* veranderen dien uitgang in *en*; *genius* (beschermgeest) *geniën*; *gymnasium-gymnasiën*; *heros* (held) wordt *heroën*.

Opmerking. Andere behouden den vreemden vorm: *catalogus-catalogi*; *criticus-critici*; *examinandus-examinandi*; ook *genius-genii*; *basis-bases*; of werden geheel Nederlandsch: *geraniums*, *omnibussen*, *catalogussen*; *museum* wordt *musea* of *museums*.

3. Op *s* vormen het meervoud: 1°. doorgaans, de woorden op *el*, *em*, *en*, *er*, *aar*, *ier*, *aard*, *erd*, *age*. *Stekels*, *bezems*, *ketens*, *bestuurders*, *leeraars*, *tuiniers*, *luiaards*, *lieverds*, *stellages*.

Opmerking. Enkele woorden hiervan hebben altijd **en**, zooals *engelen, lauweren, wonderen, Christenen, Beieren*. De meeste hebben zoowel **en** als **s**. Zie § 110.

2°. de vreemde woorden op een toonlooze **e** (zie boven 2. 1°. en opmerk.) *tantes, dames, horloges, pendules, cocardes, colleges, concierges*, enz.

3°. de verkleinwoorden: *boekjes, bloempjes, tafeltjes, kinderkijns, jongskes, vogelkens*, enz.

4°. de woorden op een helderen klinker, behalve de Nederlandsche op **ee** en die op **ie** met den klemtoon: *ra-raas; vla-vlaas; eega-eegaas; sofa's, zebra's, canape's, the's, kolibri's, schlako's, echo's, paraplu's, bougies, tralies, provincies*, enz.

Opmerking. Men zegt ook: *paraplun, traliën*, enz., nooit *zees, melodies*, e. d. Of men de **a** verdubbelt of 's schrijft, is een kwestie van spelling.

5°. de meeste vreemde titels, en de persoonsnamen *op ier, eur, oor, or; kapiteins, generaals, ambassadeurs, friseurs, portiers, stukadoors, professors*.

6°. Eenige op zich zelf staande woorden hebben volgens het gebruik het meervoud op **s**; behalve *ra, vla, eega*, nog: *smid, kok, bruigom, vaandrig, maat, gemaal, zoon, man, merrië, bunzing, nachtegaal, nachtwacht*.

4. Op **eren** vormen het meervoud: *been, blad, ei, gelid, gemoed, goed, hoen, kalf, kind, kleed, lam, lied, rad, rund, volk*.

Op **ers**: *been, blad, ei, hoen, kalf, kind, spaan*.

Opmerking. **eren** en **ers** zijn eigenlijk dubbele meervoudsuitgangen. In het Middelnederlandsch en nu nog in het Duitsch vormen vele woorden het meervoud op **er**; in het dialect hoort men nog: *Eier, kinder*, e. d. Ook in samenstellingen heeft **er** nog wel de kracht van een meervoudsuitgang: *hoenderhok, kalvermarkt, liederboek, eierrek, raderwerk*, e. d., doch niet in *eierschaal, kindermid* (bij één kind).

§ 110. *Vervolg; de woorden met verschillende meervoudsvorm; het gebruik van den enkelvoudsvorm in plaats van het meervoud.* I. Zonder belangrijk verschil in de beteekenis vindt men verschillende meervoudsvormen, bij sommige der in § 109. 4. genoemde en bij de meeste woorden, die hun meervoud op **s** maken. De vorm op **en** is doorgaans deftiger dan die op **s**. Zie ook § 109. 2. 6°.

Voorbeelden. *De vogelen des hemels kwamen en pikten het zaad van den rotsachtigen bodem. Let op de teekenen des tijds. Aanschouw de leliën des velds. De bestuurderen van het genootschap.* Vergelijk nog: *appels-appelen; bezems-bezemen; Amsterdammers-Amsterdammeren; Leidenaars-Leidenaren; personages-personagen; sergeants-sergeanten; officiers-officieren; curators-curatoren; directeurs-directeuren; smids-smeden; zoons-zonen; nachtegaals-nachtegalen; kalven-kalvers-kalveren; eiers-eieren.*

Ook de verkleinwoorden van de in § 109. 4. genoemde woorden hebben vaak een dubbelen meervoudsvorm, zonder verschil van beteekenis: *blaadje-blaadjes-bladertjes; eitje-eiertje-eitjes-eiertjes; hoentje-hoentjes-hoendertjes; lammetje-lammetjes-lammertjes; kindje-kindjes-kindertjes; radje-raadje-radertje-raadjes-radertjes.*

2. Verschil in beteekenis vindt men bij *viziers*, *portiers* als persoons-, en *vizieren*, *portieren* als voorwerpsnamen; *rif-riffen* (koraalriffen of geraamten) en *reven* (plooiën in 't zeil); *spel-spelen* (werkingsnaam) en *spellen* (van kaarten b.v.; tenten); *spit-spitten* (steken met de spade) en *speten* (van braadspit); *trekken* (lijnen, halen) en *treken* (dichterlijk voor listen).

Verder onderscheidt men:

broeders, zusters = kinderen van dezelfde ouders; doch ook wel in figuurlijken zin gebruikt.

zoons, dochters = kinderen van het mann., van het vrouw. geslacht.

vaders, meerv. van *vader*, mann. ouder.

mans = echtgenooten. *De dames wachten op haar mans.*

beenen = ledematen; in gewone taal = beenderen.

bladen, in alle beteekenissen, van een boek, een boom; *bladen zink.*

hemels, van ledekanten en schilderijen.

heidens = Zigeuners.

histories = voorvallen; vertellingen.

kleeden = vloer-, dekkleeden.

kleedjes = kleine kleeden; japonnen.

knechts = werklieden, bij een baas.

letters = letterteekens, letterklanken.

broederen, zusteren = leden van de zelfde kerk.

zonen, dochteren, deftiger voor *zoons, dochters*; in figuurl. zin = afstammelingen.

vaderen = voorvaderen; bestuurders: *'s Lands beschreven vaderen.*

mannen = mannel. personen; ook = echtgenooten; krijgsknechten.

beenderen = de deelen van het geraamte.

bladeren = deelen van planten.

hemelen = de verblijfplaats der gezaligden; deftigheidsmeerv. = het uitspansel.

heidenen = veelgodendienaars.

historiën = geschiedenis(sen).

kleederen = kleedingstukken.

kleertjes = kleine kleedingstukken.

knechten in deftigen stijl voor bedienden; slaven; *krijgsknechten* = soldaten.

letteren = letterkunde; brief.

middels = middellijven.

redens = verhoudingen.

studies = schetsen ter oefening van een kunstenaar, een schilder, dichter, enz.

stuks = afzonderlijke voorwerpen.

tafels = huisraad; tabellen, lijsten.

waters = vaarwaters, oogwaters.

wapens = weermiddelen; blazoenen; hoofdafdeelingen van het leger.

wortels = deelen van planten.

middelen = werktuigen, b.v. *weer-middelen*; wat dient om een doel te bereiken; *geneesmiddelen*; *geldmiddelen*.

redenen = beweeggronden; of meerv. van rede = redevoering.

studien = studie, oefeningen in de wetenschap.

stukken = brokken; benooidige papieren.

tafelen = (steen of koperen) platen; b.v. *de tafelen der wet*.

wateren = rivieren en meren; minerale wateren; deftigheidsmeervoud.

wapenen = weermiddelen.

wortelen = penen; in deftigen stijl = wortels.

3. De enkelvoudsvorm staat in de plaats van het meervoud: 1°. in de uitdrukkingen: *op de been brengen*; *onder de voet geraken*; *een pak slaag krijgen*; *acht, veertien daag*; *vijf jaar*; *twintig man*.

Opmerking. Deze woorden vormden vroeger het meervoud op *e*: *beene, slage*, enz. De *e* viel af, maar de klankverandering bleef. Zie bl. 76.

2°. na telwoorden bij de woorden, die een verzameling, een hoeveelheid (maat, gewicht, munt, tijdduur) uitdrukken, als de hoeveelheid als één geheel wordt voorgesteld. *Twee paar handschoenen*. *Vier dozijn potlooden*. *Drie gros penen*. *Twee honderd man*. *Drie millioen gulden*. *Twee kop erwten*. *Drie riem papier*. *Acht ons suiker*. *Negen cent*. *Vijf jaar*.

Opmerking. 1. Als men verschillende op zich zelfstaande hoeveelheden bedoelt, komen deze woorden wel in den meervoudsvorm. *Drie dozijnen potlooden* (b.v. elk afzonderlijk ingepakt); *Twee riemen papier*. *Vijf guldens* = vijf guldenstukken.

2. Bedoelt men één hoeveelheid, dan zegt men wel *cent*, *stuiver*, maar doorgaans *cents*, *stuivers*, en altijd *maatjes*, *wichtjes*, *dubbeltjes*, *rijksdaalders*, *dagen* (behalve bij *acht* en *veertien*), *minuten*, *seconden*, *eeuwen*. Soms hoort men *twee maand*, *drie week*.

3. Onder deze woorden zijn er die vroeger het meervoud hadden op *e* (*jaar*, *paar*, b.v.); de meeste uitdrukkingen werden echter in navolging der eerstgenoemde gevormd, ten einde een eigenaardig verschil in de beteekenis duidelijk uit te drukken.

§ 111. *Vervolg; de meervoudsvorming bij samenstellingen; bij eigennamen.* 1. In het algemeen volgen de samenstellingen den hoofdregel: de meervoudsuitgang komt dus achter het tweede lid; immers *kerkdeuren*, *buitenplaatsen*, *zonnestralen* zijn een bijzonder soort van *deuren*, *plaatsen*, *stralen*. Evenzoo zegt men *wijsneuzen*, *platvoeten*, *brekebeenen*, *stokebranden* voor meer dan een persoon, die den naam van *wijsneus*, *platvoet* enz. draagt.

Opmerking. Zelfs vindt men, doch zelden, voorbeelden als: *Het kwaad komt ons toe met armvollen en gaat weg met handvollen*. Zegt men: *met armen vol*, *met handen vol*, dan wijzigt men de betekenis eenigszins. *Armvollen* zijn verschillende hoeveelheden ieder gelijk aan wat een persoon in de armen kan dragen; *met armen vol* = één hoeveelheid, ten minste letterlijk opgevat.

2. Bij samengestelde titels onderscheidt men drie gevallen:
a. Meestal beteekent de titel één waardigheid, is het eerste lid bepaling en krijgt dus het tweede lid den meervoudsuitgang: *luitenant-kolonels*; *luitenant-generaals*; *adjunct-commiezen*; *generaal-majoor*s; *sergeant-majoor*s.

b. Het tweede lid doet dienst als bijvoeglijke bepaling, alleen het eerste krijgt den meervoudsuitgang; *Staten-generaal*; *gouverneurs-generaal*.

c. De titel beteekent twee waardigheden in één persoon vereenigd; beide leden krijgen den meervoudsuitgang; *luitnants-adjudanten*; *kapiteins-kwartiermeesters*. *Schout-bij-nacht* is een woordkoppeling; het gebruikelijke meervoud is *Schout-bij-nachts*.

3. Bij de samenstellingen op *man* verandert het tweede lid doorgaans in *lieden* of *lui*; *kooplieden*, *timmerlieden*, *werklieden*, *landlieden*, *leidslieden*. Soms vindt men ook *mannen*: *staatsmannen* en *staatslieden*; *oorlogsmannen-oorlogslieden*; *zegsmannen-zegslieden*. Of alleen den vorm op *mannen*: *driemannen*; *tienmannen*; *leennmannen*; *schoolmannen*; *wildemannen*; *blindemannen* (ook *blindemans*); *Noormannen*.

Slechts schijnbaar met *man* zijn samengesteld: *Muzelmannen*; *kaaimannen*.

4. De eigennamen vormen het meervoud in de meeste gevallen door **en**: de beide *Katwijken*, de *Trompen*, *Fannen*; door **s** in dezelfde gevallen, waarin de soortnamen dien uitgang krijgen: de *Vondels*, de *De Ruyters*, de *Van Stockums*; door

's als ze op een klinker eindigen: de *Cicero's*, de *Thorbecke's*, en dikwijls ook wanneer men den naam duidelijk wil laten uitkomen; de *Schipper's* tegenover de *Schippers'*, soms gebruikelijk voor *Schippersen*, e. d.

§ 112. *Opmerkingen over het getal bij de andere zelfstandige woorden.*

1. De zelfstandig gebruikte bijvoeglijke nw. en deelwoorden noemen zelfstandigheden en zijn zelfstandige nw. geworden. Ze volgen dus dezelfde regels voor de meervoudsvorming. *Een wijze-wijzen; een gegeven-geevens; een bediende-bedienden; het leven van een persoon, de levens* (-beschrijvingen van verschillende personen).

2. Evenzoo is het met zelfstandig gebruikte telwoorden, als ze zelfstandigheden noemen: *tienen, honderden, millioenen; twee derden.*

3. De zelfstandige vnv. dienen om de zelfstandigheden aan te duiden; evenzoo sommige zelfstandige telwoorden. In dit geval ziet men in het meervoud, of woorden van een anderen stam: *ik-wij; hij-zij*; of in 't geheel geen verschil: *die-die; wie-wie; welke-welke*. Het gebruik wil echter bij sommige woorden nu eens een meervoudsuitgang, dan weer niet, ten minste in de schrijftaal. *Ik heb een aardigen voorraad peren en appels; deze (de laatste) zijn uit mijn eigen tuin; gene (de eerste) heb ik gekocht. De Israëlieten en de Arabieren zijn verwant; dezen (de laatsten) leiden hun afkomst af van Abrahams zoon Ismaël, genen (de eersten) van Abrahams zoon Izaäk.*

§ 113. *De naamvallen. I.* Onder naamval verstaat men den vorm van een zelfstandig nw. of van een ander zelfstandig woord, die uitdrukt welken dienst het woord in den zin verricht. *Het huis is oud. Het dak des huizes is oud. Vrede zij dezen huize. — Hij is ziek. Erbarm u zijner. Schrijf hem spoedig. — Wie woont daar? Wiens huis is dat? Wien hebt ge het gegeven? Wien hebt ge gezien?*

2. Ook de vormen, die de bijvoeglijke woorden aannemen overeenkomstig het zelfstandig nw. dat ze bepalen, heeten naamvallen. *Het, dit huis; des, dezes huizes; den, dezen huize. — Mijn groote hond is gestorven. De kleur mijns grooten honds. Geef mijnen grooten hond een kluijfe. Terg mijnen grooten hond niet.*

§ 114. *Vervolg; de naamvallen bij de zelfstandige naamwoorden. I.* Wanneer we een zelfstandig nw. waarnemen in de verschillende diensten die het kan bewijzen (zie § 76), dan zien we, dat het in de meeste gevallen denzelfden vorm heeft. In het meervoud behouden alle zelfstandige nw. altijd denzelfden vorm, wat ook hun dienst in den zin is. In het meervoud

heeft dus het zelfstandig nw. geen naamvals vormen, geen verbuiging.

2. In het enkelvoud merken we bij vele zelfstandige nw. hetzelfde verschijnsel op, b.v. bij *taal, rust, pen, tafel, schrift, kwast, rots, gebergte*, enz. enz. Deze hebben dus ook in het enkelvoud geen verbuiging. — Bij andere echter zien we, behalve den vorm die het meest, in allerlei diensten voorkomt, soms één, die dienst doet als bijvoeglijke bepaling (van bezit vooral) of als oorzakelijk voorwerp, of als bijwoordelijke bepaling; en soms nog één, die dienst doet als meewerkend voorwerp, of, in enkele gevallen, met een voorzetsel een bepaling uitmaakt. *Het huis Gods. Moeders kind. 's-Hertogenbosch. Ze waren des levens zat. Des daags moet men arbeiden. Hij ging zijns weegs.* — *Gode alleen zij de eer. Met voorbedachten rade. Te uwen huize.*

3. Het zelfstandig nw. heeft dus slechts sporen van verbuiging. Toch spreekt men meestal nog van vier naamvallen, zoowel in het meervoud als in het enkelvoud. En wel op grond, dat 1°. bij de andere zelfstandige woorden (zie § 126 en vlg.), 2°. bij de bijvoeglijke woorden (vooral in de schrijftaal) zie § 122 en vlg., en 3°. in andere, vooral oudere talen, meer vormen worden aangetroffen dan thans bij het zelfstandig nw.

4. Die naamvallen heeten: de eerste naamval of nominatief (= noemend, de noemer); de tweede naamval of genitief (= voortbrengend; de voortbrenger, de vorm die een afkomst uitdrukt); de derde naamval of datief (= tot het geven behoorend; de vorm die uitdrukt aan wien gegeven wordt); de vierde naamval of accusatief (= letterlijk, wat de aanklacht betreft; de vorm die uitdrukt wie of wat aangeklaagd, veroordeeld wordt, iets moet ondergaan). Dikwijls onderscheidt men nog den vocatief (= letterlijk, tot roepen dienend; den vorm van den aangesproken persoon).

Opmerking. 1. Doordat men eenzelfde vorm, naar gelang van den dienst in den zin, nu eens nominatief, dan weer genitief, datief of accusatief noemt, krijgt het woord naamval, in plaats van de juiste beteekenis naamvals vorm die van naamvals- d. i. zinsdeelbetrekking. Als men zegt: In „Geef Oom de lucifers eens aan” is Oom datief, in „Roep Oom even” is Oom accusatief, dan bedoelt men: het woord Oom doet dienst als meewerkend, als lijdend voorwerp. In het volgende houden we ons aan naamval = naamvals vorm.

2. In andere en vooral oudere talen zijn duidelijker onderscheiden en meer naamvallen, b.v. in het tegenwoordige Duitsch, het Gotisch, het Latijn, het Grieksch, de oude Indische talen. Daar vindt men de verschillende diensten inderdaad door verschillende vormen uitgedrukt¹⁾; dáár blijkt ook, dat de vormen der bijvoeglijke woorden afhankelijk zijn van het bepaalde woord. In het Nederlandsch worden de betrekkingen, vroeger door naamvals vormen uitgedrukt, vaak door voorzetsels omschreven.

3. Ook de talen, waaruit zich het Nederlandsch heeft ontwikkeld, hadden tal van vormen. Langzamerhand werden de uitgangen gelijk of sleten geheel af. Dit verdwijnen der buigingsuitgangen heet *deflexie* (flexie = buiging).

§ 115. *Vervolg; het gebruik der naamvallen; de nominatief.*
Een woord staat in den eersten naamval, als het dienst doet als:

1. onderwerp: *Die jongen wil niet leeren.*
2. naamwoordelijk deel van het gezegde: *De Camera Obscura is een beroemd boek.*
3. aangesproken persoon (vocatief): *Jongen, luister eens.*
4. bijstelling, of als bepaling van gesteldheid bij een woord in den nominatief: *Mijn oom, de dokter, komt over. Het landgoed de Leeuwenhorst wordt verkocht. Hij keerde als assistent-resident terug. Gij zijt slaven geboren.*
5. onafhankelijke (absolute) nominatief: *Eersie Hoofdstuk. Het kantoor gesloten zijnde, vervoege men zich aan het woonhuis.*

Opmerking. 1. In dialect en in een paar uitdrukkingen der algemeene taal hoort men ook andere vormen (2de of 4de nv.) als onderwerp of als naamw. deel van 't gezegde. *Hun doen niet mee. Ons kent ons. Wees u zelf. Ik ben me zelf niet. Jan is hem.* Bij den genitief heeft men eigenlijk een ellips. *Geef den keizer wat* (het recht) *des keizers is. Leer de kinderen wat der kinderen is.*

2. Bij de koppelw. komen dus twee eerste naamvallen, een van het onderwerp, een van het naamw. deel van 't gezegde. In den beknopten bijzin valt gewoonlijk het onderwerp weg: *Hij wenscht uw beste vriend te blijven. Ik heb de eer te zijn uw dienstwillige dienaar* (de eer, dat ik ben, enz.).

3. Bij de werkw. *heeten, noemen, achten, vinden*, enz. (zie § 118) komen in den lijdenden vorm twee nominatieven, één van het lijdend onderwerp, één van de bepaling van gesteldheid, behalve wanneer de laatste door een voorzetsel wordt voorafgegaan. *Alexander I werd door*

¹⁾ Zoo had *dag* in 't Gotisch de volgende verbuiging: Enk. 1e nv. *dags*, 2e nv. *dagis*, 3e nv. *daga*, 4e nv. *dag*. Meerv. 1e nv. *dagós*, 2e nv. *dagé*, 3e nv. *dagam*, 4e nv. *dagans*.

zijn tijdgenooten de gezegende geheeten. Hij werd voor den dader gehouden.

4. Een absolute naamval is een vorm, die gebruikt wordt zonder dat uit de grammaticale verhouding nog blijkt waarom; bij uitbreiding en volledigmaking van den zin komt dit aan den dag. Behalve in sommige beknopte zinnen (zie § 182) komt de absolute nominatief nog voor in op- en naschriften: *De Zon; Einde;* in beschrijvingen: *Een oud kasteel; een halfvolgegroeide gracht er om heen; vlak daarvoor een wijde vlakte, waarop hier en daar een boom.*

§ 116. *Vervolg; de genitief.* De tweede naamval komt voor als:

1. tweede naamval van afkomst of verwantschap. Het woord in den genitief noemt den persoon of de zaak, waardoor de in het bepaalde woord genoemde zelfstandigheid is voortgebracht of waarmee die verwant is. *De kinderen Israëls. Vondels werken. De prenten dezès teekenaars. Mijn ooms gedachten. De neef mijns zwagers. De nicht mijner grootmoeder.*

2. tweede naamval van bezit (possessieve genitief). Het woord in den genitief noemt den bezitter, het bepaalde woord de bezitting. *De tuin mijns ooms. Vondels geboorteplaats. Moeders hoed.*

Opmerking. Ook als het woord in den genitief de bezitting en het bepaalde woord den bezitter noemt, spreekt men wel van een genitief van bezit; beter rekt men deze soort onder 3. *De heer des huizes. De teekenaar dezer prenten.*

3. tweede naamval van hoedanigheid (kenmerk, qualificatieve genitief). Het woord in den genitief drukt een kenmerk uit van de in het bepaalde woord genoemde zelfstandigheid. Hiertoe behooren eigenlijk alle genitieven, behalve de onder 7 en 8 genoemde; in 't bijzonder gebruikt men dezen naam als de genitief niet tot een der andere soorten behoort. *De Vondel der hekeldichten. De Vondel der lierzangen. De dood is de koning der verschrikking. De eeuw der spoorwegen. De dagen der trek-schuit. De kwestie der spelling.*

Een bijzonder soort vormt de zoogenoemde Bijbelsche of Hebreëwsche genitief. Het woord in den genitief is hetzelfde als het bepaalde, maar staat in het meervoud. De geheele uitdrukking heeft de kracht van een superlatief (zie § 131). *De dag der dagen* = de belangrijkste dag. *De koning der koningen* = de hoogste Koning. *Het boek der boeken.* Ironisch

zijn: *de esel der ezelen, de dwaas der dwazen*; in reclames: *de zeep der zeepen*.

4. tweede naamval van verdeeling (partitieve genitief). Het woord in den genitief noemt een stof, of een soort van zelfstandigheden, of een hoedanigheid, of een werking; het bepaalde woord noemt of duidt aan een hoeveelheid. *Een bete broods. Een somme gelds. Een spanne tijds. Een eind weegs. — Een aantal der kinderen. Een gedeelte der vijanden. Twee mijner vrienden. Iemand onzer. — Veel, meer, weinig, niets, iets, wat moois, fraais; iemand, niemand vreemds; alles goeds. — Een uur gaans. Een kwartiertje rijdens.*

Opmerking. Deze genitief komt, behalve in bepaalde uitdrukkingen, zelden voor. Ook het woordje *er* als persoonl., aanwijz. of bep. aank. vnv. behoort er toe. Alleen na *veel, weinig, iets* enz. is hij gewoon bij de zelfstandig gebruikte bijvoeglijke nw. Anders wordt hij omschreven door *van of onder. Een van ons. Een aantal onder de leden.* Meestal echter verandert de oorspronkelijke genitiefbepaling in een bijstelling. *Op de tafel staat een flesch roode wijn. Hij dronk een flesch rooden wijn.* Evenzoo: *een pond boter, een schotel linzen, een escadron huzaren,* enz.

Somtijds wordt de verhouding omgekeerd; wat bepaling was wordt het bepaalde en het bepaalde tot bepaling. *Ge moogt iederen dag wijn drinken, maar geen flesch wijn. Het aantal kinderen (kinderen = bepaling) in deze klas is te groot. Een aantal (= vele; bepaling) kinderen zijn thuis gebleven. Een kwartiertje loopen zal je geen kwaad doen.*

5. onderwerps- tweede naamval (subjectieve genitief). Het woord in den genitief noemt de zelfstandigheid, die de handeling in het bepaalde vermeld, verricht. *Het geloei der koeien. De beraadslagingen der kamers. De loop der rivier.*

6. voorwerps- tweede naamval (objectieve genitief). Het woord in den genitief noemt de zelfstandigheid, die de handeling in het bepaalde vermeld, ondergaat. *De inneming der stad. Het gebruik der vuurwapenen. Het plaatsen der stelling.*

Opmerking. 1. Het bepaalde woord is bij 5. en 6. steeds een werkingsnaam; sommigen willen ook als het een hoedanigheid of toestand noemt, van een subjectieven genitief spreken. *De schoonheid deser streek. De blijdschap der kinderen.* Eenvoudiger is het dergelijke uitdrukkingen tot soort 2 te rekenen.

2. In: *de overwinning der Franschen, het koken der aardappelen* e. d. is niet te zien, of men met een onderwerps- of met een voorwerps-genitief te doen heeft. Zijn ze in een zin gebruikt, dan blijkt het doorgaans wel. *De overwinning der Franschen bij Jena* is een subjectieve,

die der Franschen bij Waterloo een objectieve genitief; voor wie de geschiedenis kent. Men kan de uitdrukking ook omschrijven, b.v. *de overwinning op de Franschen, door de Franschen*.

7. oorzakelijke tweede naamval (causale genitief). Dit is de naamval van het oorzakelijk voorwerp; hij komt nog maar bij enkele werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen voor. *Gedenk mijner. Ontferm, erbarm u onzer. Uit medelijden trok ik mij uwer aan. Desverlangd. Desbewust. Deskundig. Ze waren vol soeten wijns. Deze zaak is der beschouwing waardig. Die is Mijns niet waardig. Hij was des doods schuldig. Hij was levensmoede* (= moede van het leven, had genoeg van het leven).

Opmerking. Deze genitief wordt thans alleen in enkele uitdrukkingen en in deftigen stijl gebruikt. Behalve bij de genoemde ww. vindt men hem wel bij: *zich schamen, z. herinneren, z. bekommeren, z. bedenken, z. verbazen, vergeten, twijfelen, verlangen, begeeren, bekennen*, enz. en een koppelww. met een der bijvoeglijke nw.:

bijster, moe, vol, zat, bewust, indachtig,
onwaardig, waard, gewis, gedachtig,
kwijt, gewaar, gewoon, getroost, deelachtig,
meester, zeker, schuldig, kundig, machtig.

In de meeste gevallen wordt deze genitief nu vervangen door den 4den nv. alleen, of door een voorzetsel met den 4den nv. *Gedenk de armen. Gedenk aan den lieven William. Hij bekommert zich niet om (over) zijn zoon*. Of het oorzakelijk voorwerp is door wijziging in de beteekenis, lijdend voorwerp geworden (zie bl. 109).

8. bijwoordelijke tweede naamval (adverbiale, absolute genitief). Deze doet dienst als bepaling van plaats: *Hij ging zijns weegs; allerwegen*; van tijd: *daags, 's winters, dezer dagen*; van modaliteit: *mijns inziens, mijns erachtens, geenszins*; van hoedanigheid: *goedsmoeds, zienderoogen; gewapenderhand*; van graad: *eenigszins, eenigermate*; van omstandigheid: *onverrichter zake, ouder gewoonte, zaliger gedachtenis; blootshoofds*.

9. bijstelling bij een woord in den genitief. *Wij loven de goedheid Gods, des almachtigen Scheppers van hemel en aarde. Zij treurden over den dood der moeder, der liefderijke zorgster*.

Opmerking. 1. Gewoonlijk staat de bijstelling bij een genitief in den accusatief. *Met bewondering zagen we op naar het beeld des grooten Admiraaals, den Redder van 't vervallen Vaderland*. Waar een eigennaam met een titel dienst doet als attributieve bepaling in den genitief, of een soortnaam gevolgd wordt door een eigennaam, krijgt in 't eerste geval alleen de eigennaam, in het tweede de soortnaam den genitief

uitgang. *Keizer Karels hond. De bemanning des fregats Maarten Harpertsz. Tromp.* Men beschouwt de geheele uitdrukking ook als één naam: *Villa Maria's tuinen. In Willem de Eerste's dagen.*

2. Een eigenaardigen genitief vindt men in de uitdrukkingen: *Hij is dezer wereld afgestorven. Hij zwierf balling des lands in den vreemde*, waar men wel van een genitief van scheiding spreekt (separatieve genitief). — Zelden komt de genitief na het tusschenwerpsel *wee*: *Wee onzer, zoo dat waar is*, en in zinnen als: *Uwer is de Waarheid.*

3. In enkele woorden vindt men nog een voorbeeld, dat een voorzetsel een tweeden naamval regeerde: *diensvolgens, deswege, derhalve, weshalve, fatsoenshalve, gemakshalve.* Niet in *binnenslands, buitendijks, achterbaks e. d.*

4. De genitief wordt meestal omschreven, de oorzak. gen. op verschillende wijzen, de andere behalve de bijwoordelijke, door het voorzetsel van; (zie ook de Opmerk. op bl. 153); de bezitsgenitief ook door het bezittel. vnw.: *Jan zijn pet, Mietje der hoed.* In samenstellingen echter komt de genitief véél voor, en ook, als de bepaling vóór het bepaalde geplaatst wordt. *Godsvrucht, manspersoon, dorpsbestuur, vrijheidsliefde; moeders kind. 's werelds loop.*

5. Beide vormen, de omschreven en de niet-omschreven genitief, kunnen doorgaans voor elkaar gebruikt worden. Maar de genitief moet omschreven worden:

a. bij de verzamelwoorden, als bepaling staande bij een voornw. of telwoord; *niemand, velen, eenigen van het leger, van de menigte.*

b. bij de gemeene zelfstandige nw., die zonder lidwoord de bepaling uitmaken. *De belangen van stad en land. Edelmoedigheid van geest. Geest van zout. Het misbruik van sterken drank.*

c. bij de eigennamen, die op het bepaalde woord volgen. *Willems verjaardag — de verjaardag van Willem. Tromps heldenmoed — de heldenmoed van Tromp.* Uitgezonderd zijn o. a. enkele Bijbelsche uitdrukkingen: *Het rijk Gods. De arke Noachs. De psalmen Davids.*

d. als het bepaalde woord zelf in den genitief staat. *De vloten van de beheerscheres der zee. De roem van den aanvoerder des legers.* Om de welluidendheid omschrijft men gewoonlijk den eersten genitief. Somtijds vindt men twee genitieven: *De bewijzen der onschuld uwer zuster. Uit aanmerking der bekrompen omstandigheden eener groote familie.*

§ 117. *Vervolg; de datief.* De derde naamval komt voor als: I. vorm voor het meewerkend voorwerp.

1°. bij vele overgankelijke ww. De naam van de zaak staat als lijdend, die van den persoon als meewerkend voorwerp. *Iemand iets geven, bieden, brengen, vragen, leveren, gunnen, beloven, raden, verbergen, leeren, onderwijzen, ontrooven, ont-nemen; zich iets aanmatigen, verbeelden, inbeelden, toeëigenen, voornemen, laten welgevalven, enz.*

2⁰. bij vele ww., die uitsluitend een meewerkend voorwerp bij zich hebben, zooals **a.** *behagen, bevallen, lusten, smaken, believeen, baten, schaden, gehoorzamen; mishagen, behooren, ontbreken, mangelen, falen; passen, betamen, voegen, schikken, invallen.*

b. vele met *ont, tegen* en *tegemoet* gevormde ww., b.v. *ontgaan, tegenloopen, tegemoetkomen.*

c. vele werkwoord. uitdrukkingen, als: *te hulp komen, ten deel vallen, het hof maken, dank weten, te pas komen; leelijk, goed, slecht staan, te doen staan; goed, kwaad doen; zijn vijand staan.*

d. bij de koppelww. *zijn, blijven, schijnen, lijken, voorkomen,* enz. *Hij is mij een steun, het is mij een behoefte,* enz. in 't bijzonder met een bijvoeglijk nw. als: *aangenaam, lief, welgevallig, dierbaar, dankbaar, hinderlijk, vijandig, verdacht, vreemd, zwaar, eigen, gelijk, voordeelig, dienstig, heilzaam, schadelijk, genegen, nuttig, noodig, mogelijk, gemakkelijk,* enz.

en bij bijvoeglijke nw. of bijwoorden verbonden met de bijwoorden van graad *te* en *genoeg*. *Dat is mij te kras. Mijn huis is mij groot genoeg. Uw vriend draalde mij te lang. Hij liep me hard genoeg.*

3⁰. bij allerlei ww., om den persoon te noemen of aan te duiden, die als belanghebbend of belangstellend in de handeling of den toestand van het onderwerp wordt voorgesteld. *Haal uw broeder dat boek eens. Teeken het dien jongen eens voor.*

4⁰. als ethische datief (datief van gevoel). In de gemeenzame taal worden vooral de datieven *me* en *je*, soms beide te gelijk gebruikt, om uit te drukken, hoezeer de spreker (en de hoorder) belang stelt in het vermelde. Men vergelijkte, ook naar den toon van zeggen: *Daar valt de jongen van de trappen* en *Daar valt me de jongen van de trappen.* 't *Is (me) een volkje!* 't *Is je me een zootje. Kijk me zoo'n jongen eens.*

2. derde naamval van bezit (possessieve datief). Het in den datief staande woord beteekent de zelfstandigheid, aan welke een in den zin genoemde zaak behoort. *De haren hingen hem over de oogen. De tranen liepen den armen man langs de wangen.*

Opmerking. Deze datief is altijd te omschrijven door een bezittelijk vnw. of door een genitief. *De haren hingen over zijn oogen. De tranen liepen over de wangen des armen mans.*

3. de bijstelling of de bepaling van gesteldheid bij een woord in den 3den naamval. *We hebben het u, onzen oudsten vriend, het eerst willen mededeelen. We hebben het u, als onzen oudsten vriend, het eerst willen mededeelen.*

4. een bepaling met een voorzetsel, echter alleen in vaste uitdrukkingen: *te* moede, *te* dezer ure, *ten* huize, *ter* zee, *te* dien einde, *ten* behoeve van, *ten* aanhooren van, *te* uwer verjaring; *bij* monde van, *bij* eede, *bij* dezen; *met* voorbedachten rade, *met* opgeheven hoofde, *met* dien verstande, *met*tertijd; *in* gemoede, *in* koelen bloede, *inderdaad*; *van* goeden huize, *van* ganscher harte, *van* hooger hand; *op* heeter daad, *uit* den hoofde, *onder* eede, *om* den broode, enz.

Opmerking. 1. De derde naamval, behalve de possessieve, de ethische en die na een voorzetsel, is altijd te omschrijven door het voorzetsel *aan* of *voor*. Men gebruikt doorgaans *aan* bij de ww. genoemd in 1. 1° en 2° a. b. c. en bij sommige bijvoeglijke nw. als *aangenaam*, *eigen*, *dierbaar*, enz.; *vóór* bij de ww., genoemd in 1. 3° bij sommige bijvoeglijke nw. als *aangenaam*, *vreemd*, *zwaar*, *nuttig*, *heilzaam* en in de uitdrukkingen met *te* en *genoeg*. Bij *gelijken* vindt men *op*, bij *zeggen*, *roepen* soms *tot* of *tegen*. — De omschrijving is niet gebruikelijk bij vele met *ont*, *tegen* en *te* *gemoet* gevormde ww., als *ontgaan*, *tegen loopen*, *tegemoot rijden*, en verder bij *rooven*, *nemen*, *slachten*, *schijnen*, *voorkomen*, *zich aanmatigen*, *zich inbeelden*, enz.

2. In § 94. 4. Opmerk. 3. zagen we, dat een uitdrukking met een possessieven datief in figuurlijken zin de beteekenis van een overgankeijk ww. kan krijgen, en in den lijdenden vorm voorkomen. In de letterlijke beteekenis voelt men een datief. *Hij hield mij de hand boven het hoofd*, *tikte mij op de vingers*, *trapte mij op de teenen* = boven mijn hoofd, op mijn vingers, op mijn teenen. Soms is ook in de eigenlijke beteekenis de datief moeilijk van den accusatief te onderscheiden. Vergelijk: *Jan knijpt me* (L.V.). Waar? *in den arm* (plaats bep.), en *Jan knijpt mij* (M.V.) *in den arm* = in mijn arm. Veel maakt het niet uit; men kan *mij* als datief en als accusatief opvatten. Denkt men zich den geheelen persoon als lijdend, dan is *mij* ook lijdend voorwerp; geldt, naar de voorstelling, de handeling slechts het genoemde lichaamsdeel, dan is er grond om van een possessieven datief te spreken. Evenzoo is het bij ww. als *slaan*, *wonden*, *steken*, *trappen*, bv. *Iemand op het hoofd slaan*. Geen twijfel is mogelijk in zinnen als: *Het schot trof hem in het hoofd. Hij greep haar bij de hand.*

3. Bij vele ww. is er naar gelang van de beteekenis, of van de opvatting, verschil in de regeering; zie § 94. 4. Opmerk. 2. 3. 5. over *baten*, *schaden*, *gehoorzamen*, *volgen*, *gelukwenschen*, *naschreeuwen*, *toejuichen*, *ontmoeten*, *voorbijgaan* e. d. Verschil in beteekenis vindt men o. a. ook in: *Iemand* (M.V.) *vergeven* = vergiffenis schenken, en

Iemand (L.V.) *vergeven* = vergifigen. *Met iemand* (M.V., een wederkeerige handeling), *tot iemand* (M.V., deze hoort aan) *spreken*. *Over iemand* (Oorz. V.) *spreken*. *Iemand* (L.V.) *spreken* (= hem aantreffen, onderhouden, bestraffen).

Bij *betalen*, *vragen*, *verzoeken*, *smeeken*, *bidden*, *onderwijzen*, *leeren* geldt de onder 1. vermelde hoofdregel. *Ik betaal mijn kleermaker* (M.V.) *de rekening* (L.V.). *Ik vraag u* (M.V.) *niets* (L.V.). *Ik vraag, verzoek, bid, smeek u* (M.V.) *hulp, vergeving* (L.V.). *Hij leert den kinderen* (M.V.) *lezen* (L.V.). Evenwel heeft men ook: *Ik betaal mijn kleermaker* (L.V.) *met Nieuwjaar* (de kleermaker wordt betaald). *Iemand* (L.V.) *met goud betalen*. *Iemand* (L.V.) *om iets vragen, verzoeken, smeeken, bidden*. *Iemand* (L.V.) *naar iets vragen*. (Hij wordt om, of naar iets gevraagd). Naast: *De heeren* (lijd. onderw.) *worden verzocht (om) niet te rooken*, staat *Den heeren* (M.V.) *wordt verzocht niet te rooken* (lijd. onderw.). *Iemand* (L.V.) *vragen* = ondervragen, uitnoodigen tot een bezoek, een huwelijk.

Leeren heeft twee beteekenissen. In: *De kinderen leeren lezen* (L.V.), *de pas van drie* (L.V.) beteekent het kennis opnemen, zich oefenen in een vaardigheid; in: *De moeder leert haar kinderen* (L.V.) is *leeren* = *onderwijzen* = doen opnemen van kennis, doen verkrijgen van vaardigheid, doen *leeren* in de 1e beteekenis. Den zin: *Zij leert haar kinderen lezen* ontleedt men dus: *zij* onderw., *leert* gezegde, (aan) *haar kinderen* meewerk. voorw., *lezen* lijd. voorw. Er zijn er ook die aldus ontleeden: *zij* onderw., *leert* (= doet leeren) gezegde, *haar kinderen* lijd. voorw. van *leert* (= doet leeren), *lezen* lijd. voorw. van *leeren* (= opnemen, de handeling opgesloten in *leert* = doet leeren).

Vergelijk: *De knecht laat de paarden water drinken* § 96. 5. Opm. 1. 't Eenvoudigste is zich ook bij *leeren* aan den hoofdregel te houden.

§ 118. *Vervolg; de accusatief*. De vierde naamval komt voor als: I. lijdend voorwerp.

¹⁰. bij een der talrijke overgankelijke ww.: *raken*, *werpen*, *schieten*, *treffen*, *bouwen*, *schrijven*, *stichten*, *voltooien*; *zetten*, *leggen*, *stellen*, *leiden*, *drenken*, *zoogen*, *voeren*; *eten*, *drinken*, *nuttigen*, *proeven*; *beminnen*, *seggenen*, *vleien*, *prijzen*, *haten*, *hoonen*, *straffen*, enz.

Opmerking. Hiertoe behooren vele met *be* en *ver* afgeleide, en met een bijwoord, als *over*, *onder*, *voor*, *door*, *aan*, *bij*, *uit*, enz. samengestelde ww. Vergelijk: *weenen over iemand en iemand beweenen*; *spotten met iemand en iemand bespotten*; *gaan op een weg en een weg begaan*; *boomen planten op een land en een land met boomen beplanten*; zie verder: *beklimmen*, *beleven*; *vertreuren*, *verspelen*, *verslapen*; *overhalen*, *overschreeuwen*, *ondergaan*, *onderstaan*, *onderkrúipen*, *voorkómen*, *doorlóopen*; *aángaán* (een verbond), *bijstaan*, *uitstaan*, enz.

Evenzoo de eigenlijk wederkeerige ww.: *zich kleeden*, *z. voeden*, *z. plaatsen*, enz. Bij *zich schamen*, *zich bekommeren* e. d. is *zich* maar een schijnbaar lijdend voorwerp. Zie bl. 107.

2°. bij de ww., waarbij een stam- of zinverwant woord als echt of schijnbaar lijdend voorwerp komt; zooals: *droomen*, *weten*, *zingen*, *spreken*, *schreien*, *lachen*, *dansen*, *spelen*, *strijden*, *slapen*, *gaan*, *sterven*, *slaan*.

Opmerking. Waar het produkt der werking wordt genoemd, heeft men een echt lijdend voorwerp. *Hij droomde een schoonen droom, een droom van geluk. Bittere tranen schreien. Een gezang, een lied zingen. Geen woord spreken. Zijn weetje weten. Een nieuw spel spelen. Een vol spelen.* Het schijnbaar lijdend voorwerp drukt eigenlijk een bepaling van hoedanigheid uit. *Hij sliep den slaap des rechtvaardigen (= rustig). Hij stierf den heldendood (= als een held, op het slagveld). Hij streed een hachelijken strijd (= zwaar). Hij ging zijn gang (= handelde naar zijn zin, ging naar zijn manier).*

3°. bij sommige ww., die anders meestal onovergankelijk zijn, om het produkt der werking uit te drukken; *vuur spuwen; wraak, geluk ademen; woede snuiven.* Hiertoe behooren ook de oneigenlijke reflexieven, als *zich een breuk springen, zich een ongeluk vallen, zich een bochel lachen*, e. d. en de onpersoonlijke ww. in zinnen als: *Het regende vonken; Het hagelt kogels; Het sneeuwde groote ideeën.*

2. regeering van een voorzetsel (zie echter § 116 en § 117); *in den tuin, naar de markt*, enz.

3. oorzakelijk voorwerp (zie § 116) ter vervanging van een vroegeren genitief. *Gedenk de armen. Schaam u dit ongeduld. Hij was den dood getroost. Ze waren het spoor bijster. Ze zijn een beter lot waardig. Hij was vol vurigen ijver. Men is hier zijn leven niet zeker. Zijt ge veel geld schuldig? Hij is het Fransch volkomen meester, machtig.*

4. bijwoordelijke bepaling van tijd, plaats, hoeveelheid (maat, gewicht, prijs), omstandigheid. *Den 15den Juli begint de vacantie. Wij wonen hier al drie jaar. Ze liepen de trap af, den tuin door, den weg op. Hij is veertig jaar oud. De tafel is eenen meter breed. Het pak weegt eenen centenaar. Dit boek is eenen gulden waard.*

Een bepaling van omstandigheid vinden we in: *Hier zit natuur in rouw, den doodstooi om de leden. De heldin der historie verschijnt, het helder voorhoofd met het schoone mopje*

beplooid, het gele jakje aan, een hengselmand aan den arm, en vroolijkheid en schakschheid in de blauwe oogen.

Opmerking. Wegen kan ook overgankelijk zijn: *De kruidenier weegt zijn waren, weegt tien kilo's suiker.* Bij kosten vindt men, ook in figuurlijken zin een bepaling van hoeveelheid: *Dit heeft mij moeite, veel zorg, bittere tranen gekost.*

5. bijstelling of bepaling van gesteldheid bij een woord in den vierden naamval.

1°. als bijstelling: *Kent ge den Heer A., onzen burgemeester? Wend u tot dokter B. den knapsten oogarts uit onze stad.* (Over den 4den nv. als bijstelling bij een genitief, zie § 116. 9. Opmerk. 1.).

2°. als bepaling van gesteldheid. Dit komt voor:

a. bij allerlei werkwoorden: *We eeren hem als onzen weldoener. Iemand aanklagen, beschuldigen, straffen, vonnissen als verrader, enz.*

b. bij vele werkwoorden, die twee vierde naamvallen bij zich eischen, één als lijdend voorwerp, één als de daarbij behorende bepaling van gesteldheid; *noemen, heeten, achten, rekenen, schatten, doopen, vinden, beschouwen, prijzen, schelden, erkennen, uitroepen, doodverven, maken, aanstellen, zich toonen, s. teekenen, zien, hooren, voelen, enz.* *We noemen Prins Willem den Vader des Vaderlands. Ze scholden hem een valschen vriend. Ik teeken mij uw dienstwilligen dienaar. Ik vond hem een aardigen jongen.*

c. bij die werkwoorden, waarbij de beteekenis pas een lijdend voorwerp toelaat, als er een bepaling van gesteldheid bijkomt. Men kan niet zeggen: *Die jongen loopt zijn schoenen, de deur*, wel: *Die jongen loopt zijn schoenen scheef, de deur plat.* Evenzoo: *zich moe loopen, zich suf denken, zich blind staren, zich ziek lachen, een blad (vol) schrijven, een glas (leeg) drinken, zijn oogen blind zien, zijn keel heesch zingen.*

Opmerking. 1. Het lijdend voorwerp en de daarbij behorende bepaling van gesteldheid noemt men wel een dubbelen accusatief. Het eerste lid (het lijdend voorw.) kan uitgedrukt worden door een zelfstandig nw., een ander zelfstandig woord, een infinitief; het tweede lid (de bep. van gesteldheid) door een zelfstandig nw., een bijvoeglijk nw., een deelwoord, een infinitief (en wel een echten infinitief of een, die in de plaats staat voor een tegenwoordig deelwoord). Dikwijls wordt het tweede lid voorafgegaan door *als*, of door het voorzetsel

voor of tot. *Ik vind zwemmen plezierig. Ik houd blauw voor het beste. Ik heb mijn ouders lief. Zijn leven veil hebben. Ze vonden de deur gesloten. Men bracht hem stervende thuis. Iemand groot brengen; iemand gerust, tevreden, aansprakelijk stellen; iemand bang maken. Dat heet ik werken. We zagen de zon ondergaan (ondergaande). Ik voelde de koorts opkomen(de). Hij heeft tien koeien op stal staan(de). — Iemand aanstellen, benoemen als, tot burgemeester. Iemand houden voor een eerlijk man.*

2. Sommige dezer ww. vormen met de bepaling van gesteldheid één werkwoord. uitdrukking, die één voorstelling van een openbaring van bestaan beteekenen; *groot brengen* = opvoeden; *in de war maken* = verwarren; *tevreden stellen* = kalmeeren. In de ontleding kán men ze scheiden, of, zie bl. 19. 2. als o. a. bij *liefhebben*, *vrijlaten*, *loslaten*, ze geheel als gezegde benoemen; aldus: *Ik onderw.*, *maak in de war gez.*, *u lijd. vw.* *Los laten*, *vrij laten* hebben een andere beteekenis. Vergelijk: *Ik zal den hond op u loslaten*, en: *Laat den hond nog maar wat rond loopen, leg hem nog niet aan den ketting, laat hem los.*

3. De ww., *noemen*, *heeten*, *finden*, *doopen*, *prijzen*, *zien*, enz. hebben niet altijd een dubbelen accusatief bij zich. *Noem de rivieren van Nederland eens. Prijst ge dat werk? Ziet ge dien eikeboom?*

4. Wanneer bij *zien*, *hooren*, *voelen*, *doen*, *laten*, de infinitief van een overgankelijk ww. komt, moet uit den zin blijken, bij welk ww. het lijdend voorwerp behoort. Duidelijk is dit in: *Ik liet den poelier de eenden slachten, de paarden water drinken*, e. d. Maar: *Ik zag deze dame fotografeeren*, kan beteekenen: *ik zag, dat deze dame fotografeerde*, en: *ik zag, dat zij gefotografeerd werd*. Evenzoo: *Ik zag het paard slaan. Ik hoorde den jongen roepen. Hij zag zijn vader op zijn tachtigste jaar doopen.*

5. In: *Wat raakt u dat? Het helpt u niets, veel, weinig* e. d. is *wat, niets, veel, weinig*, een bepaling van hoeveelheid.

§ 119. *De verdeeling der zelfstandige naamwoorden naar de verbuiging in drie geslachten.* 1. Onder geslacht verstaat men de wijze waarop een zelfstandig nw. verbogen wordt (werd); en wel de onderscheiding der zelfstandige nw. in drie groepen, nl. mannelijke, vrouwelijke en onzijdige zelfstandige nw.

2. De kenmerken dezer onderscheiding zijn maar voor een klein deel bij de zelfstandige nw. zelve te vinden. Ze berust: 1°. op de vorming van den genitief enkelvoud, wanneer die als bepaling achter het bepaalde woord is geplaatst. *De hoed des mans, der vrouw, des kinds; het huis des Heeren, de zucht des harten.* Hierbij komt nog, doch maar in enkele gevallen, de vorming van den datief enkelvoud op *e* (*bij eede; geef Gode de eer; diensten den lande bewezen*). — 2°. op de vormen

der bijvoeglijke bepalingen, in de eerste plaats van het lidwoord van bepaaldheid; *de man, des mans, den man; de vrouw, der vrouw; het land, des lands, den lands; die man, diens mans*, enz. 3°. op het gebruik van het enkelvoud der zelfstandige vnw., vooral der persoonlijke vnw., ter aanduiding van de door het zelfstandig nw. genoemde zelfstandigheid. *De man is oud; hij (die) is gebrekkig. De vrouw is oud, zij* enz. *Het kind is druk; het (dat) zit geen oogenblik stil.*

3. Mannelijk noemt men de woorden, die 1°. hun genitief enkelvoud op **s (en)** vormen; 2°. in het enkelvoud het lidwoord **de** voor zich krijgen, en 3°. vervangen worden door het persoonlijk vnw. **hij**.

Vrouwelijk noemt men de woorden, die 1°. in den genitief enkelvoud achter het bepaalde woord geplaatst, onveranderd blijven; 2°. in het enkelvoud het lidwoord **de** voor zich krijgen, en 3°. vervangen worden door het persoonl. vnw. **zij** (ze).

Onzijdig noemt men de woorden, die 1°. hun genitief enkelvoud vormen op **s**, 2°. in het enkelvoud het lidwoord **het** voor zich krijgen, en 3°. vervangen worden door het persoonl. vnw. **het**.

Opmerking. 1. Vele woorden onder de zoogenoemde mannelijke en onzijdige, nemen nooit een genitiefvorm aan, omdat die o. a. om de welluidendheid, altijd omschreven wordt; hiertoe behooren de meeste woorden op **st, s, sch, te**: *mast, borst* (jongeling), *wees, vos, matroos, bosch, wensch, gebergte*. Bij de andere mannelijke en onzijdige woorden komt de genitief enkelvoud weinig voor; terwijl die, als hij vóór het bepaalde woord staat, ook bij de zoogenoemde vrouwelijke voorkomt, en in dit geval juist veelvuldig; *vaders kind, moeders kind, kindskinderen; een manspersoon, een vrouwspersoon; rechtswezen, liefdadigheidsinstelling*. Aan den genitiefvorm op **s** heeft men dus geen algemeen bruikbaar kenmerk. Wie kan, daarop alleen steunend, het geslacht bepalen van: *pot, stok, staaf, steen, kop, sabel, degen*, enz. enz.

2. De **e** van den datief enkelvoud helpt nog minder als herkenningmiddel. Behalve dat die datiefvorm uiterst zelden voorkomt, eindigt een woord dikwijls op een **e**, die een geheel andere beteekenis heeft, b. v. een achtervoegsel is en tot het woord behoort, zooals in: *ter sprake, ter tale, ter kerke; in stede van*, e. d. welke woorden ook in den nominatief vaak op **e** uitgaan: *er is sprake van; de tale Kanaäns, vrouwe*, enz. Vergelijk ook: *zone, Heere*.

3. Het gebruik van het lidwoord wijst ons den weg in de beslissing, of een woord onzijdig is of niet; slechts zelden weifelt het taalgevoel; *het kerkhof — de hof* (tuin) — *het hof* (eens konings); *het tijdstip — de stíp; het oor — de domoor; het been — de brekebeen*. Maar het verschil tusschen de mannelijke en de vrouwelijke woorden is niet

hoorbaar; in de meeste gevallen worden de naamvals-n's van het lidwoord (*van den toren, op den stoel, e. d.*) niet uitgesproken, en ons taalgevoel waarschuwt niet of we moeten zeggen *des zaks* of *der zak, des sabels* of *der sabel, des mols* of *der mol, des vinders* of *der vinder, enz.*

4. De aanduiding der mann. wezens door *hij*, en der vrouwelijke door *zij*, is dikwijls een hulpmiddel tot herkenning van het geslacht van hun namen, gelijk het gebruik van *het* voor de onzijdige woorden. Doch in de gewone spreektaal zegt men ook *hij* ter aanduiding van levenlooze voorwerpen, zonder zich om het taalgeslacht te bekommeren; van een sleutel, een schaar, een stoffer, een doos, enz. *hier is hij*. In sommige gevallen zelfs ter aanduiding van vrouwelijke dieren, van de koe: *hij wordt vet*, van de kip: *hij legt goed*, of van dieren, zonder dat men het geslacht onderscheidt: *dat arme paard, hij heeft een poot gebroken*. In de meer deftige spreektaal komen zulke afwijkingen echter niet voor. Ook zal men nooit *hij* zeggen voor *het huis, het land, het schip, het verbond, het geheugen*; noch voor *de liefde, de trouw, de deugd, de netheid, e. d.*, zie bl. 90. Opmerk. 1.

5. Uit het bovenstaande volgt, dat de geslachtsonderscheiding bij de zelfstandige nw., behalve die in onzijdige en niet-onzijdige woorden, in de meeste gevallen voor ons iets kunstmatig is, evenals de onderscheiding der vier naamvallen een erfenis uit den tijd, toen de zelfstandige nw. werkelijk nog verbogen werden, en op verschillende wijze.

6. Reeds bij de Middelnederlandsche schrijvers vindt men af en toe een opmerking over „grammarie”, maar vooral sedert het laatst der 16de eeuw begon men zich met de spraakkunst der moedertaal bezig te houden; de Latijnsche grammatica was het voorbeeld, waarvan men de indeeling en de terminologie overnam¹⁾. Toen ontstond ook de behoefte het geslacht der zelfstandige nw. te bepalen ten einde regelmaat in de schrijftaal te brengen. Doch eerst van lieverlede is die regelmaat bereikt. Want pas het stelsel, door prof. M. de Vries en dr. L. A. te Winkel $\pm$ 1860 ontworpen, kwam werkelijk algemeen in zwang en is nog thans het heerschende. Aangezien daarbij het geslacht bepaald werd vooral op grond van den vroegeren taaltoestand, van de oude buiging der woorden en hun vorming, is het voor den leek, bij de niet-onzijdige zaaknamen vaak onmogelijk zich rekenschap te geven van het waarom, te meer daar allerlei uitzonderingen op hem den indruk

¹⁾ Onder de eersten, die de zaak ter harte namen, behooren Spieghel en Coornhert, welke reeds in 1584 met een paar andere leden der Amsterdamsche Rederijderskamer „In Liefde Bloeiende” o. a. een spraakkunst uitgaven (Tweespraek van de Nederduytsche letterkunst). In de 18de eeuw waren het vooral Van Hoogstraten, Lambert ten Kate, Kluit, die o. a. geslachtslijsten, Moonen en Sewel, die spraakkunsten schreven; in het begin der 19de eeuw Bilderdijk, Weiland en Siegenbeek, die spraakkunsten en geslachtslijsten uitgaven; het stelsel van den laatste gaf gedurende drie vierde van de eeuw den toon aan.

van willekeur moeten maken. Te vergeefs vraagt hij zich af, op grond waarvan en waartoe het noodig is, dat *schoener*, *beitel*, *degen*, *knevel*, mannelijk, doch *Jan de Witt* als scheepsnaam, *griffel*, *sabel*, *snor* vrouwelijk zijn; dat *gang* manier van loopen mannelijk, doch *gang* = corridor vrouwelijk is, terwijl *loof* in iedere beteekenis mannelijk is. Daarbij komt, dat de beslissing mannelijk of vrouwelijk eigenlijk alleen maar van belang is of men in den datief en den accusatief zal schrijven b.v. *den langen gang* of *de lange gang*, in den genitief *des langen gangs* of *der lange gang*. Feitelijk is het bepalen van het geslacht der niet-onzijdige woorden een spellingkwestie, en wel zonder nut doorgaans voor de duidelijkheid van de uitdrukking der gedachte, dus, behalve b.v. bij de namen van mann. personen en dieren, e. d., kwelling des geestes en tijdverspilling. De zaak is juist andersom als ze moest zijn; men kan niet zeggen: zus of zoo wordt het woord verbogen en daarom is het mannelijk of vrouwelijk, maar men zegt: het is mannelijk of vrouwelijk verklaard en daarom wordt het zus of zoo verbogen; de verkeerde wereld dus. De beweging door dr. R. Kolléwijn in 1891 tegen het stelsel van De Vries en Te Winkel begonnen, wint voortdurend meer aanhangers. Hij wil o. a. de buiging der bijvoeglijke woorden, behalve in vaste uitdrukkingen, radicaal afschaffen. Doch ook, nog velen verzetten zich tegen deze Vereenvoudiging, hetzij omdat ze, zelve bij De Vries en Te Winkel opgegroeid, dat stelsel zeer goed bruikbaar vinden en vreezen voor een verlaging van het beschavingspeil der taal, hetzij omdat ze de algeheele afschaffing afkeuren en vereenvoudiging der geslachtsregels voldoende en voor alsnog verkieslijk achten. (Zie verder De spelling).

§ 120. *Vervolg; taalkundig en natuurlijk geslacht; de regels voor het taalkundig geslacht.* I. Het geslacht van een woord, het taalkundig geslacht, heeft eigenlijk niets te maken met het geslacht der zelfstandigheid, die door dat woord genoemd wordt, met het natuurlijk geslacht.

Opmerking. 1. Van natuurlijk geslacht is bovendien alleen sprake bij levende wezens en bij personificaties, als: *De winter is een stuursche vent, hij kleurt de velden grijs.* — *Heel Neerland zendt haar wensch ten hemel; opgetogen ziet zij haar kindren voor haar eer ten kamp gevlogen.*

2. Doorgaans stemmen het geslacht van het woord en dat van het wezen overeen; de namen van mannelijke wezens zijn mannelijk, d. i. moeten mannelijk worden verbogen; de namen van vrouwelijke wezens moeten vrouwelijk worden verbogen; de namen waarbij men niet op het geslacht let, zijn doorgaans ook taalkundig onzijdig; *hengst, merrie, paard, veulen.*

3. Afwijking vinden we bij:

1°. de verkleinwoorden als namen van mann. en vrouw. wezens; *Jantje, Keetje, ventje, meisje, katje, hengstje* e. d. zijn onzijdig.

2°. bij andere onzijdige woorden: het *wijf*, *vrouwensch.*, *vrouwspersoon*, *heer*, *heerschap*;

3°. bij vrouw. woorden als namen van mann. personen: *Zijne Majesteit*, *Zijne Hoogheid*, *Zijne Eminentie*, enz.

2. Wijl men aan de verbuiging zelve van een woord het geslacht niet dan bij uitzondering kan herkennen, hebben De Vries en Te Winkel de volgende regels vastgesteld, gegrond op de beteekenis, de vorming en het gebruik in de schrijftaal.

1. Mannelijk zijn, naar de beteekenis de namen van a. mannen, en van de mann. dieren, waarnaast een afzonderlijke naam voor het wijfe bestaat; *schrijver*, *teekenaar*; *stier*, *kater*, *doffer*, *leeuw*, *bok*.

b. groote en sterke dieren: *olifant*, *kameel*, *neushoorn*, *haai*, *aai*, *buffel*, *zwaan*, *aal*, *baars*, (*mol*, *worm*), enz. Daarentegen zijn o. a. *adder*, *boa*, *slang*, *raaf*, *kraai*, enz. vrouwelijk. (Het is dus in vele gevallen niet goed op zijn voorstelling van groot en sterk af te gaan).

c. boomen: *eik*, *peer*, enz. Vrouw. zijn *linde* en *tamarinde*.

d. steenen als voorwerpsnamen: *diamant*, *robijn*, *steen*, *agaat*, enz.

e. bergen: *Etna*, *Vesuvius*, *Monte Rosa*.

f. maanden en jaargetijden: *Mei*, *zomer*, *herfst*, *winter*. Doch *Lente* en de samenstellingen met *maand* zijn vrouw., die met *jaar* onzijdig: *Meimaand*, *voorjaar*.

g. munten: *gulden*, *stuiver*, *sou*, *piaster*. Uitgezonderd zijn de verkleinwoorden (*stuivertje*, *dubbeltje*) en de vrouw.: *pistool*, *guinje*, *mark*, *kroon*.

naar de vorming: h. de woorden op *aar*, *aard*, *erd*, *lm*, *rm*, *em*, *sem*; *tuimelaar*, *standaard*, *mosterd*, *walm*, *storm*, *adem*, *balsem*. — *Palm* = palmboom of palmtak, is mann., *palm* = palmkruid, lengtemaat, deel der hand, is vrouw. *Helm* = hoofddeksel is mann., *helm* = helmplant is vrouw. *Uniform* is vrouw., *scherm* en *alarm* zijn onzijdig.

i. de woorden op *el* en *er*, van werkwoorden afgeleid en een werktuig beteekenend. *beitel*, *hevel*, *drevel*, *teugel*; *stoffer*, *looper*, *gieter*, *wekker*. — *Griffel* en *schoffel* zijn vrouw. Zie bl. 167. f.

j. de woorden op *ing* (*ling*), mits geen vrouw. persoonsnamen, geen stofnamen of abstracte zelfst. nw.: *gieteling*, *haring*, *penning*, *teerling*, *krakeling*.

k. de woorden op *dom*, die een toestand beteekenen; *ouderdom*, *adeldom*, *wasdom*, *rijkdom*. — Ook zijn mann. *adeldom* en *rijkdom* als verzamelnaam. *Eigendom* = recht van bezit, is mann.; *eigendom* = bezitting, is onzijdig.

l. de eenletteregpige werkingsnamen (stammen van werkwoorden) *loop*, *val*, *stoot*, *trap*, *gil*, *schreeuw*, *kreet*, *griep*, *stap*, *zucht*, *band*, *staak*, *wrok*. Als voorwerpsnamen zijn ze doorgaans vrouw.: *muisenval*, *schop* (werktuig); *griep* (van een zwaard; mestvork); *gang* (van een

huis). — Doch *loof* is altijd mann.; *trap* = trede, sport, is mann.; *trap* = geheel van treden, ladder, is vrouw.

2. Vrouwelijk zijn, naar de beteekenis, de namen van a. vrouwen, en van de vrouw. dieren, waarnaast een afzonderlijke naam voor het mannetje bestaat: *baker*, *modiste*; *koe*, *kat*, *duif*, *geit*.

b. kleine en zwakke dieren: *bij*, *wesp*, *vlieg*, *slak*, *musch*, *mossel*, *oester*, *bot*, *blei*, *schol*, enz. — Daarentegen zijn mann.: *worm*, *nachtegaal*, *vink*, *spreeuw*, *kikvorsch*, e. a.

c. stoffen, als ze niet onzijdig zijn: *klei*, *boter*, *melk*, *kwik*. — Mannelijk zijn slechts: *wijn*, *honing*, *room*, *inkt*, *mosterd*, *nektar* en *azijn*. — *Turf*, *haring*, *visch*, *kabeljauw*, *paling*, *zalm*, *kreeft* e. d. zijn als voorwerpsnamen mann., als stofnamen vrouw. *Ik at eenen heelen haring*. *Hoe vindt ge deze haring?*

d. bloemen en vruchten: *lelie*, *roos*, *papaver*, *tulp*; *peer*, *pruim*, *perzik*, *amandel*, *komkommer*. — Mann. zijn die op oen en ling: *pompoe*, *citroen*, *meloen*; *kruiling*, *pippeling*; ook *appel*, *eikel*, *goudenregen*, *lecuwenbek*, *aronskelk*.

e. vaartuigen: *bark*, *brik*, *boot*, *sloep*, *giek*; *de Jan de Witt*, enz. Uitgezonderd zijn de onzijdige: *fregat*, *galjeen*, *jacht*, *schip*, en de namen op *er*, die mann. zijn: *driemaster*, *botter*, *schoener*, *driedekker*.

f. letters, cijfers, muzieknoden, intervallen, muziek-instrumenten: eene *b*, *a*, eene *acht*, eene *bes*, *mi*, *terts*, *viool*. — *Octaaf* is onzijdig, ook *orgel*; mann. zijn *doedelzak*, *hoorn*, *triangel*.

naar de vorming *g*: de woorden die (altijd of soms) op een stomme e eindigen of vroeger daarop eindigden: *genade*, *koude*, *zonde*; *rouw(e)*, *trouw(e)*, *eer(e)*, *sprak(e)*, *tal(e)*, *kerke*, *hope*, *reize*, *ruste*, *breuke*, enz. Uitgezonderd zijn *einde*, dat onzijdig, en *vrede*, dat mann. is, en natuurlijk de mann. persoonsnamen als *bode*, enz.

h. de woorden op *te* van bijvoegl. nw. gevormd: *groente*, *dikte*.

i. de woorden op *heid* en *nis*: *waarheid*, *lafenis*. — *Vuilnis* is vrouw., *vullis* onzijdig, evenzoo *vonnis*. — *Getuigenis* = afgelegde verklaring, is onzijdig; als werkingsnaam vrouwelijk.

j. de woorden op *ing* en *st* van werkwoorden afgeleid: *teekening*, *verandering*; *kunst*, *winst*, enz. Ook *zoldering*, *plafonneering*. — *Dienst*, *last* en *twist* zijn volgens het gebruik mann. De andere woorden op *st* als *lijst*, *list*, *kast*, *worst*, *borst*, *geest*, *leest*, enz., zoeke men in het woordenboek.

k. de woorden op *schap*, die een toestand of verzameling beteekenen: *riendschap*, *gramschap*; *ridderschap*, *vroedschap*. Onzijdig echter zijn: *gereedschap*, *genootschap*, *gezelschap*, *gezantschap*.

l. de woorden op *age*, *ij*, *ei*, *ie*, *iek*, *teit*, *uw*: *plantage*, *boekerij*, *karwei*, *melodie*, *relië*, *majesteit*, *zenuw*. Echter zijn *bosschage*, *personage*, *concilie*, *evangelie* altijd onzijdig; *schilderij* is ook wel onzijdig; het *genie* = vernuft; de *genie* = lust, of een wapen van 't leger.

3. Onzijdig naar de beteekenis zijn de namen van a. dieren, welke dienen om de geheele soort te noemen, terwijl er afzonderlijke namen voor het mannetje en voor het wijfje bestaan: *rund*, *paard* (*ros*),

schaap, zwijn (varken), konijn, hoen. Uitgezonderd zijn *mensch, hond* (Mannelijk).

b. jongen van dieren: *kalf, veulen, lam, kuiken.* Vrouw. is *big.*

c. stoffen, welke niet vrouw. zijn: *steen, diamant, doek, draad, sabel, balein, kurk, papier, koper, tin, enz.*

d. landen, gewesten, steden, dorpen: het waterrijke *Zee-land*, het drukke *Rotterdam*; uitgezonderd zijn die met het lidwoord *de*: *De Betuwe, De Krim, De Vuursche.* Doch: het deftige *Den Haag.*

e. de verzamelnamen: *paar, dozijn, gros, riem, boek, snees, schok; leger, bosch, vee, gedierte, enz.* *Trits* is vrouwelijk.

f. de verkleinwoorden: *huisje, deurtje, jongske, bloemelyk.* De woorden op het vroegere verkleiningsachtervoegsel *el* hebben het geslacht van hun grondwoord, b.v. *eikel, droppel, knokkel* zijn mann., *trommel, pukkel, kruimel* vrouwelijk.

g. sommige woorden die een minachting uitdrukken: *heer, heerschap, mensch, vrouwmensch, manspersoon.*

naar de vorming (en de beteekenis) h. de woorden op *dom* die een verzameling of gebied beteekenen: *menschdom, godendom, priesterdom, prinsdom, vorstendom.* — *Christendom, heidendom*; zie § 186. 5.

i. de woorden op *schap*, die een waardigheid of een landstreek beteekenen: *vaderschap, koningschap; graafschap, landschap.* — *De Graafschap* = de achterhoek van Gelderland.

j. de woorden op *sel*: *schepsel, brouwsel, behangsel.* Vr. is *stijfsel.*

k. de verzamelnamen met het voorvoegsel *ge*: *gebladerte, gedierte, gepeupel, gevolg.*

l. de werkingsnamen met het voorvoegsel *ge*: *gedraaf, geloof.*

m. de stammen van werkwoorden met de voorvoegsels *be, ge, ont, ver*: *begrip, beloop; geloof, gebaar, gebied; ontzag, onthaal; vervoer, verzet, enz.* Of soms van werkw. met bijwoorden samengesteld: *aanbod, aanzoek, afstel, uitstel, uitschot, onderhoud, onderricht, overleg, overschot, misbruik, misdrijf, enz.* Niet onzijdig, maar mann. zijn o. a. *aanblik, aandrang, aanleg, afloop, afslag, uitleg, uitvoer, ondersteek, overdruk, overval, misgreep, misslag, doorslag, doorloop, omslag, ontrek, enz.*

n. alle woorden en uitdrukkingen, die als zelfstandig nw. gebezigd worden, mits niet als persoonsnamen; het *kwaad, diep, ik, leven, gegeven, waarom, iets*; het *kom-ik-er-van-daag-niet-dan-kom-ik-er-morgen.*

3. Gemeenslachtige zelfstandige nw. zijn de namen van personen of dieren, welke mann. of vrouw. zijn, naar gelang ze een mann. of vrouw. wezen noemen. Hiertoe behooren vele samenstellingen op *genoot*: *echtgenoot, speelgenoot*; afleidingen op *ling*: *zuigeling, vreemdeling*; verder o. a. *gade, peet, persoon, gast, verwant, erfgenaam, gctuige, wees, bode; hokkeling, pink, tortel, enz.*

Opmerking. Wil men duidelijk aangeven, dat men het vrouwelijk wezen bedoelt, dan voegt men bij de persoonsnamen *e*: *echtgenoot*e, *weeze*, *leerlinge*. *Ouderling* en *jongeling* zijn altijd mannelijk.

4. Zelfslachtige zelfstandige nw. zijn de diernamen, welke zonder dat men op het natuurlijk geslacht let, altijd mann. of altijd vrouw. worden gebruikt, b.v. *olifant*, *muis*. Hiertoe behooren dus de namen sterke en die van zwakke dieren, en ook *mensch*, *hond*, *kat*, *duif*.

Opmerking. Wil men laten uitkomen, dat men het mann. of het vrouw. wezen bedoelt, dan bezigt men de samenstellingen *mannetjes-olifant*, *wijffjes-olifant*, enz.

5. Het geslacht van een samengesteld woord is in den regel hetzelfde als dat van het tweede lid. De samenstelling beteekent gemeenlijk een bijzondere soort van de zelfstandigheid, in het tweede lid genoemd; b.v. *leunstoel*, *tafelstoel* (mann.); *schrijftafel*, *waschtafel* (vrouw.); *broodmes*, *ontleedmes* (onz.). Uitzonderingen zijn: *het kerkhof* naast *hof* (mann.); *het tijdstip* naast *stip* (vrouw.); *de booswicht* (mann.) naast *wicht* (onz.).

6. Geen uitzondering op den regel zijn de woorden, waarbij de samenstelling niet de naam van een bijzondere soort is. Hiertoe behooren:

1°. de possessieve samenstellingen, d.w.z. woorden, welke een zelfstandigheid noemen door uit te drukken, wat ze als kenmerk bezit. 't Zijn meest persoonsnamen, wier grammatisch geslacht dan overeenkomt met het natuurlijk geslacht; bv. *platvoet*, *roodhuid*, *zwartoog*, *lachebek*, *melkmuil*, *zotskap*, *langtong*; voorwerpsnamen zijn de onzijdige: *zeskant*, *vierkant*, *achtvlak*, *twaalfvlak*. In sommige woorden wordt een werking als kenmerk genoemd: *weetniet*, *durfniet*, *bemoelial*, *brekespel*, *stokebrand*.

2°. enkele opzichzelfstaande woorden als *roodvonk* (onz.), *oogenblik* (onz.), *hutspot* (vrouw.), *voorschoot* (onz.), en plantnamen als *wolfsklauw*, *slangewortel*, *cereprijs*, die vrouw. zijn.

7. Van vele woorden is, ook met de regels in het hoofd, het geslacht niet te bepalen; vooral niet bij die, welke bij verschil van beteekenis een verschillend geslacht hebben, zooals *dam*, *das*, *krop*, *teen*, *traan*, *zegen*, enz., enz.

Opmerking. 1. Zoo moet men er op letten, dat *gaard*, *stond*, *tred*, *ketting*, *spaander* mann., maar *gaarde*, *stonde*, *trede*, *keten*, *spaan* vrouw. zijn; dat de woorden *soort*, *uur*, *school*, *schilderij*, *figuur*, *fruit*,

gordijn, hars, mud vrouw. en onzijdig voorkomen, en *oogenblik* mann. en onzijdig, zonder eenig verschil in de beteekenis; behalve dat *de ure, de oogenblik* deftiger is, en dat men in overdrachtelijken zin altijd spreekt van *het figuur* dat iemand maakt.

2. Uit verschillende oude, doch nog in zwang zijnde uitdrukkingen blijkt, dat sommige woorden vroeger een ander geslacht hadden dan thans; b.v. *de beest spelen, ter harte nemen, ter oore komen, ter nauwer-nood, te rechter tijd, ten tweeden male, ditmaal*, enz.

§ 121. *Vervolg; de sterke en de zwakke verbuiging der zelfstandige naamwoorden; de verbuiging der eigennamen.* 1. Sommige zelfstandige nw. vormen hun genitief enkelv. op **en (n)**, de meeste echter op **s (es)**. De eerste noemt men de zelfstandige nw. van de zwakke, de laatste die van de sterke verbuiging.

2. Tot de zwakke verbuiging behooren: 1°. enkele mann. persoonsnamen: *graaf, heer, hertog, knaap, mensch, prins, profeet, paus, vorst; bode, getuige*; de zelfstandig gebruikte bijvoeglijke nw.: *wijze, geleerde, blinde, arme, gevangenc*; 2°. het onzijdige woord *hart*.

Opmerking. 1. Vele van de genoemde woorden eindigden vroeger op **e**: *grave, knape, prince*, enz.; nog vindt men *Heere*.

2. De tweede naamval wordt alleen in deftigen stijl en in samenstellingen gevonden. *De dood des graven. Het gevolg des vorsten. In wiens zak ik den beker vinde, die zal mijns heeren slaaf zijn. De verklaring des getuigen. De roem des geleerden. De godsdienst des harten. 's-Gravenhage. 's-Heerenberg. Prinsenhof. 's-Hertogenbosch.*

3. Vroeger waren meer woorden van de zwakke verbuiging, zooals *leeuw* (leeuwenbek, leeuwendeel, leeuwenhorst); *beer* (berenjong, berenklauw, nu ook berejong, — klauw). Ook vrouw. woorden, als nog blijkt uit de samenstellingen: *Geertruidenberg; O. L. Vrouwenkerk; Vrouwendag, Mariënkerke, St-Geertenminne*¹⁾; *goedertieren* (zie bl. 174).

4. Vele van de zwakke zelfstandige nw. vormen den genitief ook wel op **s**; zoo b.v. *getuige's verklaring; Watergraafsmeer; mijnheers* (meneers) *hoed; veldheerstalenten; hertogshoed, hartsgeheim, hartstocht*. Men lette echter op: *hartsvanger, hartshoorn*, van *hart* = hert. — Slechts zelden vindt men den genitief *des schoonen, des waren, des goeden*, voor: *van het schoone, ware, goede*.

3. Bij de sterke zelfstandige nw. op *sch, st, s* en *te* wordt de genitief altijd omschreven. Een uitzondering vindt men in de uitdrukkingen: *de heer, de zoon, de vriend des huizes; het*

¹⁾ Sinte Geerte was de beschermheilige der reizigers. Iemand die op reis ging, bracht men in de middeleeuwen ten afscheid den dronk van St-Geertenminne en St-Johans geleide; minne = gedachtenis.

teeken, de dood des kruises; geestesgaven; de begeerlijkheden des vleesches; het teeken des beestes. Onverbogen blijven steeds woorden als *vos, bosch, mos, mast, last, pols, trans, gebergte, gevogelte*, enz.

4. De sterke datief mann. en onzijdig enkelv. had vroeger den uitgang *e*. In sommige uitdrukkingen wordt die nog aangetroffen. *Gode welgevallig, bij monde, 'ouder eede, in den gebede, ten hove, in allen gevalle*, enz. De *e* viel weg terwijl de klankverandering bleef in *vandaag* (heden *ten dage*), *scheep* (te schepe) *gaan*. Zie bl. 76.

5. De genitief van eigennamen wordt gevormd door *s, 's* of *'*, of hij wordt omschreven. In de meeste gevallen wordt de *s* aan het woord vastgeschreven. *Hendriks boek. Potgieters gedichten. Frankrijks grenzen*. Men bezigt *'s* bij minder goed bekende familienamen, die men wil doen uitkomen, en bij eigennamen die op een klinker eindigen: *Polderdijk's boerderij; Rinaldini's avonturen; Venetië's kanalen*; echter ook *Lizes boek*. Een apostrophe alleen plaatst men bij de eigennamen op *s, x* of *z*: *Socrates' dood; Marnix' psalmberijming; Cortes' ontdekkingen*. Bij aardrijkskundige namen wordt de genitief dan meest omschreven: *Cadix' ligging; de ligging van Cadix; het meer van Constanz*.

Opmerking. De volgende voorbeelden doen zien, wat er van de verbuiging van het zelfstandig nw. nog waar te nemen is; de naam-uitsuitgangen zijn vet gedrukt.

		Enkelvoud.				Meervoud.		
		Mannelijk.		Vrouwelijk.		Onzijdig.		
		sterk.	zwak.	sterk.	zwak.	sterk.	zwak.	Onz.
1.	man,	geleerde.	vrouw(e) ¹ .	land,	hart(e).	mannen,	prinsen,	enz.
	geest,	prips(e).		huis,				
2.	man s ,	geleerd en .	vrouw(e) ² .	land s ,	hart en .	"	"	
	geest es ,	prins en .		huiz es .				
3.	man ³ ,	geleerde.	vrouw(e).	land ³ ,	hart(e).	"	"	
	geest,	prins.						
4.	man,	geleerde.	vrouw(e).	land,	hart(e).	"	"	
	geest,	prins.						

¹) Zwakke vrouw. zelfst. nw. zijn er niet meer; zie bl. 169. Opmerk. 3.

²) Een vrouw. woord kan in samenstellingen, of geplaatst voor het bepaalde woord den sterken-genitief-uitgang *s* krijgen.

³) In uitdrukkingen vindt men den ouden datief-uitgang; manne enz.

§ 122. *De verbuiging der bijvoeglijke woorden.* 1. De bijvoeglijke woorden stemmen in geslacht, getal en naamval overeen met het bepaalde woord. Zie § 107.

2. Men onderscheidt ook bij de bijvoeglijke woorden een sterke en een zwakke verbuiging. Gelijk bij de zelfstandige nw. is het verschil in de eerste plaats waar te nemen aan den tweeden-naamvalsform. De sterke genitief heeft in het mann. en onz. enkelv. **s**, de zwakke **en**; de sterke genitief heeft in het vrouw. enkelv. en in het meerv. **er**, de zwakke **e**.

Opmerking. Bovendien is er verschil in den derden naamval vrouw. enkelv., die sterk op **er**, zwak op **e** uitgaat.

De derde naamval mann. enkelv. en de derde naamval meerv. eindigt in de sterke en in de zwakke verbuiging op **en**; in het meerv. vindt men tegenwoordig al dikwijls **e**.

Ook de derde naamval onzijdig enkelv. had oorspronkelijk in de sterke en in de zwakke verbuiging **en**; men treft beide nu slechts in oude uitdrukkingen aan; de gewone vorm is gelijk aan den accusatief.

2. De uitgangen voor de verbuiging der bijvoeglijke woorden zijn dus: (het streepje beduidt *geen uitgang*).

Enkelvoud.						Meervoud.		
Mannelijk.		Vrouwelijk.		Onzijdig.		Mann.	Vrouw.	Onz.
<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>
1. — of e ,	e .	e ,	e .	— of e ,	e .	1. e ,	e .	
2. s ,	en .	er ,	e .	s ,	en .	2. er ,	e .	
3. — of en ,	en .	er ,	e .	— of en ,	en , e .	3. en ,	e(n) .	
4. — of en ,	en .	e ,	e .	— of e ,	e .	4. e ,	e .	

3. Bij het gebruik der termen sterke en zwakke verbuiging lette men op het volgende verschil. De zelfstandige nw. worden verdeeld in twee groepen; een zelfstandig nw. is òf sterk, òf zwak; *vorst* en *prins* zijn zwak, *man* en *huis* sterk. Wel kan een zwak zelfst. nw. tot de sterke verbuiging overgaan, zooals dit o. a. met *leeuw*, *aap*, *beer* gebeurd is, zoodat in de overgangperiode naast de zwakke ook sterke vormen voorkomen (nu b.v. bij *hertog* en *hart*). Maar de bijvoeglijke nw. worden niet in twee groepen verdeeld; of men de zwakke dan wel de sterke verbuiging gebruikt, hangt af van de wijze waarop het bijvoeglijk nw. voorkomt; hetzelfde bijvoegl. nw. kan dus nu zwak, dan sterk verbogen worden, heeft dus twee verbuigingen.

3. Een bijvoeglijk woord heeft de sterke verbuiging, wanneer er *geen* bepalend woord voorafgaat, of *een* dat zelf onverbogen is. *Een goed man; goedsmoeds. Des mans, Diens mans. Mijns huizes. Te mijnen huize. De wensch veler menschen.*

Een bijvoeglijk woord heeft de zwakke verbuiging, als er een ander *verbogen* bepalend woord voorafgaat. *Des goeden mans. Het fortuin uws vaders en dat des mijnen. De wensch dezer vele menschen.*

Opmerking. Zoo luidden althans vroeger de regels. Gelijk bij de behandeling der afzonderlijke naamvals vormen zal blijken, zijn vele vormen, ook sterke en zwakke, gelijk geworden, of geheel afgesleten tot den onverbogen vorm, of zelfs geheel uit het gebruik yerdwenen, behalve soms in staande uitdrukkingen.

§ 123. *Vervolg; de verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord.*

1. De naamvals vormen zijn:

		Enkelvoud.		Meervoud.			
Mannelijk.		Vrouwelijk.		Onzijdig.		Mann. Vrouw. Onz.	
<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>	<i>sterk.</i>	<i>zwak.</i>
1. goede,	goede,	goede,	goede.	goed,	goede.	goede,	goede.
goed.							
2. <i>goeds,</i>	goeden.	<i>goeder,</i>	goede.	<i>goeds,</i>	goeden.	<i>goeder,</i>	goede.
3. goeden,	goeden,	<i>goeder,</i>	goede.	<i>goeden,</i>	<i>goeden.</i>	goede(n),	goede(n).
goed.				goed,	goede.		
4. goeden,	goeden,	goede,	goede.	goed,	goede.	goede,	goede.
goed.							

2. De gewoon gedrukte zijn de meest voorkomende vormen; tusschen de zwakke en de sterke is daarbij geen verschil.

Opmerking. 1. Men grondt zich dus op oude, niet meer in de vormen waar te nemen regels, als men *goede* in *goede wijn* een sterken, en in *de goede wijn* een zwakken 1sten naamval noemt; evenzoo voor den 3den en den 4den naamval bij *goeden wijn* en *den goeden wijn*, en voor het vrouwelijk geslacht en het meervoud bij *goede koffie* en *deze goede koffie*, *goede wijnen* en *die goede wijnen*; in het onzijdig geslacht is nog soms wel verschil: *goed water*, *het goede water*; echter ook *dat lief dier*.

2. De zwakke genitief mann. en onz. enkelv. komt alleen in hooger en stijl voor. *De voorrechten des ouden adels. De naam des eeuwigen Gods. De laatste afstammeling des doorluchtigen huizes. De zegepraal des heiligen rechts.* Ook de zwakke genitief vrouw. enkelv. en de genitief meerv. behooren meer tot de schrijf- dan tot de spreektaal. *De kinderen dezer arme weduwe(n).*

3. De wijdgedrukte vormen zijn gelijk aan het onverbogen bijvoeglijk nw., ze komen voor in den 1sten, 3den en 4den naamval mann. en onz. enkelv., en wel in bepaalde gevallen.

1°. in het mann. geslacht bij persoonsnamen na *een*, *geen*, *eenig*, *menig*, *ieder*, *elk*, *zeker*, *welk*, wanneer het bijvoegl. nw. een hoedanigheid noemt, die den persoon kenmerkt in zijn waardigheid of betrekking; beteekent het een hoedanigheid als mensch, in het algemeen, dan heeft het den verbogen vorm. Vandaar het verschil tusschen *een groot* (= uitstekend) *vorst* en *een groote* (= lange) *vorst*; tusschen *menig oud vriend* (die al lang vriend was) en *menig oude vriend* (= bejaarde vriend); *ieder gemeen* en *ieder gemeene soldaat*.

Opmerking. In het dagelijksch leven wordt dit verschil niet in acht genomen; men brengt zijn schoenen naar *een knappen schoenmaker*, gaat naar *een heel knappen dokter*, enz. In 't vrouwelijk mist men de onderscheiding; wat is *een oude vriendin*? Soms echter: *een goed paardrijdster*, e. d.

2°. in het onzijdig geslacht, behalve na *een*, *geen*, *eenig*, enz. nog na *het*, *dit*, *dat*, en na een bezittelijk vnw., of wanneer in 't geheel geen bepalend woord voorafgaat. *Een oud huis*. *Eenig nieuw papier*. *Mijn lief tuintje*. *Goed bier*. *Oud ijzer*. De welluidendheid en het gebruik spelen bij de keuze tusschen den verbogen en den onverbogen vorm dikwijls een rol; meestal zegt men: *het zieke kind*, *dat fiere ros*, *het prachtige paleis*, *elk gehoorzaam kind*; *een onvergetelijk oogenblik*.

Opmerking. Soms is er verschil in beteekenis. De versierende of ophelderende bepaling staat in den onverbogen, de bepaling die dient ter onderscheiding, in den verbogen vorm. *Mijn lief zusje*. *Mijn lieve zusje*. *Het moedig paard is de vriend van den Arabier*. *Het moedige paard rende door, het schrikachtige begon te steigeren*. *Ik heb mijn oud huis verkocht* (Ik had er maar een). *Mijn oud(e) huis heb ik verkocht, het nieuwe heb ik gehouden*.

4. De *cursief* gedrukte vormen zijn de overblijfsels van de sterke verbuiging, die alleen in bepaalde uitdrukkingen voorkomen. Dat is ook het geval met den ouden zwakken 3den naamval onzijdig enkelv.

Voorbeelden zijn:

- a. van den zw. 3den nv. onz. enk.: *ten vorigen jare*.
- b. van den st. 2den nv. mann. enk.: *blootsvoets, goedsmoeds*.
- c. van den st. 3den nv. mann. enk.: *in arren* (toornigen) *moede*: *met voorbedachten rade*.

d. van den st. 2den nv. vr. enk.: *ouder gewoonte, ouderwetsch*¹⁾ *nieuwerwetsch, langzamerhand*²⁾, *gewapenderhand, goedertieren*³⁾, *halverwege(n), onverrichter zake, zaliger gedachtenis, middelerwijl, spelderwijs.*

e. van den st. 3den nv. vr. enk.: *te goeder trouw, te goeder ure, te bekwaamere tijd, met luider stemme, op heeter daad, in aller ijl, van ganscher harte.*

f. van den st. 2den nv. onz. enk.: *blootshoofds.*

g. van den st. 3den nv. onz. enk.: *in koelen bloede, in goeden doen, van koninklijken bloede, van goeden huize, met opgerichten hoofde.*

h. van den st. 2den nv. meerv., als dichterlijke vrijheid: *Op Leidens burcht twee spreuken staan, de fiere heugnis banger jaren.*

5. De zelfstandig gebruikte bijvoeglijke nw. worden verbogen als zelfstandige nw.; die als mann. persoonsnamen voorkomen en op e uitgaan zijn zwak. Sterk zijn o. a. *dwaas, vrek, zot, gek*, en de onzijdige: *zout, zoet, zuur, wit, diep, ruim, kwaad, goed*, enz. De laatste blijven meest onverbogen. Na *iets, niets, wat, veel, weinig, genoeg*, enz. staat het zelfstandig gebruikt adjectief in den sterken 2den naamval; *iets fraais*. (Zie bl. 153. 4).

Opmerking. 1. Een paar dezer woorden werden in dien vorm ook in andere naamvallen gebezigd. *Hebt ge nieuws? Het lekkers is op.*

2. Men vergelijke de vormen van het zwak verbogen bijvoeglijk nw. met die van het zwak verbogen zelfstandig nw., b.v. in het mann.

Enkelvoud.

Meervoud.

1. de zieke man; de zieke.	de zieke mannen; de zieken.
2. des zieken mans; des zieken.	der zieke „ ; der „
3. den zieken man; den zieke.	den zieken „ ; den „
4. den zieken man; den zieke.	de zieke „ ; de „

6. Een bijvoeglijk woord wordt zelfstandig gebruikt, als het zelf dient om een zelfstandigheid te noemen of aan te duiden; er staat dan in de nabijheid geen zelfstandig nw., waarbij men het als bepaling kan denken. *Oude menschen moeten, jonge (menschen) kunnen sterven. Ouden en jongen, allen moeten sterven. Hebt ge den lange* (bijnaam voor iemand) *ook gezien? Heb je twee hengels? Geef mij den langen* (hengel) *maar.*

Opmerking. Ten opzichte van uitdrukkingen als *Karel de Groot, Floris de Zwarte* e. d. bestaat verschil van meening. De meesten spellen

¹⁾ Wet = gewoonte, zede.   ²⁾ Hand = wijze.   ³⁾ = van goeden aard, vergelijk *tieren* = welig groeien, aarden.

in den 3den en den 4den naamval *den Grooten*, *den Zwartén*, en vergelijken ze met vormen als *Willem de Eerste*, *Karel de Vijfde*, als omzettingen van: *de eerste Willem*, *de zwarte Floris*. Eerste, zwarte enz. zijn dan dus attributieve bijvoeglijke nw. Vergelijkt men deze uitdrukkingen echter met die als *Lodewijk het Kind*, *Willem de Veroveraar* e. d. dan ziet men, dat *de Grooté*, *de Zwarte* ook als bijstelling, als nieuwe naam, opgevat kunnen worden, en verbogen moeten worden als een zwak zelfstandig nw. Heel veel maakt het niet uit; voor de duidelijkheid is deze onderscheiding van geen belang.

7. Onverbogen blijven de bijvoeglijke naamwoorden:

1°. als ze praedicatief gebruikt zijn. *De man is ziek. Men bracht hem ziek thuis.*

2°. wanneer ze als attrib. bepaling achter het zelfst. nw. staan. *Vaderlief. Staten-generaal.*

3°. als ze door een lidwoord van het bepaalde zelfst. nw. gescheiden zijn: *Zoo groot een liefde.*

4°. op *lei* en *hande*: *velerlei*, *allerhande*.

5°. als ze eindigen op **er** of **en** en opeenhooping van toonlooze lettergrepen onwelligheid zou veroorzaken; dit is het geval bij **a.** *eigen*, *linker* en *rechter*; **b.** de van plaatsnamen afgeleide op *er*: *Haarlemmer halletjes*; **c.** de stoffelijke bijvoegl. nw. op *en*: *gouden*, *koperen*; **d.** de van verleden deelwoorden gevormde, als *verbolgen*, *verholén*, *verloren*; **e.** vergrootende trappen van twee- en meerlettergrepige woorden: *dapperder soldaten*, *verhevener gevoelens*, *vervelender zaken*. Soms vindt men echter: *zijdene lokken*, *verhevenere gevoelens*, enz.

§ 124. *Vervolg; de verbuiging der andere bijvoeglijke woorden.*

I. Sterk is de verbuiging van 1°. de bijvoeglijke bezittelijke vnw.; 2°. de aanwiz. vnw.; 3°. de lidwoorden; 4°. de bepal. aank. vnw. *zulk*, *zoodanig*, *dusdanig*; 5°. de vrag. en de betrekk. vnw. *welk* en *hoedanig*; 6°. de onbepaalde vnw. *eenig* en *seker*; 7°. de bepaalde hoofdtelwoorden *een*, *geén*, *beide*; 8°. de onbepaalde hoofdtelwoorden; ten minste als de woorden onder 4°, 6°, 7° en 8° niet door een verbogen bepalend woord worden voorafgegaan.

2. Van sommige woorden is de verbuiging onvolledig, vaak ontbreekt de genitief en daarmee het voornaamste kenmerk van de sterke verbuiging. De *cursief* en de tusschen ( ) gedrukte vormen komen zelden of nooit voor; — beteekent, dat de vorm ontbreekt.

STERKE VERBUIGING DER BIJVOEGLIJKE WOORDEN.

Mannelijk enkelvoud.

	<i>besitt. vnv.</i>	<i>aanw. vnv.</i>	<i>lidwoord.</i>	<i>bep. aank. vnv.</i>	<i>betr. vnv.</i>	<i>onbep. vnv.</i>	<i>telwoorden.</i>
1. mijn.	deze, die, gene.		de, een, geen.	zulke.	welke ¹⁾ .	zeker(e).	een, geen, ieder(e).
2. mijns.	dezes, diens, —		des, eens, geens.	—	—	—	—
3. mijnen.	dezen, dien, genen.		den, eenen, geen.	zulken.	welken.	zekeren.	ieder.
4. mijnen.	dezen, dien, genen.		den, eenen, geen.	zulken.	welken.	zekeren.	ieder.

Vrouwelijk enkelvoud.

1. mijne.	deze, die, gene.		de, eene, geene.	zulke.	welke.	zekere.	iedere.
2. mijner.	dezer, dier, —		der, eener, geener.	—	—	—	—
3. mijne(r).	deze(r), die(r), gene.		de(r), eene(r), geene(r).	zulke.	welke.	zekere.	iedere.
4. mijne.	deze, die, gene.		de, eene, geene.	zulke.	welke.	zekere.	iedere.

Onzijdig enkelvoud.

1. mijn.	dit, dat, —		het 't, een, geen.	zulk.	welk.	zeker.	ieder.
2. mijns.	dezes, diens, —		des, eens, geens.	—	—	—	—
3. mijn(en).	{ dit, dat, — dezen, dien, —	{	het, 't, een(en), geen(en). den.	zulk.	welk.	zeker.	ieder.
4. mijn.	dit, dat, —		het, een, geen.	zulk.	welk.	zeker.	ieder.

Meervoud voor de drie geslachten.

1. mijne.	deze, die, gene.		de, — geene.	zulke.	welke.	zekere.	beide. alle.
2. mijner.	dezer, dier, —		der, — geener.	—	—	—	beider. aller.
3. mijnen.	dezen, dien, genen.		den, — geen.	zulken.	welken.	zekeren.	beiden. allen.
4. mijne.	deze, die, gene.		de, — geene.	zulke.	welke.	zekere.	beide. alle.

1) vragend ook *welk*.

Zie het lidwoord.

Opmerkingen. 1. In de gewone schrijftaal laat men in de sterke verbuiging bij de bezitt. vnw. en bij *een* en *geen* de uitgangen *e* en *en* doorgaans weg. *Ik heb mijn voet, mijn hand bezeerd. Ze hadden een grooten visch gevangen.* Een = zeker, onbep. vnw., wordt verbogen. *Kent ge eenen Derksen?*

2. Bij de bezitt. vnw. lette men op het tweeërlei geslacht en getal. Het *objectieve* geslacht en getal is dat van het bepaalde woord, van de bezitting zooals men doorgaans zegt. Voor de verbuiging heeft men alleen met het object. gesl. en get. te maken, daarvan hangt de vormverandering af. *Mijn vader, mijne moeder, mijn kind; mijne ouders.*

Het *subjectieve* geslacht en getal bepaalt de keuze van het bezitt. vnw. *Deze vrouw heeft haren man verloren en hare kinderen. Deze man heeft zijne vrouw verloren en zijne kinderen.* Hare is bezitt. vnw. v. d. 3den pers. subj. vr. enk., doch object. onz. meerv. 4de nv. 't Eerste zijne is subj. mann. enk., obj. vrouw. enk. 4de nv.; 't tweede zijne is eveneens subj. mann. enk., doch obj. onz. meerv. 4de nv.

Het subjectieve geslacht komt overeen met het natuurlijk geslacht van het antecedent. *Dat wijf verbabbelt al haren tijd.*

3. Het bezitt. vnw. *onze* eindigt ook in den 1sten naamv. mann. enk. op *e*. Dit is echter geen naamvals-*e*, maar een deel van den stam, die oorspronkelijk *onzer* luidde, maar waarvan de *r* afviel. Bij *uw*, eerst *uwer*, viel ook de *e* af.

4. *Zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* worden voor een mann. of vrouw. woord gewoonlijk gevolgd door *een* en blijven dan onverbogen, evenals voor een onzijdig woord. *Zulk een man, zulk een vrouw, zulk een kind, zulk bier.* Onmiddellijk staande voor een mann. of vrouw. woord of voor een meervoud, worden ze verbogen; de genitief echter ontbreekt; van *dergelijke* geldt hetzelfde in het meervoud; in 't enkelv. krijgt het het lidwoord voor zich. *Een dergelijk(e) man, een dergelijke stoel, tafel; een dergelijk huis.* Maar: *dergelijk bier*, e. d.

5. *Hoedanig* is verouderd; over het verschil b.v. tusschen *welk* vorst en *welke* vorst zie bl. 96. Opm. 2.

6. De onbep. vnw. *zeker* en *eenig* blijven ook in 't mann. enk. wel onverbogen. *Zeker iemand, zeker koning, eenig man.* Echter: *zekere boom*, enz. De andere bijvoegl. onbep. vnw., *deze of gene*, enz. (zie § 87) volgen hun gewone verbuiging.

7. De sterke tweede naamval staat alleen in deftigen stijl en in sommige uitdrukkingen: *eensdeels, geenszins, alleszins, veelszins, eenigszins; allerlei, beiderlei, geenerlei* (hiernaar gevormd zijn ook *eenerlei, tweeërlei, drieërlei, vierderlei* enz.), *de beginselen des staatsmans; de voortbrengselen dezes lands. Welker bloemen geur overtreft, die der rozen? We kochten koffie, thee en suiker, welker artikelen prijs dreigde omhoog te gaan* (meer gewoon is: *waarvan, of van welke artikelen*).

8. In een paar woorden vindt men den ouden genitief van het bijvoegl. aanw. v. vnw. *des* en *der*: *destijds, dermate, derwijze.*

9. De sterke 3de naamval vrouw. en onz. enkelv., op *en* en *er*, komt ook alleen in deftige taal of oude uitdrukkingen voor. *Der regere-*
HASSELBACH, *Ned. Spraakkunst.* 12

ring werd dank betuigd. Diensten den lande bewezen. In der minne. Inderdaad. Iemand met den zwaarde straffen. Te uwer, hunner verjaring. Te mijnen huize. Te dezer gelegenheid. Te dier plaatse. In dier voege. Uit dien hoofde. In allen gevalle, naast den accusatief meerv. in alle gevallen, die echter een andere beteekenis heeft. Vergelijk: Hij heeft in allen gevalle, en: hij heeft in alle gevallen betaald.

10. De 3de naamval mann., vrouw. en onz. enkelv. van het lidwoord is in vele gevallen samengesmolten met het voorzetsel *te; te + den = ten; te + der = ter*. Soms vindt men *ten* of *ter*, waar van geen lidwoord sprake kan zijn: *ten uwen laste, ten allen tijde, ten hunnen huize, ter uwer vereering*. De *n* of *r* doet dan wel dienst als welluidendheidsletter. Het gebruik is ook te verklaren uit het gevoel voor overeenkomst. Naast *ten tijde, ten laste, ter verjaring* e. d. vormde men *ten allen tijde, ter uwer verjaring*. Het gebruik wettigt deze inlassching, maar strikt grammaticaal gezien, is ze onjuist; voor het woord *al* en voor het bijvoeglijk bezitt. vnv. kan het lidwoord niet gebruikt worden; *Het mijn huis* is niet bestaanbaar, dus ook niet *te den mijnen huize*. Wel vindt men: *dit mijn huis, deze mijne werken*.

In: *ter bekwaamer tijd, ter gelegener ure* staat na het verbogen lidwoord van bepaaldheid toch de sterke datief van het bijvoeglijk nw.; ook hier werkte het gevoel voor analogie; dergelijke uitdrukkingen zijn reeds oud en komen al in 't Middelnederlandsch voor.

11. Het vrag. vnv. *wat voor een* heeft geen genitief. *Een* blijft ot onverbogen, of het gaat als het lidwoord; de naamval hangt af van het bepaalde woord. Niet van *voor*, dat zijn kracht als voorzetsel heeft verloren. *Wat voor een man is hij? Wat voor eenen knecht hebt ge nu?*

12. *Menig, ieder, elk* komen alleen in het enkelv., de andere onbep. hoofdtelwoorden doorgaans in het meerv. voor. *Al* heeft in het enkelv. de beteekenis van *ieder*. *Alle waar is naar zijn geld. Er is alle reden tot tevredenheid. Alle dag* en *alle man* zijn eigenlijk meervoud; evenzoo *alle hens* (zeemansterm, uit 't Engelsch overgenomen, voor: alle manschappen). *Veel, weinig, luttel, genoeg* staan ook als bepaling voor een enkelvoudig woord; oorspronkelijk waren ze zelfstandig, gevolgd door een partitieven genitief: *veel moeds, weinig gelds*. Nu zijn in *veel moed, weinig geld* doorgaans *veel* en *weinig* bepaling, *moed* en *geld* 't bepaalde. Men lette echter op den klemtoon en de wijziging in de beteekenis, b.v. bij: *Die man heeft véél moed; die jongen eet wéinig brood*, en: *Die man heeft veel móéd; die jongen eet weinig bróód*, in de laatste zinnen zijn *moed(s)*, *brood(s)* de bepalingen. Zie bl. 102. 5.

Genoeg blijft altijd onverbogen.

§ 125. *Vervolg; de zwakke verbuiging der bijvoeglijke woorden.*

I. Zwak is de verbuiging van: 1°. de bezitt. vnv. zelfstandig gebruikt zóó, dat de bedoelde zelfstandigheid in den zin genoemd is, zie bl. 93. 5. 2°.; 2°. het pers. vnv. *zelf*; 3°. de bep.

aank. vnw. *dezelfde, hetzelfde, diezelfde, datzelfde*, ten minste wat het woord *zelfde* betreft; het eerste lid behoudt zijn verbuiging; voorts *ander* in *de, het, een ander(e)*, en *de, een zoodanige*; 4°. het onbep. vnw. *zeker*, de bepaalde hoofdtelwoorden *een* en *beide*, en de onbep. hoofdtelwoorden, alle na een voorafgaand verbogen woord; 5°. de bepaalde en de onbepaalde rangtelwoorden.

2. Al deze woorden hebben dus, zie de zwakke verbuiging van het bijvoeglijk nw. § 123. I, den uitgang **en** in den 2den, 3den en 4den naamval mann. enkelv., den 2den naamval onz. enkelv. en den 3den naamval meerv.; in alle andere naamvallen is de uitgang **e**. De oude zwakke 3de naamval onz. enkelv. komt nog in een paar uitdrukkingen voor (zie Opm 5.). *Mijn hond en de uwe zijn even oud. De ouderdom mijns honds en die des uwen. Ik geef mijnen hond hondenbrood. Wat geeft gij den uwen? Ik verwen mijnen hond niet, zooals gij den uwen.* — *De invloed dezes eenen mans, dezer eenen familie, dezes eenen vorstenhuizes, dezer beide broeders.* Vergelijk: *De wensch veler arbeiders en de wensch dezer vele arbeiders.*

Opmerking. 1. *Zelf* blijkt dikwijls onverbogen. *Mijn vader zelf. Mijn moeder zelf. Wij zelf.* De 2de naamval wordt zelden of nooit gebruikt. Een sterken genitief echter vindt men in: *Om mijns, uws, huns, ons zelfs wil* = om de wille *mijns zelven* = van *mij zelven* (als een vrouw het schrijft *mij zelve*).

2. Na *een, geen, ieder, elk*, enz. (zie § 123. 3) blijven *ander, zeker, zoodanig, eenig* voor een mann. persoonsnaam onverbogen in den 1sten, 3den en 4den naamval; ook in het onzijdig geslacht. *Een zeker koning. Mijn eenig dubbeltje*; echter: *een andere hoed*.

3. *Al* staande voor een ander bepalend woord, blijft doorgaans onverbogen; *al(le) deze voorwerpen; al de menschen*.

4. In dialect worden ook *deze* en *die* wel voorafgegaan door een bepalend woord; *ik meen den dezen, niet den dieën*.

5. Voorbeelden van den ouden zwakken datief onz. enkelv. zijn: *tenzelfden jare, ten eenen male; ten tweeden male*.

6. De rangtelwoorden in datumbepalingen beschouwt men als bijvoeglijk gebruikt; het woord *dag* is weggelaten. Men wachte zich er voor het rangtelwoord aan te zien voor een bepaling van den volgenden maandnaam. *Den tweeden Juli verjaart mijn oom* = *den tweeden dag van Juli*. Juli staat voor *Julii*, genitief van *Julius*. De uitdrukking wil zeggen: den tweeden dag van de maand van Julius.

Iets anders heeft men in een zin als: *Dit is nu de 50ste Juli, dien ik beleef*.

§ 126. *De verbuiging der zelfstandige voornaamwoorden en telwoorden.* De persoonlijke vnw. worden sterk verbogen.

Enkelvoud.

<i>1ste pers.</i>	<i>2de pers.</i>		<i>3de pers. mann.</i>	<i>vrouw.</i>	<i>onz.</i>
1. ik, 'k. (du).	gij, jij, je.		hij, (ie).	zij, ze.	het, 't.
2. { mijns, (dijs), { mijner. { dijner).	Zie 't meerv.	— —	{ zijns, { zijner.	{ haars, { harer.	{ zijns, { zijner.
3. mij, me. (dij, di).		jou, je.	hem (em).	{ haar, { er, ze.	het, 't.
4. mij, me. (dij, di).	Zie 't meerv.	jou, je.	hem (em).	{ haar, { er, ze.	het, 't.

Meervoud.

1. wij, we.	gij, ge.	je, jelui, jullie.	zij, ze.	zij, ze.	
2. { ons, { onzer.	{ uws, { uwer.	— — —	{ huns, { hunner (er).	{ haars, { harer (er).	als 't mann.
3. ons.	u.	je, jelui, jullie.	hun, ze.	haar, ze.	
4. ons.	u.	je, jelui, jullie.	hen, ze.	haar, ze.	

Opmerking. 1. De pers. vnv. van den 1sten en den 2den pers. zijn gemeenschaptig; bij die van den 3den pers. kan het uitdrukken van het geslacht der bedoelde zelfstandigheid de herkenning vergemakkelijken. *Mijn nicht en mijn neef gaan wandelen, zij in 't wit, hij in 't zwart gekleed.* Gemaakt echter is: *Ik heb een schrijftafel en een stoel gekocht, hij kost f 20, zij f 80.* In 't meervoud vervalt de onderscheiding; ook de 3de en de 4de naamval is, in de spreektaal althans, *ze*.

2. Het geslacht van het persoonl. vnv. van den 3den persoon hangt af van het natuurlijk geslacht der aangeduide zelfstandigheid, nl. als het personen of personificaties geldt. Anders wordt het bepaald door het woordgeslacht van het zelfstandig nw., dat door het vnv. wordt vervangen. *Het wijf, dat daar staat te praten, verbabbelt al haar tijd; zij mocht wel aan haar werk gaan. De tafel is oud, ze is niet meer te gebruiken. De stoel is oud, hij is enz.* Zie § 81. 3. § 119. 3. Opm. 4.

3. *ie, em, en ze en er* (voor *haar*, soms ook voor *hen* en *hun*) behooren tot de dagelijksche taal. *Ik heb ze 't gegeven. Ik heb 't er gegeven.*

4. Het verschil tusschen *hun* en *hen*, datief en accusatief meervoud, is door de schrijftaal gemaakt; in de spreektaal vindt men ook: *Gee dat aan hun; dat is voor hun; heb je hun gezien?* Vroeger vond men ook in 't mann. *haar*, thans nog in den toonloozen vorm *er*. *Zeg het er.*

5. De genitief, op *s* of *er*, komt alleen in deftigen stijl voor en in een paar uitdrukkingen. *Gij zijt mijns onwaardig. Mijns gelijke. Om mijns zelfs wil. Ontferm u mijner.*

Voor *beider* en *aller* valt de genitiefuitgang *er* weg. *Op ons beider gezondheid* = op de gezondheid van ons beiden. *In uw aller belang* = in het belang van u allen. *Ons* en *uw* zijn dus genitieven van het persoonl. vnv. Soms vindt men: *In uwer beider naam* e. d. Evenzoo de genitieven: *ulieder, hunlieder, jelu's.*

6. In zinnen als *dit boek is mijn*, kan men *mijn* opvatten als een genitief = *van mij* (naamw. deel van het gezegde) of als bezitt. vnw.; hier ziet men hoe een genitief van een pers. vnw. een bezitt. vnw. wordt.

7. Het wederkeerend vnw. van den 3den pers. *zich* komt alleen in den 3den en den 4den naamval voor. De wederkeerige vnw. hebben nog een genitief, in oudere taal ook een eigenaardigen vorm in datief en accusatief. *Men moet elkaars zwakheden verdragen. Ze ontmoeten elkander dagelijks. Hebt malkanderen lief.*

8. Het pers. vnw. *dezelve* komt nog voor in kanselarijstijl; *zelf* wordt dan sterk verbogen. Als er van vorstelijke personen gesproken wordt, ziet men *hoogstdezelve*; in den 2den naamval, in plaats van het bezitt. vnw. *zijn* of *haar*: *hoogstdezelfs* of *hoogstderzelver*.

§ 127. *Vervolg; de verbuiging der zelfstandige bezitt. en bepalaank. voornaamwoorden en der zelfst. rangtelwoorden.*

1. De bezitt. vnw. geheel zelfstandig gebruikt (zie bl. 93. 5. 3°), de bepalaank. vnw. *degene*, *deselfde*, *desulke*, *de soodanige*, de zelfst. bepaalde en onbepaalde rangtelwoorden, worden verbogen als zwakke zelfstandige nw. Ze duiden behalve in het onzijdig geslacht, altijd personen aan; bij het onzijdig komt geen genitief en geen meervoud voor; *het zijne*, *hetgene*, *hetzelfde*, *het eerste*. Het mann. en vrouw. enkelv. der zelfstandige bezitt. vnw. komt voor in den zin van echtgenoot of geliefde, het onzijdig enkelv. in dien van eigendom. In *te mijnent*, *te of ten onzent* heeft men een 3den naamv. onz. enkelv.

2. Deze woorden hebben dus den uitgang **en** in den 2den naamval mann. en onz. enkelv. en in alle naamvallen meervoud; doch de genitief onz. enkelv. komt zoo goed als nooit voor. Zie de voorbeelden op bl. 93. 5.; 95. 3. 4.; 103. 2. en hieronder 3.

3. Als *desulke*, *de soodanige* en de rangtelwoorden niet dienen om personen aan te duiden, worden ze verbogen als zwakke bijvoeglijke nw. Vergelijk: *Hij behoort tot de menschen, die den moed hunner overtuiging missen; het meelij met desulken (de soodanigen)*, en: *Vele boomen zijn dood of geschonden; desulke (de soodanige) moest men rooien. — Vele eersten zullen de laatsten zijn. Wie moet dese appelen hebben? Het zijn de laatste.* In *iets dergelijks* heeft men een sterken genitief onz. enkelv.

Opmerking. Het verschil in de verbuiging bij deze woorden is gelijk aan dat van het bijvoeglijk nw., zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt. Zie bl. 174. Opm. 2.

Enkelvoud.

Mannelijk.		Vrouwelijk.		Onzijdig.	
<i>zelfst.</i>	<i>bijvoegl.</i>	<i>zelfst.</i>	<i>bijvoegl.</i>	<i>zelfst.</i>	<i>bijvoegl.</i>
1. dezelfde,	dezelfde.	dezelfde,	dezelfde.	hetzelfde,	hetzelfde.
2. deszelfden,	deszelfden.	derzelfde,	derzelfde.	(deszelfden),	(deszelfden).
3. denzelfde,	denzelfden.	de(r)zelfde,	de(r)zelfde.	hetzelfde,	hetzelfde (denzelfden).
4. denzelfde,	denzelfden.	dezelfde,	dezelfde.	hetzelfde,	hetzelfde.

Meervoud.

<i>zelfst.</i>	<i>bijvoegl.</i>
dezelfden,	dezelfde.
derzelfden,	derzelfde.
denzelfden,	denzelfden.
dezelfden,	dezelfde.

Naast *ter bekwaamer tijd*, vindt men ook *terzelfder tijd*, *terzelfder ure*.

§ 128. *Vervolg; de verbuiging der zelfstandige aanwzj., vrag., betrekk. en onbep. voornaamwoorden; der onbepaalde hoofdtelwoorden.* I. De zelfstandige aanwzj. vnw. en de onbepaalde hoofdtelwoorden hebben dezelfde verbuiging als de bijvoeglijk gebruikte. Alleen krijgen *dese* en *gene*, *alle*, *sommige*, *eenige*, enz. als ze personen aanduiden, ook in den 1sten en den 4den naamv. meerv. een **n**. *De aard der Vlamingen verschilt zeer van dien der Zeeuwen; dezen zijn stijf en stil, genen los en luidruchtig. Allen waren tevreden.*

Opmerking. 1. De genitief onz. enkelv. van *dit* is *dezes* en komt voor in uitdrukkingen als *brenger*, *schrijver dezes*. In datumbepalingen wordt wel het woord *maand* weggelaten: *Uw brief van den 8sten dezer*; de uitdrukking is dus elliptisch, *dezer* bijvoeglijk gebruikt.

2. De genitief mann. en onz. enkelv. *diens* kwam vroeger voor zonder **n**. *Dies* is nog een aanwzj. vnw. b.v. in: *Wat dies* (= daarvan) *meer zij*. Meestal is het nu bijwoord. Een nevenvorm is *des*, o. a. in *deskundig*, *desgevraagd*, *desbevoegd*, *desbewust*, *desgelijks*, *des te beter*, *desniettemin*. Den datief onz. enk. vindt men o. a. in: *bij dezen*, *indien*, *bovendien*. — De genitief meerv. *der* staat nog in: *dergelijke* = gelijke van die; *er waren der velen niet tevreden*; bepal. aankond. is *der* in: *Er zijn der*, *die meenen*, enz.

2. Van de vrag. vnw. heeft *welke* dezelfde verbuiging, zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt. Van *wie* is de verbuiging:

	Enkelvoud.		Meervoud.	
	<i>mann.</i>	<i>vrouw.</i>	<i>onz.</i>	
1.	wie.	wie.	wat.	wie.
2.	wiens.	wier.	—	wier.
3.	wien.	wie.	wat.	wier.
4.	wien.	wie.	wat.	wie.

Opmerking. 1. Een oude genitief onz. enk. komt voor in *weshalve*.

2. In gemeenzame spreektaal wordt de genitief gewoonlijk omschreven door het bezitt. vnv. *Wie zijn hoed* (= wiens). *Wie der hoed* (wier) *is dat?* Ook zegt men: *Van wie(n) is die hoed?* In het onz. geslacht gebruikt men het voornaamw. bijwoord *waarvan*; evenzoo voor den datief *waaraan*, soms *wat*; en voor den accusatief, voorafgegaan door een voorzetsel: *waarna*, *waarnaar*, *waarin*, *waarmee* = na, naar, in, met wat. *Waarvan (wat) geeft ge de voorkeur?* *Waarvan is dat een deel?*

3. De verbuiging der betrekk. vnv. is:

	Enkelvoud.				
	<i>mannelijk.</i>	<i>vrouwelijk.</i>	<i>onzijdig.</i>		
1.	die, wie, welke.	die, wie, welke.	dat, wat, hetwelk.		
2.	wiens, wiens, (welks).	wier, wier, welker.	— — welks.		
3.	wien, wien, welken.	wie, wie, welke.	dat, — hetwelk.		
4.	dien } wien, welken.	die } wie, welke.	dat } wat, hetwelk.		
	wien }	wie }	wat }		

Meervoud.

die,	wie, welke.
wier,	wier, welker.
wien,	wien, welken.
die }	wie, welke.
wie }	

Opmerking. 1. *Wie* in den zin van *al wie* heeft een volledige verbuiging, *wat* = al wat niet. (Zie § 64. 3. Opmerk. 4. 5.).

2. Men gebruikt de accusatieven *dien*, *die*, *dat*, *die* als lijdend voorwerp; na een voorzetsel *wien*, *wie*, (*wat*) *wie*.

3. De genitief wordt dikwijls omschreven door *van*. *De jongen, van wien het werk het beste was, werd geprezen.* Of door *waarvan*. *Het huis, welks dak* (waarvan het dak) *door den storm beschadigd was.*

4. Ook de datief en de accusatief na een voorzetsel worden dikwijls door een voornaamw. bijwoord omschreven, vooreerst als er van zaken gesproken wordt; in familiaren stijl ook van personen (zie bl. 117. 3). *Het mes, waarmee ge u gesneden hebt. De jongen, waarmee ge omgaat.* In het onzijdig geslacht is deze omschrijving regel. *Het feit, over wat* (voor: waarover) *ik denk*, is geen Nederlandsch.

5. De betrekk. vnv. stemmen in geslacht en getal met het antecedent overeen, niet in naamval. *Kent ge den man, door wien de telefoon is uitgevonden?* En wel doorgaans met het grammatisch geslacht. *Het wijf, dat daar staat te praten* enz.; soms met het natuurlijk geslacht. *Jantje, die* of *Naatje die* niet naar school toe wou.

4. De zelfstandige onbepaalde vnw. hebben slechts sporen van verbuiging. *Men* komt alleen als onderwerp voor. *Iets, niets, wat* zijn onveranderlijk. *Iemand* en *niemand* hebben een sterken genitief *iemands, niemands*. De andere onbep. vnw. worden verbogen als de woordsoorten waaraan ze ontleend zijn (*deze en gene, de een of andere*).

§ 129. *De trappen van hoedanigheid of van vergelijking bij de bijvoeglijke naamwoorden.* I. De trappen van hoedanigheid of van vergelijking zijn vormen, die uitdrukken in welken graad een hoedanigheid aan een zelfstandigheid wordt toegekend. Dikwijls worden ze door een bijwoord van graad omschreven.

Opmerking. 1. Men noemt ze trappen van hoedanigheid, omdat de verschillende, rechtstreeksche of omschreven vormen, ons doen denken aan een opklimming in graad. *Dit huis is hoog; het tweede is hooger; het derde is het hoogst.* — *Lager* beteekent dus een hooger grad van de eigenschap *laag*, ook bij *lager, laagst*, is dus een opklimming van graad; evenzoo bij *klein, kleiner, kleinst* e. d. en bij de telwoorden *weinig, minder, minst*, e. d.

2. Men noemt ze trappen van vergelijking, omdat meestal de graad der hoedanigheid bepaald wordt door een vergelijking, die echter niet altijd uitgedrukt is.

2. Bij het vergelijken zijn noodzakelijk twee dingen betrokken; men vergelijkt het ééne, het onbekende, met het andere, het bekende. De uitkomst is de waarneming van gelijkheid of van ongelijkheid, en wel in 't laatste geval van meerderheid of minderheid.

3. Men kan vergelijken: 1°. een hoedanigheid bij twee zelfstandigheden, b.v. de hoedanigheid *groot* bij een *paard* en bij een *ezel*;

2°. een hoedanigheid bij een zelfstandigheid, waargenomen onder verschillende omstandigheden; b.v. de *lengte* van den *dag* in *Januari* en in *Juli*;

3°. twee hoedanigheden bij een zelfstandigheid, b.v. de hoedanigheden *ijverig* en *schrander* bij *Jan*;

4°. een hoedanigheid bij de eene, en een andere hoedanigheid bij een tweede zelfstandigheid, b.v. de hoedanigheid *ijverig* bij *Jan*, en de hoedanigheid *lui* bij *Piet*.

Opmerking. Wanneer men meer dan twee dingen vergelijkt, geschiedt dit altijd toch twee aan twee. B.v. neemt men bij 3. 1°. nog de *koe*, dan zal men de grootte van *koe* en *ezel*, van *ezel* en *paard*, en van

koe en *paard* kunnen vergelijken. Daarna kan men uit de verschillende waarnemingen een oordeel opmaken, dat dus het resultaat is van verschillende vergelijkingen. Zie § 27. 6°.

4. Men onderscheidt de volgende trappen van vergelijking: den positief, den comparatief, den superlatief. Ze komen, in 't algemeen, attributief en praedicatief voor.

§ 130. *Vervolg; de positief en de comparatief.* 1. De positief (stellende trap) is eigenlijk geen trap van vergelijking. Het is de gewone vorm van het bijvoeglijk nw., die eenvoudig uitdrukt, dat men de hoedanigheid aan de zelfstandigheid toekent. *Lood is zwaar. De muis is klein. Jan is een domme jongen.*

Opmerking. Men noemt den stellenden trap bij de trappen van vergelijking, in tegenstelling tot de beide andere. Bij deze is er doorgaans inderdaad vergelijking van den graad der hoedanigheid. Ook bij den positief is de toekenning van de hoedanigheid het gevolg van vergelijking, immers van de hoedanigheid die men waarneemt, en van de voorstelling die in de ziel aanwezig is; maar de graad der hoedanigheid wordt niet vergeleken.

2. De comparatief (vergelijkende trap) is de vorm die uitdrukt, dat een hoedanigheid in het eene geval in gelijke, in hoogere of in mindere mate aanwezig is als in het andere. Men onderscheidt daarom een comparatief van gelijkheid, van meerderheid en van minderheid.

3. Bij ieder der in § 129. 3. genoemde gevallen komen dus drie vormen van comparatieven voor; a. comparatief van gelijkheid. 1°. *Mijn broer is even (zoo) oud als de zijne. Mijn broer en de zijne zijn even oud.* — 2°. *Het weer was in Mei even (zoo) guur als in Maart. Deze stof is over dag en bij avond even mooi.* — 3°. *Jan is even (zoo) ijverig als schrandere.* — 4°. *Jan is even (zoo) ijverig als Piet lui is.*

b. comparatief van meerderheid, 1°. *Jan is ouder dan (als) Piet. Ik was meer beducht voor den uitslag van het examen dan (als) mijn zoon.* — 2°. *Het weer was in Mei guurder dan (als) in Maart. Hij was meer van streek na, dan voor het examen.* — 3°. *Deze stof is meer vreemd dan (als) mooi.* — 4°. *De inhoud deser verzen is pittiger (meer pittig) dan (als) hun vorm wel-luidend.*

c. Comparatief van minderheid, 1°. *Piet is niet zoo oud als, minder oud dan (als) Jan.* — 2°. *De Rijn is bij Coblentz niet zoo breed als, minder breed dan (als) bij Keulen.* — 3°. Dit

voorbeeld is niet zoo mooi als, minder mooi dan duidelijk — 4°. De taal dezer verzen is niet zoo welluidend als, minder welluidend dan de inhoud belangrijk.

4. Uit de voorbeelden blijkt, hoe de comparatieven uitgedrukt worden. Bij den compar. v. gelijkh. vinden we het bijvoeglijk nw. in den positiefvorm, voorafgegaan door het bijwoord van graad *even* (*zoo*) en gevolgd door een, meestal onvolledigen, vergelijkenden bijwoord. bijzin, ingeleid door 't voegw. *als*.

In het 1ste en het 2de geval is er nog een vorm, zonder vergelijk. bijzin, maar met een veelvoudig zinsdeel, en het bijvoeglijk nw. voorafgegaan door *even*.

Opmerking. Letterlijk opgevat, zegt deze tweede vorm minder dan de eerste, er wordt eenvoudig een gelijkheid vastgesteld; als de leeftijd van een van beiden bekend is, dan wordt ook die van den ander bepaald. — In de beide andere gevallen heeft men maar één vorm; door omschrijving brengt men ze tot het 1ste geval terug. *De ijver van Jan is even groot als zijn schranderheid. — Jans ijver is even groot als Piets luiheid. Jans ijver en zijn schranderheid, Jans ijver en Piets luiheid zijn even groot.* — Ook attributief komt de comparatief v. gelijkh. voor. *De even oude vrienden. Het even gure Mei- als Maartweer. De even ijverige als schrandere jongen. Men had geen oor voor hun billijke verzoeken noch voor hun even rechtmatige grieven.*

5. De comparatief v. meerderheid wordt uitgedrukt, 1°. door een vorm van het bijvoeglijk nw. bestaande uit den positiefvorm + *er*, gewoonlijk vergrootende trap genoemd, en doorgaans gevolgd door een vergelijk. bijwoord. bijzin, ingeleid door *dan* of *als*; 2°. door den positiefvorm, voorafgegaan door het bijwoord van graad *meer* (omschreven vergrootende trap) eveneens meestal gevolgd door vergelijk. bijzin met *dan* of *als*.

Opmerking. 1. Bij de bijvoeglijke nw. eindigend op r, wordt een d ingelascht, *zwaarder, duurder, helderder, dapperder*. In de spreektaal gebeurt dit, in de volkstaal ten minste, ook na l en n. *Hoe kaalder hoe royaalder, volder, dunder, kleinder, enz.; minder* drong in de schrijftaal door.

2. *Als* wordt gebruikt in de gewone spreek- en schrijftaal, *dan* in deftiger stijl. (Zie § 174. Opm. 2. 3). Om opeenhooping te voorkomen, moet *dan* gebruikt worden in zinnen als: *Hij was grooter als staatsman dan als veldheer.*

3. Attributief is de compar. v. meerderh. o. a. in: *Mijn drie jaar oudere broer. De meer vreemde dan, mooie stof.*

4. De omschreven vergrootende trap moet gebruikt worden: a. in het 3de geval. *De tafel is meer lang dan breed. De kamer is meer rijk*

openbaring!
feitelijke ding!

dan smaakvol van gemeubelte: **b.** bij eigenlijke deelwoorden, als bij voeglijke nw. gebruikt. *De meeste menschen vinden, dat men met een hoogen hoed meer gekleed is dan met een pet. Vroeger was de oprit meer hellend dan nu. Vondel is meer geprezen dan gelezen. Hij droeg een versleten jas en een nog meer versleten pantalon. Een uitstekend dak, een meer (of hooger) uitstekende toren;* **c.** bij vele bijvoeglijke nw., die uitsluitend praedicatief voorkomen: *meer bestand, meer beducht, meer genegen, meer moede*, enz. Ook bij uitdrukkingen als bijvoeglijke nw. gebruikt: *meer van streek, meer in de war*, enz. **d.** bij moede (vermoeid), *spade* en *beu*. Echter vindt men: *mocier, beduchter, onpasselijker*, enz. *bijdehander*, en evenzoo als afwijking van **b.**: *Daar, waar de rivier een stroomender plekje vormt*, en van **a.**: *Keesje was bedroefder dan boos*. — Als een deelwoord bijvoeglijk nw. is geworden, kan het den vergrootenden trap op er vormen: *uitstékende, uitstékender sigaren; geleerde, geleerder menschen*; zoo ook wel: *ik vind een hoogen hoed gekleeder (= netter) dan een pet*.

6. De comparatief van minderheid wordt uitgedrukt door het bijvoegl. nw. in den positiefvorm, voorafgegaan door het bijw. van graad *minder* of door *niet zoo*, en gevolgd door een vergelijk. bijw. bijzin, ingeleid door *als*; na *minder* ook door *dan*.

Opmerking. 1. Attributief zijn: *een minder mooie uitdrukking; een minder mooi dan wel duidelijk voorbeeld; 't is een nog niet zoo oude man* (vergelijk: *niet zoo'n oude man*).

2. De vormen met *niet zoo-als* worden gewoonlijk opgevat in den zelfden zin als die niet *minder*. Evenwel kan men met: *Piet is niet zoo oud als Jan*, ook bedoelen: *hij is ouder*. Men drukt zich dan dubbelzinnig uit en zou beter doen, als men in het midden wil laten wie ouder is, met te zeggen: *Ze zijn niet even oud*.

3. Ook bij de andere comparatieven hebben de ontkenningen soms een bijzondere beteekenis. Zoo vat men: *Jan is niet ouder dan Piet; De Rijn is bij Coblenz niet minder breed dan bij Bonn; Onze nieuwe woning is niet minder gemakkelijk dan de oude*, e. d. doorgaans op als: *Jan is (hoogstens) even oud als Piet; De Rijn is bij Coblenz (minstens) even breed als bij Bonn; Onze nieuwe woning is (minstens) even gemakkelijk als de oude*.

4. De comparatief van meerderh. en die van minderh. klinken, waar twee eigenschappen bij twee zelfstandigheden worden vergeleken, stijf en gewrongen. In plaats daarvan zegt men b.v. liever: *Die verzen zijn meer pittig van inhoud dan welluidend van vorm*, of: *minder welluidend van taal dan pittig van inhoud*.

5. Dikwijls komt voor een comparatief een bijwoord van graad als bepaling. *Net, juist, precies, vrijwel, enz. even oud. Jan is nog, veel, heel wat, vrij wat, een beetje, weinig* enz. *groeter dan zijn broer, minder groot dan zijn broer. Hij is heelemaal, op verre na, volstreht, enz. niet zoo vlug als zijn broer*.

6. Een bijzondere beteekenis heeft de comparatief, als men in plaats van *meer*, het bijwoord *eer* gebruikt, of als men achter *niet zoo* het bijwoord *zeer* inlascht. *Jan is eer dom dan lui; hij is niet zoo zeer dom als (dan) wel lui*. Men kent hier Jan beide eigenschappen toe, maar twijfelt of het wel juist is, of hij wel lui is, anders zou men zeggen: *Jan is dom en lui, maar hij is minder lui dan dom*. Ook deze laatste vorm wordt wel opgevat in de beteekenis van *niet zoo zeer*.

7. Niet altijd wordt de comparatief gevolgd door een vergelijk. bijzin; Zie b. v. 3. a., en de attributief gebruikte comparatieven. Soms is de bijzin eenvoudig weggelaten. *Hebt ge ooit zoo'n klein paard gezien* (nl. als dit). *Hebt ge ooit zonderling verhaal gelezen* (nl. dan dit). *Die jongen blijft maar even traag* (als hij was). 't *Is weer minder goed met den zieke* (dan het geweest is). Maar de comparatief van meerderh. of minderh. kan ook de beteekenis van een positief krijgen. *De zieke is aan de betere hand* = herstellend. *Hij is beter* = gezond, hersteld. *De verdere mededeelingen* = volgende. *Mijn vroegere woonplaats* = oude. Vooral in tegenstellingen komt dit voor. *Het Hooger en het Lager Huis; het hooger en het lager onderwijs; Ik ga voor korter of langer tijd op reis. Cyrus de oudere. Cyrus de jongere. In meerdere of mindere mate. Van vroeger of later tijd*. Evenzoo in verhoudingszinnen: *Hoe ouder hoe gekker. Hoe grooter geest hoe grooter beest. Hoe later op den dag hoe schooner volk. De temperatuur werd al hooger en hooger*.

8. Men gebruikt den comparatief v. meerderh. in de plaats van dien v. minderheid, en omgekeerd, en drukt daarmee een eigenaardige wijziging in de beteekenis uit. Vergelijk: *Deze schilderij is mooier dan die, is minder leelijk dan die*. *Het is van daar koud, maar minder koud, warmer, dan gisteren. Uw werk is minder goed, niet zoo goed als, slechter dan het vorige*. Mooier, warmer klinkt minder afkeurend dan minder leelijk, minder koud; niet zoo goed als klinkt zachter dan slechter.

§ 131. *Vervolg, de superlatief*. I. De superlatief (overtreffende trap) is de vorm die uitdrukt, dat de hoedanigheid aan een zelfstandigheid wordt toegekend: a. in de hoogste mate, in vergelijking met andere gevallen; b. in zeer hooge mate. In 't eerste geval spreekt men van een betrekkelijken overtr. trap, relatieven superlatief, in het tweede van een volstrekt overtr. trap, absoluten superlatief.

2. De superlatief drukt een eendoordeel, een slotsom uit. Men kan, zie § 129, 3. vergelijken: 1°. een hoedanigheid bij verschillende zelfstandigheden. *A is grooter dan B, B is grooter dan C, dus A is grooter dan C*; slotsom: *A is de grootste van de drie*, of: *van deze drie is A het grootst; de grootste*.

Opmerking. Was er nog een vierde bij, *C is grooter dan D*, dan was de slotsom: *A is de grootste van de vier*. Was daarentegen *D* grooter dan *A*, dan was *A* niet het grootst van de vier, wel van *A*, *B* en *C*. Daarom noemt men den vorm, die deze verhouding met betrekking tot een bepaalde groep zelfstandigheden uitdrukt, betrekkelijk overtreffenden trap. Hetzelfde geldt in de beide volgende gevallen ten aanzien van de verschillende omstandigheden of hoedanigheden. Evenzoo bij *groot*, *minder groot*, *de minst groote* of *het minst groot*. Zie 5.

20. een hoedanigheid, bij een zelfstandigheid onder drie of meer omstandigheden waargenomen. *De Rijn bij Coblenz is breeder dan bij Bazél, bij Keulen breeder dan bij Coblenz*; slotsom: *Bij Keulen is de Rijn het breedst*. Evenzoo: *Bij Bazél is de Rijn het smalst, het minst breed*. *In zijn benedenloop wordt de rivier het meest bevaaren*.

Opmerking. Deze superlatief, heet meestal de *adverbiale superl* (bijwoordelijk overtreff. trap); dat hij betrekkelijk is blijkt: neemt men er een vierde omstandigheid bij, dan kan de slotsom anders worden.

30. drie of meer hoedanigheden bij een zelfstandigheid. *Fan is ijverig, schrander en eergierig*. *Hij is meer schrander dan ijverig, meer eergierig dan schrander*, dus: *eergierig is hij het meest, of hij is het meest eergierig*.

Opmerking. In het 4de geval is er geen superlatief in gebruik. Wel kan men drie of meer hoedanigheden, successievelijk toegekend aan drie of meer zelfstandigheden, vergelijken, b.v. van Holland in de 17de eeuw zeggen, dat menig landgenoot het voorwerp was van *zijn rechtmatigen trots*, menig geleerd vreemdellng dat van *zijn edelaardiger eerbied*, menig banneling dat van *zijn nog verhevener naastenliefde*, maar men kan deze oordeelen niet in één eindoordeel met een superlatiefvorm samenvatten.

3. Ook bij vergelijking van twee dingen wordt het eindoordeel in den superlatief uitgedrukt. *Van deze twee personen is Fan de oudste*. *Hij is de oudste, het oudst van de twee*. *De dagen zijn in Februari langer dan in Januari; in Februari zijn ze het langst* (van die twee maanden). *Fan is ijverig en schrander, maar schrander is hij het meest*.

4. De volstrekt overtreff. trap (absolute superlatief) drukt uit, dat een hoedanigheid in zeer hooge mate aan een zelfstandigheid wordt toegekend. *Liefste kind*. *Beste boter te koop*. *We waren uiterst, ten hoogste, ten zeerste verbaasd*. *Dat is alleraardigst*.

Opmerking. Hier wordt geen vergelijking bewust; *beste boter* = puike, uitmuntende, onovertroffen boter. Wel ligt er in opgesloten, dat waar men ook ging zoeken, men geen betere zou vinden; wat *allerliefst* is, is *zeer lief*, zoo lief, dat men geen liever ding zou kunnen bedenken.

5. De relatieve superlatief wordt, blijkens de voorbeelden, uitgedrukt door een vorm van het bijvoeglijk nw., bestaande uit positief + *st*, of door de omschrijving daarvan met het bijwoord van graad *meest*. Doorgaans drukt een bepaling uit, ten opzichte van welke zelfstandigheden, of van welke omstandigheden, het oordeel geldt (*de grootste van de drie*).

Naast den comparatief van minderheid staat een superlatief, die eveneens niet anders dan door omschrijving kan worden uitgedrukt. *Een druk, minder druk, het minst drukke gedeelte der stad*.

De absolute superlatief wordt ook op *st* gevormd, of door voor den positiefvorm een bijwoord van graad te plaatsen, als: *zeer, buitengewoon, bijzonder, uitermate, ten zeerste, ten hoogste, uiterst*, en.

Opmerking. 1. Als de positief eindigt op *s* of *sch*, wordt niet *st* maar alleen *t* aangehecht; *wijs-wijst; malsch-malscht*.

2. De omschrijving met *meest* moet plaats hebben, 1°. als het bijvoeglijk nw. eindigt op *st*; *juist-meest juist*, evenzoo bij *vast, gepast*, enz.; 2°. waar de welluidendheid het vordert, als bij *grootsch, bits, spits*, e. d. 3°. bij eigenlijke deelwoorden: *meest uitstekend, gelezen, hellend*, enz. 4°. bij vele bijvoegl. nw. die uitsluitend praedicatief worden gebruikt: *meest bestand, bereid, genegen, moede*, enz., en bij uitdrukkingen als: *meest van streek, in de war*. Soms vindt men ook bij echte deelwoorden den vorm op *st*; *de gezegendste der vrouwen* (Da Costa). *Geweten Godspraak in ons binnenst, Van al wat machtig is 't verwinneendst*. Bij het tot bijvoegl. nw. geworden deelwoord is *st* gewoon: *de uitstekendste, geleerdste mannen*.

3. De superlatief, attributief gebruikt, wordt voorafgegaan door het lidwoord, dat het geslacht van het zelfstandig nw. vereischt; *beste boter, de beste boter; de grootste jongen*, enz. Praedicatief, kan men ook het gebruiken. *Jan is de oudste, de knapste van de drie of het oudst, het knapst*. Soms staat dan de superlatief zonder lidwoord: *Dan wijze ik u de plekjes, die ik bekoorlijkst vond*.

4. De adverbiale superlatief van het bijvoeglijk nw. (niet te verwarren met den superlatief van het bijwoord of adverbium, (zie § 132. 2). komt alleen praedicatief voor, en wordt altijd voorafgegaan door het. Foutief is, en 't wordt nooit gezegd (wel eens in de schrijftaal gevonden): *De dagen zijn in December de kortste*, voor: *het kortst*.

Men noemt dit het gewoonlijk lidwoord, om den vorm; sommigen

houden het voor een voorzetsel, dat oudtijds *at*, *et* luidde, tot *t* werd afgekort, en dan weer tot *het* uitgebreid.

5. De absolute superlatief op *st* kan versterkt worden, o. a. door *aller*, *opper*, *puik*; *alleraardigst*, *puikbest*, *opperbest*, *je bent een bovensbeste jongen*. Soms ook de relatieve superlatief: *Hij is verre weg de knapste van de drie*. Men leest in de couranten van *grootte*, *grootere*, *grootste*, *allergrootste*, en *extra allergrootste* virtuozen.

6. Een absolute superlatief heeft soms de kracht van een positief; *best* beteekent *uitmuntend*, of eenvoudig *goed*. Vergelijk: *'t is bestig; een eenigst kind*.

7. Men gebruikt den superlatief op *st* of *dien* met *meest* wel in de plaats van den vorm met *minst* van het tegengestelde bijvoegl. nw. *Van deze beide (domme) jongens is Jan nog het knapst*. *Ik vind deze schilderij nog het mooist* (= het minst leelijk).

8. Somtjids heeft een comparatief de kracht van een superlatief. *Mooier kan het niet* = dit is het mooiste. *Zoo'n mager paard als dit heb ik nog nooit gezien* = dit is het magerste. Eigenaardig is ook: *Hij zal den langsten tijd nu wel huer gewoond hebben voor; Hij zal hier niet veel langer (tijd) wonen* = hij zal wel gauw verhuizen.

§ 132. *Vervolg; de trappen van vergelijking bij andere woorden; onregelmatige trappen van vergelijking. Bijvoegl. nw. die geen trappen van vergelijking vormen.* 1. Men vindt ook trappen van vergelijking bij de bijwoorden van hoedanigheid, bij enkele andere bijwoorden, en bij een paar onbepaalde hoofdtelwoorden.

2. In 't bijzonder bij de bijwoorden van hoedanigheid komen dezelfde gevallen voor als bij de bijvoeglijke nw. Het zijn voor een groot deel dezelfde woorden, met dezelfde beteekenis, alleen in functie verschillend, doordat ze een bepaling zijn bij datgene, dat niet als een zelfstandigheid wordt voorgesteld. *Gij schrijft mooi; uw broer schrijft even mooi als, niet zoo mooi als, mooier, minder mooi dan gij; uw zuster schrijft het mooist van u drieën. — Hij drukt zich even gemakkelijk, gemakkelijker, minder gemakkelijk mondeling als (dan) schriftelijk uit. Schriftelijk druki hij zich het gemakkelijkst uit. — Hij spreekt even duidelijk als luid; minder, meer luid dan duidelijk; niet zoo zeer luid als (dan) wel duidelijk. — Zoo graag als die jongen teekent, zoo ongaarne houdt hij zich met lezen bezig. Hoe langer men slaapt, hoe korter men leeft. Die het langst slaapt, leeft het kortst.*

Opmerking. 1. Ook hier vindt men dus een gewonen relatieven, een adverbialen relatieven en een absoluten superlatief. *Ze zingt het mooist van allen. Ze zingt het mooist, als ze er bij kan acteeren. Ze heeft allerliefst gezongen.*

Eigenaardige vormen zijn: *op zijn hoogst, op zijn ergst, op zijn langst*, enz.; ze komen ook bij bijvoegl. nw. voor en geven een grens te kennen die niet overschreden wordt. *Hij is op zijn hoogst dertig jaar. Holland op zijn smalst. Het is op zijn minst een uur ver.* In denzelfden zin gebruikt men *hoogstens, minstens. Ten hoogste, ten zeerste* e. d. komen bij een absoluten superlatief voor. *We zijn u ten zeerste verplicht. Ten laatste* = eindelijk. *Om het hardst, om het eerst* e. d. geven een wedstrijd te kennen; *ze liepen om het hardst.* Vergelijk: *Hij zal ten spoedigste overkomen* = zoo spoedig mogelijk, en: *Hij zal het spoedigst overkomen* = het eerst van allen, het snelst.

3. De ranggetallen *eerste* en *laatste* zijn soms moeilijk van de gelijk-luidende superlatieven van *vroeg* en *laat* te onderscheiden. Denkt men alleen aan de rangorde en dus tusschen *eerste* en *laatste* in een *tweede, derde*, enz. dan zijn het ranggetallen; denkt men vooral aan den tijd, dan zijn het bijwoorden of bijvoegl. nw. *Dit is nu de tweede en tevens de laatste keer* (ranggetal). *Dit is voor het eerst en tevens voor het laatst* (zelfstandig gebruikte ranggetallen; *voor het eerst* en *voor het laatst* zijn bijwoord. uitdrukkingen). *Ik was vroeg op, maar gij waart het vroegst, het eerst beneden; ik het laatst* (bijwoorden in den superlatief. Het geeft echter geen verschil als men hier ook aan oorspronkelijke ranggetallen denkt, als bijwoord gebruikt). Zeker heeft men een bijwoord in: *Uw broer is laat van avond. — Ja dikwijls komt hij nog later, hij is bijna altijd de laatste* = die het laatst in den tijd komt.

3. Bij sommige woorden wordt de vergrootende trap en de superlatief op onregelmatige wijze of van andere woorden gevormd; soms ook ontbreekt een der vormen. Zoo o. a. bij:

<i>goed</i>	<i>beter</i>	<i>best.</i>	<i>veel</i>	<i>meer (meerder)</i>	<i>meest.</i>
<i>[kwaad</i>	<i>kwader</i>	<i>kwaadst]</i>	<i>weinig (min)</i>	<i>minder (min)</i>	<i>minst.</i>
<i>kwaad (erg)</i>	<i>erger</i>	<i>ergst.</i>	<i>gaarne (lief)</i>	<i>liever</i>	<i>liefst.</i>
<i>[slecht</i>	<i>slechter</i>	<i>slechtst].</i>	<i>na</i>	<i>nader</i>	<i>naast.</i>
<i>slecht (erg)</i>	<i>erger</i>	<i>ergst.</i>	<i>{dikwijls</i>	<i>meermalen</i>	
<i>laat</i>	<i>later</i>	<i>laatst (lest).</i>	<i>{veel</i>	<i>meer</i>	<i>meest.</i>
<i>[vroeg</i>	<i>vroeger</i>	<i>vroegst.]</i>	<i>{vaak</i>	<i>vaker</i>	<i>vaakst.</i>
		<i>eer (der)</i>		<i>eerst</i>	
<i>zeer</i>				<i>—</i>	<i>zeerst (ten zeerste).</i>

Opmerkingen. 1. Bij dichters, als ze op *moeder* willen rijmen vindt men ook *goeder*; in dialect: *hij koos het goeiste dat er bij was.* *Beter* en *best* (voor *betst*, waarvan de *t* met de volgende *s* assimileerde, evenals *lest* voor *letst*, in beide tevens Umlaut van *a* tot *e* door den invloed van den oorspronkelijken vorm op *ist, latist*) wijzen op een positief *bet*, naar de beteekenis verwant met *bat, haten*. In *betweter* = wijsneus, beteekent *bet* beter; 't is er een, die alles beter weet; evenzoo in *betovergrootvader, betoudovergrootvader*. Voor *grootvader* — *moeder* bezigde men vroeger *bestevaar, bestemoer*; 't laatste woord is nu afgekort tot *best, bestje, besje*, in zwang voor oud vrouwtje;

besjeshuis. Het *best* = het welzijn; *ik doe dat tot uw best, uw bestwil*; *het gemeene best* = het algemeene welzijn; *het gemeenebest* = de republiek (in 't Latijn = *res publica* = de algemeene zaak).

Lest komt o. a. voor in: *lest best; ten leste, ten langen leste*.

2. *Kwaad-kwader-kwaadst* beteekent toornig, nijdig. *De jongen werd hoe langer hoe kwader*. Dat is de *kwaadste hond*, dien ik ooit zag. Doch ook: *De kinderen zijn nu uit hun kwaadst*. Overigens bezigt men *kwaad (erg) erger-ergst*. 't *Is erg met de meiden*. 't *Ziet er kwaad uit*. *Van kwaad tot erger vervallen*. 't *Is meer dan erg*. *Erg- of kwaad-denkend*. *Slecht* heeft in alle beteekenissen *slechter-slechtst; slecht gezicht; slechte manieren, slecht weer, slechte waar*, enz. In de dagelijksche taal gebruikt men veel: *erger, ergst*, bij: *slecht = zwak, verkeerd*. *Zijn gezicht wordt hoe langer hoe erger*. *Die jongen is de ergste van de drie*. — *Erg* in uitdrukkingen als: *Een erge vijand, een erge pijn, een erge straf*, kan niet door *slecht* vervangen worden; 't beteekent *gevaarlijk, zwaar*, of drukt een graad uit, *in hooge mate: erg ziek*.

3. *Meerder* beteekent aanzienlijker, verhevener, grooter, hooger; *meer* ziet alleen op de hoeveelheid. Vergelijk *meerder genot en meer genot; meerdere offers — meer offers; meerdere kosten — meer kosten*. De *meerderen* = superieuren, hooger in rang. *Meerderheid* = overwicht, b.v. zedelijke meerderheid; ook in aantal: *met meerderheid van stemmen: meerderjarig = mondig*.

4. *Min* heeft nu eens de beteekenis van een positief b.v. *de zieke is erg min* (zwak); *een minne handelwijs* (laag); *wat een min kereltje* (nietig), *evenmin* (weinig), dan weer die van een comparatief: *Dat woord klonk min beleefd dan oprecht; zes min vier is twee; niettemin* = niet te (daarom) minder (zie bl. 78).

5. *Lief* in zijn gewone beteekenis van *beminnelijk, aardig*, vormt *liever-liefst*. Als positief kan het ook *gaarne* beteekenen. *Ik blijf net zoo lief thuis*.

6. Naast den comparatief *eer* staat de stapelvorm *eerder*. Een positief *ee* komt in 't Nederlandsch niet voor.

7. Bij het bijwoord *zeer* ontbreekt de comparatief, niet bij het bijvoegl. nw. *Het doet zeer, zeerder, 't zeerst. Een zeer oog*, enz.

8. Verschillende bijwoorden zijn in den superlatief ook als bijvoegl. nw. in gebruik: *binnenst, buitenst, bovenst, onderst, benedenst, opperst*.

9. In vele bijwoorden en voegwoorden vindt men comparatieven en superlatieven, die hun beteekenis als zoodanig hebben verloren; *voor-eerst* = voorloopig; *cerlang* = spoedig; *ten minste*. (Hij komt ook, hij heeft het ten minste gezegd), = althans (bijwoord van modaliteit).

4. Geen trappen van vergelijking vormen de bijvoeglijke nw. met één absolute beteekenis.

Opmerking. Worden deze woorden relatief, dan komen wel trappen van vergelijking voor; *doof* beduidt dan *hardhoorend, blind* wordt *slecht van gezicht, stom* wordt *dom*; evenzoo zegt men: *Schenk het kopje maar wat voller*, meer tot het vol-zijn naderend. *De regenbak*

wordt al leeger. Alles was in de volmaaktste orde. Zijn uitspraak is nog meer Amsterdamsch dan die van zijn broer. De afgevaardigde was nog meer ministerieel dan de minister. Men kan het niet ronder (eerlijker, meer op den man af) zeggen.

§ 133. *De buigingsvormen der werkwoorden.* 1. Bij de werkwoorden onderscheidt men de onbepaalde wijs, de deelwoorden, en de persoonsvormen en daarbij getal, tijd en wijs; bovendien bij de overgankelijke ww. een bedrijvenden en een lijdenden vorm.

2. De persoonsvormen drukken in de eerste plaats uit, of het onderwerp 1ste, 2de of 3de persoon en enkel- of meervoud is. Ze dienen uitsluitend om het gezegde te vormen of te helpen vormen.

Opmerking. 1. Van het onderwerp hangt dus de persoonsvorm af. Omgekeerd zou men aan den persoonsvorm moeten kunnen zien, van wat getal en persoon het onderwerp is. De gelijkwording en afslijting is oorzaak, dat dit meestal niet mogelijk is. Uit den vorm *loopt* blijkt niet, of het onderwerp enkel- of meervoud, 3de of 2de persoon is; uit *loopen* niet, of men met de onbepaalde wijs of met den 1sten of met den 3den persoon meervoud te doen heeft; uit *liep* niet, of het onderwerp 1ste, 2de (*je liep*) of 3de persoon enkelv. is.

2. Meestal blijkt eerst uit den zin, uit de waarneming van het onderwerp, welke waarde de persoonsvorm heeft. Dit levert voor het verstaan geen bezwaar op; we voelen beide deelen toch als bij elkaar behoorend, en herkennen ook onmiddellijk in den vorm *loop*, als aanspraak tot ons gericht, een gebod en een 2den persoon. Slechts enkele vormen drukken, zonder afwijking, een bepaalden persoon uit; *ben, is, zijt, waart, heeft, hebt, hadt, sprongt, ziedet*, e. d. maar ze behooren voor een groot deel alleen in de deftige schrijftaal thuis.

3. Het gezegde stemt in persoon en getal met het onderwerp overeen (zie bl. 15. 4.). Men lette echter op de volgende bijzonderheden.

1. Bij het persoonlijk vnw. **u** wordt in het enkelvoud zoowel de 2de als de 3de persoon gebruikt. In vele gevallen kan men het niet zien: *u loopt, ziet, schrijft, denkt*, enz.; wel bij: *u is, heeft, kan, zal, mag, wil; schreef, liep, sprak, vertelde, strafte, zou, wou*, enz., naast: *u zijt, hebt, kunt, zult, moogt, wilt; schreeft, lieft, spraakt, verteldet, straftet, zoudt, woudt*, enz. In deze gevallen is de vorm van den 3den persoon de gewone, die van den 2den klinkt stijf en deftig. Volgens de vorming (zie bl. 90. 3.) is **u** 3de persoon, doch het is voor het taalgevoel

2de persoon geworden, ook blijkens het gebruik van het wederkeerend en vooral van het bezittel. vnw. *U vergist U* (zelden *zich*). *Waar koopt U Uwe handschoenen?* (nooit *zijne* of *hare*).

2. Het werkwoord, dat als gezegde staat bij een betrekkelijk vnw. stemt in persoon en getal overeen met het antecedent. *Ik die uw broeder ben; gij die mijn broeder zijt; hij die mijn broeder is; vrienden die dit liedje hoort.*

3. Bij een veelvoudig onderwerp van verschillenden persoon gaat de 1ste persoon voor den 2den, de 2de voor den 3den. *Uw broer en gij zijt beiden even ongeduldig. Mijn broer en ik, gij en ik, hebben dien weg dikwijls geloopen.*

Bij tegenstelling stemt het werkwoord altijd met het laatst genoemde onderwerp overeen. *Niet ik — gij hebt de zaak in de war gebracht. Of ik — of gij vertrekt.*

4. Het koppelw. richt zich in persoon en getal naar het naamw. deel van het gezegde, als dit door een persoonl. vnw. wordt uitgedrukt. *Wie is de schrijver van dat stuk? Dat (= de schr. v. d. stuk, onderw.) ben ik. Wie klopt daar? Dat (de kloppende, onderw.) zijt gij. Dat vrije volk zijn wij.*

Opmerking. Als het persoonl. vnw. onderwerp is, geldt natuurlijk de hoofdregel. *Zijt gij de schrijver van dat stuk? Dat (= de schr. v. d. stuk, naamw. deel van 't gez.) ben ik, of: ik ben het. Gij waart slordig en gij blijft het.*

5. Wanneer *het, dit* of *dat* onderwerp zijn, komt het koppelw. overeen met het naamw. deel van het gezegde, uitgedrukt door een meervoudig zelfstandig nw. *Het zijn menschen. Dat zijn uitvluchten. Zijn dit wō stukken?*

6. Na een veelvoudig onderwerp staat het gezegde doorgaans in het meervoud, niet als men elk onderwerp op zich zelf denkt. *Op de tafel lag een kwartobijbel en een Fransch gezangboek. Noch vrouw, noch kind werd gespaard.* Vooral bij synoniemen: *Daarop vangt het gedrang en de drukte aan.* Doch men vindt ook het meervoud. *Ongelukkig hadden noch hij noch de staat veel voordeel bij de onderneming.*

7. Als het onderwerp een verzamelwoord is, gevolgd door een meervoudig zelfstandig nw. als bepaling, dan staat het gezegde in het enkelvoud. *Het aantal kinderen in deze klasse is te groot. Een escadron huzaren veegde de straat schoon.*

Is het verzamelwoord bepaling, dan staat het gezegde in het meervoud. *Een aantal kinderen zijn ziek. In den rand van den spiegel staken een menigte visitekaartjes.*

Opmerking. Strikt genomen is er dus verschil tusschen: *Er komt, en Er komen een menigte menschen.* — Bij *veel, meer, weinig, genoeg,* gevolgd door een meervoud of vergezeld van het vnv. *er,* staat het gezegde altijd in het meervoud. *Slechts weinig menschen zijn op de hoogte. Er zijn er veel.*

4. 1. Een persoonsvorm drukt ook uit, hoe de spreker de openbaring van bestaan voorstelt met betrekking tot den tijd en de werkelijkheid. *Jan is nu ziek. Gisteren was hij nog gezond. Wees tevreden. De hemel zij met u. Ware ik er toe in staat, ik hielp u.*

2. Een groep persoonsvormen van een werkwoord (1ste, 2de, 3de pers., enkel- en meervoud) die eenzelfde verhouding tot den tijd uitdrukken, noemt men een tijd van het werkwoord.

3. Een groep persoonsvormen, die (in verschillende tijdsbetrekkingen) eenzelfde verhouding tot de werkelijkheid uitdrukken, noemt men een wijze van het werkwoord.

Opmerking. 1. Het aantal betrekkingen, waarin de openbaring van bestaan kan gedacht worden tot den tijd is zeer groot (zie § 135). Waarneming leert, dat er slechts een beperkt aantal vormen in gebruik zijn; dezelfde vorm heeft niet altijd dezelfde beteekenis. Men benoemt hem naar zijn gewone, meest voorkomende beteekenis, maar moet in ieder bijzonder geval acht geven op de mogelijke afwijkingen. *Jan schrijft* (nu, terwijl ik spreek) *een brief. Jan schrijft me iedere week een brief. Jan schrijft a.s. Zaterdag. Verleden week schrijft Jan me, dat hij pas over een maand examen zou doen, en nu lees ik, dat hij geslaagd is.*

Vervoeging der werkwoorden

I. Onbepaalde wijs.

Bedrijvende vorm.

1. <i>Onvoltooid tegenwoordige tijd</i>	: groeien;	werken;
2. <i>Voltooid</i>	„ : gegroeid zijn;	gewerkt,
3. <i>Onvoltooid toekomstige</i>	„ : zullen groeien;	zullen werken,
4. <i>Voltooid</i>	„ : zullen gegroeid zijn;	zullen gewerkt,

II. Tegenwoordig deelwoord.

1. <i>Onvoltooid tegenwoordige tijd</i>	: groeiend(e);	werkend(e),
2. <i>Voltooid</i>	„ : gegroeid zijnde;	gewerkt,
3. <i>Onvoltooid toekomstige</i>	„ : zullende groeien;	zullende werken,
4. <i>Voltooid</i>	„ : zullende gegroeid zijn;	zullende gewerkt,

III. Verleden deelwoord.

gegroeid;	gewerkt;
-----------	----------

2. Bij de wijzen geldt een soortgelijke opmerking. Het aantal mogelijke betrekkingen tot de werkelijkheid is groot, maar het aantal van die welke de verschillende wijzen onmiddellijk uitdrukken, is klein. De modaliteit wordt dan ook door vele andere middelen uitgedrukt (zie § 20 en 152). Bovendien zijn de vormen van sommige wijzen gelijk geworden, of buiten gebruik geraakt en vervangen door die van de meest voorkomende, de aantoonende wijs. Ook bij de vervoeging der ww. is sterke deflexie. Dit houde men in 't oog, ook bij de volgende definities.

5. De tijden zijn de vormen der werkwoorden, die uitdrukken in welke verhouding, volgens de voorstelling van den spreker, de openbaring van bestaan staat tot den tijd.

6. De wijzen zijn de vormen der werkwoorden, die uitdrukken in welke verhouding, volgens de voorstelling van den spreker, de openbaring van bestaan staat tot de werkelijkheid.

Opmerking. Nog eens wijzen we er op, dat men vooral goed moet letten op de bepaling: volgens de voorstelling van den spreker. Van hem alleen hangt het af; hij kiest den vorm, plaatst zich zelf en de openbaring van bestaan in het heden, het verleden of de toekomst, en stelt ze voor als werkelijk, mogelijk of onmogelijk, naar zijn fantasie en welbehagen.

7. Uit de volgende voorbeelden blijkt, in welke vormen een werkwoord, volgens de waarneming van de gesproken en de geschreven taal, kan voorkomen. We bezigen daarbij de algemeen aangenomen benamingen. In de volgende §§ vindt men de opmerkingen omtrent bijzonderheden en afwijkingen. De *cursief* gedrukte vormen komen weinig voor; het tusschen haakjes geplaatste blijft vaak achterwege.

groeien, werken, binden.

Lijdende vorm.

binden;	gebonden worden.
gebonden hebben;	gebonden (geworden) zijn.
binden;	zullen gebonden worden.
<i>gebonden hebben;</i>	<i>zullen gebonden (geworden) zijn.</i>

bindend(e);	gebonden wordend(e).
gebonden hebbende;	gebonden (geworden) zijnde.
binden;	zullende gebonden worden.
<i>gebonden hebben;</i>	<i>zullende gebonden (geworden) zijn.</i>

gebonden;	gebonden (geworden).
-----------	----------------------

IV. Aantoonende wijs.

		<i>Bedrijvende vorm.</i>		<i>Lijd. vorm.</i>		
1. <i>Onvolt. tegenw. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik groei,	werk,	bind,	word	gebonden.	
	{ 3de „ hij groeit,	werkt,	bindt,	wordt		
Meervoud.	{ 1ste „ wij groeien,	werken,	binden,	worden		
	{ 2de „ gij groeit,	werkt,	bindt,	wordt		
	{ 3de „ zij groeien,	werken,	binden,	worden		
3. <i>Onvolt. verl. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik groeide,	werkte,	bond,	werd ¹⁾	gebonden.	
	{ 3de „ hij groeide,	werkte,	bond,	werd		
Meervoud.	{ 1ste „ wij groeiden,	werkten,	bonden,	werden		
	{ 2de „ gij groeide(t),	werkte(t),	bondt,	werdt		
	{ 3de „ zij groeiden,	werkten,	bonden,	werden		
5. <i>Onvolt. toekom. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik zal	groeien ;	werken ;	binden ;	gebonden	worden.
	{ 3de „ hij zal					
Meervoud.	{ 1ste „ wij zullen					
	{ 2de „ gij zult					
	{ 3de „ zij zullen					
7. <i>Onvolt. verl. toekom. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik zou(de)	groeien ;	werken ;	binden ;	gebonden	worden.
	{ 3de „ hij zou(de)					
Meervoud.	{ 1ste „ wij zouden					
	{ 2de „ gij zoudt					
	{ 3de „ zij zouden					

V. Aanvoegende wijs.

		<i>Bedrijvende vorm.</i>		<i>Lijd. vorm.</i>		
1. <i>Onvolt. tegenw. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik groeie,	<i>werke,</i>	<i>binde,</i>	<i>worde</i>	gebonden.	
	{ 3de „ hij groeie,	<i>werke,</i>	<i>binde,</i>	<i>worde</i>		
Meervoud.	{ 1ste „ wij groeien,	werken,	binden,	worden		
	{ 2de „ gij groeiet,	<i>werket,</i>	<i>bindet,</i>	<i>wordet</i>		
	{ 3de „ zij groeien,	werken,	binden,	worden		
3. <i>Onvolt. verl. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik groeide,	werkte,	<i>bonde,</i>	<i>wierd(e)</i> ¹⁾	gebonden.	
	{ 3de „ hij groeide,	werkte,	<i>bonde,</i>	<i>wierde</i>		
Meervoud.	{ 1ste „ wij groeiden,	werkten,	bonden,	wierden		
	{ 2de „ gij groeidet,	<i>werktet,</i>	<i>bondet,</i>	<i>wierdet</i>		
	{ 3de „ zij groeiden,	werkten,	bonden,	wierden		

VI. Voorwaardelijke wijs.

		<i>Bedrijvende vorm.</i>		<i>Lijd. vorm.</i>		
1. <i>Onvolt. tijd.</i>						
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik groeide,	werkte,	<i>bonde,</i>	<i>wierd(e)</i> ¹⁾	gebonden.	of { zoude zouden zoudet zouden
	{ 3de „ hij groeide,	werkte,	<i>bonde,</i>	<i>wierd(e)</i>		
Meervoud.	{ 1ste „ wij groeiden,	werkten,	bonden,	wierden		
	{ 2de „ gij groeidet,	<i>werktet,</i>	<i>bondet,</i>	<i>wierdet</i>		
	{ 3de „ zij groeiden,	werkten,	bonden,	wierden		

¹⁾ Er komen vormen met ie en met e voor: *wierd, werde, werden*, enz.

		<i>Bedrijv. vorm.</i>		<i>Lijd. vorm.</i>						
2. <i>Volt. tegenw. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik ben	gegroeid ;	heb	gewerkt ;	ben					
	{ 3de „ hij is					heeft	gebonden,	is		
Meervoud.	{ 1ste „ wij zijn					hebben			zijn	
	{ 2de „ gij zijt					hebt				zijt
	{ 3de „ zij zijn					hebben				
4. <i>Volt. verl. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik was	gegroeid ;	had	gewerkt ;	was					
	{ 3de „ hij was					had	gebonden,	was		
Meervoud.	{ 1ste „ wij waren					hadden			waren	
	{ 2de „ gij waart					hadt				waart
	{ 3de „ zij waren					hadden				
6. <i>Volt. toekom. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik zal	gegroeid zijn ;	gewerkt	hebben ;	gebonden					
	{ 3de „ hij zal					hebben ;	gebonden	hebben ;		
Meervoud.	{ 1ste „ wij zullen								zijn.	
	{ 2de „ gij zult									
	{ 3de „ zij zullen									
8. <i>Volt. verl. toekom. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik zou(de)	gegroeid zijn ;	gewerkt	hebben ;	gebonden					
	{ 3de „ hij zou(de)					hebben ;	gebonden	hebben ;		
Meervoud.	{ 1ste „ wij zouden								zijn.	
	{ 2de „ gij zoudt									
	{ 3de „ zij zouden									
2. <i>Volt. tegenw. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik zij	gegroeid ;	hebbe	gewerkt ;	zij					
	{ 3de „ hij zij					hebbe	gebonden ;	zij		
Meervoud.	{ 1ste „ wij zijn					hebben			zijn	
	{ 2de „ gij zijt					hebbet				zijt
	{ 3de „ zij zijn					hebben				
4. <i>Volt. verl. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik ware	gegroeid ;	hadde	gewerkt ;	ware					
	{ 3de „ hij ware					hadde	gebonden ;	ware		
Meervoud.	{ 1ste „ wij waren					hadden			waren	
	{ 2de „ gij waret					haddet				waret
	{ 3de „ zij waren					hadden				
2. <i>Volt. tijd.</i>										
Enkelvoud.	{ 1ste pers. ik ware	gegroeid ;	hadde	gewerkt ;	ware					
	{ 3de „ hij ware					hadde	gebonden	ware		
Meervoud.	{ 1ste „ wij waren					hadden			waren	
	{ 2de „ gij waret					haddet				waret
	{ 3de „ zij waren					hadden				

of { zoude
zouden
zoudet
zouden

gegroeid zijn,
gewerkt,
gebonden
hebben,
gebonden
(geworden)
zijn.

VII. Gebiedende wijs.

Tegenwoordige tijd.

Enkelvoud.	groeï,	werk,	bind,	word gebonden.
Meervoud.	groeit,	werkt,	bindt,	wordt gebonden.

§ 134. *Vervolg; beteekenis en gebruik der wijsen.* I. Men onderscheidt de volgende wijsen: 1°. de aantoonende wijs of indicatief, die de gedachte voorstelt als overeenkomende met de werkelijkheid;

2°, de aanvoegende wijs of conjunctief, die de gedachte voorstelt als niet overeenkomende met de werkelijkheid, maar als een wensch: de wenschende wijs of optatief; of als mogelijk: de mogelijkheidswijs of potentialis; (In bijzinnen heet ze wel subjunctief).

3°. de voorwaardelijke wijs of conditionalis, die de gedachte voorstelt als stellig of waarschijnlijk in strijd met de werkelijkheid;

4°. de gebiedende wijs of imperatief, die de gedachte voorstelt als niet-overeenkomende met de werkelijkheid, maar als een gebod, voorschrift of raad.

Opmerking. 1. Vele persoonsvormen van de aanvoegende en van de voorwaardelijke wijs zijn gelijk aan die van de aantoonende; ook voor de andere gebruikt men meestal die van de aantoonende wijs, b.v. voor *ik groeie, bonde, ik ware gegroeid, ik hadde gewerkt*: ik groeï, ik bond, ik was gegroeid, ik had gewerkt.

2. Aan den vorm kan men dan de wijze van het werkw. niet herkennen, wel aan de beteekenis. Benoemde men naar den vorm, dan zou men bijna altijd van de aantoon. wijs spreken; benoemt men naar de beteekenis, dan vindt men ook de aanvoeg. en de voorwaard. wijs in de vormen der aantoon. wijs, en geeft blijk, dat men de bedoeling van den zin begrijpt. In: *Hadde (had) ik geld genoeg, ik gave (gaf) u gaarne wat ge vraagt*, is *hadde, gave* naar vorm en beteekenis voorwaard. wijs, *had en gaf* alleen naar de beteekenis.

3. Er zijn er ook, die de voorwaard. wijs tot de aanvoeg. rekenen en dus onderscheiden:

I. de wijze der werkelijkheid: de aantoon. wijs of indicatief;

II. de wijsen der niet-werkelijkheid:

1. de aanvoeg. wijs of conjunctief;
  - a. de wenschende wijs of optatief; ~
  - b. de mogelijkheidswijs of potentialis;
  - c. de voorwaard. wijs of conditionalis;
2. de gebied. wijs of imperatief.

Praktisch is de eene onderscheiding evenveel waard als de andere; de hoofdzaak blijft altijd, den vorm in zijn juiste beteekenis op te vatten.

2. De aantoonende wijs wordt gebruikt: 1°. in alle gevallen, waarin de spreker de gedachte voorstelt als overeenkomende met de werkelijkheid, b.v. als een feit dat plaats heeft; *Het regent nu*; of dat gebeurd is: *Het regende gisteren. Den Briel is door de Watergeuzen ingenomen*; of dat gebeuren zal: *De wet zal over drie maanden in werking treden*; als een waarheid: *Volgens Ptolemeus draait de zon om de aarde.*

2°. in echte vragen: *Hoe oud zijt gij? Wat schrijft uw broer?*

3°. in toegevende en onderstellende bijzinnen, als de spreker te kennen wil geven, dat ze naar zijn meening feiten of waarheden bevatten. *Ofschoon de lucht betrokken is, zal het niet gaan regenen. Al is die man oud, hij kan nog best voor zich zely zorgen. Indien ge komt, zult ge welkom zijn. Als de hoeken aan de basis gelijk zijn, is de driehoek gelijkbeenig.*

4°. doorgaans in de zinnen, waarin reeds een bijwoord. bepaling de modaliteit uitdrukt. *Ik ga misschien op reis. Gij komt toch? Volgens de laatste berichten is de opstand geëindigd.*

3. De aanvoegende wijs wordt gebruikt: 1°. in enkelvoudige zinnen of in hoofdzinnen, welke a. een wensch, b. een toegeving, c. een toelating, d. een aansporing of aanmaning bevatten. a. *Leve de Koningin. De hemel zegene u. Leefde mijn vader nog.* — b. *Nu, hij hebbe (heeft) gelijk. Goed dan, uw opvatting zij (is) de ware.* — c. *Hij ga in vrede. Hij kome, zoo hij durft.* — d. *Zingen wij het vierde vers van den achttienden psalm. De beschuldigde bedenke zich wel. Gaan wij de zaak eens goed na.*

2°. in bijzinnen, en wel in a. onderwerps-, b. voorwerps-, c. bijvoeglijke, d. tijdbepalende (met *eerdat*, *voordat*, *totdat*), e. toegevende, f. voorwaardelijke bijzinnen, waarin de gedachte als wenschelijk, mogelijk, onzeker wordt voorgesteld.

a. *Het is goed, dat hij de waarheid hoore (hoort). Het is niet noodig, dat men ons zie (ziet). Het is beter, dat men den schijn vermijde (vermijdt). Het is te hopen, dat de onderneming slage (slaat).* b. *God geve, dat de leeftocht strekke (strekt) tot ons een uitkomst wacht. We wenschen, hopen, bidden, enz., dat het u goed ga (gaat). De vorst staat toe, beveelt, cischt, enz., dat de gezant onmiddellijk vertrekke (vertrekt). Zorg, dat uw broeder meega (gaat).* c. *Waar is de steen der wijzen, wie vindt de panacee, die de maatschappelijke ellende geneze?* d. *Neem maatregelen eer het te laat zij (is). Wees getroost in uw lot,*

tot een betere toekomst dage (daagt). e. De man zij welbespraakt, wel-sprekend is hij niet. Zij ons prinsje nog zoo klein, het zal Oranje boven zijn. Wat hij ook doe (doet), nooit is het u naar den zin. Wie er ook kome (komt), ik ben niet thuis. f. De stad wil zich overgeven, mits de vijand cervolle voorwaarden toesta (staat). Tenzij hij zich spoedig betere (betert) en zich met meer ijver toelegge (toelegt) op zijn studie, geloof ik niet, dat er veel van hem terecht komt.

3°. in doeluitdrukkende bijzinnen: *Zeg het mij, ten einde ik wete (weet) waaraan ik mij moet houden. Eert uwen vader en uwe moeder, opdat het u welga. Haast u, dat ge klaar komt (komt).*

4°. in afhankelijke vragen: *Ulieden is het onbekend, hoe bitter dat de keure zij van ballingschap of slavernij. Leer, wat vriendschapstrouw en haar verplichting zij. Ik ben zoo gelukkig niet, mijn lezers te kunnen mededeelen of het Asor geweest zij of Mimi.*

Opmerking. 1. De verleden tijd der aanvoeg. wijs in hoofdzinnen geeft te kennen, dat de spreker de vervulling van den wensch onmogelijk acht. *Ware ik maar thuis.* Hier blijkt de nauwe verwantschap met de voorwaard. wijs. Men kan dergelijke zinnen ook beschouwen als onvolledige volzinnen, als voorw. bijzinnen waarbij de hoofdzin (b.v. *hoe gelukkig zoude det zijn*) is weggelaten. Ook in den bijzin heeft de verl. tijd die onzekere beteekenis. *De vorst beval dat de gezant onmiddellijk zou vertrekken;* het kan echter, dat deze in het geheim in de stad bleef, dus niet vertrok.

2. Een toegeving is een berusting in iemands meening, een toelating een berusting in iemands doen. *Het plan zij mogelijk, gemakkelijk is het niet. Hij voere zijn plan uit, ik zal hem niet langer terughouden.*

3. Behalve in hoofdzinnen worden de vormen der aanvoeg. wijs tegenwoordig weinig gebruikt; als de toegevende en de voorwaard. bijzinnen den vorm van een hoofdzin hebben, en na *mits, tenzij* en *of*, komt de aanvoeg. wijs ook in bijzinnen voor. Overigens vindt men doorgaans den vorm der aantoon. wijs en is de aanvoeg. wijs alleen aan de beteekenis te herkennen. In: *Het is goed, dat gij gekomen zijt; Ik blijf tot de school geheel uit is; Ik ga niet heen, voor alle leerlingen vertrokken zijn*, e. d. zinnen heeft men niet alleen naar den vorm maar ook naar de beteekenis de aantoon. wijs; immers de bijzin bevat de vermelding van een werkelijkheid, een feit.

4. In afhankelijke vragen, en in andere onderwerps-, gezegdes- en voorwerpszinnen in de niet-rechtstreeksche mededeeling, staat gewoonlijk de aantoon, wijs, omdat de spreker, ook in dien vorm, de mededeeling voor zijn rekening neemt. *Jan zegt: ik doe niet mee. Jan zegt, dat hij niet mee doet. — Hij schreef me: Ge houdt mijn boek te lang, ik*

heb het zelf nodig. Hij schreef me, dat ik zijn boek te lang houd (hield), dat hij het zelf noodig heeft (had). De onderwijzer vroeg: Waarom leest ge niet voort? De onderwijzer vroeg, waarom ik niet voort las.

Men lette bij de omzetting van de directe in de indirecte mededeeling op de verandering van den persoonsvorm en het onderw. Zie bl. 34.

5. De aanvoeg. wijs is verwant met de gebiedende. Een aansporing, aanmaning tot zich zelf, of een derde betreffende, wordt in de aanvoeg. wijs uitgedrukt. *Kom aan, neme ik nu een weinig rust. Ieder lette nu goed op. De jongen ga rustig zijn gang.*

6. Men omschrijft de aanvoeg. wijs door de hulpww. *mogen, laten* en door de toekomstige tijden der aantoon. wijs. In zinnen als: *Lang zal hij leven; ik hoop, dat ge zult slagen, slaget, (slaat); ik hoopte, dat ge zoudt slagen (slaagdet)*, e. d. *zijn zal leven, zult of zoudt slagen* naar de beteekenis aanvoeg. wijs. Voorbeelden van omschrijving met *mogen zijn: God moge u behouden (= behoede); Dat moge voldoende zijn (= zij voldoende); met laten: Laat hij zijn gang gaan = hij ga zijn gang. Laat hij komen = hij kome. Laten wij zingen = zingen wij.* In volkstaal: *Laat ik hem nou die vijf gulden leenen, ik krijg ze nooit terug.* Zie bl. 112. 4.

7. Men verwarre den omschreven conjunctief niet met den imperatief van *laten*, gevolgd door een lijdend voorwerp. *Laat ik gaan*, is een aansporing tot mij zelve; *laat mij gaan* = sta toe, dat ik ga. Vergelijk ook: *laat de kinderen spelen*, en: *laten de kinderen spelen*. Het verschil wordt, ook in deftiger taal, niet altijd in acht genomen. *Komt, laat ons gaan; laat ons bidden*, voor: *laten wij gaan, laten wij bidden* is met strikt grammaticaal, maar door het gebruik gewettigd.

4. De gebiedende wijs komt voor: 1°. in enkelvoudige zinnen of in hoofdzinnen, die een bevel, voorschrift, raad, aanmaning, verzoek bevatten. De speker richt zich onmiddellijk tot den persoon (of de personen) die het bevel moet (moeten) opvolgen. Vandaar dat men in de gebiedende wijs alleen een 2den persoon vindt. Het onderwerp wordt dikwijls aangeduid in de aanspraak, maar niet uitgedrukt bij den persoonsvorm dan wanneer men met nadruk spreekt, of wanneer men twee of meer onderwerpen ieder op zich zelf wil aanwijzen. *Kinderen, luistert. Jongen, maak je werk toch netter. Fe neemt om de twee uur een poeier. Ik heb het begin verteld, verhaal jij nou de rest. Jan, doe gij de gordijnen dicht; Jo, steek gij de lamp op.*

2°. in bijzinnen en wel: a. in de rechtstreeksche mededeeling: *Luide klonk het geroep: houdt vol. Het bevel was: Geef geen kwartier. De dokter zei: Wees nou vooral voorzichtig.* b. in toegeevende en onderstellende zinnen: *Stook zoo hard je kunt, warm krijg je deze kamer toch niet.*

Opmerking. 1. De verwantschap van gebied. en aanvoeg. wijs blijkt ook uit de vervanging van de laatste door de eerste. Een wensch, uitgedrukt in den vorm van een gebod, wordt onmiddellijk tot den betrokken persoon gericht en dus met meer kracht geuit; de toon blijft die van een wensch of bede. *Geef ons heden ons dagelijksch brood. Leef gelukkig.* (Zie bl. 203: Opmerk. 5).

2. De imperatief komt overeen met den 2den pers. van den onvolt. tegenw. tijd der aantoon. wijs, wanneer men met nadruk spreekt. *Gij vertrekt!* Of bij een tegenstelling: *Gij vertrekt, hij blijft.*

3. In den vragenden vorm drukt men zijn ongeduld of een bedreiging uit: *Kom je haast? Hou je je mond? Zul je (wil je) je mond wel eens houden?*

4. Het verleden deelwoord en de infinitief doen dienst voor de gebiedende wijs. *Opgelet! Den moed niet opgegeven! Herstellen! Fiks doorjakkeren, Gerrit!* Zie § 49. 1.

5. De imperatief wordt omschreven door de hulpww. *moeten, zullen*, en ook wel door *kunnen, mogen*. Zie bl. 113. d. Doorgaans valt de klemtoon op den infinitief. *Je moet zwijgen. Gij zult werken. Gij zult niet stelen. Je moogt gaan. Je kunt naar de maan loopen* (verwensching, tevens een vèrwensching).

Met den klemtoon op *moeten* en *zullen* is de uitdrukking krachtiger en houdt een bedreiging met dwang in. *Je móét, zúlt je werk afmaken.* Na een weigering, blijft de infinitief wel weg: *Je móét, je zúlt.*

In een zin als: *Hij zál gehoorzamen*, heeft men geen gebied. wijs, geen gebod van persoon tot persoon; wel is het de uitdrukking van een krachtigen wil.

6. Ook door een werkwoord, dat een bevel, raad, verzoek uitdrukt: kan de imperatief omschreven worden. Dan is het naar den vorm een indirect gebod. *Ik heet, gebied, gelast, verzoek u te zwijgen.*

7. Bij ellips van den persoonsvorm wordt de uitdrukking krachtiger. *Weg daarmee! Voort! Hier! Stil!*

8. In den indirecten mededeelingsvorm wordt de imperatief omschreven door *moeten* of door de *aanvoeg. wijs*. *De eerste levensregel luidt: wees matig* = dat ge matig moet zijn. *De gevangene smeekte: spaar mij* = dat men hem zoude sparen. *Het bevel was*, dat men geen kwartier zoude (moest) geven. *Hij eischt: volg stipt mijn raad* = dat ik stipt zijn raad volg(e), volgen zal.

9. In toegevende en onderstellende bijzinnen vindt men ook een voltooiden tijd van de gebied. wijs. *Heb uw uiterste best gedaan, heb met ijver gewerkt, altijd zult ge kans loopen bij een examen een minder goed figuur te maken.*

10. De voltooid tegenw. tijd der gebied. wijs kan ook een toegeving uitdrukken in een hoofdzin. Ongeduldig zeg ik tot iemand, die maar stokstijf beweert dat hij te weinig ontvangen heeft: *Heb dan te weinig ontvangen* (voor mijn part). Ook hier is alleen naar den vorm van een gebied. wijs sprake; de beteekenis is: *Je hebt niet te weinig ontvangen, maar ik zal je niet verder tegenspreken.* Evenzoo zegt iemand, die

verhaalt hoe men hem terge: *Zweeg dus maar tegenover zo'n getreiter*, hetgeen beteekent: „iemand kan immers in zulke omstandigheden niet zwijgen”. — Zoo ook zegt men voor, „ge hadt moeten zwijgen, ge hadt gisteren behoorlijk moeten doorwerken: *Had dan ook gezwegen. Had gisteren behoorlijk doorgewerkt.*

5. De voorwaardelijke wijs komt voor: 1°. in hoofdzinnen en in de daarbij behoorende voorwaardelijke bijzinnen, waarin een gedachte wordt uitgedrukt, die stellig of waarschijnlijk in strijd is met de werkelijkheid. *Had(de) ik geld, ik sou(de) u betalen* = ik heb geen geld, ik betaal u niet; maar in zachter vorm.

In plaats van den bijzin staat een voorwaard. bepaling in: *Zonder zijn tijdige hulp sou het er slecht met u uitgesien hebben. Ik heb geen geld; anders sou ik u betalen. In uw plaats had ik de zaak maar laten rusten.*

2°. in vragende hoofdzinnen, die een sterken twijfel uitdrukken of de bedoeling hebben de tegengestelde gedachte op te wekken. *Zou hij nog komen? Zou ik het vertellen? Ik sou dat gezegd hebben?*

3°. in voorwaard. en onderstellende of toegevende bijzinnen, wanneer de spreker de voorwaarde, onderstelling of toegeving als stellig of waarschijnlijk in strijd met de werkelijkheid voorstelt. *De wet treedt met Jannari in werking, tenware men met de voorbereidende maatregelen niet gereed kwam(e). Die candidaat sal wel afgewezen worden, tenware er een wonder gebeurde* (maar er zal geen wonder gebeuren). *Mocht ik iets vergeten hebben* (= ik heb waarschijnlijk niets vergeten), *houd het me ten goede. Al had ik ongelijk* (maar ik heb geen ongelijk), *dan hebt gij er u nog niet mee te bemoeien.*

Ook de hoofdzin kan hier in de voorw. wijs staan. *Al had hij de schatten van Croesus, hij ware niet tevreden.*

4°. In vergelijkende bijzinnen, ingeleid door *alsof*, of door *als* of *of* in de beteekenis van *alsof*. *Alsof* = als (gelijk) + indien. *Doe alsof gij thuis waart* = Doe als gij doen zoudt indien gij thuis waart. *Hij houdt zich alsof hij geen geld had.* (hij heeft wel geld). *Ge behandelt deze ziekte, als ware het niet de moeite waard. Hij doet of hij de baas was.*

Opmerking. 1. Bij de zinnen onder 1°. kan de voorw. bijzin of bepaling weggelaten worden. *Ik heb hem maar niet gevraagd; hij zou toch niet gekomen zijn* (als ik hem gevraagd had). *Het zou er gek met*

me uitgezien hebben (zonder zijn hulp). Het zou dwaas zijn dit voorstel aan te nemen. Ook de hoofdzin wordt weggelaten. *Als hij eens een ongeluk gekregen had. Had ik het maar niet gezegd. Och of hij zijn dwaling inszag. Konden we hem maar helpen. Had dan gezweven.* De laatste vier voorbeelden zijn wel ellipsen, maar ze kregen de waarde van hoofdzinnen, die een wensch uitdrukken waarvan de vervulling niet, of hoogstwaarschijnlijk niet, mogelijk wordt geacht.

2. Men vergelijkte: *Als ik geld had, zou ik u betalen; Als ik geld genoeg bij me had, zou ik u meteen maar betalen*, met: *als ik geld heb, zal ik u betalen; Als ik geld genoeg bij me heb, zal ik meteen maar betalen.* De eerste twee zinnen beteekenen: *ik betaal u niet, ik heb geen geld*; de beide andere drukken een overeenkomst met de werkelijkheid uit: op een bepaald tijdstip, in een bepaald geval heeft de betaling plaats. Toch wekken ook deze zinnen een gevoel van onzekerheid; het *zal* gebeuren, in de toekomst, of *als* ik geld genoeg bij me heb. Het onderzoek van de portemonnaie kan nadeelig voor den crediteur uitvallen, de spreker kan van te voren al wel weten, dat hij niet genoeg bij zich heeft, maar hij gebruikt de aantoonende wijs, hij stelt de gedachte voor overeenkomstig de werkelijkheid. Vergelijk nog met de voorbeelden onder 3°. *De candidaat zal wel afgewezen worden, tenzij hij bij het mondeling examen een beter figuur maakt dan bij het schriftelijk. Indien ik iets vergeten heb, houd het mij ten goede. Al was Croesus rijk, hij was niet gelukkig.* En met die onder 4°. *Doe alsof je thuis bent. Hij houdt zich alsof hij geen geld heeft. Hij doet alsof hij de dwaas is.* In het gewone gesprek verschilt de beteekenis dezer vormen weinig of niet met die in de voorw. wijs; het voegwoord drukt al uit, dat er volgens den spreker geen overeenkomst met de werkelijkheid bestaat. Toch *kan* er ook verschil zijn. Strikt genomen wil: *Alsof hij geen geld had*, uitdrukkelijk zeggen: hij heeft wel geld, terwijl *alsof hij geen geld heeft* kan beteekenen: hij heeft het misschien ook niet. Bij: *Hij schreeuwt of hij vermoord wordt*, kan de spreker werkelijk denken aan het geluid dat iemand maakt, die vermoord wordt; bij: *of hij vermoord werd* zegt hij duidelijk: er is van vermoorden geen sprake, de bijzin heeft de waarde van een bepaling van graad.

3. De gelijkheid der gewone vormen van de voorw. wijs met die van de verl. tijden der aantoon. wijs is oorzaak, dat men in ieder geval goed moet toezien. *Als het boek uitverkocht was, werd het herdrukt*, kan aantoon. wijs zijn en beteekenen: *Telkens als enz.*, b.v. het boek is driemaal uitverkocht en is driemaal herdrukt. Maar ook voorw. wijs: *het boek is niet uitverkocht, het wordt niet herdrukt.*

4. De voorw. wijs is een zachter vorm van mededeeling dan de aantoonende. Vergelijk b.v. *Ik zou dat gezegd hebben*, met: *Ik heb dat niet gezegd.* — *Als ge verstandiger waart, zoudt ge zoo niet antwoorden*, met: *Ge zijt niet verstandig, daarom antwoordt ge zoo.* Vandaar de bescheiden, beleefde vorm: *Ik zou u willen vragen; ik wou, of wenschte u te vragen, of ik u eens zou kunnen spreken*, voor: *Ik wil*

(wensch te) vragen of ik u kan spreken. Evenzoo: *Zoudt ge niet meegaan, Zou je niet een beetje stil zijn*, voor: *Ge gaat toch mee?* of sterker nog: *Ga mee! Wees stil, hé!* De toon kan echter veel van de zachtheid wegnemen: *Ik zou je danken!*

5. Ook in den vorm van de gebied. wijs komt de voorw. wijs voor. Naast den ironischen vorm in den tegenw. tijd: *Zwijg maar, als men je zoo plaagt. Eet maar, als je geen honger hebt*, voor: Men kan immers niet zwijgen, niet eten in zoo'n geval, staat: *At maar als je geen honger had*. Zie bl. 204, 10.

6. In de meeste gevallen gebruikt men de vormen van de voorw. wijs, welke met die van de aantoon. overeenkomen; *als het ware* en *tenware* zijn vaste vormen, de eerste doet dienst als bijwoord van modaliteit, de tweede als voorw. ondersch. voegw. Men herkent de voorw. wijs dus doorgaans aan de beteekenis alleen.

Ook met de aanvoeg. wijs kan de voorw. verward worden. *Gisteren wenschte ik* (aantoon. wijs, het is een feit) *dat het van daag mooi weer was (ware, zou zijn, aanvoeg. wijs). Nu is het mooi weer maar mijn neef Nurks is overgekomen; ik wenschte* (voorw. wijs) *dat het maar regende* (voorw. wijs); *ik wenschte* (voorw. wijs) *dat hij niet gekomen was, dat mijn wensch* (om mooi weer) *niet vervuld was* (voorw. wijs).

7. Men omschrijft de voorw. wijs met het hulpww. *zullen*, doch niet in bijzinnen. *Had ik geld, ik betaalde* (zoude betalen) *u onmiddellijk*. Men heeft dus voor elken tijd (zie bl. 198. VI) twee vormen; *ik ware* = ik zoude zijn; *ik hadde* = ik zoude hebben; *ik liepe* = ik zoude loopen; *ik betaalde* = ik zoude betalen; *ik ware geweest, hadde gehad; hadde geloopt, betaald* = ik zoude geweest zijn, ik zoude gehad hebben, zoude geloopt, betaald hebben.

§ 135. *Vervolg; beteekenis en gebruik der tijden.* I. Uit de voorbeelden der vervoeging blijkt, dat de aantoonende wijs acht, de aanvoegende wijs vier, de voorwaardelijke twee tijden (met dubbele vormen), en de gebiedende wijs één tijd heeft. Dit geldt echter maar wat het verschil in vorm betreft. Als men op de beteekenis let, zijn er meer tijden; dezelfde vorm doet dienst ter uitdrukking van verschillende tijdverhoudingen (zie de voorbeelden op bl. 196. Opm. 1).

2. Verleden, Heden, Toekomst vormen een trits. Het Heden of het Tegenwoordige is strikt genomen het ondeelbaar kleine oogenblik, dat even snel vervliegt als aanbreekt, een deeltje van de eindelooze Toekomst dat ons nadert, ons bereikt, en vervloeit in het onafzienbaar Verleden. Het Heden is de grens, waar Toekomst en Verleden elkaar raken. *Het is nu twaalf uur*. Evenwel neemt men het Heden of Tegenwoordige ook in ruimer beteekenis. *Het is vandaag*

de 18de November. Hij woont tegenwoordig in Amsterdam. Men reist thans sneller en meer dan voor een honderd jaar. We leven in de 20ste eeuw.

Opmerking. 1. Omgekeerd vindt men voor dezelfde verhouding verschillende vormen. *Gisteren avond heb ik hem geschreven, of schreef ik hem.*

2. In de namen van den 7den en den 8sten tijd der aantoon. wijs stuit men op een schijnbare tegenspraak: verleden toekomstige tijd. Dit, zoowel als de opmerking over het aantal tijden, wordt duidelijk als men begrijpt, wat volstrekke (absolute of directe) en wat betrekkelijke (relatieve of indirecte) tijden zijn.

3. De spreker kan de openbaring van bestaan voorstellen als op een of ander tijdstip, in het Heden, het Verleden of de Toekomst, aan den gang zijnde, onvoltooid; of als afgelopen, voltooid. 1. *Ik lees* (nu, op dit oogenblik, of dezer dagen, in mijn vrijen tijd) *de gedenkschriften van G. K. van Hogendorp.* 2. *Ik heb een vogelkooi gemaakt* (nu net, of verleden week, voor tien jaar, enz. maar de kooi **is** er, is gemaakt). 3. *Wij vertrokken, gisteren om 6 uur, uit Vlissingen.* 4. *Om 7 uur waren we Rozendaal al gepasseerd.* 5. *Morgen zullen we in Berlijn aankomen.* 6. *We zullen dan den Keulschen dom gezien hebben.*

4. Bij de beschouwing van deze tijdvormen komen twee tijdstippen in aanmerking, 1°. dat waarin de spreker zich zelf plaatst; 2°. dat waarin hij de openbaring van bestaan plaatst. Bij de in 3. genoemde voorbeelden is het tijdstip van den spreker het tegenwoordig oogenblik, dat van de openbaring van bestaan in zin 1 en 2 ook het tegenwoordige, in 3 en 4 het verleden, in 5 en 6 het toekomstige. Men benoemt de tijden naar de verhouding van het tijdstip der openbaring van bestaan tot dat van den spreker, en heeft dus in zin 1. een onvolt. tegenw., in 2. een volt. tegenw., in 3. een onvolt. verl., in 4. een volt. verl., in 5. een onvolt. toekom., in 6. een volt. toekom. tijd.

Dit zijn de zes directe of absolute tijden.

Absoluut zijn derhalve de tijdvormen, die uitdrukken, in welke verhouding de tijd waarin de spreker de openbaring van bestaan plaatst, staat tot den tijd waarin hij zich zelf plaatst. (Er zijn daarbij dus twee tijdstippen).

Opmerking. 1. Gewoonlijk plaatst de spreker zich in het werkelijk tegenwoordige oogenblik. Hij kan zich echter ook denken in een tijdstip in het verleden of in de toekomst, en van daar uit de openbaring van bestaan beschouwen. In beide gevallen bezigt hij dezelfde vormen als boven. Want weer kan het tijdstip van de openbaring van bestaan samenvallen met, voorafgaan aan, of volgen op het zijne. *Het is de 18de Juni 1815. Het heeft des morgens hard geregend. Den 17den reeds hadden de Engelsche en de Fransche troepen hun stellingen ingenomen en stonden tot den strijd gereed. Wie zal de overwinning behalen? Morgen zal de Adelaar den Luipaard overwonnen hebben of zijn macht zal voor goed vernietigd zijn.* — *Het is de 1ste Juni 1950. Een groote menigte staat in de stad X. bij het station der luchtscheepvaart. Velen hebben hun plaatskaarten reeds genomen. Sinds weken wachtten ze met ongeduld op den dag van heden. Voor langen tijd had de stad al op aansluiting bij het internationaal luchtvaartverkeer aangedrongen. Straks zal het eerste luchtschip uit X vertrekken. Het doel zal bereikt zijn, de volharding zal haar triomf hebben gezien.*

2. Men kan de zaak ook aldus voorstellen, dat de spreker in het tegenwoordige staan blijvend, den 18den Juni 1815 of den 1sten Juni 1950 ook op het tegenwoordig oogenblik plaatst. In ieder geval drukt de gebezigde persoonsvorm uit, dat de tijd waarin de spreker de openbaring van bestaan plaatst, samenvalt met, voorafgaat aan, of volgt op dat, waarin hij zich zelf plaatst en dat het tegenwoordige oogenblik is of als zoodanig beschouwd wordt.

5. Bij de relatieve of indirecte tijden komen drie tijdstippen in aanmerking: 1°. het tijdstip waarin de spreker zich plaatst; 2°. een tijdstip in de toekomst of in het verleden met betrekking tot sprekers tijd; 3°. het tijdstip, waarin hij de openbaring van bestaan plaatst met betrekking tot het tweede tijdstip en dat daarmee dus weer samenvallen, er aan voorafgaan, of er op volgen kan. Met betrekking tot dat 2de tijdstip is de tijd van de openbaring van bestaan dus weer gelijktijdig, d. i. tegenwoordig, of verleden, of toekomstend. Maar het 2de tijdstip zelf is verleden of toekomstend met betrekking tot het tijdstip van den spreker. Van daar b.v. de dubbele benaming *verleden toekomstend*; het eerste woord wijst aan de betrekking van het 2de tijdstip tot dat van den spreker, het tweede woord de betrekking van den tijd der openbaring van bestaan tot het 2de tijdstip. Dat 2de tijdstip geeft de spreker aan door er een andere openbaring van bestaan in te plaatsen of door een eenvoudige tijdbepaling. B.v. *Verleden Zaterdag had ik mijn broer geschreven* (absoluut Verl. tijd): *ik zal Maan-*

dag bij je komen, of: dat ik Maandag bij hem zou komen; zal komen, zou komen, zijn relatief toekomend en wel verleden toekomend, immers met betrekking tot den reeds in 't verleden liggenden Zaterdag. *Ge beloofde me de vorige week* (absoluut Verl. tijd): *ik zal binnen acht daag uw werk doorgesien en de beoordeeling geschreven hebben, of: dat gij binnen acht daag mijn werk doorgesien en de beoordeeling geschreven zoudt hebben* (beide weer relatief, nl. verleden toekomende tijd). Men geve de zinnen uit 4. Opmerk. 1. zóó weer, dat de spreker zich in het werkelijk tegenwoordige oogenblik plaatst. *Het was, enz.*

Opmerking. 1. Naast de verleden toekomende tijden staan b.v. ook de toekomend toekomende tijden. *In het begin der volgende maand zal ik het verslag indienen* (absoluut toekom. tijd) *en zult gij kunnen oordeelen* (absoluut toekom. tijd): „*ik zal u meer dergelijk werk opdragen*”, of: *dat gij mij meer dergelijk werk zult opdragen* (relatief, nl. toekomend toekomende tijden).

2. Er zijn dus allerlei relatieve tijdverhoudingen b.v. de verleden toekomende, de verleden tegenwoordige, de verleden verleden en de toekomend toekomende, toekomend tegenwoordige, en de toekomend verleden tijden. Zie ook beneden: Opmerk. 4. Deze namen worden echter weinig gebruikt, omdat de vormen daar met die van de absolute tijden overeenkomen. Bij de beschouwing der zinnen dient men zich echter van de beteekenis rekenschap te geven. *In het begin der volgende maand, zal ik het verslag indienen* (abs. toek. tijd) *en gij zult kunnen oordeelen* (abs. toek. tijd): *het is (niet) volledig, of: of het volledig is* (beide relatief, nl. toekom. tegenw. tijd); *gij waart (niet) voor uw taak berekend, of: of ik voor mijn taak berekend was* (beide relatief, nl. toekom. verl. tijd). — *Voor een maand had ik mijn verslag al ingediend* (abs. verl. tijd) *en gij kondt dus oordeelen* (abs. verl. tijd): *het is (niet) volledig, of: of het volledig was* (relatief, nl. verl. tegenw. tijd); *gij waart (niet) voor uw taak berekend, of: of ik voor mijn taak berekend was* (relatief, nl. verleden verleden tijd).

3. Naast de genoemde relatieve tijden verwacht men ook: tegenwoordig toekomend, tegenwoordig tegenwoordig, tegenwoordig verleden. Maar de eerste naam wijst de betrekking aan tot het tijdstip van den spreker, dus het 2de tijdstip dat bij de relatieve tijden voorkomt, is ook dat van den spreker, en derhalve is er feitelijk geen onderscheid met de absolute tijden. *Mijn compagnon is op reis* (abs. tegenw. tijd), *ik blijf zoolang* (hij uit is) *thuis* (relatief, nl. tegenw. tegenw. tijd): *Verleden Maandag was mijn compagnon op reis* (abs. verl. tijd); *ik bleef zoolang thuis* (relatief, nl. tegenw. verl. tijd). *Aanstaanden Zaterdag zal mijn compagnon op reis zijn* (abs. toek. tijd); *ik zal dan den heelen dag thuis blijven* (relatief, nl. tegenw. toek. tijd).

4. Er zijn nog andere tijdverhoudingen waar te nemen. In de voorbeelden onder 3, vindt men gelijktijdigheid en ook gelijkheid van duur. Men kan echter ook het geval hebben, dat de eene handeling aan den gang is en dat een andere op een bepaald oogenblik van denzelfden tijd gebeurt. *Terwijl wij sliepen, ontstond er brand. Toen wij zaten te eten, kwam er bezoek.* In sommige talen vindt men ook dat verschil door verschil in vorm uitgedrukt. Evenzoo, of een openbaring van bestaan in een enkel oogenblik plaats heeft dan wel van langer duur is. In het Nederlandsch moet men dergelijke bijzondere beteekenissen van den vorm, uit den zin opmaken.

6. De vormen der relatieve tijden zijn grootendeels dezelfde als die der absolute. Slechts bij de beide verleden toekomstige tijden vindt men nieuwe vormen. Vandaar dat men gewoonlijk deze alleen door den dubbelen naam onderscheidt. Die verleden toekomstige tijden worden vooral gebruikt bij de niet-rechtstreeksche mededeeling. *De handelsagent seinde: de prijzen zullen, naar men verwacht, belangrijk stijgen; de groothandelaars zullen spoedig alles opgekocht hebben* (verl. toek. tijden naar de beteekenis; toekom. tijden naar den vorm en aldus gewoonlijk genoemd); *dat de prijzen belangrijk stijgen zouden, dat de groothandelaars spoedig alles opgekocht zouden hebben* (verl. toek. tijden naar de beteekenis en om den eigenaardigen vorm ook aldus genoemd). Maar ook bij de gewone mededeeling komen deze tijden voor. *Verleden week om dezen tijd zouden we naar den trein gaan. Ik zou den sleutel in het slot steken, toen ik bemerkte dat de deur aan stond. Ik deed den brief den 11den op de post; mijn vriend zou hem den 13den ontvangen hebben en dus bijtijds ingelicht zijn.*

7. Dat men bij de aanvoeg., de voorwaard. en de gebied. wijs minder tijden onderscheidt dan bij de aantoon. wijs, steunt weer uitsluitend op de gelijkheid der vormen. Wanneer men op de beteekenis let, ontmoet men dezelfde tijdverhoudingen als in de aantoon. wijs, maar ziet, dat dezelfde vorm zeer verschillende verhoudingen uitdrukt. Men benoemt ook bij die wijzen de vormen gewoonlijk naar hun absolute beteekenis, doch dient ook hier te letten op de eigenaardige wijze waarop ze gebruikt zijn.

Opmerking. 1. Bij de aanvoeg. wijs onderscheidt men, zie bl. 198, meestal vier tijden. Let men op de tijdverhouding, die ze uitdrukken, dan zou men ze moeten benoemen als in onderstaande voorbeelden. *Ik hoop dat uw werk* (nu op dit oogenblik) *in orde is of zij* (beide

onvolt. tegenw. tijd). *Ik hoop, dat gij* (op dit oogenblik) *uw werk behoorlijk afgemaakt hebt* of *hebbet* (volt. tegenw. tijd). *Ik hoop, dat uw vriend* (toen gij hem bezocht) *gezond ware* of *was* (onv. verl. tijd). *Ik hoop, dat uw pupil* (toen ge laatst onderzoek naar hem deedt) *zich gebeterd hadde* of *had* (volt. verl. tijd). *Ik hoop, dat gij uw les morgen goed zult kennen, kent, kennet*, (onv. toek. tijd). *Ik hoop, dat gij a.s. week uw werk beter gemaakt zult hebben, hebt, hebbet* (volt. toek. tijd). *Ik hoopte toen* (in Januari) *nog, dat hij in April door zijn examen zoude komen, zou komen, kwame, kwam* (onvolt. verl. toek. tijd). *Ik hoopte toen, dat hij zich eindelijk gebeterd zou(de) hebben, hadde, had* (volt. verl. toek. tijd).

2. Bij de voorw. wijs onderscheidt men alleen een onvolt. en een volt. tijd; en deze vormen dienen in tal van tijdverhoudingen. *We zouden* (nu) *wel uitgaan, als het maar mooi weer was*, of *ware* (onv. tegenw. tijd). *We zouden* (nu) *het werk al lang gemaakt hebben* (volt. tegenw. tijd) *als het niet zoo moeilijk ware of was*. *We zouden* (gisteren) *naar Domburg gaan, als het maar mooi weer was* of *ware* (onvolt. verl. tijd) *De slag bij Waterloo zou verloren geweest zijn, Wellington zou den slag verloren hebben, als Blücher niet bijtijds aangekomen was, of ware* (Volt. verl. tijd). *De kleermaker laat weten, dat de jas over een uur thuis zou zijn, als er geen verhindering kwam, of kwame* (onvolt. toek. tijd). *De kleermaker laat weten, dat de jas over een uur thuis zou geweest zijn, als er geen verhindering gekomen was, of ware* (volt. toek. tijd). *Verleden maand ontvingen we reeds de verzekering, dat we binnen drie dagen de drukproeven zouden ontvangen, als er geen onverwacht werk kwam, of kwame* (onvolt. verl. toek. tijd). *Verleden maand ontvingen we reeds de verzekering, dat binnen drie dagen de brochure afgedrukt zou zijn, als er geen onverwacht werk gekomen was, of ware* (volt. verl. toek. tijd). Zoo men deze zinnen in den rechtstreekschen mededeelvingsvorm zet, blijkt de relatieve betekenis der tijden.

3. Bij de gebiedende wijs heeft men één vorm: den onvolt. tegenw. tijd. doch ook deze drukt verschillende tijdverhoudingen uit. *Jongen, schrijf door*, (onvolt. tegenw. tijd). *Hij beval me: vertrek* = dat ik zou vertrekken, verleden tegenw. tijd); *hij beveelt: vertrek binnen 24 uur* (= dat ik binnen 24 uur vertrekken zal; onvolt. toek. tijd); *hij beval: vertrek binnen 24 uur* (= dat ik binnen 24 uur vertrekken zou; onvolt. verl. toek. tijd). Ook in de verleden en in de voltooide tijden vindt men gebiedende-wijs-vormen; het zijn woorden, die, naar den uiterlijken gedaante tot de gebied. wijs behooren. *Jongen, heb* (nu vóór ge antwoordt) *nagedacht* (volt. tegenw. tijd). — *Ge wordt van alle kanten aangevallen, was dan ook op tijd gekomen, had dan ook gezwegen*. De beide laatste zinnen zijn echter geen gebod meer, maar, zie bl. 207, voorwaardelijke wijs naar de betekenis, gelijkstaande met: *Je bent ook niet op tijd gekomen; je hebt dan ook niet gezwegen*.

Een volt. toek. tijd vindt men in: *Heb het huis verlaten, zoodra ik terug zal zijn. Heb voor Dinsdag je opstel in 't net geschreven, heb voor Dinsdag uw werk ingeleverd*. Gewoonlijk echter bezigt men den

omschreven vorm: *Ge zult, ge moet het huis verlaten hebben; ge zult, moet voor Dinsdag uw werk ingeleverd hebben.*

§ 136. *Vervolg; de beteekenis en het gebruik van enkele tijdvormen in het bijzonder.* 1. De vorm van den onvoltooid tegenwoordigen tijd (praesens) der aantoon. wijs wordt gebruikt:

1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan gebeurt op het tegenwoordige oogenblik (waarop de spreker zich plaatst). *De klok slaat. Er valt iets. Gij wordt geroepen.*

2°. om uit te drukken een openbaring van bestaan, die op het tegenwoordige oogenblik (dat van den spreker) voortduurt. *Mijn neef woont (sinds jaren) te Amsterdam. De kachel brandt lekker. De rozen bloeien.*

3°. om uit te drukken een openbaring van bestaan, die te allen tijde plaats heeft. Hiertoe behoort de uitdrukking van wetten, waarheden, gewoonten, algemeen geldende beweringen. *De aarde draait om de zon. Vorst is schadelijk voor de planten. Rattekruid is vergif. De hoek van inval is bij de terugkaatsing van licht, geluid, enz. gelijk aan den hoek van uitval. In Mei leggen alle vogels een ei. Een goed woord vindt een goede plaats. Die jongen slaapt lang.*

4°. ter vervanging van de gebied. wijs om uit te drukken; a. dat de spreker zeker is van de uitvoering. *Je zwijgt. Je gaat van avond de deur niet meer uit.* b. dat aan verschillende personen iets opgedragen wordt. *Fan, gij schrijft de adressen; Piet, gij plakt de postzegels er op.* c. dat men verwacht, dat aan het bevel, het verzoek zal voldaan worden. *Dat doe je wel = Doe dat nu eens. Je komt maar een beetje vroeg. Je gaat nou maar inmediaat na de heeren en je zegt as dat nummer 9 fikant is.*

5°. ter vervanging van den onvolt. toek. tijd: *Over veertien daag is het Paschen. Ik zeg alleen maar, wat spoedig gebeurt (gebeuren zal). Gebie het Nederland en seewaarts afgedreven Ruimt (zal ruimen) slibbe en zand den weg Waarlangs uw vloeden gaan.*

6°. ter vervanging van den onvolt. verl. tijd; in dit geval spreekt men van den historischen (tegenw.) tijd. *Het is de 18de Juni 1815 (zie bl. 209). Reeds grijpt Van Noord het roer en stuurt zijn ranke vloot Door Magelanes straat en om den wereldkloot.*

7⁰. ter vervanging van den onvolt. tegenw. tijd der aanvoeg. wijs. *Ik hoop dat hij gauw komt.*

Opmerking. 1. In de zinnen als onder 5⁰ en 6⁰ verplaatst de spreker zijn tijdpoint of dat van de openbaring van bestaan (t. a. p.); in 7⁰ heeft men alleen naar den vorm aantoon.; naar de beteekenis aanvoeg. wijs, in 4⁰ gebied. wijs.

2. Bij aanhalingen kan de onv. tegenw. tijd, in de niet-rechtstreeksche mededeeling, overgaan in den onvolt. verl. tijd, wat gewoonlijk geschiedt, of het blijft onvolt. tegenw. tijd. In 't laatste geval geeft de spreker et kennen dat hij de aanhaling ook voor het tegenwoordige, of voor altijd waar acht. *Uw broer schreef: ik kom den 18den.* Als het gisteren de 18de was, is de indirecte mededeeling: *dat hij den 18den kwam, (zou komen).* Als het vandaag of morgen de 18de is, heeft men: *dat hij van daag (of morgen) komt of kwam (zal of zou komen).* — Er is verschil tusschen: *De Prediker leerde, dat er niets nieuws onder de zon is, en: dat er niets nieuws onder de zon was;* beide zijn toch gelijk aan de rechtstreeksche mededeeling: *De Prediker leerde: „Er is niets nieuws onder de zon.* In 't eerste geval zegt men ook: *De Prediker leert.* — Vondel schrijft ¹⁾: *De sware smack van Tyrus trotse muuren Dee zidderen int rond Den Asiaensen grond En schreeude, dat ter wereld niets kan duuren.*

3. De relatieve onv. tegenw. tijd drukt een tijd uit, gelijktijdig met een anderen tegenw. tijd. *Ik werk terwijl gij slaapt;* ook in den historischen tijd: *Nog zie ik grootvader, noe hij gebogen zit in zijn stoel.* Met een volt. tegenw. tijd. *We bergen deze boeken weg, ze hebben hun dienst gedaan. Wanneer je promoveert, hebt ge uw doel bereikt.* In den laatsten zin vervangt de tegenw. tevens den toekom. tijd.

4. Een tijd, die als in de zinnen onder 2⁰ en 3⁰ en in opmerk. 2 uitdrukt, dat de openbaring van bestaan onbepaald voortduurt, noemt men wel aoristisch. Andere voorbeelden zijn nog: *Een profeet is in zijn Vaderland niet geëerd. Men gelooft graag wat men wenscht. Nog niemand zag ik goed belanden, Op wien met altijd volle handen De goden hunne gaven strooien.*

2. De vorm van den onvoltooid verleden tijd (imperfectum of praeteritum) der aantoon. wijs wordt gebruikt:

1⁰. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan plaats had, aan den gang was, op een tijdstip in het verleden (ten opzichte van het tijdstip van den spreker). *Het sloeg twaalf uur. Om negen uur werd de brand ontdekt. Verleden jaar viel Sinterklaas op Vrijdag.*

1) Olijftak aan Gustaaf Adolf.

2°. om uit te drukken een openbaring van bestaan, die in een tijd van het verleden voortduurde. *Mijn neef woonde (jarenlang) te Amsterdam. 't Was nacht; de heldre maan bescheen de stille vlakte.*

3°. om uit te drukken een vroeger geldende wet, bewering gewoonte. *Volgens Ptolemeus draaide de zon om de aarde. Vroeger stond ik vroeg op. Volgens het oud-germaansche volksrecht werd een luistervink met het oor aan den wand gespijkerd.*

4°. ter vervanging van den onv. verl. toek. tijd. *Wie heeft het zwaard dat mij den schedel verbrijzelde (zou, ging verbrijzelen), afgeweerd? — We waren net verhuisd; den volgenden dag kwamen (zouden komen) er logés; je begrijpt dus dat we het druk hadden.*

5°. ter vervanging van den onv. verl. tijd der aanvoeg. wijs. *Ik hoopte dat hij kwam (kwame). Was (ware) het maar zomer.*

6° ter vervanging van den onvolt. tijd der voorwaard. wijs. *Had (hadde) ik geld, ik betaalde (beide vormen zijn gelijk) u dadelijk. Was (ware) deze stof zwaarder dan water, ze dreef (dreve) niet.*

Opmerking. 1. In de zinnen onder 5° en 6° heeft men alleen naar den vorm aantoon. wijs.

2. Over den onv. verl. tijd in aanhalingen zie boven 1 opmerk. 2.

3. De relatieve onv. verl. tijd drukt een gelijktijdigheid uit met een anderen onv. verl. tijd *Ik werkte, terwijl gij sliept. We zagen grootvader, terwijl hij in zijn stoel zijn dutje deed.* Met een volt. verl. tijd en een onv. verl. toekom. tijd. *We borgen die boeken weg; ze hadden hun dienst gedaan en kwamen vooreerst niet weer voor den dag (zouden komen).*

4. Ook de onv. verl. tijd is onbepaald, aoristisch. Zie de voorbeelden onder 2° en 3°.

3. De vorm van den voltooid tegenwoordigen tijd (perfectum) der aantoon. wijs wordt gebruikt:

1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan voltooid is op het tegenwoordig oogenblik (dat van den spreker).

a. De openbaring van bestaan is geheel afgelopen, bestaat niet meer. *Ik heb kiespijn gehad. Dat heb ik vroeger gezegd. Lang heb ik op beterschap gehoopt* (Nu niet meer). **b.** De openbaring van bestaan zelve is voltooid, maar duurt voort in de gevolgen. *Ik heb den prijs gewonnen* (heb dien dus). *Ik ben gauw hierheen gekomen* (ben dus hier, of hier geweest). *Hij heeft*

grootte rijkdommen verworven. De tijd die er verloopt tusschen het voltooid zijn der openb. v. best. en het oogenblik van den spreker, is onbepaald. Voor zes duizend jaar heeft God de wereld geschapen. Dr. Fenner heeft de koepokinenting uitgevonden. De klok heeft juist 8 uur geslagen.

2°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan plaats heeft gehad, die te allen tijde weer kan plaats hebben; een ervaring dus. *Ware verdienste is nog altijd beloofd. Door geweld is niets duurzaam tot stand gebracht. Te vroeg gedaan, te laat bedacht, heeft menigeen in leed gebracht.*

3°. ter vervanging van den volt. toekom. tijd ten einde de zekerheid sterker uit te drukken. *Als hij u ziet (zal zien), heeft uw laatste uur geslagen (zal geslagen hebben). Leg de bewijzen over en je hebt het proces gewonnen (zult gewonnen hebben). Morgen om dezen tijd is de zaak beslist.*

4°. ter vervanging van den volt. verl. tijd, in verband met den historischen tijd. *De legers staan tegenover elkander; de bevelhebbers hebben elkaars stellingen verkend, hun bevelen gegeven; de slag begint.*

5°. ter vervanging van den onv. verl. tijd. Zonder verschil gebruikt men in de dagelijksche taal in verhalenden stijl (zie 2. 1°. en 2°., niet in de andere gevallen) beide vormen door elkaar. *Fan is om zes uur uitgegaan. Fan ging om zes uur uit. Ik ben gestruikeld en toen op mijn knie gevallen. Ik struikelde en viel op mijn knie. Ik zag het. Ik heb het gezien. Voor ik mat e. d. zegt men bij voorkeur: ik heb gemeten.*

6°. ter vervanging van den volt. tegenw. tijd der aanv. wijs *Ik vertrouw dat ge uw les behoorlijk bestudeerd hebt (hebbet). Ik hoop dat het morgen afgeloopen is (zij, zal zijn, zie 3°).*

Opmerking. 1. In zinnen als onder 6°. heeft men alleen naar den vorm aantoon. wijs.

2. Onbepaald is de tijd in het geval onder 2°. en soms in dat onder 5°. bedoeld. *Mijn neef heeft jaren lang in Amsterdam gewoond. Zinnen als de volgende: Wanneer ik mijn werk afgemaakt heb, ga ik een eindje wandelen,* hebben een tweevoudige beteekenis. Bedoelt men één enkel feit, dan staan de vormen van den tegenw. hier voor den toekom. tijd; bedoelt men een gewoonte, dan heeft men een onbepaalden tegenw. tijd (geval 2°).

3. Relatief komt de volt. tegenw. tijd naast verschillende andere tijden. *Nadat het kalf verdronken is, dempt men den put. Nauwelijks*

is de vorst de Alpen overgetrokken, of hij roept de Duitsche jeugd te wapen.

4. Soms tijds maakt men onderscheid tusschen den volt. tegenw. en den onv. verl. tijd. Wil men alleen op het feit wijzen, dan bezigt men het imperfectum; wil men doen gevoelen dat de gevolgen nog waarneembaar zijn, dan gebruikt men het perfectum. *De Nederlanders streden 80 jaar, ze vochten zich vrij van Spanje. De Nederlanders hebben zich van Spanje vrijgevochten.* (Ze zijn nog vrij van Spanje). Daarom zegt men wel: *Napoleon droeg altijd een grijze overjas, maar gewoonlijk niet: Nap. heeft altijd een grijze overjas gedragen.* De onvolt. verl. tijd is de eigenlijke verhaaltijd en geeft den indruk, alsof de verteller bij wat hij meedeelt tegenwoordig was. *In eens stortte de brug in. De Koningin riep den Minister tot zich. De rechter veroordeelde den misdadiger tot levenslange gevangenisstraf.*

De volt. tegenw. tijd is meer die van den oververteller. *De brug is ingestort.* Zoo Huygens:

Reynier is met zijn stramme leden
Naar Akens baden toegereden;
Daar heeft hij geld en zaal en peerd
In alle vroolijkheid verteerd.
Ziet, wat de wateren vermogen:
Hij is te paard naar 't bad getogen,
En op zijn voeten weer gekeerd.

5. In zinnen als: *Ze dragen blauwe mantels en hebben het hoofd bedekt met een bonte muts,* heeft men met geen volt. tegenw. tijd te doen, maar vormt *bedekt met een muts* een bepaling van gesteldheid bij hoofd.

4. De vorm van den voltooid verleden tijd (plusquamperfectum) der aantoon. wijs wordt gebruikt:

1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan al in het verleden voltooid was. *Het najaar was gekomen; de zon had uitgeschinen; de bloemen waren verdord; de bladeren der boomen afgevallen.*

2°. ter vervanging van den volt. verl. tijd der aanvoeg. of van den volt. tijd. der voorwaard. wijs. *Was (ware) hij maar gekomen. Had (hadde) hij maar gesproken. Ik hoopte, dat gij het niet verteld hadt (haddet, zoudt hebben).*

Opmerking. 1. Deze tijd is meestal relatief. Bijna altijd is er een tijdstip in 't verleden genoemd, waarop de werking voltooid was. De afstand tusschen dat tijdstip en het werkelijk oogenblik der voltooiing is onbepaald (zie 3). *Toen hij mij telegrafeerde, had ik hem juist een brief gezonden. Lang voor dat het ons den oorlog verklaarde, had Engeland reeds vele van onze schepen weggenomen en onze koloniën aangevallen.* Omgekeerd: *Lang voor dat de oorlog verklaard was, viel Engeland onze koloniën aan.*

2. De naam voltooid verleden tijd is beter dan de vroegere letterlijke vertaling uit het Latijn: *meer dan volmaakt verleden* tijd. Toen heette het perfectum de *volmaakt verl.* tijd, tegenover het imperfectum. Nu benoemen we, zie boven, den tijd naar de betrekking van 't oogenblik van de openb. v. best. tot dat van den spreker. Deze plaatst zich op het tegenwoordig oogenblik; de openbaring v. bestaan, in zinnen als: *ik ben gevallen, ik heb hem gezien*, is wel voorgevallen in het verleden, maar voltooid met betrekking tot het tegenwoordig oogenblik; evenzoo in: *ik was gevallen, ik had hem gezien*, voltooid met betrekking tot het verleden; de namen *volt. tegenw.* tijd en *volt. verl.* tijd zijn dus juister dan *volmaakt verl.* tijd (voor het perfectum) en *meer dan volmaakt verl.* tijd voor het plusquamperfectum.

3. De openbaring van bestaan, voorgesteld als voltooid in 't verleden, kan op het tegenwoordig oogenblik in haar gevolgen nog voortduren. Vraag: *Hebt ge uw sommen gemaakt?* Ant.: *Ik had ze eergisteren al in 't net geschreven.* (Dus . . . .)

4. Waar de volt. verl. tijd in de aanvoeg. wijs gebruikt wordt, ontstaat de indruk van onzekerheid of twijfel. *Hij raadpleegde een professor. Deze hoopte, dat zijn hulp niet te laat ingeroepen was* (ware, zou zijn). Hier rijst de vraag: *En was het nog niet te laat?* of het vermoeden: *Och 't was zeker wel te laat.*

5. Tweeërlei opvatting is mogelijk in zinnen als: *Hij kwam als hij zijn werk afgemaakt had* = hij zoude komen, als hij zijn werk afgemaakt zou hebben, dus voorwaard. wijs; of: hij kwam telkens, het was zijn gewoonte zoo. Evenzoo: *Als het boek uitgezocht was, werd het herdrukt.* Zie bl. 206. 3.

5. De vorm van den onvoltooid toekomstenden tijd (futurum) der aantoon. wijs wordt gebruikt: 1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan aan den gang is op een tijdstip in de toekomst (met betrekking tot het tijdstip van den spreker). *We zullen u vergezellen. We gaan strakjes wandelen. Ge zult a. s. Maandag uw geld ontvangen.*

2°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan op een toekomstig tijdstip plaats heeft, op welk echter is onbepaald. *We zullen allen sterven. Een Franschman zal een vreemdeling niet uitlachen om een taalfout.*

3°. ter vervanging van den onvolt. tegenw. tijd der aanvoeg. wijs. *Lang zal hij leven. Ik hoop, dat gij zult slagen* (slaget).

Opmerking. 1. In zinnen als onder 2°. drukt de onv. toekom. tijd een sterke zekerheid, een vast vertrouwen uit. Gewoonlijk is de stelligheid der uitspraak en dus het vertrouwen bij den hoorder minder in den onv. toekom. dan in den onv. tegenw. tijd. *Ik betaal u, ik help u*, klinkt aangenamer in de ooren dan: *ik zal u betalen, helpen.*

2. Daar *sullen* ook hulpww. van modaliteit kan zijn, moet men goed onderscheid maken tusschen zinnen als de vraag, vol vertrouwen: *Ge zult uw vriend niet aan zijn lot overlaten?* en het gebod: *Ge zult uw vriend niet alleen laten.* — *Ge zult u vergissen* = ge vergist u wellicht. Eigenaardig zijn ook: *Ge moet wachten.* — *Alweer wachten?* *Welnu, ik zal wachten, maar niet langer dan tot morgen*, waar *zal* een hulpww. van tijd is en tevens een *willen* uitdrukt.

3. In geval 3°. heeft men slechts naar den vorm aantoon. wijs.

6. De vorm van den voltooid toekomstenden tijd (futurum exactum) der aantoon. wijs wordt gebruikt: 1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan voltooid is op een tijdstip in de toekomst. *Het werk zal weldra voltooid zijn. Voor Maandag zal ik het stuk in het net geschreven hebben, Dinsdag zal de drukker het ontvangen hebben. Ik zal wachten tot hij uitgesproken zal zijn, tot hij alles zal gezegd hebben.*

2°. ter vervanging van den volt. tegenw. tijd der aanvoeg. wijs. *Ik hoop dat zij u vergeten zal hebben* (hebbe, heeft) *We wachten, tot de vloed opgekomen zal zijn* (zij, is).

Opmerking. 1. In de laatste zinnen heeft men alleen naar den vorm aantoon. wijs.

2. Ook hier kan *sullen* hulpww. van modaliteit zijn: *Hij zal het wel gedaan hebben* = Hij heeft het waarschijnlijk wel gedaan. *Je zult het boek op een andere plaats gezet hebben, dat je het nu niet ziet.*

7. De vorm van den onvoltooid verleden toekomstenden tijd (futurum praeteritum) der aantoon. wijs wordt gebruikt:

1°. om uit te drukken, dat een openbaring van bestaan plaats heeft op een tijdstip, dat toekomstig is met betrekking tot een tijdstip in het verleden (van het tijdstip des sprekers). Het tijdstip van de openb. v. best. kan zelve ook in 't verleden liggen. *Mijn broer schreef me voor veertien dagen, dat hij me nu l.l. Zondag zou komen bezoeken, maar ik heb hem niet gezien.* Of in 't heden: *Hij schreef, dat hij me van daag zou bezoeken*, of in de toekomst: *dat hij me morgen zou bezoeken.*

2°. ter vervanging van den onvolt. verl. tijd der aanvoeg. en van den onvolt. tijd der voorwaard. wijs. *Leefde mijn vader nog, het huis ware niet verkocht* = als mijn vader nog leefde, *zou* het huis niet verkocht zijn. *Wij hoopten dat hij spoedig zou komen* (= kwame).

Opmerking. Alle tijden der aantoon. wijs drukken niet met dezelfde kracht een overeenkomst met de werkelijkheid uit. Het verleden valt al buiten de onmiddellijke waarneming, het toekomstige is in ieder geval onzeker: er kan altijd wat tusschenbeide komen. Vooral de vorm met *zou* maakt altijd bijna den indruk van iets twijfelachtigs. *Ik zou juist uitgaan, toen hij kwam om me te spreken*, doet de vraag rijzen: *En toen zijt ge zeker niet uitgegaan?* Soms echter is er geen twijfel; b.v. in: *Ik wist gisteren al, dat hij niet komen zou*. In de niet-rechtstreeksche mededeeling echter doorgaans wel: *Hij beloofde, dat hij u helpen zou*. Valt de openbaring van bestaan in 't Heden of in de Toekomst ten opzichte van den spreker, zooals in de laatste zinnen onder 1°., dan bezigt men bij zekerheid den onv. toekom. tijd. *Hij schreef dat hij vandaag, morgen, komen zal*.

8. De vorm van den voltooid verleden toekomstenden tijd (futurum exactum praeteritum) wordt gebruikt: 1°. om uit te drukken dat een openbaring van bestaan voltooid is op een tijdstip, dat toekomstig is met betrekking tot een tijdstip in het verleden (van het tijdstip des sprekers). *Ze beloofde dat ze den brief zou geschreven hebben, voor we uitgingen. Hij schreef, dat hij gisteren het hem opgedragen werk zou afgemaakt hebben; dat hij van daar, morgen het hem opgedragen werk zou (zal) afgemaakt hebben*.

2°. ter vervanging van den volt. verl. tijd der aanvoeg. en van den volt. tijd der voorwaard. wijs. *Ik zou u betaald hebben* (= ik zoude u betaald hebben, hadde u betaald) *als ik in de gelegenheid was geweest* (ware). *Hij hoopte, dat we geen fouten zouden* (zullen) *gemaakt hebben*.

Opmerking als bij 7.

9. Soms tijds ontmoet men nog samengestelder vormen. *Wie heeft je gezegd de lamp aan te steken? — En de lamp is uit! — De lamp is aangestoken geweest. — Die man is levend begraven geweest. Ik heb die som opgelost gehad. Ik heb dien visch gevangen gehad*. Hier heeft men echer geen tijd van het werkw. Het verl. deelw. *aangestoken, gevangen*, enz. doet dienst als bepaling van gesteldheid.

§ 137. *Vervolg; het verleden deelwoord.* 1. Het verl. deelw. (zie bl. 15) is de vorm van het werkw., die de openbaring van bestaan uitdrukt buiten verband met de grammatische personen, als een toestand die bestaat in, of het gevolg is van de afge-loopen openbaring van bestaan. B.v. *geloopen, gestreden, gesmeed, geschaafd, gestraft, geklopt*, drukken geen betrekking

tot een onderwerp uit, dus geen gramm. persoon, en beteekenen dat de openbaring van bestaan voltooid is.

2. Het verl. deelw. heeft een eigenaardigen vorm, waaraan het, in de meeste gevallen, herkend wordt. Het gaat uit op **en** of op **d** of **t**; voor den stam komt doorgaans het voorvoegsel **ge**.

Opmerking. 1. Over het algemeen waarschuwt ons taalgevoel wel, waar *ge* niet, waar het *wel* gebruikt moet worden, en in 't laatste geval, waar zijn plaats is.

2. Zoo komt het voorvoegsel *ge* niet voor: **a.** als het ww. reeds een voorvoegsel heeft: *benoemd, benomen; gehoorzaamd, genezen; erkend, ervaren; herkend, hernomen; ontwapend, ontloopen; verdeeld, verloren; wanschapen.* Eigenaardig vindt men *vernist* voor *gevernist*; in dialect laat men vaak *ge* weg: *(e)zien, (e)hoord, (e)docht.*

b. als het ww. onscheidbaar met een bijwoord is samengesteld: *voorzégd, doorzién, achterháald, ondergáan, misdeéld, omgéven, aanschoúwd, weerlégd, overwérkt, voltooid, volbracht.*

3. *Ge* komt bij de ww. die scheidbaar samengesteld zijn, tusschen het eerste en het tweede lid: *voorgezegd, dóorgekeken, achtergehouden, ondergegaan, misgerekend, omgevallen, aangevallen, overgehaald, opgelopen, voortgegaan, aaneengeschreven, doorengemengd, ademgehaald, vrijgesproken, losgelaten, volgeschonken;* enz. Men lette op de vreemde woorden als: *geïncasseerd, geïntroduceerd, geïnstalleerd*, die natuurlijk niet met het Nederlandsche *in* zijn samengesteld.

4. Bij de ww. die, behalve met een bijwoord, onscheidbaar zijn samengesteld, komt *ge* gewoon voor het eerste lid: *gevríjwaard, ge-reíkháld, gebeeldhouwd;* — ww. als: *waterpassen, herbergen*, zijn afleidingen van: *waterpas, herberg*, zie § 197; evenals *boeren* van *boer, hooien* van *hooi*, en volgen dus den hoofdregel. Bij een paar samenstellingen komt geen verl. deelw. voor; bij *buikspreken* en *koorddansen* zal men omschrijven: *hij is aan 't koorddansen geweest*, of: *hij heeft op het koord gedanst*; echter: *touwtje gesprongen, boegspriet geloopt*, e. d.

3. Het verl. deelw. dient: 1°. tot de vorming der voltooide tijden der w.w.; *ik heb, had, zal of sou hebben gegeten; ik ben, was, zal of sou zijn gevallen.*

2°. tot vorming van den lijdenden vorm; *gegeten worden of zijn; verkocht worden of zijn.* Ook van schijnbaar lijd. vormen: *Er wordt geklopt, geloopt.*

3°. ter vervanging van de gebiedende wijs: *Opgelet. Nu sachtjes aangeklopt.*

4°. als naamw. deel van het gezegde. *Geen enkele kamer was behangen. Wat gezegd is blijft gezegd. Hij scheen getroffen.*

5°. als bijvoeglijke bepaling; a. praedicatief: *Men vond hem gewond op het slagveld. Hij gaf me het boek gescheurd terug.*
b. attributief: *het geploegde land. De gesprongen snaar.*

6°. als beknopte of onvolledige bijzin, in allerlei diensten. Het is dan doorgaans vergezeld van nadere bepalingen, terwijl het tegenwoordig deelw. *zijnde* of *wordende* is weggelaten. *Teleurgesteld in zijn liefste wenschen, trok hij zich terug uit de samenleving. Door zijn hond geleid, ging de blinde van dorp tot dorp. Gedacht gedaan. Beter hard geblazen dan den mond gebrand.*

Opmerking. 1. De verl. deelw. van onovergank. ww. staan als attributieve bepaling bij het onderwerp der openbaring van bestaan; *een uitgebloeide roos; de verloopen tijd; een uitgebrande vulkaan; het gebarsten glas.* Die van overgank. ww. bepalen het voorwerp: *de geslachte koe, het verloren schaap; ze hebben een passieve beteekenis.*

2. Enkele uitdrukkingen maken een uitzondering op den laatsten regel; *een geleerd man* is iemand die veel geleerd heeft; evenzoo hebben een actieve beteekenis: *een gestudeerd man, een ervaren meester, een bevaren matroos, de bereiden politie, een bereisd man, een oud-gediende (soldaat), een (ge)dronken man.*

3. Niet van alle onovergank. ww. kan het verl. deelw. als bijvoegl. bepaling dienst doen; in het algemeen wel die een veranderen van toestand of hoedanigheid, niet die welke het verkeer in een toestand, het bezitten eener hoedanigheid beteekenen. Wel dus b.v. *een uitgeslapen jongen, een gesprongen snaar, niet een gebloeide roos, een gesprongen jongen.* Bij de ww. van beweging komt het verl. deelw. wel als bepaling bij den naam van de plaats der beweging: *een vaak gelooopen weg; een druk gefietste weg.* De verl. deelw. der koppelw. komen met het naamw. deel van het gezegde samen als bijvoegl. bepaling voor: *een jong gebleven grijsaard; goed gebleven spijzen; zuur geworden dranken.* Evenwel gewezen komt op zich zelf voor: *een gewezen burgemeester.*

4. Het verl. deelw. gaat als attributieve bepaling gemakkelijk tot de bijvoeglijke nw. over; het doet dan niet meer aan een handeling, een openbaring van bestaan denken, maar aan een eigenschap of toestand. *Een geleerd man, een gezeten burger, een welgesteld man, verleden week, verholten schatten, de verholgen oceaan.* Sommige woorden verliezen dan zelfs den kenmerkenden vorm: *een dronken man; zoutevisch (gezouten), karnemelk (gekarnde), rookvleesch (gerookt), brandewijn (gebrande), enz.*

Andere komen eigenaardig wel voor met het voorvoegsel *on*, maar niet op zich zelf. *Een onbehouwen, een onbeholpen jongen; een onvertoen woord, een onbekookte meening.*

5. Onder de bijvoegl. nw. die den vorm hebben van een verl. deelw., zijn er, die niet van een ww. zijn afgeleid (zie § 189). *Een getand, gevind, gezaagd, behaard blad; een breedgeschouderd man.*

6. Het verl. deelw. kan, op zich zelf gebruikt, evenals een bijvoegl. nw. dienst doen als onderwerp, voorw. of regeering van een voorzetsel. *Verloren is verloren. — Hoe wilt ge de visch, gekookt? Of houdt ge meer van gebakken? Ik vind gekookt lekkerder dan gebakken.*

7. Behalve dat het verl. deelw. bijvoegl. nw. wordt, gaat het ook over tot de klasse der: a. zelfstandig nw. *het gegeven, het gehakt*, doorgaans na eerst bijvoegl. nw. te zijn geweest: *de gevangene, geleerde, gestrafte, overledene* (mensch).

b. telwoorden: *verscheiden, onderscheiden keeren*. Denkt men nog aan een *verschillen* dan blijven deze woorden deelwoorden. *Ik heb hem op vele en onderscheiden manieren toegesproken: vriendelijk, streng, gevoelig, spottend, maar hij bleef onverschillig.*

c. bijwoorden: *Dat is een verdraaid lastig, beslist vervelend. De barbier vroeg: kom ik gelegen?*

d. voorzetsels: *Ik verkoop al mijn huizen, uitgenomen, uitgezonderd dit. Behoudens goedkeuring der Gedeputeerde Staten.*

e. voegwoorden: *Ik moest wel thuis blijven, aangezien ik geen geld had.*

f. tusschenwerpsels: *Verduiveld. Wel verdraaid. Verdijd* (vermaledijd).

§ 138. *Vervolg; het tegenwoordig deelwoord; beteekenis en dienst.* 1. Het tegenw. deelw. is de vorm van het werkwoord, die de openbaring van bestaan uitdrukt buiten verband met de grammatische personen, als een toestand die bestaat in, of het gevolg is van de aan den gang zijnde openbaring van bestaan. *Loopende, strijdende, smedende*, enz. drukken geen betrekking tot een onderwerp uit en beteekenen, dat de openbaring van bestaan aan den gang is.

2. Bij het tegenw. deelw. vindt men verschillende tijdvormen, zie bl. 196; relatief zijn er meer tijden. De vormen van den onvolt. en van den volt. toekom. tijd komen weinig voor; ze worden meestal vervangen door die van den onvolt. en van den volt. tegenw. tijd. *Ofschoon a.s. Maandag in de stad komende* (zullende komen), *schrijf ik u toch maar, wat ik van de zaak weet. Ik hoop, dat gij, met mij gesproken hebbende* (zullende gesproken hebben), *mijn meening zult deelen.*

3. Het tegenw. deelw. in den enkelvoudigen vorm, dien van den onvolt. tegenw. tijd, bestaat uit den stam van het ww., gevolgd door den uitgang *end* of *ende*. *Loopend—loopende.*

Eindigt de stam op een klinker, dan is de uitgang *nde*: *staande, slaande, ziende, doende, zijnde*. De slot-*e* blijft bij tweelettergrepige zelden weg: *een staand uurwerk*, nooit bij *doende, ziende, zijnde*.

4. Het tegenw. deelw. doet dienst als: 1°. onvolkomen gezegde in beknopte bijzinnen. *De minister, sprekende uit naam van het geheele kabinet, verklaarde het amendement voor onaannemelijk.*

2°. naamwoord. deel van het gezegde. *De oude man was stervende, beterende. Wat is die jongen weer doende. Hij blijft maar sukkelende. Zij zijn staande gebleven.*

3°. bijvoeglijke bepaling; a. praedicatief. *Hij zat kreunende in zijn stoel. Men vond hem stervende.* b. attributief: *ploegende ossen, kokende olie.*

Opmerking. 1. Ook als bepaling van gesteldheid vormt het tegenw. deelw. eigenlijk een beknopten zin.

2. Soms staat er een onderwerp in den beknopten zin (zie § 182) doch het tegenw. deelw. drukt ook dan de gramm. betrekking niet uit; daartoe zou het een veranderlijke persoonsvorm moeten zijn.

3. Als naamw. deel van het gezegde worden slechts enkele tegenw. deelw. gebezigd. In het Nederlandsch is het niet gebruikelijk te zeggen: *Wij zijn loopende, we bleven varende, hij scheen slapende.*

4. Als attributieve bepaling staat het tegenw. deelw. bij den naam van het onderwerp der openbaring van bestaan; *loeiende ossen*, enz. Uitgezonderd zijn enkele uitdrukkingen, als: *vallende ziekte, stilzwingende voorwaarden, huiszittend leven.*

5. Het tegenw. deelw. gaat als attrib. bepaling gemakkelijk over tot de bijvoegl. nw. Het beteekent dan slechts een eigenschap of toestand, geen openbaring van bestaan, geen handeling. *De ruischende zee, het kabbelende beekje. Ik houd noch van den blaffenden hond noch van de mauwende kat* (versierende bepalingen). Bij: *Roerende goederen, klinkende munt, verfrisschende dranken, brekende waar*, heeft men te doen met bijvoegl. nw. in den vorm van een tegenw. deelw. De klemtoon versprong o.a. in: *uitmuntend, uitstekend, oplóopend, opvliegend, uitnemend, innémend* als bijvoegl. nw.; *úitmunten*; enz. als tegenw. deelw. Soms is het woord niet eens van een ww. afgeleid; *een stukkende stoel*; in de volkstaal nog *nakend* voor *naakt*.

Ook hier is somtijds alleen de tegenstelling met *on* in gebruik; *een onwetend mensch; een onbeteekenend, een onbeduidend verschil.*

6. Het tegenw. deelw. komt, evenals het bijvoegl. nw., ook op zich zelf voor als onderwerp, voorwerp of regeering van een voorzetsel; doch vormt ook dan eigenlijk weer een onvoll. zin. *Ge kunt deze afvoerbuis vlak leggen of eenigszins hellend. Hellend is beter. Ik vind hellend beter. Ik ben voor hellend.*

7. Behalve dat het tegenw. deelw. bijvoegl. nw. wordt, gaat het ook over tot de klasse der: a. zelfstandige nw., doorgaans na eerst een bijvoegl. ww. te zijn geweest. *De levenden; de stervenden; de on- en de minvermogenen. Hunne Hoogmogenen.* Schijnbaar is *bediende* een

verl. deelw.; het staat echter voor *bedienende*; de *bedienden* zijn de gasten; *Heiland*, *vijand* en *vriend* zijn de tegenw. deelw. van *heilen* (= genezen), *vij-en* (= haten), *vri-en* (= liefhebben).

b. telwoorden: *Verschillende* in den zin van *vele*. *We hebben hem al verschillende malen ontmoet*. Vergelijk echter: *Hebt ge wel gemerkt, dat hij verschillende oogen heeft?*

c. bijwoorden: *Het is drukkend warm*. *We hebben het verbazend druk*. *Ge moet deze zaken verschillend behandelen*. *Het portret lijkt sprekend*. *Willens en wetens*.

d. voorzetsels: *Gedurende een uur*. *Staannde de vergadering*. *Over volgens, nopens*, e. d. zie § 201.

e. voegwoorden: *Niettegenstaande ik hem waarschuwde, deed hij zijn eigen zin*.

f. tusschenwerpsels: *Ontzettend! Wel verbazend!*

§ 139. *Vervolg; de onbepaalde wijs; beteekenis en dienst.*

1. De onbepaalde wijs is de vorm van het werkwoord, die de openbaring van bestaan uitdrukt als op zich zelf staande, buiten verband met de grammatische personen. Het is de *naam* van de openbaring van bestaan, en gelijk de deelwoorden met het bijvoegl. nw., heeft de onbepaalde wijs groote overeenkomst met het zelfstandig nw. *Loopen*, *strijden*, *smeden* e. d. drukken geen betrekking tot een onderwerp uit en beteekenen de openbaring van bestaan in het algemeen.

2. De naam *wijze* komt eigenlijk niet toe aan den infinitief; de vorm drukt geenerlei verhouding tot de werkelijkheid uit.

3. Bij den infinitief vindt men verschillende tijdvormen; relatief zijn er meer tijden. De vormen van den onvolt. en van den volt. toekom. tijd komen weinig voor; ze worden doorgaans vervangen door die van den onvolt. en van den volt. tegenw. tijd. *Hij beloofde me a. s. Maandag te (zullen) betalen*. *Ik hoop einde Januari al mijn rekeningen betaald te (zullen) hebben*.

4. De onbepaalde wijs in den enkelvoudigen vorm bestaat uit den stam van het werkw. en den uitgang **en**; *loopen*, *straf(f)en*; bij enkele smolt de **e** met den slotklinker van den stam samen: *zien*, *gaan*, *slaan*, *doen*, *zijn*.

5. De onbepaalde wijs dient: 1°. tot vorming van de toe-komende tijden: *Ik zal*, *zou schrijven*.

2°. met een hulpww. ter omschrijving van de eene of andere wijze van het werkw. *Hij kome* = *hij moge komen*; *laat hij komen*. *Ik betaalde* = *ik soude betalen*. *Gij zult niet stelen* = *steel niet*. *Fokken doet hij niet* = *hij jokt niet*.

3°. bij vele werkw. ter vervanging van het verl. deelw. in de voltooide tijden, wanneer daarop een andere infinitief volgt. *Ik heb het niet gekund, niet kunnen zien. Hij heeft mogen blijven. Ik had moeten (willen) blijven. Ik heb het niet gedurfd, niet durven zeggen. Ik heb het zien (voelen, hooren) aankomen. Hij heeft leeren fietsen. Ge hebt veel plegen te rooken. Hij heeft gepoogd (getracht, gezocht), pogen, trachten, zoeken te blijven.*

4°. ter vervanging van de gebiedende wijs: *Opletten!*

5°. als onderwerp: *Zwemmen is gezond. Spreken is zilver.*

6°. als naamw. deel van 't gezegde: **a.** zonder voorzetsel: *Dat is loopen;* **b.** met **te**: *Die appel is niet te eten;* **c.** met **om te**: *Het is om te lachen.*

7°. als lijdend voorwerp: *Kunt ge, leert ge dansen?*

8°. als meew. voorwerp: *Ik geef wandelen de voorkeur boven fietsen. Zulk zingen lijkt veel op schreeuwen.*

9°. als oorzakelijk voorwerp: *Ze waren strijdens moede. Hij houdt van smullen. Gedenk te sterven. Ik ben gewoon te wachten.*

10°. als bijvoeglijke bepaling: **a.** attributief: *een uur gaans; etens tijd, tijd van eten; de te wachten gasten; dat is een antwoord zonder nadenken; lust tot werken; de gedachte aan studeeren; een kind om te stelen.* **b.** praedicatief. *Dat noem ik werken. Zulk vioolspelen noem ik zagen.* Hier dient de infinitief dikwijls ter vervanging van een tegenwoordig deelw. *Hij zat te slapen (slapende). Hij liep te zingen. Ik zag de kippen eten, hoorde den hond blaffen, voelde de koorts opkomen.*

11°. als bijwoordelijke bepaling. *Bespreek de zaak zonder twisten. Met schrijven en vertalen tracht hij den kost te verdienen. Van uitstellen komt afstellen. Ze spelen om te winnen.* Zie bl. 42. 4.

Opmerking. 1. In de gevallen onder 1°, 2°, 3°, 4° en 6° genoemd dient de infinitief om het gezegde te helpen vormen; in 4° is er een onvolkomen gezegde, evenals in 10°. **b.**: *hij zit te slapen*, eigenlijk gelijk aan: *hij zit en slaapt.*

2. Uit de overeenkomst van den infinitief met het zelfstandig nw. verklaart zich het gebruik als onderwerp, voorwerp, bijvoegl. bepaling in den genitief, en als bijvoegl. en bijwoordel. bepaling met een voorzetsel.

3. Het verschil tusschen den infinitief en den infinitief als zelfstandig nw. gebruikt, is gering. *Rooken is schadelijk* en *Het rooken is schadelijk* verschillen ongeveer als: *Tabak is vergif* en *De tabak is vergif*. De infinitief noemt de werking geheel in 't algemeen, in iedere omstandigheid, zonder beperking; de werkingsnaam (het) *rooken* stelt ze voor

als een bepaalde daad. Vergelijk: *Vertellen* (hoe, wanneer, waar, wat dan ook) en *Het vertellen* (in de school) *vind ik prettig*. *Fietsen en het fietsen* (de daad in haar ganschen omvang, tegenover iets anders, *het wandelen* b.v.) *verveelt me*. *Hij verdient den kost met portret-teekenen, met portretten te teekenen, met het teekenen van portretten*. Bij den infinitief komt wel een voorw. of bijw. bep., denkt men aan een openbaren van bestaan en wordt de zelfstandigheid van welke die moet uitgaan, min of meer bewust; bij 't zelfst. nw. komt een bijw. bep. en denkt men alleen aan de openbaring van bestaan. *Het draaien = de draaiing; het gaan = de gang*, enz.

4. Vooral met de in § 49. 4. genoemde voorzetsels doet de infinitief dienst als onvolkomen gezegde van een beknopten zin.

5. Op het gebruik van *te* voor infinitieven wezen we reeds op bl. 133.

a. Een richting beteekent *te* b.v. in: *Hij beloofde te komen*. *Hij haast zich te vertrekken*. *Hij is bereid te helpen*. *De belofte te zullen komen*. *De vrees achter te blijven*. *De lust mee te gaan*. In dergelijke uitdrukkingen vindt men ook *om te*, *van te*.

b. Bij ww. die zich nauw aansluiten bij den volgenden infinitief en waaronder er vele zijn die vaak als hulpww. voorkomen, komt *te* niet voor. Niet dus bij: *kunnen*, *zullen*, *mogen*, *moeten*, *willen*, *gaan*, *komen*, (Hij ging wandelen, kwam mij iets vertellen); bij *loopen*, (Dat loop ik gauw aan vader vertellen); bij *doen*, *laten*; ook niet bij *zien*, *hooren*, *voelen*, *leeren*, *helpen*, *vinden*. (We vonden hem in het gras liggen(de). Ik hielp hem opstaan).

Als *zien* zoeken, *komen* geraken tot, *leeren* door ervaring ergens toe komen beteekent, dan heeft de volgende infinitief *te*. *Ik heb den jongen zien vallen*. *Zie hem te troosten*. — *Hij kwam hard aanloopen*. *Hij kwam te vallen*. *Hij heeft geleerd zich voorzichtig uit te drukken* (iets anders dan: Hij heeft zich voorzichtig leeren uitdrukken).

c. Bij *zitten*, *staan*, *loopen*, *liggen* komt een infinitief met *te* als bepaling van gesteldheid bij het onderwerp. *Hij zit te praten*. *Hij liep te mijmeren*. Echter zegt men: *Hij wou in zijn bed gaan liggen lezen*. *Hij ging met het hoofd tegen een boom staan leunen*. Zie Opm. 1.

d. Bij een koppelw. komt een infinitief met *te* als naamw. deel van het gezegde, dat de waarde heeft van een bijvoeglijk nw. op *baar*, *lijk* of *waardig*. *Dit is niet te eten = niet eetbaar*. *Dat is te begrijpen = begrijpelijk*. *Het werk is te prijzen = prijzenswaardig*. *Wat valt er op dat werk aan te merken? Het is wat te zeggen*.

e. *Hebben te* drukt een noodzakelijkheid uit. *Wat hebt ge te doen?* *Gij hebt te zwijgen*. Doch ook: *Wat hebt ge te eten?*

f. Het voorzetsel *te* wordt altijd gebruikt voor den infinitief, als deze een zinsdeel uitmaakt, dat aangekondigd wordt door een voornw. of voornw. bijwoord; meestal ook als de infinitief voorafgegaan wordt door een ander voorzetsel, of vergezeld is van nadere bepalingen: *Het betaamt u te zwijgen*. *Denk er aan te schrijven*. *Langs het strand te wandelen is heerlijk*. *De gewoonte van in het heiligdom te begraven*. *Ge zult me verplichten met heen te gaan*. — Echter: *spreken is zilver*.

Duidelijk spreken eischt oefening. Zijn lust was goed (te) doen. Ze kunnen niet spelen zonder (te) twisten. Ze brachten den tijd door met spelen.

§ 140. *De verdecling der werkwoorden naar de vervoeging.*

1. Naar de vervoeging onderscheidt men de werkwoorden in zwakke en sterke, in regelmatige en onregelmatige ww., en in ww. met volledige en ww. met onvolledige vervoeging (defectieve ww.).

2. De onderscheiding in zwakke en sterke ww. berust op de vorming van den onvolt. verl. tijd en van het verl. deelw.

Zwakke w.w. zijn die, waarvan de onvolt. verl. tijd gevormd wordt door aanhechting van een tijdsuitgang (nl. **de**, **te** of **t**) en waarvan het verl. deelw. uitgaat op **d** of **t**; b.v.: *smeedde, gesmeed; strafte, gestraft; zocht, gezocht.*

Sterke ww. zijn die, waarvan de onvolt. verl. tijd gevormd wordt door verandering van den stamklinker en waarvan het verl. deelw. uitgaat op **en**; b.v.: *bond, gebonden; groef, gegraven.*

Opmerking. 1. Men legge vooral den toon op *gevormd wordt*. Dat in den onvolt. verl. tijd een andere klank gehoord wordt als in den tegenw. tijd, is op zich zelf nog geen kenmerk van de sterke vervoeging; dan waren ook de vormen: *zocht, kocht, dacht, docht, mocht, wist, bracht, had, kon*, e. d. sterk. Nadere beschouwing, zie § 147, brengt aan 't licht, dat hier een tijdsuitgang aanwezig is of was, en dat de klankwijziging niet plaats had om den verleden tijd te vormen, zooals bij: *bind-bond; schrijf-schreef.*

2. Daar bij twee vormen verschil tusschen zwak en sterk wordt waargenomen, kan het voorkomen, dat de een zwak, de ander sterk is. Er zijn ww. met zwakken verl. tijd en sterk verl. deelw., en omgekeerd. Die met sterk verleden deelw. behooren tot de groep der sterke ww., ook om den vroegeren verl. tijd.

3. Het aantal sterke ww. is veel kleiner dan dat der zwakke, er zijn er $\pm$ 200. We bedoelen hier alleen de stamwerkwoorden, niet de afgeleide of samengestelde; alleen *binden, schrijven*; niet *her-, ver-, out-, vast-, aan-, opbinden; be-, her-, ver-, op-, aan-, uit-, overschrijven*, enz.

4. Vele vroeger sterke ww. zijn thans geheel zwak geworden, als: *teren, sneven, kneden, (aan)tijgen, dorschen, hinken*, e. d. Bij andere werd alleen de verl. tijd zwak, o. a. bij: *bakken, malen, vouwen, heeten, scheiden, wreken*. Bij een derde groep zijn zwakke naast sterke vormen in gebruik, zonder verschil van beteekenis als bij: *kruien, schuilen, kluiwen, stooten, wasschen*, of met verschil als bij: *prijzen, pluizen, schrikken*.

5. Het aantal sterke ww. neemt af, ze zijn een erfenis; ieder nieuw gevormd ww. is zwak, en in de taal is de neiging waarneembaar om

de sterke zwak te maken. Bij vele schrijvers vindt men b.v.: *vaarde* voor *voer*, *meette* voor *mat*; in den volksmond hoort men *bidde*, *gebid*, *leesde*, *smeltte*, *melkte* e.d. Omgekeerd echter, door het gevoel voor analogie, zegt men wel: *maken-miek*; *erven-orf-georven*.

In de schrijftaal drong soms de sterke vervoeging door van ww., die, als afgeleid, zwak zouden moeten zijn; zoo bij: *schrijven*, *fluiten*, *schenken*, *dingen*.

Een sterken verl. tijd naast den zwakken hebben de zwakke ww.: *jagen*, *vragen* en *waaien*.

3. Onregelmatig zijn de ww. waarbij de uitgangen (voor persoon, tijd of deelwoord) niet, of niet op de gewone wijze aan den stam worden gehecht. Als onregelmatig beschouwt men gewoonlijk: *kunnen*, *zullen*, *mogen*, *moeten*, *weten*, *willen*, (*durven*); *brenge*, *denken*, *dunke*, *zoeken*, *koop*, (*werken*); *plegen*; *hebben*, *zijn*; *doen*.

Opmerking. 1. De onregelmatigheden bestaan vooral in het niet aanhechten van den persoonsuitgang t in den 3den pers. enkelv. van den onv. tegenw. tijd der aantoon. wijs; in het afkorten van den tijdsuitgang te tot t, welke letter dan met den slotmedeklinker van den stam samensmelt tot een lettergroep (cht); in een dergelijke samensmelting van den uitgang t van het verleden deelwoord.

2. Als men zegt: „Onregelmn. ww. zijn die, waarvan de vervoeging afwijkingen vertoont van de gewone sterke of zwakke vervoeging”, dan zal men ook ww. als: *zien*, *slaan*, *gaan*, *staan*, *komen*, onregelmatig moeten noemen. De afwijkingen bij deze ww. betreffen echter niet de aanhechting der uitgangen. Daarom rekent men ze meestal tot de regelmatige, evenals ook: *leggen*, *zeggen*, *zetten* e.d.

Praktisch maakt het niets uit, of men een ww. regelmatig of onregelmatig noemt. De hoofdzaak is, dat men de vormen en de afwijkingen waarneemt.

4. Defectieve werkwoorden zijn ww., die een of meer buigingsvormen missen; *derven*, *wezen*, *zijn*, *plegen*, *geboren*, e. d.

§ 141. *Vervolg: de vervoeging der regelmatige werkwoorden.*

I. De persoonsuitgangen zijn: (*Zie bl. 196 en vlgg.*)

		Aantoonende wijs.	Aanvoegende wijs.	Gebiedende wijs.
		<i>Onv. tegenw.</i>	<i>Onv. verl.</i>	<i>Onv. tegenw.</i>
		<i>Onv. tegenw.</i>	<i>Onv. verl.</i>	<i>Onv. tegenw.</i>
		<i>tijd.</i>	<i>tijd.</i>	<i>tijd.</i>
Meerv. Enk.	1 pers. — (e)	—	e	e
	3 „ t	—	e	e
	1 „ en	en	en	en
	2 „ t	t	et	et
	3 „ en	en	en	en

2de pers. — (e) t

2. Deze uitgangen worden geplaatst achter den stam van den tegenw. of van den verleden tijd.

3. Bij de zwakke ww. wordt de verleden tijd gevormd door achter den stam den *tijsduitgang* **de** te plaatsen, behalve wanneer die stam uitgaat op **p, t, k, f, s** (sch), **ch**, in welk geval **te** gebruikt wordt; *stopte, plantte, hakte, strafte, siste, vischte, pochte*. Het verl. deelw. der zwakke ww. eindigt doorgaans op **d**; maar op **t**, als de *tijsduitgang* **te** is.

De stam van den onvolt. verl. tijd der sterke ww. wordt gevormd door klankwijziging alleen. Het verl. deelw. gaat uit op **en** en vertoont somtijds bovendien klankwijziging.

4. In tegenstelling tot de zwakke ww., die slechts één stam hebben, noemt men de sterke ww. wel meerstammig. Tweestammig zijn b.v. *binden, varen*; driestammig *lezen, geven*; vierstammig *spreken, breken*. Zie bl. 234. 2.

Opmerking. 1. Uit het schema, zie 1, blijkt: a. dat de 1ste pers. enkelv. van den onvolt. tegenw. tijd aantoon. wijs soms den uitgang **e** heeft. Dit komt alleen voor in enkele uitdrukkingen, als: *Zegge f 25*, of in deftigen stijl: *Ik verblijve Uw dw. dien.. Voorwaar ik zegge u*. Men verwarre dezen vorm niet met de aanvoeg. wijs.

b. dat de gebied. wijs enkelv. soms den uitgang **e** heeft. *Gelieve te leveren. Verhoore mijn smeeken.*

c. dat de persoonsuitgangen in de aanvoeg. wijs dezelfde zijn in den verleden en in den tegenw. tijd; ze verschillen met die van de aantoon. wijs en wel in den 1sten en den 3den pers. enkelv. en in den 2den pers. meerv.

d. dat de persoonsuitgangen van den onvolt. verl. tijd der aantoon. wijs in het enkelv. ontbreken.

e. dat de 2de pers. enkelv. behalve in de gebied. wijs, ontbreekt. Vroeger had men vormen als *du hoors, du roeps* (zie § 81).

2. De persoonsuitgang **t** wordt niet geschreven, als de stam reeds op een **t** uitgaat. *Hij zit, gij zit, gij zat; hij zet, gij zet*; maar *gij zette(t); hij split, gij split, gij spleet*.

3. Als de stam bij een zwak ww. op **f** of **s** eindigt, moet men bij de aanhechting van den *tijsduitgang* op de uitspraak letten. In woorden als *vreesde, zalfde* hoort men *de*; de **s** en de **f** zijn daar onecht. In het verleden deelw. hoort men de **d** alleen in verbogen vormen: *gevreesde, gezalfde*. Daarentegen zegt en schrijft men *eischte, geëischt(e); strafte, gestraft(e); vonniste, gevonnist(e)*, doch weder *glansde, geglansd(e)*.

4. Als de stam van een zwak ww. reeds op **d** of **t** uitgaat, wordt in het verl. deelw. geen uitgang aangehecht; *gedood, gehaat*, dus ook niet in verbogen vormen: *gedoode, gehate*. Maar in den verleden tijd

schrijft men den vollen uitgang, schoon in de uitspraak de *d* of *t* van den stam met die van den uitgang samensmelt; *doodde*, *haatte*.

5. De persoonsuitgangen *e*, *en*, *et* smelten met den tijdsuitgang samen. Men hoede zich echter b.v. bij: *wij hoorden*, *gij hoordet* in *den* of *det* alleen een persoonsuitgang te zien.

6. De persoonsuitgang *t* wordt bij zwakke ww. in den 2den persoon van den onvolt. verl. tijd in de gewone spreek- en schrijftaal niet gebezigd; men zegt: *gij zette*, *speelde*. Bij sterke ww. vindt men: *je schreef*, *je nam*, *las*, *bond*, *bood*; dus ook in den vragenden vorm *nam*, *las*, *speelde je*, enz.

7. Zooals reeds werd opgemerkt, is ook bij de persoonsvormen een sterke deflexie waar te nemen. In oudere talen vooral vindt men meer verschil van vormen, heeft iedere persoon zijn eigen kenmerkenden uitgang. — De persoonsuitgangen zijn oorspronkelijk persoonlijke voorw., de persoonsvormen dus verholten samenstellingen. Bij de gelijkwording en afslijting moest men dus opnieuw den persoon uitdrukken en plaatste het pers. vnw. nog eens voor het werkwoord. Eigenaardig is, dat door samensmelting van *ik* met den volgende persoonsvorm zich ook thans een dergelijk verschijnsel kan voordoen. Gewoonlijk zegt men: *'k kom*, *'k heb*. Wil men duidelijk spreken, dan zegt men: *ik kom*, *ik heb*, maar een Zeeuw herhaalt *ik* en zegt: *'k heb ik het niet gezegd*; *ik doe ik niet mee*.

8. De oorspronkelijke uitgang voor den onvolt. verl. tijd is *de*. 't Is de toonlooze vorm van: *deed*, *dede*. Alle zwakke verl. tijdsvormen zijn dus verholten samenstellingen; in de oudere Germaansche talen voegde men de gewone persoonsvormen van den onvolt. verl. tijd van *doen* achter den stam van het zwakke ww.¹⁾; deze vormen werden toonloos en sleten af tot: *de*, *den* en *det*. In het Middelnederl. vindt men: *hopede*, enz., zie bl. 71, zooals thans nog in dialect: *ik hoorde* of zelfs b.v.: *Toen hoor-ik-de*.

9. De ww. *leggen* en *zeggen* hebben naast de regelmatige vormen *legde*, *zegde*, *gelegd*, *gezegd*, ook *lei(de)*, *zei(de)*, *geleid*, *gezeid*. Ook in den tegenw. tijd vindt men *ei*; *hij leit*, *zeit*. Doordat de vorm van den verl. tijd reeds voldoende verschilde van dien van den tegenw. tijd liet men den uitgang *de* weg en vergenoegde zich met *lei* en *zei* (zie § 147. 3). *Zegde*, *legde* komen weinig voor; wel in afgeleide ww.: *ontzegde*, *ontzegd*; *verlegde*, *verlegd*.

5. Naast de beide enkelvoudige tijden, den onvolt. tegenw. en den onvolt. verl. tijd, bezit het werkw. verschillende samen-

¹⁾ B.v. in het Gotisch: *salbô-da*, *salbô-da*; *salbô-dêdum*; *salbo-dêduth*, *salbô-dêdun* = ik zalfde, hij zalfde, enz. Evenzoo: *sôki-da* = ik zocht, enz. Het gebruik van *doen* ter uitdrukking van den verl. tijd is ook in onze dagen niet ongewoon. Men vergelijkte het Engelsch: *Hoorde je* = *Did you hear?* *Ik hoorde niet* = *I did not hear*. Over *doen* als hulpww. zie nog bl. 114.

gestelde tijden, waarvan de toekomstige met het hulpww. *sullen*, de voltooide tijden met *hebben* of *zijn* worden gevormd.

Ten opzichte van het gebruik der laatste hulpww. onderscheiden we drie groepen van werkwoorden: 1°. die, waarbij *hebben*; 2°. die waarbij *zijn*; 3°. die waarbij, naar gelang van de beteekenis, nu eens *hebben*, dan weer *zijn* wordt gebruikt.

6. Over het algemeen waarschuwt het taalgevoel wel, welk hulpww. gepast is. Daarop lettende, vinden we, dat:

a. uitsluitend met *hebben* worden vervoegd:

1°. de transitieve ww. in den bedrijvenden vorm. *We hebben gegeten, gedronken, gebouwd, geploegd, gezaaid*, enz.

2°. de reflexieve ww. *We hebben ons geschaamd, gewasschen*.

3°. de intransitieve ww., die het verrichten van een handeling, het bezitten eener hoedanigheid of het verkeer in een toestand beteekenen. *We hebben gevischt, geworsteld; geslapen, gelegen, gerust; het water heeft gekookt*.

4°. de onpersoonlijke ww. *Het heeft geregend. Het heeft me aan de gelegenheid ontbroken. Mij heeft gedorst*.

Echter: *Er is geklopt geworden. Het is me meegeloopen. Hoe is het u gegaan?*

b. uitsluitend met *zijn* worden vervoegd:

1°. de transitieve ww. in den lijd. vorm. *De veldheer is verslagen geworden. Ge zijt bedrogen*.

2°. de intrans. ww., die het veranderen van hoedanigheid of toestand beteekenen. *We zijn gevallen, gegroeid, ontwaakt*.

3°. vele der koppelww., n.l. die welke ook als volledig gezegde met *zijn* gebruikt worden; *zijn, blijven, blijken, voorkomen, raken, vallen, gaan, (loopen, stroomen)*.

Opmerking. Met *hebben* komen voor: *schijnen, lijken, denken, staan, zitten, heeten*. Nu heet hij Henri, vroeger heeft hij Hein geheeten. — In de zinnen: *Hij is Jan geheeten. Hij was in zijn stoel gezeten. Dat dorp is aan den spoorweg gelegen. Wij zijn besloten u te helpen* e. d. *zijn geheeten* (= van naam, genaamd), *gezeten, gelegen, besloten*. bijvoeglijke nw.; is is daar een koppelww.

c. nu eens met *hebben*, dan met *zijn* worden vervoegd:

1°. de werkw., die een wijze van *gaan*, van *zich bewegen*, beteekenen, als: *loopen, rijden, varen, sporen, fietsen, zwemmen, wandelen, springen*, enz. Uitgezonderd zijn *gaan* en *komen*.

2°. de ww. *vergeten, beginnen, volgen, navolgen, opvolgen, ontmoeten*.

De ww. van groep 1° vervoegt men met *hebben*, als de aandacht gevestigd wordt op de werking die voltooid is; met *zijn*, als de plaats waar, de toestand waarin het onderwerp door de beweging gekomen is, de hoofdzaak is. *We hebben drie uur geloopen. Wij hebben naar Vlissingen gefietst, zij hebben getramd. Wij zijn naar Vlissingen gewandeld. We zijn moe gewandeld.*

Opmerking. 1. *Gaan en komen* worden altijd met *zijn* vervoegd: *We zijn naar Den Haag gegaan.* In dialect zegt men: *We hebben drie uur gegaan (geloopen)*; en in beschaafde taal: *Ik heb met hem schoolgegaan.*

2. *Vergeeten hebben* = verzuimd hebben te doen of mede te brengen; *vergeeten zijn* = uit het geheugen kwijt zijn. *We hebben vergeeten den brief op de post te doen. We hebben ons boek vergeeten. We zijn al die jaartallen weer vergeeten.*

3. 't Overgank. ww. *beginnen* wordt wel met *hebben* vervoegd. *Engeland heeft den oorlog begonnen.* Meest vindt men *zijn*; *ze zijn den strijd begonnen. Hij is begonnen.* — *Beginnen aan iets* = een aanvang er mede maken, *beginnen met iets* = iets het eerst doen, worden met *zijn* vervoegd. *We zijn aan ons opstel begonnen. We zijn met ons opstel begonnen; daarna zullen we onze sommen maken.*

4. *Volgen* = luisteren naar, nadoen, en evenzoo: *navolgen* = nadoen, worden met *hebben* vervoegd; in de letterlijke beteekenis, *achternagaan*, vindt men *zijn*. *We hebben den redenaar gevolgd. Hebt ge uw vaders voorbeeld (na)gevolgd? De politie is den verdachte gevolgd, nagevolgd.*

5. *Opvolgen* = na iemand een betrekking bekleeden, wordt met *hebben* en *zijn*, *opvolgen* = gehoorzamen, altijd met *hebben* gebruikt. *Filips II is, heeft Karel V in 1555 in de Nederlanden opgevolgd. Trouw heeft hij mijn wenschen opgevolgd.*

6. *Ontmoeten* komt bijna altijd met *hebben* voor. *We hebben niets, niemand ontmoet.* Een enkele maal vindt men: *Ben je niemand ontmoet?*

§ 142. *Vervolg; de verdeling der sterke werkwoorden naar de vervoeging.* I. Naar de klanken die voorkomen in de verschillende vormen, verdeelt men de sterke ww. in klassen. De letterklanken van de onbepaalde wijs en van de onvolt. tegenw. tijden der aantoon., der aanvoeg. en der gebied. wijs zijn dezelfde; in den onvolt. verl. tijd vindt men een anderen klank, soms in het enkel- en in het meervoud, of ook in het verleden deelw. Voor de stamrij zijn dus de hoofdvormen: de onbep. wijs, de onvolt. verl. tijd enkelv., de onvolt. verl. tijd meerv., het verl. deelw.

Opmerking. 1. Het rangschikken der sterke ww. in klassen heeft het nut, dat men leert overzien wat het tegenwoordige Nederlandsch

bezit van deze soort van woorden. Tevens heeft men gelegenheid verschillende taalverschijnselen op te merken, o. a. een beter begrip van een deel der woordvorming te krijgen. Voor het juiste gebruik der vormen is de klasse-indeeling vrijwel onnoodig; het taalgevoel doet ons doorgaans wel den goeden vorm kiezen.

2. Bij de verdeling in klassen kan men zich er toe bepalen de ww. met dezelfde stamrij bij elkaar te plaatsen; daartoe behoeft men slechts de gebruikelijke vormen waar te nemen. Wil men tevens de overblijfsels van de vroegere vervoeging, ook in de woordvorming verklaren, dan kan men niet buiten het gebied der taalhistorie blijven. In het volgende zullen we dit echter zoo weinig mogelijk betreden.

2. We verdeelen de sterke ww. naar hun stamrij in 7 (of IV) hoofdgroepen; de kenmerkende klanken zijn vet gedrukt.

I. (vier a-klassen)	1. binden, bond ,	bonden,	gebonden.
	1a. sterven, stierf (storf),	stierven (storven),	gestorven.
	2. spreken, sprak ,	spraken,	gesproken.
	3. lezen, las ,	lazen,	gelezen.
	3a. bidden, bad ,	baden,	gebeden.
	4. varen, voer ,	voeren,	gevaren.
II. (een i-klasse)	5. bijten, beet ,	beten,	gebeten.
III. (een ū(oe)-klasse)	6. gieten, goot ,	goten,	gegoten.
	6a. buigen, boog ,	bogen,	gebogen.
IV. de ww. met ie of i in den onv. verl. tijd en met denzelfden kl. in 't verl. dw. als in de onbep. wijs. — Re- duplicatie-ww.	7. vangen, ving ,	vingen,	gevangen.
	blazen, blies ,	bliezen,	geblazen.
	roepen, riep ,	riepen,	geroepen.

Opmerking. 1. Bij de verdeling in 7 groepen letten we op den bestaanden toestand, op het verschil in de klankrij van nu. Wanneer we daarbij nog op bijzondere afwijkingen acht gaven, werd het aantal klassen aanmerkelijk grooter; dan vormde 1a, 3a, 6a een nieuwe klasse, dan vonden we onder 7 verschillende klassen, en zouden we bv. *worden*, *scheppen*, *heffen*, *scheren*, *spugen*, *zweren* ieder als voorbeeld, vaak het eenige, van een aparte klasse kunnen noemen. Het overzicht zou daardoor echter niet duidelijker worden. Nu behandelen we de ww. met afwijkende vormen bij de klasse, waarmee ze de meeste overeenkomst vertoonen of waartoe ze vroeger behoorden.

2. Bij de verdeling in vier hoofdgroepen letten we vooral op den klank van den hoofdstam, den stam waarvan de andere door klankwijziging gevormd zijn. (Zie de behandeling van iedere klasse). Het is echter voldoende de verdeling naar de bestaande stamrijen te volgen.

§ 143. *Vervolg; de werkwoorden der eerste klasse.* Hiertoe behooren: 1°. die met de klankrij i—ō—ō—ō, en 2°. die met

de klankrij *è, ò* of *ie, ò* of *ie, ò*. De stam eindigt op twee medeklinkers of op één, die voor een onvolk. klinker verdubbeld wordt. Het zijn: (*out-, be-*)*ginnen; spinnen, winnen, zinnen, rinnen; glimmen, klimmen, zwemmen; treffen, trekken, schrikken, zwellen; binden, (ver-)slinden, vinden, winden, (ver-)zwinden; dingen, dringen, dwingen, springen, wringen, zingen, zwingen, blinken, drinken, klinken, slinken, stinken, zinken; krimpen. zenden, schenden (schennen), schenken, bersten, belgen, zwelgen, bergen, delven, gelden, schelden, smelten, melken, helpen, kerven, sterven, (be-)derven, werven, zwerfen, (erven), werpen, vechten, vlechten; worden.*

Opmerking. 1. Al deze ww. hadden in de oudere taal *â* in den onvolt. verl. tijd, dus: *span, band, barg*, enz. Op oude grafsteenen leest men wel: *hi starf*, enz. Vergelijk ook het Duitsch. In tal van rechtstreeksche afleidingen komt de *a* nog voor: *band; drang, dwang, wrang, zang, zwang; blank, drank, klank, slank, kramph, balg, barst.*

2. Bij *helpen, kerven, (be-)derven, werven; zwerfen, werpen* en *worden*, vindt men in den onvolt. verl. tijd thans meest *ie: hielp-hielphen, zwierf-zwierven*. In dialect hoort men ook *ò: holp, zworf*; bij *worden*, is de verl. tijd: *wierd* of *werd*.

3. De onbep. wijs was *werden* (vergelijk het Duitsch); in de 17de eeuw nog: *Een kleyne Hamer, snel ghedreven, heeft meer macht Dan een swaer yzer dat maer op den hout geleght werdt* (Huygens). De verl. tijd was in het Mned. *wart, wort*, doch ook wel *wert*; daarvoor kwam *wierd* in de plaats. Vooral bij de schrijvers uit het laatst der 17de en het begin der 18de eeuw bemerkt men weifeling en moet men goed uitzien of *werd* als tegenw. of als verl. tijd gebruikt is. Eindelijk begon men geregeld *word* in tegenstelling tot *wierd* als tegenw. tijd te bezigen en naast *wierd* ook *werd* als verl. tijd. Zie voor de wisseling van *e—a—o* ook 7.

4. *Zwemmen*, luidde vroeger (vergelijk het Duitsch) *zwimmen*; evenzoo *smelten* (onovergank.) *smilten*; een afleiding is *smout* = vet.

5. (*Ver*)*zwinden* en *zwingen* komen bijna nooit meer voor; van: *rinnen* = loopen, vloeien, leeft het verl. deelw. nog in: *Zoo gewonnen, zoo geronnen; Rijn* en *rennen* zijn afleidingen; van: *gerinnen* = samenloopen, ineen of in mekaar loopen komt het verl. deelw. voor in: *geronnen bloed*. Ook *derven* is defectief, de verl. tijd is *derfde* of *dierf*, maar het verl. deelw. ontbreekt.

6. *Melken*, komt zonder verschil in beteekenis sterk en zwak voor. Evenzoo: *kerven*, en *schrikken* of *verschrikken*, intransitief gebruikt. Transitief is *verschrikken* altijd zwak. *Ik (ver)schrikte* of *verschrok er van. Hij verschrikte me.* (Gebruikelijker is: *hij deed me schrikken*).

7. *Bersten* heeft allerlei vormen; de tegenw. tijd luidt ook wel *barsten*, in dialect ook *borsten*. De verl. tijd is meest zwak: *berstte*,

barstte (dialect *borstte*); de sterke vorm *borst* komt zelden voor: *hij borst in tranen uit*; het verl. deelw. is *geborsten*, *gebarsten*, soms *gebersten*.

8. *Belgen*, oorspronkelijk *opblazen*, is nu altijd zwak. Het zelfstandig nw. *balg*, (*blaasbalg*; men doet geen ouden wijn in nieuwe *balgen*; Zeeuwsch: het paard heeft pijn in den *balg*) en het bijvoeglijk nw. *verbolgen* herinneren aan de vroegere sterke vervoeging.

9. Een paar ww. waren zwak en zijn door het gebruik sterk geworden; *erven* (door overeenkomst met *sterven*, e. d.), alleen in de volkstaal, maar: *dingen*, *schenden*, *schenken*, *zenden*, ook in de schrijftaal. Het zijn alle afgeleide ww., nl. van *ding*, (vergelijk *rechtsgeding*, *dingspel*, *onbedingd*), *schande*, *schank*, (rek, schenkplaats, buffet). Van *zenden* is gevormd *gezant*; *zenden* beteekende oorspronkelijk *doen zinden* = *doen reizen* of *gaan* (zie § 196); het ww. *zinden* raakte in onbruik, maar de verl. tijd en het verl. deelw. bleven in zwang in de nieuwe beteekenis bij het ww. *zenden*. (In 't Duitsch is *senden* zwak).

§ 144. *Vervolg; de werkwoorden der tweede, derde en vierde klasse.* I. Tot de tweede klasse behooren: *breken*, *spreken*, *steken*, *wreken*; *stelen*, *bevelen*, *helen*, *nemen*, *komen*, (*beren*, *scheren*, *zweren*, *plegen*, *wegen*). De klankrij is é—à—á—ó.

Opmerking. 1. Vroeger nog had men in het verl. deelw. ook é b.v. *Hij heeft zich versteken* = verborgen; vergelijk: iemand *bij verstek veroordeelen*.

2. *Wreken* heeft een zwakken verl. tijd; in dialect hoort men nog *wrook*; in *wraak* (voor *wrake*) en *wrak* (zelfstandig en bijvoeglijk nw.) bleef de *a* bewaard. *Wreken* beduidt oorspronkelijk *stooten*; vergelijk: *wrikken* en *verurikken*; een *wrakke* (d. i. stukgestooten) *pan*.

3. *Helen*, niet te verwarren met *heelen* = genezen, heel maken, beteekent *verbergen*. De vervoeging is thans geheel zwak: *heelde*, *geheeld*. *Helen* wordt weinig gebruikt dan met betrekking tot het verbergen van gestolen goederen; afleidingen zijn *heling*, *heler*, *hal*, *hol*, *helm*. *Verhelen* = verbergen, komt alleen in deftige taal voor. *Hebt ge me niets verheeld* = met opzet verzegen? *Verholen* doet alleen dienst als bijvoeglijk nw. *Verholen schatten*, *verholen samenstelling*.

4. In plaats van *komen* zou men naast *kwam-kwamen* den vorm *kwemen* en het verl. deelw. *gekwomen* verwachten (zie bl. 70).

5. Van *beren* = dragen, zie bl. 70, bestaat alleen nog het verl. deelw. *geboren*, in den lijdenden vorm *geboren worden* en als bijvoeglijk nw., beide niet meer in den zin van *gedragen*, maar in dien van *ter wereld komen*, *ter wereld gekomen*. De bijvoeglijke nw. *bar* (= naakt, kaal, woest) en *baar* (baar geld), het zelfstandig nw. *baar* (= berrie, draagbaar), het achtervoegsel *baar* (vruchtbaar = letterlijk vruchtdragend), e. d. herinneren aan de oude vormen van *beren*.

6. *Scheren* is zwak in de beteekenis van „dicht langs de oppervlakte van iets heengaan” en in *zich wegscheren* = zich uit de voeten maken, zich wegpakken. Zwak is ook *gekscheren*, *gekscheerde*, *gegekscheerd*, waarin *scheren* echter een geheel ander woord is, zie bl. 63.

Beschoren = toebedeeld (*wat lot is ons beschoren*), is het verl. deelw. van 't verouderde ww. *bescheren*, dat meest zwak was; door invloed van *bescheren* = met het scheermes bewerken, kwam de sterke vorm in zwang.

Scheren = met mes of schaar het haar of de wol wegnemen, wordt thans vervoegd *schoor-schoren-geschoren*, en zou dus, evenals *zweren* (van een wond), *zwoor-zwoeren-gezwoeren*, als men op de klanken van verl. tijd en verl. deelw. let, tot de 6de klasse te rekenen zijn. De woorden *schaar* (knipwerktuig) *schaard*, hebben den ouden klank van den verl. tijd bewaard. *Schaar* (menigte), *vierschaar*, *schering* (en inslag) komen van een ww. *scheren* (zie *bescheren*), dat spannen, schikken, bedeeleu beteekende.

Zweren beduidde oorspronkelijk *pijn doen*; vandaar *zwaar* = pijn veroorzakend, drukkend, een groot gewicht hebbend. Dit laatste is thans de gewone beteekenis, zoodat de oorspronkelijke ons nu de afgeleide toeschijnt.

7. *Plegen* en *wegen* worden ook wel bij de volgende klasse genoemd; bij *wegen* geldt dezelfde opmerking als bij *scheren* en *zweren*, immers de vervoeging is thans *woog-wogen-gewogen*. In *waag* (weeggebouw), *wagen* = op 't spel zetten, *gewagen* = bewogen worden, dreunen, (*de heele stad, het huis gewaagt er van*) vindt men den ouden stamklinker nog. — *Plegen* in den zin van *verzorgen* luidt doorgaans *verplegen*; evenwel zegt men *pleegouders*, *pleegzoon*, *pleegzuster*; in dezen zin en in dien van *bedrijven*, (een diefstal, misdaad, vergrijp, enz.) is het zwak: *plegen*, *pleegde*, *gepleegd*. In den zin van *gewoon zijn* is het onregelmatig en defectief. Het verl. deelw. wordt nooit gebruikt, omdat *plegen* altijd door een infinitief gevolgd wordt (zie bl. 226. 3°). *We hebben veel plegen te lezen met elkaar*. De verl. tijd is in plaats van *plag-plagen*, *placht-plachten* geworden, onder invloed van *dacht*, *docht*, enz.

2. Tot de derde klasse behooren: *eten*, *veten*, *meten*, *vergeten*, *genesen*, *wesen*, *geven*, *weven*, *lezen*, *treden* (*kneden*, *teren*), *bidden*, *zitten*, *liggen*, *zien*. De klankrij is *é* of *i*, *â*, *á*, *ê*.

Opmerking. 1. Bij *eten* vindt men in plaats van het te verwachten verleden deelw. *ge-eten*, *gegeten*, ontstaan, waarschijnlijk doordat *ge-eten* samensmolt tot *geten* en er opnieuw *ge* werd voorgevoegd.

2. De onvolt. verl. tijd van *meten* is in de volkstaal dikwijls zwak of wordt vervangen door den volt. tegenw. tijd: *ik mat* door *ik heb gemeten*. *Gij maat* komt nooit voor, evenmin als *gij aat*, *vergaat*, enz.

3. *Weven* is in den onvolt. verl. tijd zwak; het verl. deelw. is zoolwel *geweeft* als *geweven*. Het woord *wafel* herinnert nog aan den sterken verl. tijd.

4. *Wezen* is defectief en onregelmatig, (zie § 147) 't Verl. deelw. is nu *geweest*, dus zwak. Trots de onechte *s* schrijft men *t*, omdat de vorm *geweest* nooit verbogen voorkomt. Als bijvoegl. nw. toch gebruikt men *gewezen*. De verandering van *s* in *r*, *was-waren*, is uit de klankleer te verklaren.

5. *Liggen* wordt regelmatig vervoegd: *lag*, *lagen*, *gelegen*. In de spreektaal worden de vormen dikwijls verward met die van *leggen*. *Ik heb het boek op de tafel gelegen*, voor *gelegd*. *Hij lag*, voor: *hij lei*, *legde*, *het geld weg*. *Waar legt, leit die stad?* *Het boek lei, lee* (voor *lag*) *daar straks nog op de tafel*.

6. *Zien* wordt vervoegd: *zag*, *zagen*, *gezien*. De stam van den verl. tijd *zag*, bewaart de oorspronkelijke keelletter. (Zie bl. 60).

7. Vroeger behoorden tot deze klasse ook de nu zwakke ww. *knedden*, *leken*, *sneven* en *teren*.

3. Tot de vierde klasse behooren: *varen*, *dragen*, *graven*, *slaan*, (*zweren*, *staan*, *lachen*, *laden*, *malen*, *bakken*, *heffen*, *scheppen*, *wasschen*, *wassen*), en voor. den verl. tijd ook *jagen*, *vragen*, *waaien*. De klankrij is **a**, **oe**, **a**.

Opmerking. 1. In plaats van *slaan* zou men naast *sloeg*, *geslagen*, den vorm *slagen* verwachten. (Zie bl. 60).

2. Bij *zweren* = een eed doen, herinnert alleen nog de verl. tijd *zwoer* er aan dat dit ww. tot deze klasse behoort; het verl. deelw. is nu *gezworen*. In zijn klankenrij *é—oe—oe—ó* staat het alleen.

3. *Staan* heeft *stond-gestaan*. *Stond* luidde vroeger *stoend* en is de verl. tijd niet van den stam *sta* maar van *stand*, van een verloren ww. *standen*. *Staan* is dus defectief, het mist den onvolt. verl. tijd; *standen* is defectief, want daarvan zijn er alleen de verl. tijden; de beide halve ww. vormen samen een heel. In dialect hoort men door invloed van *ging*, ook *sting* en *stong* voor *stond*.

4. *Lachen*, *laden*, *malen*, *bakken* hebben nu een zwakken verl. tijd, maar een sterk verleden deelw. *Malen* heeft alleen een sterk verl. deelw. in de beteekenis van fijnmaken; afleidingen zijn dan *mul*, *mol*, *molm*, *molen*, *mulder*. In de beteekenis van: *schilderen*, *zich bekommeren*, *zeuren* of *ijlen* (wartaal spreken), is *malen* geheel zwak.

Lachen heeft in dichtelijke taal en in dialect nog den verl. tijd *loech*, meervoud *loegen*. *Glimlachen*, afgeleid van *glimlach* is zwak: *glimlachte*, *geglimlacht*.

De verl. tijd van *bakken* luidt in dialect wel *biek*.

5. *Heffen-hief-geheven*; *scheppen-schiep-geschapen* zijn wat den verl. tijd betreft, *wasschen-wiesch-gewasschen*, *wassen-wies-gewassen* geheel tot de 7de klasse overgegaan.

Bij *wasschen* vindt men in de gewone taal steeds den zwakken vorm *waschte*, in deftigen stijl *wiesch*. *Hij wiesch zijne handen in onschuld*. *Wassen* wordt vooral gebruikt met betrekking tot de maan, den vloed;

minder van menschen, dieren en planten; echter spreekt men van *wasdom* = groei, *gewas*, *halfwas*, *volwassen*. Het kindeken *wies op*.

Wassen = met was insmeren, is, als afleiding, zwak: *gewast leder*. *Scheppen* = voortbrengen is altijd sterk, *scheppen* = putten zwak. *Hij schepte water, adem, lucht, behagen*, enz. Toch vindt men soms: *Hij schiep behagen!* enz.

6. *Waaïen* heeft zonder onderscheid *waaide* en *woei*; *vroeg* is meer gebruikelijk dan *vraagde*. Tusschen *jaagde* en *joeg* bestaat soms verschil; *jagen* = op de jacht zijn, heeft steeds *jaagde*: *Hij jaagde den ganschen dag*. In de andere beteekenissen vindt men beide vormen. *De jongen jaagde, joeg, de kippen weg. Mijn pols joeg, jaagde*.

7. In het Middelnederlandsch bestond het sterke ww. *gewagen-gewoech-gewagen* = vermelden, spreken; 't is nu zwak; de beteekenis vloeide ineen met *gewagen*, doen bewegen. Men zegt: *gewagen van iets* = *gewag (melding) maken van iets*.

§ 145. *Vervolg; de sterke werkwoorden der vijfde klasse*. Tot de vijfde klasse behooren: *lijden, glijden, mijden, rijden, snijden, strijden, schrijden (benijden); krijgen, nijgen, rijgen, stijgen, tÿgen, zijgen, zwijgen, (hÿgen, dÿgen); (be)zwijken, blijken, kijken, lijken, strijken, wijken; schrijven, (ver)dwijnen, grijnen, (kwijnen); grijpen, knijpen, nijpen, slijpen, pijn; hijschen, krijschen; bijten, kwijten, rijten, slijten, smijten, spijten, splijten, wijten, krijten; blijven, drijven, rijven, schrijven, stijven, wrijven, kÿven, prÿzen, rijzen, wijzen (vrijen, (be)zwijmen)*. De klankrij is *ij, ee, é, ê*.

Opmerking. 1. We noemden deze klasse de i-klasse, omdat de oorspronkelijke stamklinker i is; in de onbepaalde wijs en de samenhangende vormen ontstond ij door breking uit lange i (zie bl. 64); de verl. tijd enkelvoud had in oudere talen ai of ei, die tot scherpe ee werd; de verl. tijd meerv. en het verl. deelw. hadden een korte i, waaruit zich de zachte e ontwikkelde. Eigenlijk zijn deze ww. dus driestammig: *bijt* (bit), *beet* (bait) en *beet*, in *beten* (biten) en in *gebeten* (*ge-biten*). Vandaar de spelregel bij De Vries en Te Winkel, zie § 215.

2. *Lijden* heeft twee beteekenissen of juister er zijn twee ww. *lijden*; het eene beteekent ondergaan b.v. *pijn, smaad lijden*; het andere gaan, trekken. Dit laatste ww. komt op zich zelf niet meer voor dan in: *Het is lang, vele jaren geleden. Het leed niet lang, of hij werd geroepen*, maar vooral in afleidingen en samenstellingen; *belijden* b.v. een godsdienst (eigenlijk gaan bij); *verlijden* b.v. een acte (een contract, verleden, opgemaakt, gepasseerd bij notaris N.); *verleden week* (= afgeloopen, vergane week); *overlijden* (= overgaan in den toestand des doods); *van lieverlede* (= geleidelijk, met een zacht gangetje). Van dit *lijden* komt ook *leiden* = doen gaan, zie § 196.

3. *Schrijden* = stappen, komt weinig voor; afleidingen zijn: *schrede*, *schrijlings*.

4. *Benijden*, *hijgen*, *grijnen* (grienen) *krijnschen*, *kwijnen*, *vrijen*, *bezwijnen* zijn thans altijd zwak; in dialect hoort men nog wel eens een sterken vorm; *vrijen-vree-gevreën* is in de volkstaal *verkeering hebben*. Aan de sterke vervoeging van *bezwijnen* herinnert nog het zelfst. nw. *zweem*.

5. *Krijgen*, *pijpen*, *stijven*, *prijzen*, *wijzen* worden sterk en zwak vervoegd met verschil van beteekenis. *Krijgen* sterk = ontvangen, bekomen; zwak = oorlogvoeren; in den laatsten zin komt het weinig voor. *Dertig jaar hadden de vorsten gekrijgd. De hemel, krijgens zat, erbarmt zich onzer kwalen*. Vergelijk echter: *krijg* = oorlog; *krijgsman*, *krijgstocht*, *krijger*, *krijgshaftig*.

Pijpen = een pijp rooken, is zwak. *Laat me eens aanpijpen*. — *Pijpen*, *peep*, *gehepen* komt alleen in dialect nog voor; 't is vervangen door *fluiten*, soms door *piepen*. *Zooals de ouden zongen, piepen de jongen*. Echter zegt men: *Naar iemands pijpen dansen*. Vergelijk ook: *In een pijpers huis leert men dansen*; een *pijper* bij de marine.

Stijven-stijfde-gestijfd = sterken, wordt alleen gezegd van de financiën, de schatkist, en in de uitdrukking: *iemand in het kwaad, in zijn ondeugden stijven*. In alle andere gevallen is *stijven* sterk. *Het linnengoed wordt gesteven. De vorst had het meer glad gesteven. Opstijven en verstijven* komen sterk en zwak voor. *De koude douches hadden den Prins wat opgestijfd. Het schortje moet nog wat opgestijfd worden. Ik ben verstijfd, versteven van de kou*.

Prijzen-prees-geprezen = loven, verheffen; *prijzen-prijfde-geprijsd* = voorzien van een prijs; 't laatste wordt alleen van koopwaren gezegd.

Wijzen-wees-gewezen = aanduiden, toonen; *wijzen* = oordeelen, was zwak. 't Is nu defectief, alleen de onbepaalde wijs komt voor, b.v. in: *iemand ter dood, tot de galg wijzen of verwijzen*; voor vonnis zegt men wel: *gewijsde, het rechterlijk gewijsde*. — *Nadat de termijn voor het doen van hooger beroep verstreken was, is het vonnis in kracht van gewijsde gegaan. Verwijzen en uitwijzen* zijn sterk. *Hij werd tot de galg verwezen, het land uitgewezen* (uitgebannen).

6. *Dijgen-deeg-gedegen* is verouderd; alleen *gedegen* komt nog voor als bijvoegl. nw.: *gedegen* (= zuiver) *goud*. *Dijgen* beteekende oorspronkelijk uitzetten, ontwikkelen, groeien. Afleidingen zijn: *deeg*, *de(e)sem*, *ter dege*, *degelijk*, *dik*, *dicht*, *dijen* (dijde, gedijd). Dit *dijen* moet men niet verwarren met *dijen* in *benedijen* en *vermaledijen* (*verdijen*), verwant met het Fransch: *bénir*, *maudire*, en het Latijn: *bene dicere*, *maledicere* (= zegenen, vervloeken).

7. Enkele ww. als: *kwijten*, *prijzen*, *schrijven*, zouden als afgeleide woorden eigenlijk zwak moeten zijn; het gebruik maakte ze sterk. Vergelijk: *quitte*, *quitteeren*; *kwiteeren*, *kwitantie*; ook *prijzen* = loven, komt van *prijs* = *prix*; in 't Fransch is *priser* ook = *louer*. *Schrijven* is een woord dat reeds vroeg uit het Latijn (*scribere*) werd overgenomen; nog vindt men *scriba* = secretaris; *scribent* = schrijver; het echt Germaansche woord is *rijten*, in 't Engelsch *to write*, *inritsen*.

8. *Tijgen*, niet te verwarren met het gelijkkluidende ww. der volgende klasse, komt alleen nog voor in *aantijgen*. Voor *iemand iets aantijgen* zegt men echter meestal: *iemand betichten van iets*. Het zelfst. nw. *aantijging* = betichting = valsche beschuldiging.

§ 146. *Vervolg; de sterke werkwoorden der zesde en der zevende klasse.* I. Tot de zesde klasse behooren: *bieden, vlieden, zieden; be-driegen, vliegen, liegen, tijgen; ver-drieten, gieten, ge-nieten, schieten, vlieten, kiezen, ver-lieszen, vriezen; klieven; buigen, zuigen, druipen, kruipen, sluipen, zuipen, duiken, luiken, sluiken, ruiken (rieken); ont-pluiken; fluiten, sluiten, snuiten, spuiten, spruiten; schuiven, snuiven, kluiven, stuiven; pluizen, kruien, schuilen, spugen (spuwen); (brouwen, scheren, zweren, wegen)*. De klankrij is **ie** of **ui**, **oo**, **ó**, **ó**.

Opmerking. 1. We noemden deze klasse de *ü*-klasse. De oorspronkelijke stamklinker is *ü* (oe) en werd gevonden in het meervoud van den onv. verl. tijd en in 't verl. deelw., waar we thans een zachte **o** hebben. In de onbepaalde wijs en de samenhangende vormen stond bij alle ww. *iü* (*i* + *ü*) die zoowel tot **ie** als tot **ui** overging (zie bl. 64); in den verl. tijd enkelv. stond **au**, thans **oo** (scherp). Vandaar de spelregel bij De Vries en Te Winkel, zie § 215. De ww. *zweren* (van een wond), *scheren* en *wegen* komen nu, in den verl. tijd en in het verl. deelw., met deze klasse overeen; de **oo** van *zwoor, schoor, woog* is echter zacht als uit **a** en niet uit **au** ontstaan. Zie bl. 237.

2. *Zieden* = koken wordt weinig gebruikt. De sterke verl. tijd bestaat niet meer. Het verl. deelw. komt een enkele maal voor als zelfstandig nw. naast *gebraden*: *Ze schransen lustig van 't gezoden en gebraden*. Verder spreekt men van *zeef* en *zoutzieden* en figuurlijk: *zieden van toorn; hij ziedde van drift*. Een afleiding is *zode, zoo (zooi)*, oorspronkelijk = de hoeveelheid die men op één keer kookt, *kooksel*; daarna hoeveelheid in 't algemeen, later hoeveelheid van allerlei niet bij elkaar behorende dingen, wanorde.

3. *Tijgen-toog-getogen* = trekken, gaan, en staat voor *tiegen*, door verwarring met *tijgen-teeg-getegen*, zie bl. 67. Toen de lange *ij* nog als *î* klonk, kwamen beide ww. geheel of nagenoeg geheel in uitspraak overeen en bij de breking van *î* in *ij*, veranderde men ook *tiegen* in *tijgen*. De verl. tijd van het echte ww. *tijgen* (beschuldigen) werd zwak, het werd bovendien weinig meer gebruikt, en zoo kwam men er toe, ook *teeg-tegen-getegen* als vormen van *tijgen* = *tiegen* = trekken te gaan gebruiken. *Hij teeg aan den arbeid*. Ook dit ww. *tijgen* komt nu weinig voor. *Waar zijn ze heengetogen?* is geen dagelijksche taal. Er bestaan echter vele afleidingen en samenstellingen, b.v.: *toog, teug, teugel, hertog, tocht, tucht, altoo(g)s, in-, opgetogen, onvertogen*.

4. *Verliezen-vriezen* hebben gewoonlijk *verloor-verloren, vroor-ge-*

vroren; doch ook *vroos-gevrozen*. *Kieszen* heeft *koos-gekozen*, maar als bijvoegl. nw. en soms als verl. deelw. vindt men toch ook *verkoren*, *uitverkoren*; vergelijk nog *keus-keur*; zie bl. 72.

5. *Klieven* komt weinig voor; 't is nu geheel zwak *klijede*, *geklijefd*. Het zelfstandig nw. *klove* bewaart den klank van den vroegeren verleden tijd meerv.; 't ww. *klooven* dien van het enkelv. *De lucht, de golven, iemand het hoofd klieven*.

6. *Ontpluiken* = openen, doen opengaan, komt niet meer voor; *luiken* maar zelden. *Ik heb van nacht geen oog geloken*. Dichterlijk is *ontluiken*, van bloemen, van de jeugd; andere afleidingen zijn 't zelfst. nw. *luik* en *beloken*, in *beloken Paschen* = de Zondag na Paschen.

7. *Ruiken* en *rieken* beteekenen eigenlijk hetzelfde; maar *ruiken* wordt gebruikt in den zin van een geur van zich geven en een geur door den reuk waarnemen; *rieken* alleen in de eerste beteekenis. *Het riekt (ruikt) naar den muisaard (mosterd)*. *Welriekende bloemen*.

8. *Fluiten* zou als afgeleid ww. zwak moeten zijn (van 't Fransche flûte); door analogie werd het sterk.

9. *Schuilten*, *kruiven*, *kluiven* en *stuiven* worden zonder verschil van beteekenis sterk en zwak vervoegd; het laatste meer sterk dan zwak.

10. *Pluizen-ploos-geplozen* = in pluizen, kleine stukken, aftrekken, uit elkaar halen. *De aap ploos aan een noot*. *De advocaat heeft de zaak netjes uitgeplozen*. — *Pluizen-pluisde-gepluisd* = pluizen afgeven. *Dat wollen goed pluisde* sterk.

11. *Spugen-spoog-spogen-gespogen* klinkt plat. Nevenvormen zijn *spijgen*, *spuigen*, *spougen*; de beschaafde vorm is *spuwen-spuwde-gespuwd*. — *Vuur spuwen*, *bloed spuwen*, *zijn gal uitspuwen*.

12. *Brouwen* heeft een zwakken verl. tijd. Het verl. deelw. is *gebrouwd* en *gebrouwen*. Het laatste wordt gebruikt in de letterlijke beteekenis (*bier brouwen*); in de figuurlijke (*kwaad brouwen*) is het sterk en zwak. *Brouwen*, de r in de keel vormen, is zwak.

2. Tot de zevende klasse behooren: *slapen*, *laten*, *braden*, *raden*, *blazen*; *hangen*, *vangen*, *gaan*, *vallen*; *loopen*, *stooten*, *roepen*; *bannen*, *spannen*, *houden*, *houwen*, *spouwen*, *vouwen*, *zouten*, *heeten*, *scheiden* (*heffen*, *scheppen*, *wasschen*, *wassen*, *bakken*, *verwaten*). De klankrij is *á, à, oo, oe, ou, ee, ei — ie — ie — á, à, oo, oe, ou, ee, ei*.

Opmerking. 1. Hoe verschillend de klank van den infinitief en de samenhangende vormen ook zij, in den verl. tijd hebben al deze ww. *ie* (i) en het verl. deelw. denzelfden klank als in den infinitief. Men noemt ze reduplicatie-, d. i. verdubbels-werkwoorden. Hun verleden tijd vormden ze, volgens de taalhistorie, door den medeklinker van den stam gevolgd door ai vóór den stam te plaatsen. Door het toonloos worden van de tweede lettergreep, smolten beide samen en ai werd *ie*, soms *i*. Zoo ontstond b.v. bij *letan* (in 't Gotisch = laten): uit *laillet*, *lait*, *liet*; uit *haihang*: *haiing*, *hieng*, *lung*.

2. *Raden* en *stooten* hebben naast den sterken vorm *ried* en *stiet* den meer gebruikelijken zwakken vorm *raadde*, *stootte*.

3. Bij *braden*, *bannen*, *spannen*, *spouwen*, *vouwen*, *zouten*, *heeten*, *scheiden* is de verl. tijd, tegenwoordig altijd zwak. *Ontvouwen* heeft ook een zwak verl. deelw. *ontvowd*.

4. *Houwen-hieuw-gehouden* is geheel sterk, maar de verl. tijd wordt weinig gebruikt; *beeldhouwen*, afgeleid van *beeldhouwer*, is zwak: *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*.

5. *Houden* heeft *hield-gehouden*. In de gewone spreektaal valt de *d* dikwijls uit. *Ze hou(w)en er niet van*; in den verl. tijd hoort men zelfs wel *ik hiel*, *ze hielen* (zie bl. 75. 4.). De *1*, nu alleen voorkomend in den verl. tijd, stond vroeger ook in de andere vormen; de infinitief was *holden*. Evenzoo hadden *vouwen*, *spouwen*, *zouten* vroeger al in plaats van *ou* (zie bl. 69).

6. *Heeten* luidt in dialect wel *hieten*; de verl. tijd is dan *hiette*. B.v. *Hoe hiet je?* *Hoe hiette die plaats ook weer?* *Heeten* komt in verschillende beteekenissen voor: een naam dragen, een naam geven, bevelen. *Heeten* = warmen, is als afleiding, geheel zwak. ('t Is in het Duitsch *heizen*, naast *heeten* = noemen = *heiszen*).

7. *Gaan* is defectief; het mist den verl. tijd. *Ging* behoort bij het ww. *gangen*, waarvan alleen de verl. tijd overbleef; ook in het zelfstandig nw. *gāng* en in *gangbaar*, *vergankelijk* vinden we den ouden stam terug. (Vergelijk *staan*).

8. *Heffen*, *scheppen*, *wasschen*, *wassen*, *bakken* zijn, als reeds gezegd is, geheel of gedeeltelijk tot deze klasse overgegaan.

9. *Verwaten* is de eenig overgebleven vorm, het verl. deelw., van een ww. dat verbannen, verdoemen beteekende. *Verwaten* beduidt nu: slecht, snood, vermetel, driest, brutaal, verwaand.

§ 147. *Vervolg; de vervoeging der onregelmatige werkwoorden.*

i. doen. Tegenw. deelw. *doende*, verl. deelw. *gedaan*.

	Aantoon. wijs.	Aanvoeg. wijs.	Gebied. wijs.	
	<i>Onv. tegenw. tijd.</i>	<i>Onv. verl. tijd.</i>	<i>Onvolt. tijd.</i>	<i>Onv. verl. tijd.</i>
		<i>tijd.</i>	<i>tegenw. tijd.</i>	<i>tijd.</i>
Enkel- voud.	1ste pers. ik doe	deed	doe	dede 2de pers. doe
	3de .. hij doet	deed	doe	dede
Meer- voud.	1ste .. wij doen	deden	doen	deden
	2de .. gij doet	deedt	doet	dedet doet.
	3de .. zij doen	deden	doen	deden

De voltooide tijden worden met *hebben* vervoegd. *Ik heb, had, zal hebben, zou hebben gedaan*.

Opmerking. De eenige afwijking die de vervoeging van *doen* vertoont, is te vinden in de vorming van den onv. verl. tijd. De stam is *da*, nog over in 't verl. deelw. en in verschillende afleidingen: *dader*; *wel-*, *misdadig*; *daad*; *voldaan*; *welgedaan*; *gedaante*; *danig*; *zoo-*, *dusdanig*. De verl. tijd is een voorbeeld van reduplicatie en luidde

da-da, dat tot *dade*, *dede*, *deed* werd. In de spreektaal is de vorm al afgesleten tot *dee*. *Wat dee-je daar?* *Wat deen ze toen?*

Feitelijk behoort *doen* dus niet tot de onregelmatige ww. Om de eigenaardige plaats, die dit ww. tegenover de andere der sterke en der zwakke vervoeging inneemt, behandelden we het apart.

2. zijn, wezen. Deze ww. zijn zeer defectief; de bestaande vormen zijn, behalve *geweest*, niet onregelmatig.

Het tegenw. deelw. is *zijnde*, —; het verl. deelw. —, *geweest*, (gewezen).

		Aantoonende wijs.		Aanvoeg. wijs.		Geb. wijs.	
		Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.		
Enkel- voud.	1ste pers. ik	—; — ¹⁾ .	—; was.	zij; —.	—; ware.	2de pers.	
	3de „ hij	—; — ²⁾ .	—; was.	zij; —.	—; ware.	zij; wees.	
Meer- voud.	1ste „ wij	zijn; —.	—; waren.	zijn; —.	—; waren.		
	2de „ gij	zijt; —.	—; waart.	zijt; —.	—; waret.	zijt;	
	3de „ zij	zijn; —.	—; waren.	zijn; —.	—; waren.	weest.	

De voltooide tijden worden met *zijn* gevormd.

Opmerking. 1. Het tegenw. deelw. *wezende* kwam in oudere taal wel voor; zie b.v. art. 9 der Unie van Utrecht. Thans zegt men nog: *eerstaanwezend ingenieur*, *officier van gezondheid*, e. d., doch voor *aanwezend* en *afwezend* als bijv. nw. liever *aanwezig* en *afwezig*.

2. Behalve het tegenw. deelw. mist *wezen* de tegenw. tijden der aantoon. en der aanvoeg. wijs. Over de verwisseling der *z* en *r* in *was-waren* zie bl. 72. Over *geweest* en *gewezen* zie bl. 238. 4. — In dialect hoort men ook: *ik heb geweest*.

3. *Zijn* mist het verl. deelw. en de verl. tijden; het is dus niet uit te maken of het sterk of zwak is. Bovendien ontbreekt het enkelvoud van den onv. tegenw. der aantoon. wijs. In den 1sten persoon gebruikt men *ben*, den eenigen vorm van een oud werkwoord, waarvan men in andere talen echter meer vormen vindt; b.v. in 't Duitsch en in 't Engelsch. De *n* is een oude persoonsuitgang, de stam dus *be*; vroeger bestond ook de 2de pers. enkelv. *du best* of *du bist*. Nu vat men *ben* als stam op en maakt een nieuw werkwoord *bennen*, dat in den onv. tegenw. tijd voorkomt en alleen den 3den pers. mist: *ik ben*, *je bent* (*ben-je*), *we bennen*, *je bent*, *ze bennen*.

Is is een onregelmatige 3de persoon; in oudere talen en nog in het Duitsch (*er ist*) heeft de vorm den persoonsuitgang *t*; in het Fransch spelt men *est*, evenals in het Latijn. In de laatste taal is de onbepaalde wijs *esse*, dat in de Nederlandsche uitdrukkingen *in esse zijn*, *in esse brengen* gehoord wordt.

1) Vervangen door *ben*; 2) vervangen door *is*.

3. hebben. Tegenw. deelw. *hebbende*; verleden deelw. *gehad*.

		Aantoon. wijs.		Aanvoeg. wijs.		Gebied. wijs.	
		<i>Onv. tegenw. tijd.</i>	<i>Onv. verl. tijd.</i>	<i>Onv. tegenw. tijd.</i>	<i>Onv. verl. tijd.</i>		
Enkelvoud.	1ste pers.	ik heb	had	hebbe	hadde	2de pers.	heb
	3de ..	hij heeft	had	hebbe	hadde		
Meervoud.	1ste ..	wij hebben	hadden	hebben	hadden		
	2de ..	gij hebt	hadt	hebbet	haddet		hebt.
	3de ..	zij hebben	hadden	hebben	hadden		

De volt. tijden worden met *hebben* gevormd.

Opmerking. 1. Het tegenw. deelw. en de tegenw. tijden zijn regelmatig, behalve de vorm *heeft*, die verklaard wordt uit den nevenvorm van *hebben*: *haven*; *havit* werd *hevit*, *heeft*.

2. De stam was oudtijds *hab*, de verl. tijd zwak dus *hadde*, dat door assimilatie der *b* *hadde* werd. Daar de verl. tijd zich reeds door zijn klank onderscheidde van den tegenw. tijd., sleet de uitgang *de* af en werd *hadde* tot *had*. Dezelfde assimilatie had plaats in het verl. deelw. van *gehad* tot *gehad*.

3. De vorm *haven* vindt men nog terug in *handhaven*, *have*, *havenen*, *haftig*.

4. kunnen, zullen, mogen, moeten, weten, willen, (durven).

Het tegenw. deelw. is regelmatig: *kunnende*, *zullende*, *mogende*, *moetende*, enz.

Het verl. deelw. is regelmatig sterk of zwak: *gekund*, —, *gemoogd*, *gemoeten*, *geweten*, *gewild*, *gedurfd*.

		Aantoonende wijs. <i>Onv. tegenw. tijd.</i>					
Enkelvoud.	1ste pers.	ik kan,	zal,	mag,	moet,	weet,	wil.
	3de ..	hij kan,	zal,	mag,	moet,	weet,	wil.
Meervoud.	1ste ..	wij kunnen,	zullen,	mogen,	moeten,	weten,	willen.
	2de ..	gij kunt,	zult,	moogt,	moet,	weet,	wilt.
	3de ..	zij kunnen,	zullen,	mogen,	moeten,	weten,	willen.

		Aantoonende wijs. <i>Onv. verl. tijd.</i>					
Enk.	1ste pers.	ik kon(de),	zou(de),	mocht,	moest,	wilde,	wou(de).
	3de ..	hij kon(de),	zou(de),	mocht,	moest,	wilde,	wou(de).
Meerv.	1ste ..	wij konden,	zouden,	mochten,	moesten,	wisten,	wilden, wouden.
	2de ..	gij kondt,	zoudt,	mocht,	moest,	wist,	wildet, woudt.
	3de ..	zij konden,	zouden,	mochten,	moesten,	wisten,	wilden, wouden.

		Aanvoegende wijs. <i>Onv. tegenw. tijd.</i>					
Enkelvoud.	1ste pers.	ik kunne,	—,	moge,	moete,	wete,	wille.
	3de ..	hij kunne,	—,	moge,	moete,	wete,	wille.
Meervoud.	1ste ..	wij kunnen,	—,	mogen,	moeten,	weten,	willen.
	2de ..	gij kun(ne)t,	—,	moget,	moet(et),	wetet,	wil(le)t.
	3de ..	zij kunnen,	—,	mogen,	moeten,	weten,	willen.

Aanvoegende wijs. *Onv. verl. tijd.*

Meerv. Enk.	{	1ste pers. ik kon(de), zou(de), mochte, moeste, wiste, wilde, wou(de).
		3de „ hij kon(de), zou(de), mochte, moeste, wiste, wilde, wou(de).
		1ste „ wij konden, zouden, mochten, moesten, wisten, wilden, wouden.
		2de „ gij kondet, zoudet, mochtet, moestet, wistet, wildet, woudet.
		3de „ zij konden, zouden, mochten, moesten, wisten, wilden, wouden.

Gebiedende wijs.

Enkelvoud. —, —, —, —, weet, wil.

Meervoud. —, —, —, —, weet, wilt.

De voltooide tijden worden met *hebben* vervoegd.

Opmerking. 1. Behalve *weten* en *willen* zijn deze ww. defectief; ze missen de gebiedende wijs. Slechts in een paar uitdrukkingen kan die voorkomen; b.v. tot iemand die altijd zegt: *ik kan niets, ik mag niet, ik moet niet*, zal men uitroepen: **Kan nu toch ook eens wat! Mag nu toch ook eens!** **Moet en gij zult kunnen.**

Zullen mist bovendien den onv. tegenw. tijd der aanvoeg. wijs, alle toekomstige tijden, het verl. deelw. en dus ook alle voltooide tijden.

2. Het verl. deelw. van *kunnen*, *mogen* en *moeten* vooral komt weinig voor, daar deze ww., evenals ook *weten* en *willen*, meestal door een infinitief worden gevolgd en het verl. deelw. dan ook door den infinitief vervangen wordt. *Ik heb niet gekund, gemoogd, gemoeten. Ik heb niet kunnen, mogen, moeten komen.* Voor *gekund* en *gemoogd* hoort men ook *gekunnen* en *gemogen*, soms ook *gemocht*, zelfs *gemaggen*.

Bij *vermogen* is het verl. deelw. steeds *vermocht*. *Het geheim, dat hem kwelde, nog langer bewaren, dat heeft hij niet vermocht.*

3. De afwijkingen in de persoonsvormen zijn, in den onvolt tegenw. tijd der aantoon. wijs: a. bij *kunnen*, *zullen*, *mogen*, heeft het enkelvoud een anderen klinker dan het meervoud. b. bij dezelfde ww. mist de 3de pers. enk. den uitgang t. De overige tegenw. tijdsvormen, ook in de aanvoeg. wijs, zijn regelmatig. Beide onregelmatigheden worden verklaard door het feit, dat deze woorden werkwoorden zijn met opgeschoven verl. tijd, d. w. z. dat de thans voorkomende tegenwoordige tijden oorspronkelijk de verleden tijden waren van nu verloren werkwoorden. Ook *weten* en *moeten* behooren er toe, maar aangezien de stam op t eindigt, is het wegblijven van den persoonsuitgang niet te bemerken (wel in het Duitsch: *er weisz, er musz*). Het verschijnsel is niet gemakkelijk te begrijpen en van alle betrokken werkwoorden nog niet voldoende verklaard. Zoo men wil, vergenoegte men zich met de kennis van de tegenwoordige taalvormen en late ook de in opmerking 9 volgende, zoo eenvoudig mogelijke, verklaring rusten.

4. Het ontbreken van den persoonsuitgang in *hij wil*, de eenige onregelmatigheid van dit ww., behalve dan de vormen *wou(de)* naast *wilde*, verklaren de taalgeleerden uit het feit, dat dit ww. oorspronkelijk een aanvoegende wijs was in de beteekenis van: *ik zou kiezen*, welke overging in die van *ik begeer, verlang, wil*. De vorm *hij wil* is dus

het bewijs, dat sommige oudgermaansche taalvormen een niet minder lang leven hebben dan de oudgermaansche gebruiken.

5. Naast den stam van den tegenw. tijd *kun*, *zul*, *wil* vindt men in den verl. tijd *konde*, *zoude*, *woude*. De tegenw. tijd was echter vroeger *konnen*, *zollen*, *wollen*; *zolde* en *wolde* werd *zoude* en *woude*. Evenals bij *leide*, *zeide* en *hadde*, werd door het duidelijk hoorbare verschil tusschen den verl. en den tegenw. tijd de tijdsuitgang overbodig en liet men dien weg (*kon*, *zou*, *wou*). In de spreektaal hoort men ook *we zou(w)en*, *wou(w)en*, *je zou*, *je wou*, *je kon*. Minder beschaafd acht men *we kunnen*, *ze kunnen* voor *konden*.

6. Omtrent den verl. tijd van *mogen*, *moeten*, *weten* herinneren we nog dat de *e* van den tijdsuitgang is afgesleten; *mochte*, *moeste*, *wiste* (voor *moette*, *witte*) werd tot *mocht*, *moest*, *wist*. Daardoor smelt de *t* van den 2den persoon samen met de *t*, rest van den tijdsuitgang. *Gij moest*, *mocht*, *wist*. Evenzoo, in de uitspraak alleen, met de *d*, rest van den tijdsuitgang. *Gij kondt*, *zoudt*, *woudt*. Dialect: *Je mos(t)*.

7. In dialect worden dikwijls vormen van *kennen* en *kunnen* verward. *Ik kan* voor *ik ken mijn les*. *Die som*, *die pas ken ik niet*, voor *kan ik niet*. Vroeger *heb ik het wel gekend*, voor *gekund*. *Kon je*, in plaats van *kende je je les*? In de beschaafde taal dient men beide *ww.* wel te onderscheiden.

8. *Durven* is geheel regelmatig zwak. In den onv. verl. tijd hoort men echter ook wel den onregelmatigen vorm *ik dorst*, *hij dorst*, enz.

9. Volgens de klankrijen bij de sterke *ww.* zouden de oorspronkelijke *ww.* waarvan: *kunnen*, *zullen*, *mogen*, *moeten* en *weten* de verl. tijden waren, thans luiden: *kinnen*, *zelen*, *megen*, *maten*, *wijten*.

Wijten, oudtijds *vitan*, beteekende *zien*; (ik) *vait*, (wij) *vitum*; dus *ik zag*, *wij zagen*. Wat ik zag, is mij bekend, ken ik. Terwijl nu de tegenwoordige tijd in onbruik raakte (*ik wijt*, *hij wijt*, enz.) bleef de verl. tijd in zwang, maar niet in de vroegere beteekenis, doch in de nieuwe, de afgeleide van: *bekend zijn*, *kennen*. *Ik weet* was dus een tegenw. tijd geworden in den zin van: *ik ken*. Men noemde zonder er meer aan te denken de oorzaak, *het gezien hebben*, en bedoelde het gevolg, het *kennen*. Hierbij deed zich de behoefte aan een nieuwen verl. tijd gevoelen. Men vormde dien van den stam *wit*, niet van *wait*, daar de vorm *wit* het meest voorkwam (in het meervoud en in heel de aanvoeg. wijs). De vorm *witte* werd *wiste*, daarna *wist*. Het verleden deelw. van het oorspronkelijke *ww.* bleef in zwang, maar nam de beteekenis van *weten* = *kennen*, over.

Men onderstelt dus dat er was een: a. onbepaalde wijs *witen* (wijten); b. een tegenw. tijd, *ik wit* (wijt = zie); c. een verl. tijd, *ik wait*, *witen* (ik weet = zag, wij weten = zagen); d. een verl. deelw. (*ge*)*witen* = gezien. — a. en b. raakten in onbruik; c. kreeg de nieuwe beteekenis van *kennen*, tot de oude van *zien*, zich verhoudend als gevolg tot oorzaak, werd daardoor tegenw. tijd, schoof dus als 't ware op naar de opengevallen plaatsen, en zoo ontstond a. de onbepaalde wijs *weten*, b. de tegenw. tijd *ik weet*, *wij weten*, waarbij c. de nieuwe

verl. tijd *ik witte* = ik wist = ik kende, gevormd werd, doch d. het oude verl. deelw. in de nieuwe beteekenis overging.

Op dezelfde wijze zal uit *kinnen*, *kan*, *konnen*, *gekonnen*, terwijl *kinnen* verloren ging, het nieuwe ww. *konnen* (kunnen) ontstaan zijn, met den nieuwen verl. tijd *konden* en het oude, in beteekenis veranderde verl. deelw. *gekonnen* (gekunnen) dat later zwak werd; *kinnen* zal beteekend hebben *voortbrengen*. Ook bij *ik kan* staat de nieuwe beteekenis: *ik ben in staat tot, ik heb de kracht, het vermogen, de wetenschap*, tot de oude: *ik bracht voort*, als gevolg tot oorzaak. Vandaar de verwantschap van *kennen* en *kunnen* en de afleidingen *kond* (doen), *oorkonde*, *kunde*, *kunne*, *kind*.

Dezelfde overgang in de beteekenis zal plaats gehad hebben bij *zullen* (zollen); *zelen* (of *skillen*) was dan *dooden*; *Ik zal* was *ik doodde*, dus *ik ben schuldig, ik moet boeten*, ik moet weergeld betalen; later werd *ik zal* eenvoudig: *ik moet* een toekomstige handeling verrichten. Samenhangende woorden zijn *schuld* en *schout*.

Ook het primitief van *mogen*, een ondersteld *megen*, *mag*, *mogen*, *gemogen* beduidde *voortbrengen*. *Ik mag*, werd van *ik bracht voort*, ik ben in staat tot, als thans nog: *ik vermag*. Later werd *mogen* = verlof, lust hebben. Verwant zijn: *macht*, *maag*, *maagd*.

De geschiedenis van *moeten* ligt nog in 't duister; men onderstelt een oorspronkelijk ww.: *maten-moet-gematen*, dat in staat of in de gelegenheid zijn, zal beteekend hebben.

Durven, behoorde vroeger tot de ww. met opgeschoven verl. tijd, (in het Duitsch nog: *dürfen*, *er darf*, *wir dürfen*). Het is van beteekenis veranderd; nu is het *wagen*, *den moed hebben*, vroeger was het: *noodig hebben*, *behoeven*, (vergelijk *nooddrift*). Een ander ww., *dorren* of *derren*, beteekende *wagen* en had tot verleden tijd *darde*, *dorde* of *dorste*. Reeds in het Middelnederlandsch werden vormen van *derren* bij *dorven* of *durven* gebezigd. *Derren* ging geheel verloren, maar de vorm *dorst* bleef in de volkstaal als nevenvorm van *durfde* bestaan. Het oude *darde* vindt men nog in Hooft's grafschrift op Jacob van Heemskerck.

Heemskerck, die dwers door 't ijs en 't ijer *darde* streven.

Liet de eer aan 't land, hier 't lijf, voor Gibraltar het leven.

5. brengen, denken, dunken, zoeken, koopen (werken), plegen.

Het tegenw. deelw. is regelmatig: *brenkende*, *denkende*, *dunkende*, *enz.*

Het verl. deelw. is onregelmatig: *gebracht*, *gedacht*, *gedocht*, *gezocht*, *gekocht*, *gewrocht* (gewerkt).

De onvolt. tegenw. tijden zijn regelmatig.

De onvolt verl. tijd der aantoon. en der aanvoeg. wijs is onregelmatig.

Aantoonende wijs.

Enkelv.	1	pers. ik bracht,	dacht,	zocht,	kocht,	wrocht	placht.
						(werkte),	
3	..	hij bracht,	dacht, docht,	zocht,	kocht,	wrocht	placht.
						(werkte),	
Meervoud.	1	..	wij brachten, dachten,	zochten, kochten,	wrochten	plachten.	
					(werkten),		
		2	..	gij bracht,	dacht,	zocht,	kocht,
						(werktet),	
	3	..	zij brachten, dachten,	zochten, kochten,	wrochten	plachten.	
						(werkte),	

De onv. verl. tijd der aanvoeg. wijs is gelijk aan dien der aantoon., behalve soms een verschil in den uitgang *e*, *ik bracht*, *gij brachtet*, enz.

De volt. tijden worden met *hebben* gevormd; *plegen* is, zie bl. 237, defectief; *dunken* komt weinig voor en dan nog doorgaans in den 3den pers. enkelv.

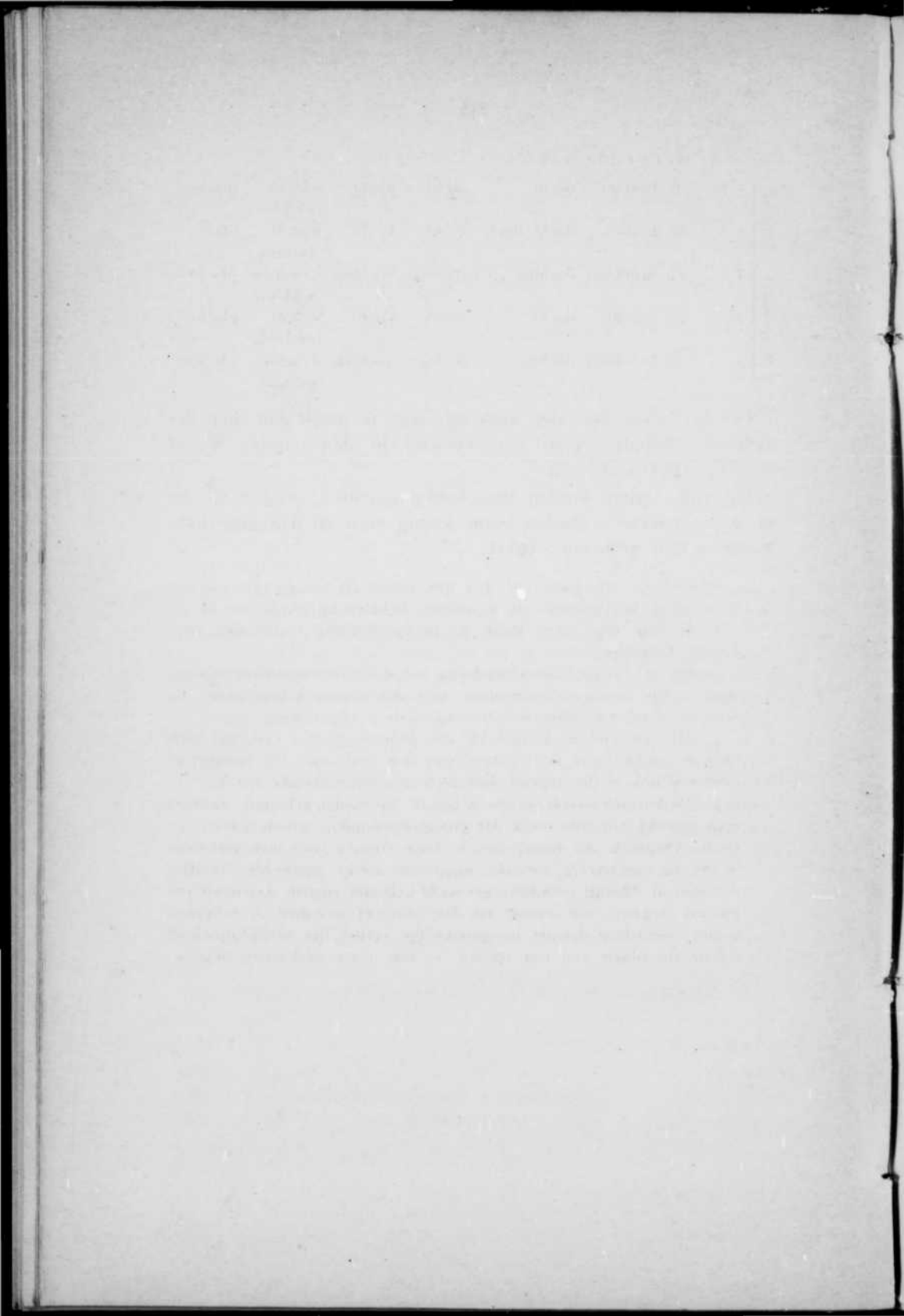
Opmerking. 1. Deze ww. zijn alle zwak; de *t* is de rest van den tijdsuitgang *te*, waarvan de *e* afleet; behalve bij *placht*, zie bl. 75.

2. In *üer* 2den pers. smelt de persoonsuitgang *t* met den tijdsuitgang *t* samen.

3. Op bl. 72 wordt de verandering van den slotmedeklinker van den stam in *ch* en de samensmelting met den uitgang *t* besproken. Bij *brenge*, *denke* en *dunke* is bovendien de *n* uitgestooten.

4. Het verschil in klinker bij den tegenw. en den verl. tijd heeft niets te maken met de vorming van den verl. tijd. Bij *brenge* en *denke* is ook in den tegenw. tijd de *a* de oorspronkelijke klank.

5. De vormen *wrocht*, *gewrocht* (zie bl. 79) worden gebezigd, wanneer men spreekt van een werk dat groote inspanning, groote gaven vereischt. Vergelijk: *het kunstgewrocht*. Deze vormen voelt men niet meer in den zin van *werkte*, *gewerkt*, maar van: *schief*, *geschapen*; vandaar dat men al dikwijls *wrochte*, *gewrocht* gebruikt en dan daarnaast een nieuwen tegenw. tijd *wrocht* en den infinitief *wrochten* = scheppen maakt, waardoor dus de oorspronkelijke verl. tijd *wrocht* opschuift tot op de plaats van een tegenw. en een nieuw werkwoord ontstaat.

INHOUD.

	Blz.
INLEIDING. Grondbegrippen.	
Spreken, spraakgeluid, letterklank, woord, zin. § 1—9	1
Spraak, taal. § 9—15	7
Verdeeling der leerstof. § 15	12

EERSTE BOEK.

De zin en zijn deelen in het algemeen.

De hoofddeelen van den zin; onderwerp, gezegde, modaliteit. § 16—22	13
De onderdeelen van den zin; onderwerp, gezegde, bepalingen. § 22—32	18
Enkelvoudige en samengestelde zinnen. Onder- en nevenschikking.	
Zinsverband. § 32—34	29
Verdeeling van het ondersch. zinsverband; soorten van bijzinnen	
§ 34—37	31
Hoofdzaken aangaande de woordschikking. § 37—39	34
Uitdrukking van het zinsverband. § 39—42	36
Hoofdverdeeling van het nevensch. zinsverband. § 42—47	39
Volledige, onvolledige, samengetrokken, beknopte zinnen. § 47—51	40

TWEEDE BOEK.

Klankleer.

De spraakorganen. § 51—55	44
De letterklanken van het Nederlandsch. § 55—62	49
Gebruik der letterklanken; lettergreep, klemtoon. § 62—67	56
Wijziging in den woordvorm door overgang, vermeerdering, vermindering en verplaatsing van letterklanken. § 67—73	61

DERDE BOEK.

De leer van het woord.

	Blz.
A. Verdeeling der woorden in tien soorten; beteekenis, verdeeling, dienst. § 73—75	79
Zelfstandige naamwoorden. § 75—77	80
Bijvoeglijke naamwoorden. § 77—79	84
Voornaamwoorden. § 79—88	88
Lidwoorden. § 88—90	99
Telwoorden. § 90—92	101
Werkwoorden. § 92—98	104
Bijwoorden. § 98	115
Voorzetsels. § 99—101	118
Voegwoorden § 101—103	136
Tusschenwerpsels. § 103	139
B. Buigingsvormen; beteekenis, dienst. § 104—108	139
Het getal bij de zelfstandige naamwoorden. § 108—113	140
Naamvallen. § 113—119	149
Geslacht. § 119—121	161
Sterke en zwakke verbuiging der zelfstandige naamwoorden; verbuiging der eigennamen. § 121	169
De verbuiging der bijvoeglijke woorden. § 122—126	171
De verbuiging der zelfstandige voornaamwoorden en telwoorden. § 126—129	179
De trappen van hoedanigheid. § 129—133	184
De buigingsvormen der werkwoorden; persoon, getal, tijd, wijs; deelwoorden, onbepaalde wijs. § 133—140	194
Verdeeling der werkwoorden naar de vervoeging; sterke, zwakke, defectieve, regelmatige en onregelmatige werkwoorden. § 140—148 .	228

AB 16

20

